

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ТАТЈАНА Ж. РУЖИН

ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА
У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Докторска дисертација

Београд, 2015

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

TATJANA Ž. RUŽIN

VERBS OF CAUSATION
IN ENGLISH AND SERBIAN

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2015

БЕЛГРАДСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Татьяна Ж. Ружин

ГЛАГОЛЫ КАУЗАЦИИ
В АНГЛИЙСКОМ И СЕРБСКОМ ЯЗЫКАХ

Докторская диссертация

Белград, 2015

Ментор:

Др Катарина Расулић, доцент
Филолошки факултет Универзитета у Београду

Чланови комисије:

Др Рајна Драгићевић, редовни професор
Филолошки факултет Универзитета у Београду

Др Твртко Прћић, редовни професор
Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду

Датум одбране: _____

РЕЗИМЕ

У овој докторској дисертацији се истражују глаголи са узрочним значењем у енглеском и српском језику. Испитивање глагола узроковања у раду је семантички оријентисано, и одвија се на фону односа између лексичког значења глагола са једне, и целовитог семантичког система узрочне глаголске лексике, са друге стране.

Полазну тачку за наше истраживање чини гледиште према коме су глаголи узроковања засебна и кохерентна семантичка категорија. Ова категорија је у појмовном смислу фундаментална, а у језичком смислу изразито комплексна и хетерогена, те изискује систематски и исцрпан лингвистички опис. Опис глагола узроковања који је изведен у раду има два главна аспекта: 1) *семантички*, који фигурира у равни лексичког значења глагола, као и у равни целовитог семантичког система у домену узрочности, и 2) *синтаксички*, који се огледа у аргументској реализацији глагола узроковања. Везано за семантички аспект, прва два циља нашег рада огледају се у утврђивању инвентара глаголских лексичких јединица у домену узрочности, као и у представљању њихове семантичке структуре на основу извршене класификације глаголских лексичких реализација са узрочним значењем у енглеском и српском језику. Везано за синтаксички аспект, трећи циљ нашег истраживања јесте да потврди међусобно прожимање семантике и синтаксе у погледу функционисања глагола у домену узрочности.

Тако конципирана тема условила је следећу структуру рада. У првом, уводном поглављу представљени су предмет и циљеви рада, хипотезе на којима се заснива, његов теоријски оквир, као и приказ његове методологије.

Друго поглавље представља теоријско-методолошки оквир рада, који садржи два главна одељка – теоријске основе, као и опширнији приказ методологије која је примењена у раду. Теоријске основе имају две смисаоне целине. Прва целина је посвећена ближем одређењу и типологији глагола узроковања као предмету нашег истраживања, за којим следи преглед досадашњих истраживања каузативности у англистичкој и србистичкој литератури. У другој целини дају се одређења појмова каузалности и каузативности. Појам каузалности (узрочности) је исцрпније обрађен у виду приказа кључних момената у историјском развоју филозофских схватања принципа каузалитета, док је каузативност дубље размотрена кроз приказ језичких

средстава за исказивање узрочности у енглеском и српском језику. Осим филозофске подлоге, посебан одељак посвећен је семантици узрочности, при чему су разматрана питања појмовне и језичке категоризације узрочности, семантичке типологије узрока, као и преклапања узрочности са сродним категоријама, са којима сачињава категоријални комплекс.

Након представљања теоријских основа рада, изложена је методологија истраживања које је у њему спроведено. У овом делу рада представљен је модел за семантичку класификацију глагола који је примењен у нашем истраживању. Детаљније се описују структура модела и параметри за његову анализу, који су засебно теоријски фундирани. За тим следи детаљан опис методолошког поступка, који садржи информације о процесу прикупљања грађе и формирања корпуса, као и опис метода анализе и начина на који је извршена семантичка класификација глагола са узрочним значењем.

Грађу смо издвојили на следећи начин. Извршен је одабир лексема са инхерентним узрочним значењем путем издвајања лексикографских дефиниција глагола са узрочном семантичком компонентом. У лексикографским дефиницијама поменута значења се маркирају константама [CAUSE] и [MAKE] у различитим конфигурацијама у енглеском, односно константама [ИЗАЗ(И)ВАТИ], [(У)ЧИНИТИ (ДА)] у српском језику. Претрагом путем поменутих константи као кључних речи из једнојезичних речника енглеског и српског језика ексцерпирани су глаголи који су у својој полисемантичкој структури садржавали једно или више значења са семом узрока. Таквим поступком издвојене су и обрађене 1.054 глаголске лексеме у енглеском и 1.315 глаголских лексема у српском језику. У следећој етапи рада извршена је класификација прикупљених глагола према критеријуму резултата узроковања. Глаголи су сврстани према 8 семантичких класа узроковања, које укупно садрже 35 семантичких група у енглеском, односно 38 семантичких група глагола у српском језику. Унутар семантичких група вршена је даља супкатегоризација, до нивоа најмањих скупина са заједничким основним значењем.

Треће поглавље садржи анализу глагола узроковања у енглеском језику. Четврто поглавље посвећено је анализи глагола узроковања у српском језику. У оба језика утврђено је осам класа глагола узроковања према критеријуму резултата. Класе глагола узроковања у енглеском и српском језику су следеће:

- 1) Глаголи промене стања
- 2) Глаголи стварања и уништавања
- 3) Глаголи именовања

- 4) Глаголи узроковања кретања
- 5) Глаголи узроковања догађаја
- 6) Глаголи узроковања радње
- 7) Глаголи узроковања афективне реакције
- 8) Глаголи узроковања интелектуалних радњи.

Свакој класи глагола узроковања посвећен је посебан одељак, који садржи следеће делове: а) опште карактеристике глагола дате класе, б) њихов ситуативни оквир, в) семантичку класификацију глагола и г) њихову аргументску структуру.

На основу резултата анализе, у петом поглављу осветљавају се међујезичке паралеле и варијације код глагола узроковања у енглеском и српском језику путем поређења њихове семантичке структуре и аргументске реализације. Према томе, пето поглавље испуњава захтеве који су постављени поменутиим трећим циљем нашег истраживања. Осим што сумира резултате нашег истраживања и указује на међујезичке паралелизме и дивергенције, шесто (закључно) поглавље представља закључна разматрања у погледу општих тенденција при избору језичких средстава за исказивање узрочности путем глаголске лексике у енглеском и српском језику. Поменуто поглавље се завршава сугестијама везаним за даље правце истраживања, које се односе на одређене аспекте ове теме.

Анализа изведена у раду потврђује на примеру глаголске реализације да је семантичка категорија узрочности изразито комплексна и разуђена, као и да је хијерархијски устројена. У међујезичкој перспективи, паралеле између глагола узроковања у енглеском и српском језику остварене су у равни семантичких класа глагола, док су код појединих семантичких група глагола утврђене дивергенције у лексичкој структури које су језички или културолошки условљене. Варијације у аргументској структури глагола узроковања утврђене су у вези са каузативном алтернацијом глагола, која има различити формални образац у енглеском и у српском језику. Имајући у виду високи степен подударности између енглеске и српске узрочне глаголске лексике, утврђене су одређене разлике у општој тенденцији поменутих језика при избору језичких средстава за исказивање узрочности у глаголској категорији. Енглески језик се одликује продуктивном употребом синтаксичких средстава у виду аналитичких конструкција за кодирање узрочних значења, док се у српском типично користе творбено-лексичка средства за изражавање узрочности, на основу којих се образују глаголи који ступају у синтетичке конструкције.

Кључне речи: *узрочност (каузалност), каузативност, глаголи узроковања, каузативни глаголи, семантичка класификација, аргументска реализација, семантичке улоге, каузативна алтернација, синтетичке и аналитичке конструкције*

Научна област: *лингвистика, англистика*

Ужа научна област: *семантика, синтакса, лексикологија*

VERBS OF CAUSATION IN ENGLISH AND SERBIAN

SUMMARY

This doctoral dissertation explores verbs of causation in English and Serbian. The research that was carried out in the dissertation is semantically oriented, dealing with the lexical meanings of verbs, on the one hand, and the semantic organization of verbal lexis of causation, on the other.

Our research is based on the view that verbs of causation represent a coherent semantic category. Since causation is fundamental conceptually and highly complex and heterogeneous linguistically, it requires a systematic and exhaustive linguistic account. Our descriptive account of verbs of causation has two main aspects: 1) *semantic*, functioning at the level of lexical meanings of verbs, as well as at the level of the semantic domain of causation as a whole, and 2) *syntactic*, which is related to the argument realization of the verbs of causation. In association with the semantic aspect, the first two aims of the research lie in establishing the inventory of verbal lexical units in the domain of causation, as well as in representing their semantic structure based on the semantic classification of verbal lexical realizations with a causative meaning in English and Serbian. In connection with the syntactic aspect, the third aim of the research is to confirm the interrelatedness of semantics and syntax with respect to verbal behaviour in the domain of causation.

Such overall conception underlies the following structural organization of the dissertation. The first, introductory chapter contains preliminary remarks concerning the subject of investigation, the hypotheses on which it is based, its theoretical framework, as well as its methodology.

The second chapter represents the theoretical and methodological framework, which contains two main parts – the theoretical framework and a more detailed description of the methodology applied in the analysis. The theoretical framework is comprised of two segments. The first segment deals with a closer definition and typology of causation verbs as the subject of our research, followed by an overview of literature on causation in English and Serbian linguistics. In the second segment we defined the notions of causation and causativity. The notion of causation (causality) is further discussed in an account of the key moments in the historical evolution of philosophical ideas concerning the principle of causality, while the category of causativity is elaborated by presenting a range of linguistic devices for expressing causation in English and Serbian. Apart from the philosophical background, a separate section

is devoted to the semantics of causation, which addresses the issues of conceptual and linguistic categorization of causation, semantic typology of causes, as well as the semantic overlapping of causation with related categories, with which it constitutes a categorial complex.

The second part of the second chapter presents the methodology applied in the research. In this part of the dissertation we presented the model for semantic classification of verbs that we applied in the analysis. This part contains the structure of the model and parameters for the analysis, each of which is theoretically grounded. After that, we gave a detailed description of the methodological procedure, by offering information concerning the process of excerption of the corpus material and the building of the corpus, as well as a description of the methods and procedures used for the purposes of semantic classification of verbs with causative meaning.

The corpus material was excerpted in the following manner. The selection of lexemes with inherent causative meaning was made by excerpting lexical meanings of verbs whose definitions contained the semantic component of cause. Within lexicographic definitions the causative meanings are marked by the constants [CAUSE] and [MAKE] in different configurations in English, and by the constants [IZAZ(I)VATI], [(U)ĆINITI (DA)] in Serbian, respectively. By using the aforementioned constants as keywords in searching the monolingual dictionaries of English and Serbian in digital form, we excerpted the verbs whose polysemic structure comprised one or more meanings with a causative component. As a result of such procedure, we selected and analyzed 1054 verbal lexemes in English and 1315 verbal lexemes in Serbian. In the following phase of the research we presented the classification of selected verbs according to the criterion of result of causation. Verbs were classified into 8 semantic classes, which in total comprised 35 semantic groups in English and 38 semantic groups in Serbian, respectively. The semantic groups underwent further subcategorization, ending at the level of the smallest semantic clusters with common general meaning.

The third chapter presents an analysis of verbs of causation in English. The fourth chapter is devoted to the analysis of verbs of causation in Serbian. These two chapters are related to the aforementioned first two aims of our research. In both languages, we established eight classes of verbs of causation according to the criterion of result. The classes of verbs of causation in English and Serbian are the following:

- 1) Verbs of change of state
- 2) Verbs of creation and destruction

- 3) Verbs of appointing
- 4) Verbs of causation of movement
- 5) Verbs of causation of event
- 6) Verbs of causation of action
- 7) Verbs of causation of affective reaction
- 8) Verbs of causation of intellectual operations.

Each class of causation verbs is discussed in a separate section, which contains the following segments: a) general features of verb semantic class, b) the situative frame, c) the semantic classification of verbs of the given class, and d) their argument structure constructions.

Based on the results of the analysis, the fifth chapter sheds light on cross-linguistic parallels and variations concerning verbs of causation in English and Serbian by comparing their semantic structure and argument realization. Thus, the fifth chapter fulfills the demands posed by the aforementioned third aim of our research. In addition to summarizing the results of our research and pointing to cross-linguistic parallelisms and divergences, in the sixth (concluding) chapter we made concluding remarks regarding general tendencies in selecting linguistic devices for expressing causation by verbal lexis in English and Serbian. The chapter ends with suggested avenues for further research in relation to certain aspects of this topic.

The analysis that was carried out in the dissertation confirms that, as evidenced by the verbal realizations, the semantic category of causation is highly complex and heterogeneous, as well as hierarchically organized. In cross-linguistic perspective, parallels between verbs of causation in English and Serbian are realized at the level of semantic verb classes, while specific semantic verb groups in both languages represent divergences in lexical structure that are linguistically or culturally conditioned. Variations in the argument structure of verbs of causation are established in relation to causative verb alternation, which has a different formal pattern in English and Serbian. While bearing in mind the fact that there is a high degree of equivalence in English and Serbian causative verbal lexis, the results of our research point to certain differences in general tendencies manifested by these languages in selecting devices for expressing causation within verbal category. The English language is distinguished by a productive use of syntactic means in the form of analytic constructions to convey causative meanings, while Serbian typically utilizes word formation and lexical means for expressing causation, yielding verbs that enter synthetic constructions.

Key words: *causation (causality), causativity, verbs of causation, causative verbs, semantic classification, argument realization, semantic roles, causative alternation, synthetic and analytic constructions.*

Scientific fields of interest: *linguistics, English linguistics*

Scientific fields of special interest: *semantics, syntax, lexicology*

ГЛАГОЛЫ КАУЗАЦИИ В АНГЛИЙСКОМ И СЕРБСКОМ ЯЗЫКАХ

РЕЗЮМЕ

В данной докторской диссертации исследуются глаголы с причинным значением в английском и сербском языках. В центре внимания – семантика глаголов каузации в ее взаимоотношениях со всей семантической системой причинной глагольной лексики в рассматриваемых языках.

Исходным для нашего исследования является положение о том, что глаголы каузации представляют собой особую когерентную семантическую категорию. Данная категория в понятийном смысле является базовой, а в языковом смысле – выражено комплексной и гетерогенной, в связи с чем необходимо ее полное системное лингвистическое описание. В работе выделено два главных аспекта описания глаголов каузации: 1) *семантический*, лежащий в плоскости лексического значения глаголов, а также всей семантической системы в области каузации; 2) *синтаксический*, отраженный в аргументной реализации глаголов каузации. Первые две цели нашей работы связаны с семантическим аспектом: определить инвентарь глагольных лексических единиц со значением каузации и описать их семантическую структуру на основе классификации глагольных лексических реализаций с причинным значением в английском и сербском языках. Третья цель нашего исследования связана с синтаксическим аспектом: доказать взаимосвязь семантики и синтаксиса в функционировании глаголов со значением каузации.

Данный подход к рассматриваемой тематике определил следующую структуру работы. В первой, вводной главе отражены предмет и цели работы, базовые гипотезы, теоретические рамки работы, а также ее методология.

Во второй главе изложены теоретико-методологические рамки работы: здесь описывается теоретическая основа исследования и дается обширная характеристика методологии, применяемой в работе. Представление теоретической базы состоит из двух содержательных частей. Первая посвящена точному определению глаголов каузации как предмета нашего исследования и их типологии, после чего следует обзор исследований каузативности, проведенных до настоящего времени в германистике и сербистике. Вторая смысловая часть включает определение понятий каузальности и каузативности. Понятие каузальности (причинности) получает детальное описание путем обзора ключевых моментов в историческом развитии философского понимания

принципа каузальности. Каузативность рассматривается путем анализа языковых средств для выражения каузации в английском и сербском языках. Наряду с философским обоснованием, особый раздел посвящен семантике каузации, при этом рассмотрены вопросы понятийной и языковой категоризации каузации, семантические типологии причин, а также пересечение каузации с родственными категориями, с которыми она составляет категориальный комплекс.

После представления теоретических основ работы излагается методология выполненного исследования. В этой части работы представлена модель семантической классификации глаголов, применяемая в нашем исследовании. Подробно описаны структура модели и параметры анализа, обоснованные теоретически. Затем следует детальное описание используемых методов, включающее сведения о процессе сбора материала и формирования корпуса, а также описание методов анализа и принципов семантической классификации глагольных предикатов.

Материал отбирался следующим способом. Была проведена выборка лексем с ингерентным причинным значением путем выделения лексикографических определений глаголов с причинным семантическим компонентом. В лексикографических определениях указанные значения маркированы константами [CAUSE] и [MAKE] в различных конфигурациях в английском языке или константами [ИЗАЗ(И)ВАТИ], [(У)ЧИНИТИ (ДА)] в сербском языке. Путем поиска названных констант как ключевых слов из толковых словарей английского и сербского языков были отобраны глаголы, которые в своей полисемной структуре содержат одно или несколько значений с семой причины. При помощи данного метода были отобраны и проанализированы 1.054 глагольные лексем в английском языке и 1.315 глагольных лексем в сербском языке. На следующем этапе работы была проведена классификация отобранных глаголов на основе критерия результата каузации. Глаголы были разделены на 8 семантических классов каузации, которые включают 35 семантических групп в английском языке и 38 семантических групп глаголов в сербском языке. Внутри семантических групп проведена дальнейшая категоризация до уровня минимальных подгрупп с общим основным значением.

Третья глава содержит анализ глаголов каузации в английском языке. Четвертая глава посвящена анализу глаголов каузации в сербском языке. В обоих языках выделено восемь классов глаголов каузации на основе критерия результата. Классы глаголов каузации в английском и сербском языках следующие:

- 1) Глаголы изменения состояния

- 2) Глаголы создания и уничтожения
- 3) Глаголы именованя
- 4) Глаголы каузации движения
- 5) Глаголы каузации события
- 6) Глаголы каузации действия
- 7) Глаголы каузации аффективной реакции
- 8) Глаголы каузации интеллектуальных действий.

Каждому классу глаголов каузации посвящен особый раздел, включающий следующие части: а) общие характеристики глаголов данного класса; б) их ситуативные рамки; в) семантическую классификацию глаголов; г) их аргументную структуру.

На основе результатов анализа в пятой главе освещаются межъязыковые параллели и вариации среди глаголов каузации в английском и сербском языках путем сравнения их семантической структуры и аргументной реализации. Поэтому пятая глава отвечает задачам, поставленным в связи с третьей целью нашего исследования. Шестая (заключительная) глава, наряду с суммированием результатов нашего исследования и указанием межъязыковых параллелей и расхождений, представляет заключение об общих тенденциях при выборе языковых средств для выражения каузации при помощи глагольной лексики в английском и сербском языках. Эта глава завершается рекомендациями дальнейших направлений исследования в связи с определенными аспектами данной темы.

Анализ глагольных реализаций, проведенный в работе, подтвердил выраженно комплексную и разветвленную природу семантической категории каузации, а также ее иерархическую организацию. В рамках межъязыкового сопоставления параллели между глаголами каузации в английском и сербском языках установлены в сфере семантических классов глаголов, в то время как в отдельных семантических группах глаголов выявлены различия в лексичкой структуре, имеющие языковую или культурологическую обусловленность. Расхождения в аргументной структуре глаголов каузации наблюдаются в связи с каузативной альтернативой глаголов, имеющей различные формальные образцы в английском и сербском языках. При констатации высокой степени подобия английской и сербской причинной глагольной лексики, установлены и некоторые различия в общей тенденции выбора языковых средств для выражения каузации в рамках глагольной категории в данных языках. Английский язык отличается продуктивным употреблением синтаксических средств в виде

аналитических конструкций для обозначения причинных значений, тогда как для сербского языка характерно использование деривационно-лексических средств для выражения каузации, в связи с чем образуются глаголы, составляющие синтетические конструкции.

Ключевые слова: *причинность (каузальность), каузативность, глаголы каузации, каузативные глаголы, семантическая классификация, аргументная реализация, семантические роли, каузативная альтернатива, синтетические и аналитические конструкции.*

Научная область: *лингвистика, англйстика*

Специальная научная область: *семантика, синтаксис, лексикология*

САДРЖАЈ

I. УВОД.....	1
1. Предмет истраживања.....	1
2. Циљеви истраживања.....	3
3. Хипотезе рада.....	5
4. Теоријски оквир рада.....	5
5. Методологија рада.....	9
II. ТЕОРИЈСКО–МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР.....	12
1. Теоријске основе.....	12
1.1. О глаголима узроковања.....	12
1.1.1. Дефиниција каузативних глагола.....	12
1.1.2. Формални типови каузативних глагола.....	13
1.1.2.1. Морфолошки каузативи.....	15
1.1.2.2. Лексички каузативи.....	16
1.1.2.3. Перифрастички каузативи.....	17
1.1.3. Одређење глагола узроковања у контексту опсега рада.....	18
1.2. Досадашња истраживања каузативности у англистичкој и србистичкој лингвистици.....	18
1.2.1. Преглед литературе о каузативности на енглеском језику.....	19
1.2.1.1. Когнитивнолингвистички приступи.....	23
1.2.1.2. Лексичко-појмовна семантика: истраживања глаголског значења Б. Левин и М. Рапапорт Ховав.....	26
1.2.1.3. Типологија каузативних конструкција.....	28
1.2.1.4. Каузативни глаголи у граматикама енглеског језика.....	29
1.2.2. Преглед литературе о каузативности на српском језику.....	30
1.3. Одређења каузалности и каузативности.....	38
1.4. Историјски развој концепта узрочности.....	40
1.4.1. Схватања каузалитета у античкој Грчкој.....	41
1.4.1.1. Обликовање филозофске мисли.....	41

1.4.1.2. Аристотелова типологија узрока.....	42
1.4.2. Схватања каузалитета у модерном добу.....	44
1.4.2.1. Емпиристички приступ Дејвида Хјума.....	45
1.4.2.2. Трансцендентални идеализам Имануела Канта.....	46
1.5. Каузативност као језичка категорија и средства за њено исказивање.....	47
1.6. Семантика узрочности.....	50
1.6.1. Појмовна и језичка категоризација узрочности.....	50
1.6.2. Прототипична каузалност.....	51
1.6.3. Семантички типови узрока.....	54
1.6.3.1. Спољашњи и унутрашњи узрок.....	54
1.6.3.2. Директни и индиректни узрок.....	56
1.6.4. Узрочност као категоријални комплекс.....	57
1.6.4.1. Узрок и разлог.....	57
1.6.4.2. Сила.....	57
1.6.4.3. Интенционалност.....	58
1.6.4.4. Теличност.....	59
1.6.4.5. Узрок и услов.....	59
2. Методологија истраживања.....	60
2.1. Модел за семантичку класификацију глагола узроковања.....	60
2.1.1. Структура модела.....	62
2.1.2. Параметри за анализу.....	63
2.1.2.1. Семантичке улоге у домену глагола узроковања.....	64
2.1.2.1.1. Узрочник.....	65
2.1.2.1.2. Пацијенс.....	66
2.1.2.1.3. Извршилац.....	66
2.1.2.1.4. Доживљавач.....	67
2.1.2.1.5. Резултат узроковања.....	67
2.1.2.2. Категоризација резултата узроковања.....	68
2.1.2.2.1. Промена стања.....	69
2.1.2.2.2. Кретање.....	69
2.1.2.2.3. Догађај.....	70

2.1.2.2.4. Радња.....	70
2.1.2.2.5. Афективност.....	72
2.1.2.2.6. Когниција.....	74
2.1.2.3. Аргументска структура глагола.....	75
2.1.2.4. Каузативна алтернација.....	76
2.2. Методолошки поступак.....	81
2.2.1. Начин прикупљања грађе.....	81
2.2.2. Формирање корпуса.....	83
2.2.3. Поступак класификације грађе и метод анализе.....	84
III. Глаголи узроковања у енглеском језику.....	89
1. Глаголи промене стања.....	89
1.1. Опште карактеристике.....	89
1.2. Семантичка класификација глагола промене стања.....	91
1.2.1. Глаголи ломљења.....	92
1.2.2. Глаголи савијања.....	95
1.2.3. Глаголи промене физичког стања.....	97
1.2.3.1. Глаголи промене агрегатног стања.....	98
1.2.3.2. Глаголи промене температуре.....	99
1.2.3.3. Глаголи кувања.....	100
1.2.3.4. Глаголи промене укуса.....	101
1.2.4. Глаголи емитовања.....	102
1.2.4.1. Глаголи емитовања звука.....	103
1.2.4.2. Глаголи емитовања светла.....	106
1.2.4.3. Глаголи емитовања мириса.....	107
1.2.4.4. Глаголи емитовања супстанце.....	108
1.2.5. Глаголи промене димензије.....	109
1.2.6. Глаголи увећања и умањења.....	110
1.2.7. Глаголи промене боје.....	111
1.2.8. Глаголи промене у општем смислу.....	111
1.2.9. Глаголи промене стања, услова или положаја.....	113
1.2.9.1. Глаголи са значењем промене стања, услова или положаја.....	113

1.2.9.2. Глаголи са значењем задржавања стања, услова или положаја.....	117
1.2.10. Глаголи промене друштвеног карактера.....	118
1.2.11. Остали глаголи промене стања.....	120
1.2.11.1. Глаголи промене стања путем директне манипулације.....	121
1.2.11.2. Глаголи промене стања у апстрактним доменима.....	122
1.2.11.3. Морфолошке групе глагола промене стања.....	123
2. ГЛАГОЛИ СТВАРАЊА И УНИШТАВАЊА.....	128
2.1. Опште карактеристике.....	128
2.2. Семантичка класификација глагола стварања и уништавања.....	129
2.2.1. Глаголи стварања.....	129
2.2.2. Глаголи уништавања.....	130
3. ГЛАГОЛИ ИМЕНОВАЊА.....	133
3.1. Опште карактеристике.....	133
3.2. Семантичка класификација глагола именовања.....	134
3.2.1. Општи глаголи именовања.....	134
3.2.2. Глаголи карактеризације.....	135
3.2.3. Глаголи називања.....	135
3.2.4. Глаголи проглашавања.....	135
4. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА КРЕТАЊА.....	137
4.1. Опште карактеристике.....	137
4.2. Семантичка класификација глагола узроковања кретања.....	141
4.2.1. Глаголи промене места.....	141
4.2.2. Глаголи промене положаја.....	142
4.2.2.1. Глаголи подизања и спуштања.....	142
4.2.2.2. Глаголи затварања и отварања.....	143
4.2.2.3. Остали глаголи промене положаја.....	143
4.2.3. Глаголи узроковања и спречавања кретања.....	144
4.2.4. Глаголи узроковања кретања на одређени начин.....	144
4.2.5. Глаголи узроковања кретања у одређеном правцу.....	147

4.2.5.1. Глаголи правца кретања.....	147
4.2.5.2. Глаголи специфичног правца кретања.....	148
4.2.6. Глаголи удаљавања и приближавања.....	149
4.2.7. Глаголи излажења и улажења.....	150
5. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА ДОГАЂАЈА.....	152
5.1. Опште карактеристике.....	152
5.2. Семантичка класификација глагола узроковања догађаја.....	153
5.2.1. Општи глаголи узроковања догађаја.....	153
5.2.1.1. Перифрастички каузативни глаголи у домену узроковања догађаја.....	155
5.2.1.2. Глаголи узроковања догађаја са инхоативним значењем.....	157
5.2.2. Глаголи узроковања специфичне врсте догађаја.....	158
5.3. Аргументска структура глагола узроковања догађаја.....	161
6. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА РАДЊЕ.....	162
6.1. Опште карактеристике.....	162
6.2. Семантичка класификација глагола узроковања радње.....	164
6.2.1. Глаголи узроковања радње у ужем смислу.....	165
6.2.1.1. Глагол <i>make</i>	165
6.2.1.2. Глагол <i>cause</i>	166
6.2.1.3. Глагол <i>get</i>	166
6.2.1.4. Глагол <i>have</i>	168
6.2.1.5. Други семантички непотпуни каузативни глаголи.....	171
6.2.2. Глаголи присиљавања.....	172
6.2.2.1. Опште карактеристике.....	172
6.2.2.2. Семантичка класификација глагола присиљавања.....	173
6.2.2.3. Аргументска структура глагола присиљавања.....	175
6.2.3. Глаголи наговарања.....	176
6.2.3.1. Опште карактеристике.....	176
6.2.3.2. Семантичка класификација глагола наговарања.....	178

6.2.3.3. Аргументска структура глагола наговарања.....	183
6.2.4. Глаголи подстицања.....	184
6.2.4.1. Опште карактеристике.....	184
6.2.4.2. Семантичка класификација глагола подстицања.....	185
6.2.4.3. Аргументска структура глагола подстицања.....	187
6.2.5. Глаголи провоцирања.....	188
6.2.5.1. Опште карактеристике.....	188
6.2.5.2 Семантичка структура глагола провоцирања.....	188
6.2.5.3. Аргументска структура глагола провоцирања.....	189
7. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА АФЕКТИВНЕ РЕАКЦИЈЕ.....	190
7.1. Опште карактеристике.....	190
7.2. Семантичка класификација глагола узроковања афективне реакције.....	193
7.2.1. Глаголи узроковања осећања или расположења.....	193
7.2.2. Глаголи узроковања позитивне афективне реакције.....	195
7.2.3. Глаголи узроковања негативне афективне реакције.....	197
7.2.4. Глаголи узроковања афективне реакције са физичким аспектом.....	199
7.2.5. Глаголи узроковања афективне реакције с менталним аспектом.....	200
7.2.6. Глаголи узроковања физиолошке реакције.....	202
8. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА ИНТЕЛЕКТУАЛНИХ РАДЊИ.....	203
8.1. Опште карактеристике.....	203
8.2. Семантичка класификација глагола узроковања интелектуалних радњи.....	203
8.2.1. Семантички непотпуни глаголи узроковања интелектуалних радњи.....	203
8.2.2. Глаголи узроковања (при)сећања.....	204
IV. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ.....	206
1. ГЛАГОЛИ ПРОМЕНЕ СТАЊА.....	206
1.1. Опште карактеристике.....	206
1.2. Семантичка класификација глагола промене стања.....	208

1.2.1. Глаголи ломљења.....	208
1.2.2. Глаголи савијања.....	210
1.2.3. Глаголи промене физичког стања.....	212
1.2.3.1. Глаголи промене агрегатног стања.....	213
1.2.3.2. Глаголи промене температуре.....	214
1.2.3.3. Глаголи кувања.....	215
1.2.3.4. Глаголи промене укуса.....	216
1.2.4. Глаголи емитовања.....	217
1.2.4.1. Глаголи емитовања звука.....	217
1.2.4.2. Глаголи емитовања светла.....	219
1.2.4.3. Глаголи емитовања мириса.....	219
1.2.4.4. Глаголи емитовања супстанце.....	220
1.2.5. Глаголи промене димензије.....	220
1.2.6. Глаголи увећања и умањења.....	221
1.2.7. Глаголи промене боје.....	222
1.2.8. Глаголи промене у општем смислу.....	224
1.2.9. Глаголи промене стања, услова или положаја.....	224
1.2.10. Глаголи промене друштвеног карактера.....	225
1.2.11. Остали глаголи промене стања.....	227
1.2.11.1. Глаголи промене стања путем директне манипулације.....	227
1.2.11.2. Глаголи промене стања у апстрактним доменима.....	229
1.2.11.3. Морфолошке групе глагола промене стања.....	230
2. ГЛАГОЛИ СТВАРАЊА И УНИШТАВАЊА.....	233
2.1. Опште карактеристике.....	233
2.2. Семантичка класификација глагола стварања и уништавања.....	234
2.2.1. Глаголи стварања.....	234
2.2.2. Глаголи уништавања.....	236
3. ГЛАГОЛИ ИМЕНОВАЊА.....	240
3.1. Опште карактеристике.....	240
3.2. Семантичка класификација глагола именовања.....	241

3.2.1. Општи глаголи именованја.....	241
3.2.2. Глаголи промене специфичног звања, титуле или статуса.....	242
3.2.3. Глаголи карактеризације.....	244
3.2.4. Глаголи називања.....	245
3.2.5. Глаголи проглашавања.....	245
4. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА КРЕТАЊА.....	246
4.1. Опште карактеристике.....	246
4.2. Семантичка класификација глагола узроковања кретања.....	247
4.2.1. Глаголи промене места.....	248
4.2.2. Глаголи промене положаја.....	249
4.2.2.1. Глаголи подизања и спуштања.....	249
4.2.2.2. Глаголи затварања и отварања.....	251
4.2.2.3. Остали глаголи промене положаја.....	252
4.2.3. Глаголи узроковања и спречавања кретања.....	252
4.2.4. Глаголи узроковања кретања на одређени начин.....	253
4.2.5. Глаголи узроковања кретања у одређеном правцу.....	254
4.2.5.1. Глаголи правца кретања.....	255
4.2.5.2. Глаголи промене правца кретања.....	256
4.2.6. Глаголи удаљавања и приближавања.....	256
4.2.7. Глаголи излажења и улажења.....	258
5. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА ДОГАЂАЈА.....	261
5.1. Опште карактеристике.....	261
5.2. Семантичка класификација глагола узроковања догађаја.....	262
5.2.1. Општи глаголи узроковања догађаја.....	262
5.2.2. Глаголи узроковања специфичне врсте догађаја.....	264
6. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА РАДЊЕ.....	266
6.1. Опште карактеристике.....	266
6.2. Семантичка класификација глагола узроковања радње.....	268
6.2.1. Глаголи присиљавања.....	268

6.2.1.1. Опште карактеристике.....	268
6.2.1.2. Семантичка класификација глагола присиљавања.....	269
6.2.1.3. Аргументска структура глагола присиљавања.....	272
6.2.2. Глаголи наговарања.....	274
6.2.2.1. Опште карактеристике.....	274
6.2.2.2. Семантичка класификација глагола наговарања.....	276
6.2.2.3. Аргументска структура глагола наговарања.....	279
6.2.3. Глаголи подстицања.....	280
6.2.3.1. Глаголи стимулације.....	280
6.2.3.2. Глаголи дестимулације.....	282
6.2.3.3. Аргументска структура глагола подстицања.....	282
6.2.4. Глаголи провоцирања.....	283
6.2.4.1. Аргументска структура глагола провоцирања.....	284
7. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА АФЕКТИВНЕ РЕАКЦИЈЕ.....	285
7.1. Опште карактеристике.....	285
7.2. Семантичка класификација глагола узроковања афективне реакције.....	286
7.2.1. Глаголи узроковања осећања или расположења.....	286
7.2.2. Глаголи узроковања позитивне афективне реакције.....	287
7.2.3. Глаголи узроковања негативне афективне реакције.....	289
7.2.4. Глаголи узроковања афективне реакције са физичким аспектом.....	293
7.2.5. Глаголи узроковања афективне реакције с менталним аспектом.....	295
7.2.6. Глаголи узроковања физиолошке реакције.....	296
8. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА ИНТЕЛЕКТУАЛНИХ РАДЊИ.....	299
8.1. Опште карактеристике.....	299
8.2. Семантичка класификација глагола узроковања интелектуалних радњи.....	300
8.2.1. Глаголи узроковања мишљења.....	300
8.2.2. Глаголи узроковања (при)сећања.....	301
8.2.3. Остали глаголи узроковања интелектуалних радњи.....	302

V. МЕЂУЈЕЗИЧКЕ ПАРАЛЕЛЕ И ВАРИЈАЦИЈЕ КОД ГЛАГОЛА	
УЗРОКОВАЊА У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	303
1. Међујезичке паралеле у семантичкој и аргументској структури.....	303
1.1. Увод.....	303
1.2. Семантичке класе глагола узроковања у реализацији типова узрочних процеса.....	303
1.3. Аргументска реализација глагола узроковања у енглеском и српском језику.....	305
1.3.1. Семантичке улоге.....	305
1.3.1.1. Узрочник.....	305
1.3.1.2. Пацијенс.....	309
1.3.1.3. Резултат.....	311
1.3.2. Аргументска структура глагола узроковања.....	312
1.3.2.1. Проста и сложена предикација.....	313
1.3.2.2. Типови допуна код комплексно транзитивних глагола узроковања.....	313
2. Међујезичке варијације код глагола узроковања у енглеском и српском језику.....	317
2.1. (Анти)каузативна алтернација у енглеском и српском језику.....	317
2.2. Синтетичке и аналитичке конструкције.....	321
2.3. Употреба глагола енглеског и српског језика у значењу ангажовања професионалног лица.....	325
VI. ЗАКЉУЧАК.....	327
ЛИТЕРАТУРА.....	343
БИОГРАФИЈА АУТОРА.....	360

Типографске конвенције

КАПИТАЛА: семантичка структура,
општа значења, префикси и суфикси

курзивно: термини, глаголске лексеме

подвучено: истицање

полуцрно: наслови, поднаслови

Скраћенице

Језици

грч.: грчки

Е, енгл.: енглески

лат.: латински

С, срп.: српски

Дескриптивне категорије

[acc] акузатив

[caus.] узрочна семантичка компонента

[instr] инструментал

[nom] номинатив

[pres] презент глагола

ADJ придев/придевска фраза

ADV прилог/прилошка фраза

anim. аниматан

inanim. неаниматан

N/NP именица/именичка фраза

obj. објекат

PP предлог/предлошка фраза

S клауза

SB = SOMEBODY

STH = SOMETHING

subj. субјекат

to-INF инфинитив глагола са *to*

V глагол

V(absol.) глагол у апсолутном облику

V-ED прошли партицип глагола

V-INF инфинитив глагола без *to*

V-ING герунд

Vintr интранзитивни глагол

Vrefl повратни глагол

Vtr транзитивни глагол

импф. имперфективни

пф. перфективни

фиг. фигуративно значење

Симболи

[ ] семантичка структура

< > диференцијална сема

„“ дефиниција лексичког значења
глагола

// аргументска структура, синтаксичка
конструкција

Списак табела

Табела 1.	<i>Формална језичка средства за исказивање узрочности у савременом енглеском језику</i>	14
Табела 2.	<i>Одлике прототипичне каузалности</i>	52
Табела 3.	<i>Ситуативни оквир глагола промене стања у енглеском језику</i>	90
Табела 4.	<i>Глаголи ломљења у енглеском језику</i>	92–93
Табела 5.	<i>Глаголи савијања у енглеском језику</i>	96
Табела 6.	<i>Глаголи промене агрегатног стања у енглеском језику</i>	98
Табела 7.	<i>Глаголи промене температуре у енглеском језику</i>	99
Табела 8.	<i>Глаголи кувања у енглеском језику</i>	100–101
Табела 9.	<i>Глаголи промене укуса у енглеском језику</i>	101
Табела 10.	<i>Глаголи емитовања звука у енглеском језику</i>	103–104
Табела 11.	<i>Ситуативни оквир глагола стварања и уништавања у енглеском језику</i>	128
Табела 12.	<i>Ситуативни оквир глагола именована у енглеском језику</i>	134
Табела 13.	<i>Ситуативни оквир глагола узроковања кретања у енглеском језику</i>	138
Табела 14.	<i>Ситуативни оквир глагола узроковања догађаја у енглеском језику</i>	152
Табела 15.	<i>Ситуативни оквир глагола узроковања радње у енглеском језику</i>	163
Табела 16.	<i>Ситуативни оквир глагола присиљавања у енглеском језику</i>	172
Табела 17.	<i>Ситуативни оквир глагола наговарања у енглеском језику</i>	178
Табела 18.	<i>Ситуативни оквир глагола узроковања афективне реакције у енглеском језику</i>	191
Табела 19.	<i>Ситуативни оквир глагола узроковања интелектуалних радњи у енглеском језику</i>	203
Табела 20.	<i>Ситуативни оквир глагола промене стања у српском језику</i>	207
Табела 21.	<i>Глаголи ломљења у српском језику</i>	208–209
Табела 22.	<i>Глаголи савијања у српском језику</i>	211
Табела 23.	<i>Глаголи промене агрегатног стања у српском језику</i>	213
Табела 24.	<i>Ситуативни оквир глагола стварања и уништавања у српском језику</i>	233
Табела 25.	<i>Ситуативни оквир глагола именована у српском језику</i>	240
Табела 26.	<i>Ситуативни оквир глагола узроковања кретања у српском језику</i>	246–247
Табела 27.	<i>Ситуативни оквир глагола узроковања догађаја у српском језику</i>	261
Табела 28.	<i>Ситуативни оквир глагола узроковања радње у српском језику</i>	266–267
Табела 29.	<i>Ситуативни оквир глагола присиљавања у српском језику</i>	269
Табела 30.	<i>Ситуативни оквир глагола наговарања у српском језику</i>	275
Табела 31.	<i>Ситуативни оквир глагола узроковања психофизичке реакције у српском језику</i>	285–286
Табела 32.	<i>Ситуативни оквир глагола узроковања интелектуалних радњи у српском језику</i>	299
Табела 33.	<i>Семантичке класе глагола као лексички израз узрочних процеса</i>	304
Табела 34.	<i>Општа значења класа глагола у енглеском и српском језику</i>	304–305
Табела 35.	<i>Семантичка улога УЗРОЧНИКА у аргументској структури глагола узроковања</i>	305

Табела 36.	<i>Семантичка улога ПАЦИЈЕНСА у аргументској структури глагола узроковања</i>	309
Табела 37.	<i>Семантичка улога РЕЗУЛТАТА у аргументској структури глагола узроковања</i>	311
Табела 38.	<i>Синтаксичка реализација глагола узроковања у енглеском и српском језику</i>	312
Табела 39.	<i>Аргументска структура аналитичке конструкције у енглеском и њен еквивалент у српском језику</i>	321

I. УВОД

1. Предмет истраживања

У овом раду врши се лингвистичко испитивање узрочности у оквиру глаголске лексике. Ова комплексна категорија има језичку реализацију на готово свим нивоима језичке структуре и изузетно велики број лексичко-граматичких средстава за њено исказивање¹. То је сасвим у складу са чињеницом да је узрочност једна од фундаменталних и универзалних језичких, као и појмовних категорија. У лингвистици, нарочито оној англосаксонског типа, постоји веома богата литература посвећена различитим језичким средствима за исказивање узрочности, при чему претежу синтаксичка истраживања. Стога смо се одлучили за приступ који је до сада слабо примењиван, а који се огледа у посматрању узрочности као семантичке категорије.

Овај рад представља систематско и исцрпно истраживање семантичке категорије глагола са компонентом узрока у енглеском и српском језику. Рад има семантичку оријентацију, при чему захвата и ниво аргументске реализације глагола. Тако се, на пример, полазећи од глагола *persuade, convince* у енглеском, односно *наговорити, убедити* у српском, у раду представљају глаголске лексеме које у својој полисемантичкој структури садрже значење наговарања, затим се утврђују различити начини на који се врши наговарање, на основу чега се формирају глаголске групе, да би се на крају приступило одређивању аргументске структуре глагола унутар сваке групе у циљу њиховог целовитог описа. Такође, семантичка анализа изведена у раду има бројне додирне тачке са сродним областима – прагматиком и когнитивном лингвистиком. Са прагматиком стога што семантичка карактеризација глагола неретко захтева упућивање на реалне ситуације у којима се одвија узрочни процес о коме је реч, а са когнитивном лингвистиком из тог разлога што свака семантичка анализа фундаменталних појмовно-језичких категорија попут узрочности, у једном, а нарочито у два или више језика, одсликава нераскидиву везу између језика и мишљења, као и универзалност когнитивних структура у људском уму.

¹ Важно је да истакнемо да наш предмет истраживања представља лексички израз каузативности у оквиру категорије глагола, при чему се морфолошки, прагматички, стилистички и други аспекти каузативности у енглеском и српском језику налазе изван оквира овог рада. Заправо, поменути аспекти су у одређеној мери заступљени у нашој анализи, али само у функцији семантичке анализе. Обраду домена узрочности у поменутиим аспектима у енглеском и српском језику остављамо за будућа истраживања.

У ужем смислу, предмет истраживања овог рада представљају глаголи узроковања у енглеском и српском језику. У раду се врши њихова категоризација, ужа класификација (на групе и подгрупе), семантичка анализа глагола по групама, приказ њихове аргументске структуре, као и упоредни преглед који сумира резултате анализе.

Док су глаголи узроковања који ступају у аналитичке конструкције (тзв. *каузативни глаголи*), нарочито у енглеском језику, доста добро обрађени из различитих перспектива и лингвистичких приступа, глаголима узроковања као семантичкој категорији посвећено је сразмерно мало пажње. Узрочно значење глагола се углавном посматра кроз призму алтернације коју карактерише присуство или одсуство узрочне компоненте. У овом раду, међутим, усвојен је приступ према коме узрочна семантичка компонента има комплексан и динамички карактер: у семантичким доменима у којима се реализује она не задржава исту вредност већ се у свакоме од њих реализује кроз успостављање специфичних конфигурација елемената који сачињавају њихов ситуативни оквир. Питању у којим се семантичким доменима реализују глаголи са узрочним значењем, као и утврђивању инвентара глагола савременог стандардног (енглеског и српског) језика који у својој полисемантичкој структури као примарно или секундарно садрже узрочно значење, није се, према нашим сазнањима, до сада систематски приступило. У консултованој литератури нема одговора на ова питања. Такође, предност испитивања глагола узроковања у оквиру два језика у односу на она која се врше у оквиру само једног језика лежи у омогућавању дубљег разумевања њихове проблематике, као и у њиховом потпунијем опису.

Опис глагола има два битна аспекта: *семантички* и *синтаксички*. Приликом анализе глагола разматрали смо пре свега семантичке и синтаксичке параметре, али смо у утврђивању тих одлика глагола имали у виду и њихову лексичко-семантичку спојивост, као и њихова прагматичка својства. Тако смо, на пример, код глагола *нагнати* узимали у обзир не само његово примарно значење „(кога на што) натерати, приволети кога да што уради против своје воље (обично наговором)“ (РСАНУ, *нагнати*, 1.а.), него и изразе попут *нагнати некоме сузе/сан на очи*, који фигурирају у сфери узроковања афективне реакције. Такође, приликом утврђивања ситуативног оквира класа глагола које кодирају узрочне процесе у домену међуљудске интеракције испитује се да ли је однос између лица која учествују у датом процесу равноправан или хијерархизован, као и да ли лице које трпи узрочно дејство показује отпор према томе или добровољно врши узроковану радњу. Будући да повезују глаголска значења са реалним ситуацијама на која се односе, поменута прагматичка питања додатно

осветљавају семантику глагола како на општем тако и на специфичном нивоу (тј. на нивоу класе глагола, као и на нивоу посебних глаголских лексема).

У анализи глагола пошли смо од становишта према коме су узрочна значења системски устројена у семантичкој структури језика и имају комплексни карактер, те се дају класификовати према домену реализације. Круг питања који се обрађује у овом раду је следећи:

Које семантичке улоге фигурирају у аргументској реализацији глагола узроковања у енглеском и српском језику?

Шта може бити резултат узроковања?

Који типови узрочних процеса постоје према критеријуму резултата?

Како се они језички реализују путем глаголске лексике у енглеском и српском језику?

У чему се огледају сличности и разлике у семантичкој и аргументској структури међу глаголима узроковања у посматраним језицима?

2. Циљеви истраживања

Пре него што приступимо излагању циљева истраживања спроведеног у раду, важно је да направимо једну напомену. За предмет рада изабрана је проблематика веома сложене природе, која захвата следеће језичке нивое: семантику, синтаксу, творбу и лексикологију. Шире гледано, ово се питање протеже и на логичко-семантички, концептуални и онтолошки ниво.

Будући да овако сложена проблематика изискује читав корпус студија, показало се нужним да у извесној мери ограничимо наше истраживање. Изабравши за предмет семантичку класификацију глагола узроковања, определили смо се за веома екстензивно истраживање, које захвата целу категорију глагола као врсте речи. Према томе, рад се карактерише великом ширином. Да би семантички опис био исцрпан и кохерентан, ограничили смо дубину проучавања издвојених глагола. То значи да је опис семантичких одлика глагола у првом плану, док су остале карактеристике посматраних лексема стављене у функцију семантичког описа. То такође значи да би поменути аспекти глаголског значења, осим семантичког, могли бити предмет засебних студија где би били у фокусу истраживања.

Овај рад представља допринос примарно дескриптивног карактера, при чему показује и потенцијал за унапређење третмана ове области у примењеним дисциплинама. Његов теоријски значај огледа се у примени приступа који је до сада

углавном био занемарен у истраживањима која се тичу каузативности. Приступ усвојен у раду темељи се на семантичким критеријумима, док су синтаксичке одлике разматране у функцији увида у семантичку структуру испитиваних глагола. Новина овог приступа омогућила је свеже увиде и резултате који обогаћују слику која је раније формирана о семантичкој мапи домена узроковања.

Општи циљ овог рада лежи у томе да се путем представљања семантичке класификације глагола узроковања, као једном од фундаменталних семантичких домена, учини допринос проучавањима структуре и организације глаголског лексикона у енглеском и српском језику. То је први циљ рада, који има дескриптивни карактер. У том контексту, истраживање има своју окосницу у питањима који енглески и српски глаголи реализују узрочно значење и како се могу категоризовати. При томе, резултати нашег истраживања могу бити корисни за семантичку анализу глагола узроковања у другим језицима, као нпр. француском, италијанском, шпанском, руском итд.

Конкретнији циљ овог рада састоји се у пружању исцрпног и систематског инвентара глаголских група које садрже компоненту узрока, описа њихове семантичке структуре који се врши кроз одређивање семантичких компоненти око којих се организују семантичке групе глагола, као и у препознавању семантичких нијанси на основу којих се диференцирају блискозначни глаголи појединих група. То је други циљ рада, који је методолошки одређен.

Коначно, овај рад има за циљ да покаже сложену међузависност семантике и синтаксе путем утврђивања аргументске реализације за сваку класу глагола узроковања у енглеском и српском језику, као и путем описа међујезичких паралела и варијација. То је трећи циљ рада, који је детерминисан синтаксичком и упоредном компонентом.

На ширем плану, наш рад истражује област лексикализације у домену узрочности са аспекта глаголске групе. Анализи грађе приступили смо из перспективе која подразумева тесну корелацију између појмовних и језичких категорија. Ширина оваквог погледа на глаголе узроковања служи бољем осветљавању овог комплексног феномена. При томе, истраживање задржава семантички фокус, те се питања појмовног устројства узрочности налазе изван његових оквира.

Анализа глагола узроковања у енглеском и српском језику има за циљ да осветли питање како се каузални догађаји језички структурирају. Општије питање – чија би потпуна обрада захтевала типолошки теоријско-методолошки оквир, али које ипак треба имати у виду као оријентацију – гласи: да ли је узрочност универзална категорија или је у одређеној мери језички и културно условљена?

3. Хипотезе рада

Полазишну тачку за ово истраживање представљају два кључна питања.

Прво, да ли у језику постоји глаголска лексика са узрочним значењем као засебна и кохерентна семантичка категорија? И друго, које сличности и разлике, садржинске и формалне, постоје у енглеском и српском језику у погледу исказивања узрочности путем глаголске лексике?

У оквирима наметнутим предметом и циљевима рада, истраживање смо засновали на хипотезама које представљају директни одраз семантичког приступа теми. Са друге стране, постављене хипотезе имају системски карактер у смислу фокуса на самом лексичком систему, на супрот деловању у оквирима одређене лингвистичке школе која намеће сопствени круг питања.

Формулисали смо три хипотезе. Прво, да постоји значајан број глаголских лексема у енглеском и српском језику које имају узрочна значења, и да су та значења изразито семантички хетерогена, те да захтевају систематску семантичку класификацију. Друго, да се узрочна значења глагола могу идентификовати испитивањем њихове лексикографске дефиниције, путем издвајања оних дефиниција које садрже неку од метајезичких константи за сему узрока². И треће, да се семантичка структура глагола узроковања као језички подсистем у енглеском и српском језику у великој мери поклапа, будући да представља језички корелат когнитивно утемељених концепата који су универзалног карактера, те нису везани за специфични језик или културу. Дивергенције у глаголској реализацији узрочности очекиване су у смислу афинитета који се манифестују у домену избора језичких средстава и образаца за кодирање узрочног значења у испитиваним језицима. Поменута језичка средства и обрасци варирају на скали од најкомпактнијих, синтетичких, до најсложенијих, аналитичких структура.

4. Теоријски оквир рада

У грађењу теоријског оквира рада, ослањали смо се на семантичка, синтаксичка и когнитивнолингвистичка истраживања која дотичу теме узрочности и глаголске групе. Осим тога, у формирању семантичког приступа водили смо се принципима и општим

² Сема узрока [CAUSE] као метајезичка константа представља обавезни елемент метајезика лексикографске дефиниције у кодирању узрочног значења. При означавању овог појма у семантици се користе и термини *семантички* или *атомски предикат* (в. Varon 1974: 313).

постулатима лексикологије и теоријске лексикографије у погледу репрезентације лексичког значења.

Рад је по концепцији и општим принципима анализе изведен по угледу на савремене лексичко-семантичке студије које у фокусу имају семантичку категоризацију глагола, као и студије у којима се глаголи анализирају путем утврђивања њихове аргументске структуре и одговарајућих семантичких улога. Монографије и радови Б. Левин (Levin 1993), А. Голдберг (Goldberg 1995), А. Вјежбицке (Wierzbicka 1988, 1998), Н. Барон (Baron 1974) и П. Пипера (Пипер 2005), као и принципи систематске лексикографије Ј. Агресјана (Agresjan 2000) представљају основу за наше истраживање.

У испитивању глагола, прецизније, у идентификацији њихових семантичких и синтаксичких одлика, били смо инспирисани студијом Бет Левин (Levin 1993). За наш рад је од највећег интереса део ове монографије посвећен организацији лексикона енглеских глагола. Такође, за наш рад је значајан и други део ове монографије који говори о глаголским алтернацијама, будући да увиди до којих се долази анализом синтаксичког функционисања посматраних глагола знатно доприносе осветљавању њихове инхерентне семантике, као и дефинисању одговарајућих семантичких класа. Нарочито истичемо као релевантно поглавље о каузативно-инхоативној алтернацији у енглеском језику (Levin 1993: 26–30). Ако би се у домену глагола промене стања изоставило разматрање њиховог учешћа у каузативној алтернацији, сматрамо да би њихова семантичка анализа била непотпуна.

Наш семантички приступ глаголима обогаћен је сазнањима и схватањима која пружају актуелна когнитивнолингвистичка истраживања (в. Lakoff 1980; Lakoff–Johnson 1987). У изради теме усвојени су општи постулати когнитивне лингвистике, нпр. онај о тесној вези између појмовних и језичких категорија, као и специфични резултати проучавања каузативних конструкција у енглеском језику. У овом другом аспекту посебно издвајамо истраживања Аделе Голдберг у оквиру модела конструкционе граматике (Goldberg 1995, 2006). За нашу анализу глагола узроковања кретања релевантно је поглавље њене монографије посвећено семантици конструкције са значењем узрокованог кретања (Goldberg 1995: 152–179). У нашој анализи имали смо у виду њену тезу да значење постоји не само на лексичком нивоу него и на нивоу конструкције, што се показало као нарочито важно у анализи перифрастичких каузативних глагола у енглеском језику.

За обликовање семантичког приступа у овом раду и прелиминарно испитивање семантике узрочности од великог значаја је и монографија А. Вјежбицке (Wierzbicka

1988), у којој је посебно поглавље посвећено семантици каузативних конструкција у међујезичкој перспективи, при чему су обухваћене поменуте конструкције у јапанском, енглеском, хинди, француском, италијанском и руском језику (Wierzbicka 1988: 237–255). Литература о синтакси каузативних конструкција у различитим језицима је огромна, примећује Вјежбицка, док је литература посвећена њиховој семантици веома скромна (Wierzbicka 1988: 237). Истиче се неопходност и значај семантичке анализе каузативних конструкција, а кључни предуслов за такву анализу представља конструисање одговарајућег семантичког метајезика (ib.). Преовлађујући приступ у проучавањима каузативних конструкција, који се састоји у самеравању одређених конструкција са одређеним семантичким типовима каузалности који стоје у односима бинарних опозиција (директна/индиректна каузалност, фактитивна/пермисивна каузалност, и сл.) одбачен је као модел који нема задовољавајући експланаторни и предиктивни потенцијал. Залажући се за детаљну семантичку анализу сваке каузативне конструкције понаособ, ауторка тврди да значење које оне кодирају садржи јединствену конфигурацију елемената узрочне ситуације о којој реферишу (Wierzbicka 1988: 240). У фокусу њених разматрања налазе се разлике у, како она каже, „количини пажње“ коју различити језици придају пољу узрочности, као и различити „погледи“ на узрочност који су имплицитни у њиховим граматичким системима, што би могло да представља основу за семантичку типологију граматичких система (Wierzbicka 1988: 249). Коначно, указује се на правац истраживања који представља далеки и крајњи циљ семантичких проучавања у целини, а којима се придружује и наш рад. Реч је о конструисању семантичког метајезика као аналитичког апарата потребног за опис и поређење значења кодираних на лексичком или граматичком нивоу у различитим језицима и културама (Wierzbicka 1988: 255). Додирну тачку између овог рада и нашег истраживања представља управо идеја изградње семантичког метајезика, при чему би се анализа одређеног семантичког домена заснивала на утврђивању значењских компоненти које га сачињавају и које су садржане у лексичком значењу јединица које припадају том домену. У том смислу, могло би се рећи да својим приступом, концепцијом и методологијом наш рад представља покушај описивања и упоређивања значења којима се изражава један апстрактни концепт у два релативно несродна језика, при чему је највише пажње посвећено изградњи семантичког метајезика који служи као аналитички апарат у проучавању каузативних глагола и њихових конструкција. Са друге стране, наш методолошки поступак битно се разликује од модела природног семантичког метајезика који предлаже А. Вјежбицка: она дефинише значење у форми сценарија

служећи се утврђеним списком семантичких примитива, док је наша дефиниција општег значења глагола неке класе апстрахована форма која представља елементарне заједничке семантичке одлике свих глаголских јединица које припадају датој класи.

Такође, у једном од ретких радова посвећених семантици енглеских каузативних конструкција (Wierzbicka 1998), Ана Вјежбицка је дефинисала типове узрочних значења глагола *make*. Њена анализа узрочне полисемије глагола *make* помогла нам је у дефинисању семантичких класа глагола узроковања. Иако ауторка то нигде експлицитно не наводи, прототипични статус који *make* има у узрочном домену доводи до тога да његова узрочна значења директно одражавају типове узрочних процеса који се кодирају у језику. Самим тим, ако би анализа показала да свака класа глагола узроковања у нашој категоризацији садржи глагол *make* у реализацији њеног општег значења, на тој основи би се могао извести закључак да је *make* прототипични глагол у домену узрочности.

Имајући у виду да се анализа врши на речничкој грађи, као и то да рад има семантичку оријентацију, овај рад такође долази у додир са савременим лексиколошким и лексикографским теоријама. Тако смо у формирању семантичког приступа нашли узор у истакнутим лингвистима и лексиколозима попут Јурија Апресјана и Ленарда Липке. За наш семантички приступ битни су принципи систематске лексикографије Јурија Апресјана (Apresjan 2000, 2008). У оквиру модела *интегралног описа језика* (енгл. *integrated language description*), који је примењен у области теоријске лексикографије, Апресјан се залаже за тоталитет лексичког описа. Под тим се у семантичком опису серије синонима подразумева равнотежа у представљању заједничких одлика лексема (раван *унификације*) и у описивању њихових диференцијалних сема (раван *индивидуације*) (Apresjan 2000: xvi). Такође, Ј. Апресјан истиче неопходност прикључивања синтаксичких информација о лексемама уз њихову семантичку експликацију у циљу целовите и исцрпне репрезентације јединица лексичког система. На тај начин биле би обједињене информације о лексемама које су се традиционално приказивале одвојено – у речницима и граматицама. Што се тиче семантичке анализе глаголских синонимних група, најпре се одређује опште значење дате серије и утврђује се њена актантска структура. Према томе, анализа глаголског значења своди се на аналитички опис целокупне ситуације на коју дати глагол упућује, путем утврђивања природе процеса, његових обавезних учесника и односа који је међу њима успостављен. Семантичка анализа према Апресјану има и специфичну методологију. Полази се од општих, сложених концепата

који се разлажу на више нивоа све док се не дође до нивоа семантичких примитива, који по дефиницији представљају недељиве јединице. Као резултат такве анализе формира се хијерархијски устројен лексички подсистем у одређеном семантичком домену, полазећи од већих и општијих глаголских класа преко мањих класа и поткласа све до нивоа појединачних лексема (Апреѕјан 2000: 145). Сличан поступак семантичке анализе је примењен и у овом раду.

Општа начела семантичке анализе поставио је и Л. Липка (Lipka 1972, 1992). У контексту нашег рада издвајамо појам *атомског предиката* (енгл. *atomic predicate*) – значењског елемента који представља резултат семантичке декомпозиције глагола. Типичан пример поменутог типа анализе је лексема *die*, која садржи семантичке елементе [BECOME] [NOT] [ALIVE] (уп. Lipka 1992: 101–107). Будући да припадају металингвистичком нивоу, атомски предикати су апстрактне јединице, те се не могу поистоветити са одговарајућим лексемама природног језика. Као илустрацију поменутих тврдњи, Л. Липка истиче се да у енглеском језику перифрастички каузативни глаголи (*cause, make, have*) и лексички каузативи, међу које се убрајају изведенице попут *legalize* и *demilitarize*, као и просте лексеме попут *break* и *melt*, имају заједничку базичну семантичку структуру која садржи предикат CAUSE (Lipka 1992: 102). Поменута гледишта поклапају се са хипотезама које представљају полазишну тачку за наше истраживање.

5. Методологија рада

У овом раду испитује се начин на који се концепт узрочности реализује у енглеском и српском језику, и то у домену глаголске лексике као посебне семантичке категорије. У тежњи да представимо што потпунији и прецизнији опис ове семантичке категорије глагола, извршићемо истраживање на основу речничке грађе. Речнички језички материјал представља, према нашем мишљењу, веома прикладан извор за истраживања са семантичким фокусом. Испитани су сви глаголи код којих је утврђено присуство узрочне семантичке компоненте без обзира на типове конструкција у којима се та значења реализују. Ова поставка је широког опсега, те укључује обраду око 1.140 лексичких реализација³ глагола са компонентом узрока у енглеском и око 1.400 лексичких реализација глагола у српском језику (в. одељак 2.2.).

³ Под термином *лексичке реализације* подразумева се појединачно лексичко значење глагола, насупротив појму лексема, који обухвата полисемантичку структуру глагола у целини. Лексичка реализација глагола односи се како на примарна тако и на секундарна значења лексема. Према томе, једна глаголска лексема

У анализи је примењена комбинована метода која укључује елементе квалитативне анализе, дескриптивног метода и упоредног метода. Сматрамо да овакав комбиновани метод води бољем разумевању испитиване појаве – глагола са узрочним значењем. Квалитативна анализа подразумева идентификацију и класификацију семантичких одлика лексема које се испитују. Са друге стране, дескриптивни метод се заснива на опису семантичке структуре према елементима ситуативног оквира. Коначно, упоредни метод почива на поређењу семантичке и аргументске структуре садржане у глаголској реализацији узрочности у енглеском и српском језику. Уз ово, у раду је присутан и осврт на разлике у употреби језичких (морфолошких, творбених, лексичких и синтаксичких) средстава у кодирању узрочног значења у глаголској лексици оба језика.

Анализа овог рада је изведена у складу са три главна задатка: 1) семантичка класификација глагола са узрочним значењем у енглеском и српском језику; 2) приказ њихове аргументске структуре и 3) упоредна анализа заједничких и диференцијалних одлика глагола узроковања у испитиваним језицима.

У оквиру првог, дескриптивног задатка потребно је решити проблеме категоризације узрочних значења и организовања глаголских лексема према групама са општим узрочним значењем одређеног типа. Осим дескриптивног, овај аспект рада има и методолошку вредност. У раду се демонстрира како се из речничке грађе може апстраховати целовит семантички подсистем везан за један од фундаменталних концепата, и како он потом бива верификован постојећим језичким и онтолошким категоризацијама.

Конкретно, најпре треба одредити семантичке класе узроковања у систему глаголске лексике, а заједно са овим и семантичке одлике које су релевантне за сваку класу. На основу тога сачинићемо семантичку мапу узроковања која садржи следеће нивое анализе: 1) поделу глагола узроковања на семантичке класе, које имају утврђену семантичку структуру и аргументску реализацију; 2) у оквиру класа врши се подела на глаголске групе према значењу; 3) у оквиру група може се направити даља подела на скупине, а по потреби у оквиру њих и на серије глагола. Према томе, семантичка класификација има хијерархијску структуру која садржи више нивоа; на сваком нивоу те структуре наводи се опште значење које је заједничко свим њеним члановима.

може имати више узрочних значења, које припадају различитим доменима и представљају њене засебне лексичке реализације. У складу са овим, основну јединицу наше анализе представља појединачно лексичко значење глаголске лексеме.

Сложеност нашег задатка огледа се у томе што је концепт узрока један од фундаменталних концепата у језику и мишљењу; сходно томе, узрок се јавља као компонента у оквиру значења више стотина глаголских лексема. Указаћемо на појаву да је велики број тих значења изведен из примарног путем неког од механизма регуларне полисемије (метафоре или метонимије). Такође, није редак случај да једна вишезначна глаголска лексема садржи више узрочних значења које припадају различитим семантичким класама узроковања. Имајући све наведено у виду, јасно је да ова тема поставља пред истраживача бројне изазове.

Реализација постављених задатака наметнула је следећу организацију нашег рада. У првом, уводном поглављу представљен је предмет, као и метод, циљеви, хипотезе и теоријски оквир рада. У другом поглављу излажу се његове теоријске основе, почевши од одређења глагола узроковања, за којим следи приказ досадашњих истраживања о каузативности у англосаксонској и србистичкој лингвистици, затим општи преглед филозофских и семантичких одређења узрочности, закључно са представљањем модела за семантичку класификацију глагола. У трећем поглављу даје се детаљан опис методолошког поступка који је коришћен приликом прикупљања и класификације грађе. Такође, ово поглавље садржи опис корпуса, као и идентификацију кључних речи за његову претрагу. У наредним поглављима представљена је сама анализа глагола узроковања: четврто поглавље посвећено је глаголима енглеског језика, док се у петом поглављу обрађују глаголи узроковања у српском језику. У шестом поглављу изложена је упоредна анализа глагола у оба језика, којом се осветљавају међујезичке константе и варијације у семантичкој структури и аргументској реализацији. Коначно, у седмом поглављу прави се рекапитулација резултата анализе, настоји се да се да одговор на почетне хипотезе и представљају се закључна разматрања о општим тенденцијама у исказивању узрочности у енглеском и српском језику, указујући при том на могуће правце даљих истраживања у овој области.

II. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

1. Теоријске основе

1.1. О глаголима узроковања

Познато је да се у граматикама енглеског језика као каузативни традиционално наводе глаголи *make, cause, have* и *get*. Ови глаголи реализују узрочно значење путем конструкција са инфинитивним, герундивним, партиципским и другим типовима допуна, које се називају *перифрастичким каузативним конструкцијама* (в. Quirk *et al.* 1985: 1207; Palmer 1974: 388).

Међутим, од седамдесетих година двадесетог века до данас каузативности се посвећује већа пажња у лингвистичким истраживањима. Ова истраживања имају за резултат сазнање да каузативност као лингвистички феномен представља системску појаву, која се не може ограничити само на прототипичне глаголе и њихове конструкције. Из овог разлога, већина савремених лингвистичких студија полази од претпоставке да је број глагола са узрочним значењем далеко већи од оног који се обично помиње у граматичкој и синтаксичкој литератури.

И поред свега наведеног, категоризације глагола узроковања у светлу семантике махом су фрагментарне и недовољно обимне. Према нашем мишљењу, ове категоризације морају се темељити на исцрпним и опсежним истраживањима, у којима ће фокус бити на глаголима узроковања као семантичкој категорији, са циљем да се утврди целокупни инвентар глаголских јединица које исказују узрочност и пружи систематски опис њихових семантичких и синтаксичких одлика.

У складу са овим, одређење глагола узроковања започећемо дефинисањем категорије каузативних глагола, као и приказом типологије тих глагола у зависности од формалних механизма за њихово образовање.

1.1.1. Дефиниција каузативних глагола

Каузативни глаголи (или *каузативи*; енгл. *causative verbs, causatives*) дефинишу се као „глаголи који упућују на *каузативну ситуацију*, односно на узрочну везу између два догађаја, за које говорник верује да су изазвани један (П2) од стране другог (П1); [...] Другим речима, каузатив је глагол или глаголска конструкција која има значење

‘cause to Vo’ ‘make Vo’, при чему Vo представља уметнути основни глагол“ (Kulikov 2001: 886; истицање ауторово)⁴.

Наведену дефиницију илустроваћемо следећим упоредним примером:

а. *Peter opened the door.*

б. *Петар је отворио врата.*

Када семантички разложимо ове исказе, уочавамо да они реферишу о једном узрочном процесу (конкретно, процесу промене положаја у домену узроковања кретања). У оквиру овог процеса, узрочник представља агенс у форми лица (*Peter/Петар*), а резултат промену положаја физичког ентитета (односно, *врата која су се отворила*). Према формули „CAUSE + V“, глагол *open* кодира значење [CAUSE TO OPEN], као што и глагол *отворити* кодира значење [УЧИНИТИ ДА СЕ ОТВОРИ].

У идентификацији глагола који се категоризују као каузативни, обично се прави контраст путем семантичке опозиције типа *каузативни : некаузативни глагол*. Важно је напоменути да ова опозиција функционише у равни глаголских значења а не читавих лексема, те би, у смислу прецизности, уместо *глагол* требало да стоји *лексичко значење глагола*. Реч је, наиме, о поступку којим се раздвајају и упоређују узрочна и неузрочна значења једне исте глаголске лексеме, а не две различите лексеме. У опозицију између каузативних и некаузативних глагола (глаголских значења) на овом месту нећемо дубље улазити, али је помињемо јер фигурира у приказима формалних механизма за образовање каузативних глагола о којима ћемо говорити у наставку рада.

1.1.2. Формални типови каузативних глагола

Формални механизми за исказивање узрочности у равни глаголске лексике углавном су испитивани из типолошке перспективе (в. Haspelmath 1993; Dixon 2000; Kulikov 2001). При томе, нарочито издвајамо општу типологију каузатива Л. Куликова (Kulikov 2001), као и класификацију енглеских каузатива Н. Барон (Baron 1974), будући да оне представљају полазишну тачку за наш приказ формалних типова каузативних глагола.⁵

У следећој табели (табела 1) приказана је класификација формалних језичких средстава за исказивање узрочности у савременом енглеском језику према Н. Барон (Baron 1974: 302).

⁴ “Causatives can be defined as verbs which refer to a **causative situation**, that is, to a causal relation between two events, one of which (P2) is believed by the speaker to be caused by another (P1); [...] In other words, a causative is a verb or verbal construction meaning ‘cause to Vo’, ‘make Vo’, where Vo stands for the embedded base verb” (Kulikov 2001: 886). Све цитате у раду превела: Т. Р.

⁵ Напомињемо да су у приказу изостављени поједини формални типови који не припадају инвентару језичких средстава енглеског или српског језика, те стога нису били релевантни за наше истраживање.

(1) Морфолошки (a) Глагол некаузативни → Глагол каузативни (i) Алтернација јаких и слабих глагола (ii) Суплетивност (iii) Исти глагол (лексички) (б) {Adj/N} + афикс → Глагол каузативни (i) {Adj/N} + суфикс (ii) префикс + {Adj/N}
(2) Синтаксички (a) Перифрастички (б) Објекат резултата, квази-каузатив

Табела 1. Формална језичка средства за исказивање узрочности у савременом енглеском језику

Типологију приказану у табели усвајамо уз одређене модификације. Прво, у нашој класификацији лексички каузативи представљају посебан тип каузатива, а не подврсту морфолошких каузатива (разлоге за ово наводимо у одељку посвећеном лексичким каузативима). Друго, као што смо већ напоменули, у раду обрађујемо само оне формалне механизме за исказивање узрочности који су продуктивни у савременом енглеском и српском језику. Стога изостављамо разматрање морфолошке деривације каузативних глагола од некаузативних глаголских основа, која је, према Н. Барон, у савременом енглеском језику сведена на само четири пара глагола који учествују у некадашњој алтернацији јаких и слабих глагола: *sit/set*, *lie/lay*, *rise/raise*, *fall/fell* (Baron 1974: 303). Такође, у оквиру синтаксичких каузатива, нећемо се подробније бавити конструкцијом коју Барон означава као *објекат резултата* (енгл. *object of result*; нпр. *He built a house*) из разлога семантичке и синтаксичке природе. Семантичке, будући да је каузативни статус ове конструкције питање семантичке интерпретације а не инхерентног лексичког значења глагола; и синтаксичке, јер глагол попут *build* не ступа ни у једну конструкцију перифрастичког типа. Тиме се побија припадност ових глагола синтаксичким каузативима, али се не искључује могућност њиховог исказивања узрочности. У том смислу истичемо да глаголи које Н. Барон у овом контексту помиње (*build*, *rebuild*, *demolish*) имају, како она наводи, опште значење довођења неког објекта у постојање (тј. стварање) и супротно значење стављања ван егзистенције (тј. уништавање), која су у нашем раду обрађена у оквиру класе глагола стварања и уништавања.

Имајући све изложено у виду, према начину образовања разликујемо три основна типа каузативних глагола: 1) морфолошки, 2) лексички и 3) синтаксички

(перифрастички). У наставку рада представићемо сваки од поменутих типова, са освртом на њихову реализацију у енглеском и српском језику.

1.1.2.1. Морфолошки каузативи

Каузативни глаголи који су изведени додавањем афикса са узрочним значењем на глаголску основу називају се *морфолошки каузативи*. У енглеском и српском језику, као и у другим индоевропским језицима, основни формални механизми за образовање морфолошких каузатива су *деривација* и, у енглеском, *конверзија*.

Морфолошки механизми у деривацији каузативних глагола у енглеском и српском језику присутни су нпр. код суфикса -IZE, -IFY / -ИЗОВАТИ, -ИФИКОВАТИ (*symbolize, calcify* / *симболизовати, калцификовати*). За савремени енглески језик, Н. Барон наводи следеће афиксе за творбу каузативних глагола од придевских и именичких основа: суфиксе -IFY, -IZE, -EN, -Ø, и префиксе EN- и DIS- (в. Baron 1974: 306). Морфолошки каузативи нарочито су заступљени у класи глагола промене стања. У оквиру ове класе, у раду су представљене морфолошке групе које припадају поменутиим глаголима.

Друга врста морфолошког образовања каузативних глагола јесте процес под називом *суплетивност* (енгл. *suppletion*), који подразумева промену њихове лексичке базе. Као и код глаголских алтернација, суплетивност укључује бинарни однос између два глагола, од којих је један носилац некаузативног а други каузативног значења. Ако је некаузативни глагол (V) а каузативни (V'), однос између њих може се представити следећом формулом:

$$V + \text{CAUSE} \rightarrow V'$$

На материјалу енглеског језика, ова формула функционише на следећи начин:

$$\textit{believe} + \text{CAUSE} \rightarrow \textit{persuade} \text{ ('make believe')}$$

Суплетивни парови у енглеском језику, према Н. Барон, типично укључују следеће глаголске лексеме: *believe/persuade, buy/sell, come/bring, die/kill, eat/feed, fall/drop, fear/frighten, have/give, hear/tell, learn/teach, see/show, send/receive, swell/inflate, understand/explain* (Baron 1974: 304). Међутим, представити семантичку опозицију суплетивних парова глагола као ону коју карактерише искључиво присуство или одсуство узрочне семантичке компоненте, док је преостали семантички садржај потпуно истоветан, значило би симплификовати ову појаву. На то указује и Н. Барон када каже да „лингвисти који предлажу кандидате за некаузативне/каузативне суплетивне парове не тврде нужно да су те две речи идентичне у свим аспектима изузев

појма ‘узрока’. Оне се могу разликовати, на пример, у погледу лексичког садржаја, интенционалности или фокуса“ (Baron 1974: 304)⁶.

1.1.2.2. Лексички каузативи

Лексички каузативи се обично дефинишу као изрази који једном предикацијом истовремено кодирају појмове узрока и резултата (нпр. *break* у исказу *Mary broke the vase*)⁷. Попут суплетивних парова, и лексички каузативи укључују алтернацију глагола, али, за разлику од њих, оба члана алтернације (декаузативни и каузативни) у енглеском језику имају исти облик (нпр. *break*, intr. : *break*, tr.); док је у српском језику декаузативни алтернант повратни глагол који је изведен путем заменичке речце *се* (нпр. *сломити* (се) : *сломити* (некога, нешто)). И у енглеском и у српском језику лексички каузативи представљају изузетно бројну групу глагола, који имају репрезентативне представнике у типичним глаголима промене стања, попут *break*, *open*, *melt*, односно у српском *сломити*, *отворити*, *отопити* и др. У оквиру нашег рада, лексички каузативи су присутни у свим анализираним класама глагола, а посебна пажња им је посвећена у поглављу о каузативној алтернацији у енглеском и српском језику (в. одељак V.2.1.).

Из потребе да се подвуче разлика између лексичких и перифрастичких каузатива, у литератури се за ове прве помиње и термин (*некаузативни*) *транзитиви*, или *прости транзитиви* (енгл. (“*non-causative*”) *transitives*, *just transitives*). При томе се као разлог што лексички каузативи улазе у просте транзитивне контрукције узима то што узрочна компонента код њих није транспарентна, већ се читава из конструкта догађаја о коме се реферише. Другим речима, глагол не кодира само узрок него и узрок и резултат, при чему је резултат експлицитан а узрок имплицитан. Међутим, Куликов тврди да нема разлога да се избегава употреба термина *каузативни* када је реч о овим глаголима, будући да њихово значење има структуру “CAUSE V₀” (Kulikov 2001: 889). Ово гледиште сведочи о широком, семантички утемељеном, схватању каузативних глагола, што је приступ који је усвојен и у нашем раду. Потврду за ово становиште налазимо и у следећем наводу С. Кемер и А. Верхагена: „Могуће је и то да се као каузативне конструкције сматрају јединице које су често означене као лексички каузативи, тј. глаголи који су прозирно семантички каузативни, али се не могу формално разложити на две морфеме (нпр. енглески *break*, *open*, јапански *koros* ‘убити’, *age* ‘подићи’). За

⁶ “Linguists who have proposed candidates as non-causative/causative suppletives do not necessarily claim that the two words are identical in all aspects but the notion ‘cause’. The two may differ, for example, in lexical content, in intentionality, or in focus” (Baron 1974: 304).

⁷ О лексичким каузативним глаголима и њиховим могућим класификацијама в. Jespersen (1927); Smith (1970); Pinker (1989); Levin–Rappaport-Hovav (1995).

такве глаголе може се рећи да укључују максималну концептуалну блискост узрочног и резултативног предиката“ (Kemmer–Verhagen 1994: 118–119; подвукла: Т. Р.)⁸.

1.1.2.3. Перифрастички каузативи

Перифрастички (синтаксички, аналитички или продуктивни) каузативи (енгл. *periphrastic (syntactic, analytic or productive) causatives*) представљају двочлане структуре које захтевају две предикације: једну, која кодира појам узрока, и другу, којом се кодира резултат. Тако нпр. С. Кемер и А. Верхаген наводе да примери типа *I made him leave* или *Seeing him again caused her to lose her composure* спадају у перифрастичке каузативне конструкције по томе што говорник концептуализује предикат резултата као нешто што је проузроковано дејством ентитета који има субјекатску позицију у реченици (према: Kemmer–Verhagen 1994: 117).

За разлику од транзитивних конструкција, које су представљене једном лексичком јединицом, перифрастичке каузативне конструкције захтевају две лексичке јединице (поседују дијадичку структуру). Типични перифрастички каузативни глаголи су енглески глаголи *make, cause, have, get*, који кодирају чисти појам узроковања. Они се у реченици користе у личном глаголском облику, што значи да имају одлике глаголског времена и глаголског вида. У споју са овим глаголима, резултат се кодира путем глагола у неличном облику (нпр. допунског инфинитива *go* у конструкцији *cause to go*).

У енглеском језику разликују се два типа перифрастичких каузатива:

1) моноклаузални глаголи са допуном у облику инфинитива без *to*, нпр.: *make sb do sth*; и

2) биклаузални глаголи, који имају допуну у облику инфинитива са *to*, нпр.: *cause sb to do sth*.

Конструкција са *make* показује већу кохезију међу својим конституентима у односу на конструкцију са *cause*. Она садржи једну предикацију (тзв. сливени предикат), за разлику од конструкције типа *cause to do*, која има две предикације (в. Kulikov 2001: 887). Формална блискост између глаголских јединица одражава концептуалну блискост међу елементима који сачињавају ситуацију о којој се реферише (први тип); док већа формална дистанца међу глаголским јединицама указује на већу концептуалну дистанцу, што у овом случају значи одвајање концепта узрока и резултата у перципирању, разумевању и извештавању о одређеном узрочном процесу (други тип).

⁸ “It is also possible to consider as causative constructions what are often referred to as lexical causatives, i.e. verbs that are discernibly semantically causative, but are not formally analyzable into two morphemes (e.g. English *break, open*, Japanese *koros* ‘kill’, *age* ‘raise’, etc.). Such verbs might be said to involve maximal conceptual closeness of the causal and effected predicate” (Kemmer–Verhagen 1994: 118–119).

Имајући у виду да ова два типа конструкција нису идентична, у раду се и један и други тип подводе под категорију перифрастичких каузатива.

1.1.3. Одређење глагола узроковања у контексту опсега рада

Термин *глаголи узроковања* увели смо у овом раду да бисмо што јасније и прецизније означили предмет нашег истраживања. Имали смо у виду чињеницу да термин *каузативни* варира у опсегу зависно од приступа, те може означавати само глаголе који ступају у каузативне конструкције (нпр. *have sb do sth*), али у савременим истраживањима се узима и као термин који обухвата лексичке и перифрастичке глаголе (в. нпр. Kemmer–Verhagen 1994). У овом раду поменути термин се углавном поклапа са каузативним глаголима у ширем смислу и односи се на све глаголе који у свом лексичком значењу садрже семантичку компоненту узрока. Као резултат овог приступа, добија се лексичкосемантичка категорија глагола узроковања која обухвата како просте транзитивне (нпр. *soax, намамити*) тако и комплексно-транзитивне глаголе (нпр. *persuade sb to come, наговорити некога да дође*).

Такође, у контексту формалне типологије каузатива коју смо управо изложили, треба направити још једну напомену. Она се састоји у томе да осим формалних можемо разликовати и *семантичке типове каузатива*. Под семантичким типовима каузативних глагола подразумевамо пре свега глаголе у равни семантичке опозиције између директне и индиректне каузалности (нпр. *break vs. cause sth to break*), као и пермисивна и прохибитивна значења глагола (нпр. *let, allow vs. prevent*). Будући да је за испитивање наведених типова каузалности и њихове језичке реализације погоднији теоријски оквир когнитивистичког усмерења, ова проблематика остаје изван оквира нашег рада, те се нећемо бавити њеним даљим разматрањем (о глаголској реализацији директне и индиректне каузалности у енглеском језику в. Ружин 2009, о когнитивнолингвистичким и когнитивнопсихолошким аспектима директне каузалности в. Wolff 2003, 2008).

1.2. Досадашња истраживања каузативности у англистичкој и србистичкој лингвистици

Будући да тема нашег рада захвата или додирује области лексичке семантике⁹, когнитивне лингвистике, као и различитих синтаксичко-семантичких приступа,

⁹ Свеобухватни опис историјског развоја лексичке семантике као дисциплине може се наћи у монографији *Theories of Lexical Semantics* (Geeraerts 2010). У овој књизи представљене су најзначајније школе мишљења у поменутој дисциплини, као и њихови међусобни односи и утицај. Помињу се најзначајнији лингвисти, кључни концепти везани за одређене правце, као и репрезентативни примери одређених типова анализе.

направићемо кратак осврт на литературу из ових области у англосаксонској и србистичкој лингвистици, која из одређеног угла осветљава нашу тему.

1.2.1. Преглед литературе о каузативности на енглеском језику

У последњих неколико деценија, у лингвистичкој литератури доста простора је посвећено језичкој реализацији узрочности. У литератури на енглеском језику, својом бројношћу и репрезентативношћу нарочито се истичу раније студије и радови из области генеративне лингвистике (синтаксе и семантике), а у новије време и у оквирима когнитивне лингвистике. Систематичан и целовит преглед литературе о каузативности у свим њеним различитим видовима завређује да буде предмет посебних студија. Стога овај преглед не претендује на исцрпан опис, већ има за циљ да представи литературу која је највише утицала на концепцију рада и његову анализу. Такође, треба имати у виду чињеницу да је литература о каузативним глаголима веома хетерогена, будући да се ова комплексна тема обрађује у оквирима различитих приступа: генеративне синтаксе, генеративне семантике, когнитивне лингвистике, лексичко-функционалне граматике и сродних дисциплина.

Један од првих радова који се баве концептом узрока јесте рад Чарлса Филмора под називом “The Case for Case” (Fillmore 1968). У њему је представљен приступ познат под називом *падежна граматика*, који представља полазишну тачку за бројне савремене приступе лексичком значењу. Падежна граматика заснива се на тези да сваки глагол захтева одређену аргументску структуру, као и да је сваком аргументу додељена одређена семантичка улога¹⁰. Такође, у овом раду дата је листа семантичких улога, која ће касније трпети разне модификације и елаборације од стране бројних лингвиста (нпр. Dowty 1979, 1991). До данашњег дана, расправа о листи семантичких улога представља тему којој се лингвисти увек изнова враћају (в. екстензивну дискусију о томе у: Levin–Rapaport-Hovav 2005: 35–50).

У оквиру *генеративне семантике*, узрочности у језику се приступало као деривационом процесу семантичког типа. Такође, каузативност је испитивана применом модела *лексичке декомпозиције* (в. Lakoff 1970; McCawley 1968; Fodor 1970; Shibatani 1976). У великој мери, литература о каузативним глаголима произишла је из расправе која се водила међу генеративним лингвистима средином седамдесетих година двадесетог века. Питање је гласило: да ли је глагол *kill* изведен из дубинске семантичке структуре *cause to die* – или не. На основу овог питања требало је утврдити

¹⁰ За приказ репрезентације каузативног значења у оквиру падежне граматике в. Baron (1974: 311).

да ли су лексички каузативи семантички изведени од њихових нелексикализованих парафраза, или је такав однос пуки конструкт неутемељен у језичкој реалности. Поменуто питање отворио је Џ. Маколи (McCawley 1968), изазвавши доста одјека у лингвистичкој јавности. Радови који су недуго потом објављени као одговор на ово питање углавном заступају контратезу, према којој између лексичке јединице *kill* и њене парафразе *cause to die* не постоји однос семантичке деривације (в. Fodor 1970; Wierzbicka 1975). Полемички тон се очитује из самих наслова: тако је рад Џ. Фодор насловљен “Three Reasons for Not Deriving ‘Kill’ from ‘Cause to Die’” (Fodor 1970), док А. Вјежбицка неколико година касније иступа у истом духу са радом под називом “Why ‘Kill’ Does Not Mean ‘Cause to Die’: The Semantics of Action Sentences” (Wierzbicka 1975).

Проблематика везана за однос између лексичких каузативних глагола и синтаксичких каузативних конструкција повлачи за собом бројна друга, не мање важна питања. Нека од њих су следећа: опозиција између директне и индиректне каузалности, синтетичке и аналитичке конструкције као средства за исказивање одређеног општег значења (нарочито у испитивању више разнородних језика), питање метајезика лексикографске дефиниције у циљу систематске лексикографије, и др. С тим у вези, поменута лингвистичка полемика значајна је не само због тога што је отворила хоризонт једне сасвим нове области у оквиру глаголске групе – проучавање глаголске реализације значења узроковања, него зато што је увела компоненту [CAUSE] (срп. [(у)чинити (ДА)]) као семантички примитив¹¹. Захваљујући поменутом лингвистичком наслеђу, данас је општеприхваћена чињеница да [CAUSE] као примитив представља семантичку компоненту узрока која је инкорпорирана у лексичко значење глагола на регуларан начин.¹²

У раним поменима каузативности битан је моменат када се уводи термин *каузативни* са формулом (+ *caus*), уз који се даје класификација каузативних трансформација према морфолошком критеријуму: код глагола *move* нема морфолошке промене када се дода + *caus*, *soft* + *caus* се реализује као *soften*, а *die* + *caus* се у површинској структури реализује као *kill*. Према томе, глагол *kill* се сматра

¹¹ Терминологија је неуједначена, те се CAUSE одређује и као *оператор*, *предикатор*, *форматор* и сл., у зависности од теоријског приступа који је примењен у раду. Ленард Липка дефинише CAUSE, BECOME и друге семе као *прелексичке елементе* (енгл. *prelexical elements*), (в. Lipka 1972: 65).

¹² Компонента (или сема) [CAUSE] представља метајезичку константу у дефиницијама глагола узроковања. Она представља полазишну тачку у нашем истраживању, те је одабир лексема извршен претрагом репрезентативних једнојезичних речника енглеског и српског језика у циљу издвајања лексикографских дефиниција глагола са компонентом узрока (у виду сема [CAUSE]/[(у)чинити (ДА)], као и њихових сродних облика).

каузативним обликом глагола *die*, и одликује се за један степен већом валенцом у односу на основни, једновалентни глагол (в. Lyons 1968: 383–384). Генерално, Џ. Лајонс посматра каузалност као фундаменталну и универзалну категорију која је системски устројена у језику и на којој се заснива транзитивност и агентивност (Lyons 1977: 488–494).

У раној фази истраживања овог питања каузативним глаголима сматрају се десемантизовани глаголи који учествују у аналитичким конструкцијама са узрочним значењем – *cause*, *make*, *get* и *have*. Данас се оваква дефиниција каузативних глагола чини преуском. Општеприхваћена је чињеница да се међу каузативе убрајају и лексички глаголи који садрже узрочну семантичку компоненту. За овај увид, као и бројне друге видове богаћења лингвистичких сазнања о каузативности, имамо да захвалимо првенствено процвату семантичких и когнитивнолингвистичких студија. У наставку ћемо навести приказ одговарајуће литературе о овој теми.

Из универзално-типолошке перспективе, семантиком каузативних конструкција бавила се Ана Вјежбицка (Wierzbicka 1988, 1998). У фокусу њеног истраживања (Wierzbicka 1998) нашли су се глаголи *have* и *get* у каузативној употреби, као и конструкције са предлогом *into* (као нпр. *manipulate sb into doing sth*). Осим тога, поменути рад садржи, према нашим сазнањима, најпотпунији опис полисемије узрочних значења глагола *make*, чиме је извршио велики утицај на концепцију овог рада. Такође, поменута ауторка испитала је и каузативну употребу енглеског глагола *let*, применивши приступ који је одредила као „етносинтаксички“ (Wierzbicka 2002).

У раду “The grammar of causatives and the conceptual structure of events”, С. Кемер и А. Верхаген (Kemmer–Verhagen 1994) приступили су овој теми из међујезичке, типолошке перспективе. Исти аутори су истраживали каузативне конструкције у савременом холандском језику кроз призму наивне слике света (Kemmer–Verhagen 1997). У овом раду доказује се да је категорија аниматности релевантна за избор одређеног типа каузалности (директне или индиректне).

У корпусној студији Г. Гилкен (Gilquin 2003) представљене су сличности и разлике између каузативних глагола *get* и *have* према моделу семантике оквира Чарлса Филмора (в. такође о глаголу *have* у: Ritter–Rosen 1997). Такође, у каснијој монографији посвећеној каузативним конструкцијама поменута ауторка је према моделу конструкционе граматике дала опис десет каузативних конструкција у које ступају енглески глаголи *cause*, *get*, *have* и *make* (Gilquin 2010). Оно што чини ову студију интересантном јесте то што представља покушај интеграције когнитивне и корпусне

лингвистике, а самим тим и теоријског описа и емпиријског, корпусног материјала. У својој необјављеној докторској дисертацији В. Холман испитује не само синхронијски пресек, већ и дијахронијски развој перифрастичких каузативних конструкција у енглеском језику (Hollmann 2003). Помен заслужује и необјављена докторска дисертација А. Стефановича (Stefanowitsch 2001), у којој је аутор у оквирима конструкционе граматике извео истраживање посвећено аналитичким (перифрастичким) каузативима у енглеском језику.

У когнитивнолингвистичким истраживањима, каузативност се посматра као појмовни комплекс који се састоји од три проста појма: CAUSE–ENABLE–PREVENT (в. Goldberg 1995; Talmy 2000; Stefanowitsch 2001). У складу са тим, у анализу се укључују и глаголи попут *force*, *persuade*, *convince*, *let*, *allow*, *permit*.

У оквиру категорије лексичких каузативних глагола, највећим делом се истражују глаголи промене стања. Још је О. Јесперсен уочио синтаксичку специфичност глагола који припадају семантичкој групи промене стања или места. Ова специфичност се огледа у варирању у транзитивности (в. Jespersen 1927: 332–3). У складу са тим, опис глагола промене стања претежно се даје у кључу глаголске дијатезе, тачније, у оквиру каузативне алтернације¹³ којој ови глаголи подлежу. Главну поставку проблема, као и његову обраду извела је Б. Левин (за глаголе промене стања в. Levin 1993: 240–247). Чланови алтернације код енглеских глагола промене стања укључују интранзитивни и транзитивни облик глагола, који имају исту лексичку форму; на пример, *melt* intr. : *melt* tr., при чему се интранзитивни облик карактерише одсуством, а транзитивни присуством каузативне семантичке компоненте. Елемент каузативног значења код транзитивних енглеских глагола промене стања очитује се на нивоу аргументске структуре у виду додавања аргумента који означава спољашњи узрок, што подразумева увећање валенце за један степен. Према томе, интранзитивна употреба поменутих глагола има једноаргументску (*The butter melted*), а транзитивна двоаргументску структуру (*She melted the butter*). О глаголима промене стања писали су и други аутори: Fillmore (1970); Koontz–Garboden–Levin (2005). О глаголима кретања писао је Р. Џекендоф (Jackendoff 1985). Такође, треба поменути и рад Е. Падучеве о руским глаголима емитовања звука (Paducheva 1998), као и њен рад о декаузативима у руском језику (Paducheva 2003).

¹³ О каузативној алтернацији в. пре свега у самосталним и коауторским монографијама Б. Левин (Levin 1993: 26–33; Levin–Rapaport-Hovav 1995: 79–98). Под називом *каузативна трансформација* (енгл. *causative transformation*) јавља се и у књигама Џ. Лејкофа и Џ. Лајонса (Lakoff 1970; Lyons 1968).

1.2.1.1. Когнитивнолингвистички приступи

Почев од осамдесетих година двадесетог века, развијају се различити приступи когнитивистичке оријентације у чијим оквирима се обрађују питања која илуструју везе између језика и мишљења. Сходно томе, у таквим истраживањима долази у фокус и проблематика каузативности. У овом прегледу посебно издвајамо следећа три приступа: *теорију појмовне метафоре* (енгл. *conceptual metaphor theory*), према којој појмовна метафора и метонимија представљају два основна механизма полисемије (Lakoff–Johnson 1980; Lakoff 1987); затим, *конструкциону граматику* (енгл. *construction grammar*), која постулира да значење припада не само нивоу речи него и нивоу конструкције (Goldberg 1995, 2006; Wolff 2003, 2008), и *теорију динамике сила* (енгл. *theory of force dynamics*), према којој се значење глагола узроковања односи на пренос енергије између супротстављених учесника у сталном динамичком односу акције и реакције (Talmy 1988¹, 2000, 2007).

1.2.1.1.1. Творци теорије појмовне метафоре, Џорџ Лејкоф и Марк Џонсон, тврде на основу језичког материјала да се наш појмовни систем, који нам омогућује да разумемо свет око себе и да у њему учествујемо, темељи на механизму појмовне метафоре (Lakoff–Johnson 1980). Реч је о преносу значења и образаца из изворног домена (Y) у циљни домен (X), према формули X ЈЕ Y. На пример, појам РАСПРАВЕ (циљни домен) структурира се у терминима вођења РАТА (изворни домен) путем појмовне метафоре РАСПРАВА ЈЕ РАТ, о чему сведоче изрази попут *добити/изгубити у расправи, погодити право у мету, напасти нечију позицију*, итд. Кроз језички израз појмовна метафора говори и о начину на који размишљамо и реагујемо у одређеним околностима (о теорији појмовне метафоре в. Расулић 2004).

У књизи *Metaphors We Live By*, поменути аутори посветили су концепту узроковања поглавље под насловом: “Causation: Partly Emergent and Partly Metaphorical” (Lakoff–Johnson 1980: 54–59). У поменутом поглављу представљен је опис прототипичне каузалности, као и њених метафоричких проширења (о томе в. 1.6.2.). Прототипични или парадигматични случај у оквиру концепта каузалности представља директна каузалност, за коју је утврђено да има одређени број карактеристика које су присутне у свим њеним реализацијама у свакодневном људском искуству. Под директном каузалношћу подразумева се директна манипулација предметима, у акцијама попут отварања врата, закопчавања кошуље, и сл. Остали типови каузалности који се у извесној мери удаљавају од прототипа показују неке од карактеристика прототипичне каузалности по принципу породичне сличности. Генерално, концепт

узрочности је, према Лејкофу и Џонсону, један од основних људских концепата, који проиходи из људског искуства и у исто време дефинише начин на који размишљамо, делујемо и говоримо у свакодневним ситуацијама. Каузалност јесте примитив, али не у смислу основне јединице семантичког метајезика која се не може даље разложити на компоненте.

Своје теоријске поставке о каузалности из когнитивистичке перспективе Лејкоф и Џонсон су значајно разрадили у књизи *Philosophy in the Flesh: The embodied mind and its challenge to Western thought*, у поглављу посвећеном концептима догађаја и узрока (Lakoff–Johnson 1999: 170–234). Категорија каузалности (или узрочности) има зракасту структуру у чијем је средишту њен прототипични случај – манипулација предметима, односно вољно и директно преношење физичке силе на неки предмет, које доводи до одређене промене код њега (в. Lakoff–Johnson 1999: 178). У семантичком домену узрочности утврђене су следеће појмовне метафоре: CAUSES ARE FORCES (УЗРОЦИ СУ СИЛЕ), CAUSATION IS FORCED MOVEMENT (УЗРОЧНОСТ ЈЕ ПРИСИЛНО КРЕТАЊЕ), CAUSING TO EXIST IS FORCED MOVEMENT HERE (УЗРОКОВАТИ ДА ПОСТОЈИ ЈЕ ПРИСИЛНО ПРИБЛИЖАВАЊЕ), CAUSING TO CEASE TO EXIST IS FORCED MOVEMENT AWAY (УЗРОКОВАТИ ДА ПРЕСТАНЕ ДА ПОСТОЈИ ЈЕ ПРИСИЛНО УДАЉАВАЊЕ), CAUSATION IS PROGENERATION (УЗРОКОВАЊЕ ЈЕ РАЗМНОЖАВАЊЕ), итд. Такође, у овом поглављу разматра се и метафора узрочне путање, као и међузависност појмовне структуре догађаја и узрочности.

1.2.1.1.2. Приступ под називом *конструкциона граматика* презентован је у монографији Аделе Голдберг која носи наслов *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure* (Goldberg 1995). Овим приступом ставља се фокус на интеракцију између семантике глагола и семантике конструкције у којој се дати глагол употребљава, као и на везе између самих конструкција. Према томе, ауторка прави дистинкцију између лексичког значења (значења глагола) и конструкционог значења (значења конструкције). Концепт конструкције сматра се кључним за теоријски опис језика, те се узима као основна језичка јединица. Ауторка у уводу најављује да ће истражити идеју да су *конструкције аргументске структуре* посебна поткласа конструкција које представљају основна средства за конструисање реченица у језику (Goldberg 1995: 3). Полазећи од те идеје, ауторка у монографији разматра следеће конструкције аргументске структуре у енглеском језику, уз које наводимо и формуле њихове базичне семантике: дитранзитивну конструкцију (енгл. *ditransitive construction*) – X CAUSES Y TO RECEIVE Z (X УЗРОКУЈЕ ДА Y ПРИМИ Z), конструкцију узрокованог кретања (енгл. *caused-motion construction*) – X CAUSES Y TO MOVE Z (X УЗРОКУЈЕ ДА Y ПОКРЕНЕ Z),

результативну конструкцију (енгл. *resultative construction*) – X CAUSES Y TO BECOME Z (X УЗРОКУЈЕ ДА Y ПОСТАНЕ Z), интранзитивно кретање (енгл. *intransitive motion*) – X MOVES Y (X ПОКРЕЋЕ Y) и конативну конструкцију (енгл. *conative construction*) – X DIRECTS ACTION AT Y (X УСМЕРАВА РАДЉУ ПРЕМА Y). Свака конструкција везује се за један одређени синтаксички израз. Са друге стране, истиче се да једна конструкција може имати више сродних али јасно одвојених значења, што чини посебну врсту полисемије.

Једна од основних хипотеза на које се позива А. Голдберг је та да су конструкције простих реченица директно повезане са семантичким структурама које представљају сценарије на којима се заснива људско искуство. Уз хипотезу ауторка даје и коментар у коме наводи типове поменутих сценарија, истичући да они имају динамички карактер: „конструкције које укључују базичну аргументску структуру су повезане са динамичким сценаријима: искуствено утемељеним гешталтима, попут оног када неко вољно даје некоме нешто, када неко изазива да се нешто помери или да промени стање, када се некоме догађа нешто, када се нешто креће итд.“ (Goldberg 1995: 5).¹⁴ Међу поменутих видовима људског искуства за нас су од посебног интереса процеси узроковања кретања и промене стања.

У вези са тим, посебно поглавље ове монографије посвећено је семантици конструкције са значењем узрокованог кретања (Goldberg 1995: 152–179), у коме се тврди да глагол сам по себи не кодира семантику узрокованог кретања (Goldberg 1995: 153). Фокус истраживања спроведеног у овом поглављу је на глаголима који немају инхерентно узрочно значење, али добијају каузативну интерпретацију када су употребљени у конструкцији узрокованог кретања. Као поткрепљење своје тврдње ауторка наводи глагол *hit*, који у простој транзитивној конструкцији нема каузативну интерпретацију (*Joe hit the table*), већ само када ступа у конструкцију узрокованог кретања (*Joe hit the ball across the field*)¹⁵.

1.2.1.1.3. Релација између каузативних глагола и њихове појмовне структуре представљена је у когнитивно-семантичком моделу каузалности под именом *динамика сила*, који је развио Л. Талми (о динамици сила у језику и мишљењу в. Talmy 1988¹, 2000: 409–470; Mulder 2007). Динамика сила се односи на језичку репрезентацију

¹⁴ “Constructions involving basic argument structure are shown to be associated with dynamic scenes: experientially grounded gestalts, such as that of someone volitionally transferring something to someone else, someone causing something to move or change state, someone experiencing something, something moving, and so on” (Goldberg 1995: 5).

¹⁵ У том контексту, напомињемо да је тема овог рада наметнула другачији приступ: у циљу семантичке класификације глагола узроковања извршили смо одабир лексема са инхерентним узрочним значењем путем издвајања лексикографских дефиниција глагола са узрочном семантичком компонентом.

чинова међуљудске интеракције који садрже елемент присиле, као и узрочних односа између ентитета у одређеним типовима ситуација. Талми одређује динамику сила као фундаменталну семантичку категорију која је надређена семантичком садржају термина ‘каузатив’. Назив овог модела садржи кључне елементе који сачињавају Талмијеву интерпретацију механизма каузалних процеса. Каузални процес је *комплексан и динамички* догађај. Он се заснива на односу између два (проста) догађаја, X и Y, при чему долази до *трансмисије енергије* или *силе* са узрокујућег (X) на узроковани догађај (Y). Коначно, трећи, али не мање важан учесник овог типа процеса јесте *посматрач* (Z), који опажа узрочну везу између X и Y, односно тумачи да је догађај Y настао као резултат X (о семантици каузалности в. Talmy 2000: 471–549). Модел динамике сила усвојили су и други лингвисти когнитивистичке оријентације, уклопивши га у сопствени концептуално-семантички систем (в. Jackendoff 1990), или у когнитивно-граматички систем (Langacker 1991; Croft 1991).

У раду Л. Талмија посвећеном обрасцима лексикализације (Talmy 2007) испитује се механизам лексикализације одређених семантичких концепата из међујезичке перспективе. На истом фону, Л. Талми у раду који се бави концептуализацијом кретања (Talmy 1991) описује концептуалну структуру чина кретања као комплексног процеса који садржи одређене обавезне учеснике и одговарајуће релације међу њима. Његова систематизација и карактеризација семантичких улога у процесима кретања омогућава дубљи увид у пресликавање концептуалне структуре на аргументску структуру глагола. Осим концепта кретања, аутор разматра и језичку реализацију концепата промене стања (енгл. *state change*) и настајања/нестајања (енгл. *change in state of existence*), при чему наглашава паралелизам између њихове структуре и структуре концепта кретања.

1.2.1.2. Лексичко-појмовна семантика: истраживања глаголског значења Б. Левин и М. Рапапорт Ховав

Приступ под називом *лексичко-појмовна семантика* (енгл. *lexical conceptual semantics*) заснива се на испитивању глаголских предиката и подразумева издвајање глаголских класа на основу њихових синтаксичких алтернација (Levin 1993; Levin–Rappaport-Hovav 1995). Овај модел представљања глаголског значења и употребе обухваћен је термином лексичко-појмовна структура (енгл. *lexical conceptual structure*). Поменути приступ уведен је студијом Б. Левин под називом *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation* (Levin 1993). Приступ се огледа у семантичкој класификацији глагола према заједничким карактеристикама везаним за њихове алтернације. При томе, под алтернацијом се подразумевају промене у реализацији

аргументске структуре глагола. Поменути студија има два дела: у првом делу, под насловом „Алтернације“ обрађује се глаголска група са становишта глаголских дијатеза, док се у другом даје опис семантичких класа глагола. Два главна дела рада проистичу један из другог на тај начин што су класе глагола представљене у другом делу утврђене на основу проучавања алтернација датих у првом делу рада. На пример, одељак посвећен каузативно-инхоативној алтернацији садржи попис семантичких класа глагола који учествују у поменутој алтернацији, где се наводе глаголи типа *break*, глаголи типа *bend*, као и други глаголи промене стања. Ради потпунијег увида у ову проблематику представљен је и списак група глагола који не алтернирају, попут глагола типа *destroy* и глагола типа *kill* (в. Levin 1993: 27–30). Осветљавањем појаве глаголске дијатезе из угла семантичке категоризације глаголске групе, као и успостављањем семантичке класификације глагола на основу заједничких одлика глагола у погледу учешћа у одређеним алтернацијама, омогућен је увид у комплексну целину функционисања глагола унутар језичког система.

Сваки глагол повезан је са групом алтернација у којима учествује (Б. Левин је утврдила да у енглеском језику постоји 79 алтернација). Такође, свака класа садржи глаголе који учествују у одређеним врстама алтернација. Класификација глагола (око 3200 лексема) извршена је према заједничким семантичким и синтаксичким одликама, и на тај начин утврђено је око 200 семантичких класа глагола. Резултати овог прелиминарног истраживања потврђују тезу о корелацији између одређених видова семантике глагола и њихове синтаксичке реализације. Својом оригиналношћу и широким опсегом испитиваних лексема, ова књига се наметнула као незаобилазна референца у истраживањима везаним за област лексичке организације глагола енглеског језика, као и репрезентације њиховог значења.

Поменули бисмо још неколико студија из научног опуса Б. Левин које нам се чине значајним за тему коју обрађујемо у овом раду. Наиме, значајан део свог рада у области синтаксе и семантике глагола Б. Левин је реализовала у коауторству са М. Рапапорт Ховав. На првом месту издвајамо монографију под насловом *Unaccusativity: At the Syntax – Lexical Semantics Interface* (Levin–Rapaport-Hovav 1995). Централну тему ове монографије представља идеја да се провери и потврди хипотеза о некаузативности (енгл. *Unaccusativity Hypothesis*), која тврди да постоје две класе интранзитивних глагола, некаузативни (енгл. *unaccusative*) и неергативни (енгл. *unergative*). Ауторке овом студијом такође желе да покажу да се дистинкција између ових класа глагола синтаксички манифестује, али да је она семантички детерминисана.

При томе, посебно бисмо истакли поглавље ове монографије посвећено каузативној алтернацији под називом “The Causative Alternation: A Probe into Lexical Semantics and Argument Structure” (Levin–Rappaport-Hovav 1995: 79–119), у коме се дотичу бројна питања од интереса за семантичка проучавања глагола узроковања (в. одељак 2.1.2.4.). Поменуто ауторке истичемо као најрелевантније за дату тему, јер нису дале само детаљни опис механизма каузативне алтернације, већ су и потцртале њен значај за синтаксичка, као и за семантичка проучавања великог и по много чему централног дела глаголске групе. Међу питањима која су отворена у поменутом поглављу издвајамо оно које се тиче дистинкције између догађаја са унутрашњим и оних са спољашњим узроком. Осим тога, разматрају се и питања детранзитивизације, као и случајева привидне каузативне алтернације.

Радећи у коауторству са М. Рапапорт Ховав, Б. Левин је објавила и прегледну студију под насловом *Argument Realization* (Levin–Rappaport-Hovav 2005). У овој студији посвећеној односу између глагола и њихових аргумената представљају се резултати лингвистичких истраживања у областима као што су промене у реализацији аргументске структуре, листе семантичких улога, концептуализација и структура догађаја, тематска хијерархија (тј. хијерархија семантичких улога), вишеструка аргументска реализација, односно могућност јављања глагола у различитом синтаксичком окружењу и др. Ауторке доследно заступају тезу да семантика глагола одређује њихову аргументску реализацију, или, прецизније, морфосинтаксичке облике њихових аргумената. Ова студија представља свеобухватан синтетички преглед релевантних приступа поменутих питањима са опсежним критичким освртима као и предлозима могућих решења. Све то је чини правом ризницом информација за лингвисте који се баве глаголском синтаксом и семантиком.

1.2.1.3. Типологија каузативних конструкција. Из типолошке и функционално-типолошке перспективе, врше се емпиријска истраживања са задатком да се утврди која се језичка средства користе за исказивање узрочности у појединим језицима. Упоредним испитивањем великог броја разнородних језика тежи се утврђивању тоталитета језичких могућности у кодирању узрочног значења у људском језику као примарном комуникационом систему. Из опсежне литературе о каузативним конструкцијама са типолошког становишта издвајамо јединице које су релевантне за семантичку анализу каузативних глагола: Comrie (1976¹; 1981); Comrie–Polinsky (1993); Dixon (2000); Shibatani (2001); Shibatani–Pardeshi (2001); Shopen (2007); Song (1996); Wierzbicka (1998).

На још једно важно истраживање у области типологије каузатива указује Б. Левин (Levin 1993: 87–88). Реч је о руском лингвисти П. Неђалкову, који у свом раду (Nedyalkov 1969) испитује морфолошке аспекте односа између каузативне и некаузативне употребе глагола у значењу *break* и *laugh* у шездесет различитих језика. Резултати његовог истраживања показали су да већи део узорка који се односи на еквиваленте глагола *break* представљају транзитивни каузативни облик глагола као морфолошки немаркиран члан. Према томе, он закључује да су овакви глаголи инхерентно каузативни. Уз ово, и А. Вјежбицка (Wierzbicka 1998) се бави енглеским каузативним конструкцијама из универзално-типолошке перспективе.

Незадовољан начином на који су каузативни глаголи представљени у стандардним граматикама, Р. Диксон (Dixon 2000) предлаже нови систем категоризације каузативних конструкција који се врши према девет утврђених семантичких параметара. Према његовом систему каузативи су смештени на *скали компактности*, од морфолошки и синтаксички најпростијих до најсложенијих форми. За наш рад релевантни су перифрастички и лексички каузативни глаголи, те смо на њих обратили нарочиту пажњу. Перифрастички каузативни глаголи, према поменутом аутору, представљају најсложенију језичку форму, док се лексички каузативи, као формално најпростији, налазе први на скали компактности.

1.2.1.4. Каузативни глаголи у граматикама енглеског језика. Информације везане за глаголе узроковања у традиционалним дескриптивним граматикама налазе се у одељцима посвећеним интранзитивним глаголима који трансформацијом задобијају транзитивну употребу. Ова појава је обрађена са формалне стране, што чини традиционалну граматичку праксу. Са друге стране, у оквиру ових прегледа нема помена о томе да трансформација о којој је реч представља процес каузативизације, односно додавања узрочне компоненте у структуру значења основног интранзитивног глагола. Према томе, у поменутих приказима представљена је структура овог трансформативног процеса, али сама природа тог процеса није добила објашњење, нити је дато значење почетне и резултантне конструкције. Тако се не помиње ни механизам каузативизације као процес који се одликује увећањем валенце.

Прегледане су следеће граматике енглеског језика – ране: Х. Паутсме (Poutsma 1926, 1929), Х. Свита (Sweet 1900), Е. Крузинге (Cruisinga 1931, 1967), О. Јесперсена (Jespersen 1927, 1946); и савремене: Р. Кверка и аутора (Quirk *et al.* 1985), Р. Хадлстона и Џ. Пулама (Huddleston–Pullum 2005), и Р. Диксона (Dixon 2005). У делу који следи представимо оне које су важније за нашу тему.

Ране структуралистички оријентисане дескриптивне граматике потискују и гасе прескриптивистичку традицију која је преовладала у време њиховог настајања. У својој дескриптивној граматици енглеског језика, Х. Паутсма обрађује глаголе који алтернирају у транзитивности, при чему транзитивни облик поприма каузативно значење. Данас је ова појава позната као *каузативна алтернација*, а ово је можда њен најранији помен (в. Routsma 1926: 22–25; 54–90). Јесперсен (Jespersen 1972 [1933]: 116–119) разматра питање транзитивности глагола, те даје семантичко одређење глагола који означавају промену стања и промену места, називајући их „глаголима кретања и промене“ (енгл. *verbs of motion and change*), или „глаголска класа типа *крнути* и *променити*“ (енгл. ‘*Move and Change-Class*’) (Jespersen 1927: 16.4). Јесперсен помиње каузативне глаголе у оквиру разматрања двосубјекатских конструкција са инфинитивном допуном (Jespersen 1946: 277–280). Још важније, у овој граматици експлицитно се разматрају каузативни глаголи у одељку насловљеним “Causation” (Jespersen 1964: 290–292).

У граматици Р. Кверка и аутора (Quirk *et al.* 1985) доноси се функционални опис синтаксичких односа за које се генерално сматра да имају семантичку мотивацију. Једно од стандардних питања обрађених на овом месту јесте каузативна употреба глагола *make*, *cause*, *have* и *get*. Укључени су и синоними ових глагола, попут *force* и *persuade*. За разлику од првих, „чистих“ каузативних глагола који су у извесној мери десемантизовани, ови други су лексички пуни глаголи, али сви имају заједничку одлику у томе што у каузативном значењу ступају у конструкцију аналитичког типа са допунским инфинитивом. У поменутој граматици каузативни глаголи су обрађени у оквиру категоризације типова комплементације код глагола као врсте речи (в. Quirk *et al.* 1985: 1176–1208). Преплитање синтаксе и семантике још више се истиче у оквирима семантичко-граматичког приступа Р. Диксона (Dixon 2005). У овој граматици се даје класификација именица, придева и глагола према „семантичким типовима“, који се дефинишу као „велике класе речи са заједничким значењским компонентама“ (Dixon 2005: 9).

1.2.2. Преглед литературе о каузативности на српском језику

Након прегледа англосаксонске литературе о каузативности и глаголском значењу, у овом одељку ћемо представити студије које припадају србистичкој лингвистици а које су везане за каузативност и сродну проблематику. Поменућемо референце које су у већој мери утицале на истраживање спроведено у нашем раду, а које су уједно и

репрезентативне за поменућу област истраживања. Радове наводимо према хронолошком редоследу: Ивић (1954); Гортан-Премк (1963–64); Стевановић (1975²); Радовановић (1977); Батистић (1978, 1980); Ковачевић (1988); Белић (1999); Пипер (2001, 2005); Грицкат (2004); Ружић (2006); Хлебџ (2007, 2008); Ружин (2009); Алановић (2010). У наставку ћемо представити тематски организован преглед наведене литературе.

У оквиру поглавља посвећеном значењу и употреби падежа, А. Белић прави осврт на употребу *фактитивних*¹⁶ (каузативних) глагола. Ово је вероватно најранији помен термина „фактитивни“ у нашој домаћој лингвистици. А. Белић каже: „Има глагола који кад постану сложени могу постати прелазни (као прости су непрелазни): *одбећи кога* (= напустити), *наћи нешто* и сл. Овамо долазе и глаголи фактитивни (учинити да нешто буде): *те чардаке ватром сагорите* (учините да ватром изгоре), *рано мене лијегала мајка, вино и старца разигра* итд.“ (Белић 1999: 287; подвукла: Т. Р.)

Још значајније за наш рад јесте поглавље под називом „Дијатеза: глаголски род“ у коме А. Белић разматра питања односа између типова глаголског рода – актива, медијума и пасива у српском језику (Белић 1999: 476–482)¹⁷. Тумачењем Белићевог приступа односу између активног и медијалног значења увидели смо да се тај однос поклапа са механизмом каузативне алтернације код Б. Левин. Реч је, дакле, о истој појави али сагледаној из две различите перспективе: док А. Белић посматра дијатезу кроз призму њене функције у језику (исказивање глаголског рода), Б. Левин анализира дијатезу као промену аргументске структуре глагола. Што се тиче питања који је основни а који изведени облик у оквиру алтернације, Белић се изричито залаже за прелазни облик као основни, што значи да процес тече од каузативног ка декаузативном значењу (декаузативизација): „Из овог се види да као *conditio sine qua non* ја сматрам *прелазност глагола* за *образовање његове непрелазности* у медијалном облику. Отуда су нарочито способни фактитивни глаголи (= „чинити кога онаквим што значи основна реч“) да обележе *стање: белити* = чинити кога белим, *белити се* = чинити себе белим, *црвенити се* = чинити себе црвеним и сл. Ове глаголе треба

¹⁶ Термини *фактитиван* и *фактитивност* представљају синониме термина *каузативан* и *каузативност*, али се користе углавном у оквиру славистичких лингвистичких школа и праваца. У вези са тим, поменућемо студију И. Бабамове (Бабамова 2010), која представља објављену верзију магистарског рада под истим насловом, одбрањеног на Филолошком факултету „Блаже Конески“ у Скопљу. У овој студији испитује се категорија фактитивности у француском и македонском језику. Након разматрања фактитивности као семантичке категорије, у раду се представља анализа фактитивности у француском и македонском језику на лексичком, морфолошком и синтаксичком нивоу. Такође, у раду се осветљава фактитивност из угла дијатезе.

¹⁷ О томе в. још и Белић (1941: 413–421).

разликовати строго од *белети се = бити бео, црвенити се = бити црвен ...*“ (Белић 1999: 477; курзив ауторов). Ово разматрање аутор завршава важном генерализацијом у којој износи да „таквих глагола може бити врло много и са врло много специфичних значења. У основици свих тих значења стоји овај однос: *чинити кога* каквим, чим и сл.: *чинити себе* чим, и каквим и сл.“ (ib.). Према томе, алтернација укључује трансформацију од субјекта који врши одређену радњу до значења стања у коме се субјекат налази које произлази из његове обухваћености датом глаголском радњом.

Речима А. Белића, „глаголски облик са *се*¹⁸ значи стање, тако да се према томе и за сваки глагол који је прелазан може развити и његова медијална форма: *дићи : дићи се, истицати : истицати се, купити : купити се, отимати : отимати се, пружати : пружати се, трести : трести се, враћати : враћати се* итд.“ (Белић 1999: 476; курзив ауторов).

Питању глаголске алтернације из перспективе глаголског рода приступа и М. Стевановић (1975²: 545–572)¹⁹. Према М. Стевановићу, питање глаголског рода „несумњиво иде међу најсложеније проблеме језика“ (Стевановић 1975²: 546). Поменути аутор износи интересантну чињеницу да Вук Караџић у *Српском рјечнику* тврди „да класификовање по роду словенски граматичари врше по угледу на грчки и латински језик али да таква класификација, оправдана за те језике, за наш језик ‘готово не вриједи ништа’“ (Стевановић 1975²: 547).

Стевановић се залаже за становиште према коме је глаголски род категорија која је контекстуално условљена, те се једино може утврдити путем интерпретације језичког исказа и ситуације на коју тај исказ упућује (в. Стевановић 1975²: 549). Будући да се прелазност и непрелазност глагола, према поменутом аутору, преклапа са категоријом глаголског рода, прве две поменуте категорије укључене су у категорију глаголског рода која је, сходно томе, схваћена у ширем смислу.

Прелазне и непрелазне глаголе Стевановић дефинише на следећи начин: „Поред субјекта којему се неким глаголским обликом приписује какав процес (радња или стање), глаголом означени процес има и објекат, на коме се радња врши, односно у коме се тај процес дешава. А у зависности од тога да ли се тај објекат на коме ће се

¹⁸ Белић користи формулацију „облик са *се*“ да би истакао дистинкцију између овог типа глагола и правих рефлексивних глагола. Код антикаузативних глагола присутна је рефлексивна форма али не и рефлексивно значење. У питању је само језичко средство за исказивање медијалног значења (уп. Raduicheva 2003).

¹⁹ В. и Стевановић (1962).

вршити радња налази ван субјекта или је у самом њему, све глаголе делимо на прелазне и непрелазне (Стевановић 1975²: 551).

За питање семантичке класификације глагола узроковања директно је релевантна Стевановићева подела прелазних глагола према значењу. У овој подели разликују се *стваралачки (креативни) прелазни глаголи* типа *градити* (кућу), *писати* (књигу) и сл.; затим, *трансформативни*, или *прелазни глаголи промене облика* попут *пећи* (месо), *обрисати* (собу), и сл.; као и *мотивни глаголи*, односно *глаголи премештања објекта* (осим поменутих, наводи се и група *неутралних прелазних глагола*, али она не садржи глаголе са узрочним значењем) (Стевановић 1975²: 551–552). Стевановићевој класификацији прелазних глагола додајемо напомену да све три поменуте глаголске групе имају опште значење узрочног типа: стварање, промену облика, односно промену места, али се, са друге стране, тиме не исцрпљује списак класа лексичких (прелазних) глагола са узрочним значењем (уп. одељке IV.4. и IV.5.). Осим прелазних и непрелазних, у разматрање се уводе и повратни глаголи, који су такође тесно повезани са категоријом глаголског рода. Повратна заменица *се* сагледана је као „морфолошки знак објекта у субјекту“ (Стевановић 1975²: 572). Коначно, према Стевановићу повратни глаголи могу исказивати сва три облика глаголског рода: актив, медиј и пасив.

На истом фону Ирена Грицкат разматра питање фактитивности, наводећи да „у српскохрватском има изразитих фактитива изведених само значењски, без обличких измена, из непрелазних облика: *сести* некога, *лећи* некога; *горети* (нестајати у ватри, и: *горети* ћумур, *горети* лојаницу, Речник САНУ, s. v., 8. а.) [...] При нешто пажљивијој анализи тако би могло бити схваћено и споменуто *шетати* ћерку, јер овај исказ заправо значи ‘чинити да (се) ћерка шета)’“ (Грицкат 2004: 219–220; курзив ауторкин). Поменута ауторка заузима блажи став по питању смера деривације, код неких глагола присутан је процес транзитивизације, дакле од непрелазног ка прелазном глаголу (што у случају каузативних глагола представља процес каузативизације), док су други укључени у процес интранзитивизације, од прелазног, каузативног, ка непрелазном глаголу (декаузативизација) (в. Грицкат 2004: 222). Такође, И. Грицкат осветљава проблематику парова глагола који алтернирају у погледу каузативности из међујезичке перспективе: „Пошто су ови феномени повезани са типично словенском обличком структуром (присуство или одсуство заменичке речце), као и са неким општесловенским тенденцијама, мањи су изгледи да се у несловенским језицима нађе непосредна сличност. Али семантичке сличности има и у њима“ (Грицкат 2004: 227).

Наша анализа ове појаве у енглеском и српском језику у потпуности потврђује њену тврдњу (в. одељак V.2.1.).

Важни увиди у семантику узрочности настали су као резултат истраживања М. Ивић, које за предмет има узрочне конструкције с предлозима *због, од, из* праћених именицом у генитиву (Ивић 1954)²⁰. За нас је од највећег значаја то што се у овом раду уводи семантичка типологија узрока. Установљене су следеће семантичке опозиције узрока, односно последица²¹: *непосредни изазивач : унутрашња побуда, подстрекач; директни : индиректни узрок; спонтана : свесна, вољна последица*.

Занимљиво је да се у овом контексту разматрају данас веома актуелне теме попут односа између унутрашњег и спољашњег узрока, као и категоризације директне и индиректне каузалности. М. Ивић осветљава типологију узрока следећим речима: „ ... док се конструкцијом са *од* обележава изазивач датог стања а конструкцијом са *из* унутрашња побуда која потстиче [sic] на акцију, дотле конструкција са *због* служи управо зато да се њом открије појава која даје разлога, повода за вршење акције за појаву извесног стања, дакле, појава која се може схватити само као повод, узрок у најужем смислу те речи, а никако као изазивач или потстрекач“ (Ивић 1954: 187; истицање и курзив ауторкини). Према томе, М. Ивић разликује улоге као што су *изазивач* (тј. спољашњи узрок) и *подстрекач* (унутрашњи узрок). Узрок индиректног типа означен је терминима *разлог* или *повод*. Разлог је супротстављен улогама изазивача и подстрекача. У опису индиректне каузалности ауторка се позива на концепт *узрочног ланца*: „Ако се, међутим, дати појам схвата као нешто што сасвим индиректно има везе са изазивањем дате радње у том смислу што се јавља као она права, почетна појава у низу збивања која су довела до вршења радње – употребљава се конструкција са *због*“ (Ивић 1954: 187; курзив ауторкин). У контексту индиректне каузалности помињу се и глаголи психолошких стања, али се при томе упућује само на њихове антикаузативне облике, попут *одобровољити се због нечега*²². Истиче се својство индиректности у изазивању „психолошке“ реакције, која је углавном резултат субјективне процене доживљавача, а даје се и опис семантичког чиниоца који се данас у литератури обично означава као унутрашњи узрок (в. одељак 1.6.3.1.). Међутим,

²⁰ Евидентан је утицај овог истраживања на каснија проучавања у домену каузалности (на значај овог рада на више места указује М. Ковачевић, в. нарочито Ковачевић 1988: 60, као и Пипер 2005).

²¹ Истраживање изведено у овом раду ослања се на студију М. Ивић „Значења српскохрватског инструментала и њихов развој“ (Ивић [1954] 2005: в. нарочито поглавље „Инструментал узрока“, 69–100).

²² Напомињемо да предмет нашег истраживања представљају каузативни алтернанти типа *одобровољити (некога)*.

занимљиво је да су конструкције које кодирају унутрашњи узрок имплицитно класификоване као узрочне, за разлику од приступа Б. Левин и других аутора новије генерације, који одређују значења догађаја са унутрашњим узроком као некаузативна. Такође је релевантан рад М. Ивић о зависној реченици у презенту с везником *да* у служби допуне глаголу, именици или придеву (Ивић 1970). За нас је, разуме се, од интереса поменута структура у функцији допуне управног глагола.

Монографија *Узрочно семантичко поље* М. Ковачевића (Ковачевић 1988) је „прва монографија посвећена узрочним синтаксичким конструкцијама српскохрватског језика, анализираним првенствено са семантичке стране“ (Ковачевић 1988: 7). У раду се нарочито наглашава неопходност смештања лингвистичког истраживања узрочности у шири филозофски контекст. Методолошки поступак рада представља примену модела семантичког поља. На основу утврђених семантичких типова узрока у раду се анализира структура узрочног семантичког поља у српскохрватском језику. Поступком поделе на субпоља која представљају реализацију семантичких типова узрока добијена су субпоља *ефектора, мотива, критерија, разлога и повода*. У оквиру сваког семантичког субпоља представљају се предлошко-падежне конструкције и зависне клаузе путем којих се реализује дати тип узрока. Анализа семантичких субпоља садржи и даљу поделу на семантичка микропоља, која представљају синонимске групе, све до нивоа појединачних форми. Такође, у раду се издвајају субпоља према критеријуму преклапања узрочности са другим категоријама као што су категорије *места, времена, начина, услова, циља и концесивности*. На тај начин утврђена су следећа интерферирајућа субпоља: *узрочно-месно, узрочно-временско, узрочно-начинско, узрочно-условно, узрочно-циљно* и, као ређе, *узрочно-допусно*. Ови налази потврђују тезу о међуусловљености категорија језика и мишљења. Упркос томе што је у монографији наглашен семантички приступ, истраживање које је у њој спроведено спада у област граматичке реализације узрочности. Наиме, поменута монографија примарно представља систематизацију падежних конструкција са узрочним значењем, као и зависносложених реченица које садрже узрочну зависну клаузу.

У монографији *Језик и простор* П. Пипер бави се просторним значењима из перспективе теорије семантичких локализација. У том контексту, обрађени су и глаголи кретања у раду под насловом „Простор и језичка антропоцентричност у глаголима кретања“ (Пипер 2001: 92–99). Исти аутор у обимној *Синтакси савременога српског језика* обрађује категоријални комплекс каузативности као општу семантичку

категорију, а затим даје детаљан преглед облика за њено исказивање у српском језику (Пипер 2005: 793–800).

У оквиру проучавања предлошко-падежних узрочних конструкција у језику Вука Карацића, Д. Гортан-Премк (1963–64) је направила осврт на семантичку опозицију директног и индиректног узрока, као и њихову унутрашњу диференцијацију са одговарајућим облицима за њихово исказивање у српском језику (в. одељак 1.6.3.2).

Семантичко-прагматичку анализу глагола принуде у српскохрватском језику извела је Т. Батистић (Батистић 1978). Интересантно је то што се у овом раду разматра и питање имплицативности посматраних глагола, што чини овај рад актуелним и у садашњем тренутку. Поменућемо и шире заснован рад поменуте ауторке, који се бави питањем утемељења и развоја семантике као лингвистичке дисциплине (Батистић 1980). У овом раду даје се општи преглед питања која улазе у састав дефиниције семантике као науке о значењу речи. Са друге стране, приметили смо да су у разматрање, поред семантичких, узета и нека питања која традиционално потпадају под област прагматике, као што су питања истинитости референције, контекстуално условљене функције исказа и сл. У том смислу ваља истаћи да велика блискост ових двеју дисциплина налаже да се строго води рачуна о њиховом разграничењу. У целини, овај рад представља рани допринос познавању основних појмова и термина везаних за семантичку анализу у оквирима структурализма и генеративизма, као и подстицај за даља истраживања у овој области.

У раду М. Радовановића (1977) истражује се узрочна употреба синтагми са глаголском именицом у зависном падежу. У контексту предлошко-падежних конструкција са значењем узрока, Радовановић уводи опозицију *стимулатор: ефектор*, вероватно на линији дистинкције између узрока и подстицаја код М. Ивић (1954) и Д. Гортан-Премк (1963–64). В. Ружић у студији *Допунске реченице у савременом српском језику* посвећује један одељак каузативним и другим глаголима сложене рекције (Ружић 2006: 153–164). У поменутом одељку ауторка класификује глаголе према реченичним обрасцима путем којих се реализују узрочна значења лексема, при чему се наводе општа значења семантичких група које каузативни глаголи на тај начин формирају.

Спону између англистичке семантике и проучавања српских глагола узроковања представља рад Б. Хлебца. У књизи *English Semantics* Б. Хлебец је представио реализацију семе [CAUSE] (Хлебец 2007). Овај кратак поглед на проблематику каузативности сматрамо важним, јер први у домаћој лингвистици истиче узрок као

семантичку компоненту глаголског значења – што самим тим значи да се каузативни глаголи могу анализирати испитивањем дистрибуције поменуте семе у њиховој полисемантичкој структури. Исти аутор је са семантичког аспекта истражио групу глагола именована у савременом српском језику са нагласком на њиховој употреби у конструкцији са именицом у инструменталу (Хлебец 2008: 535–550).

Наша студија под насловом *Директна и индиректна каузалност (лексичка реализација у енглеском језику)* представља необјављени магистарски рад одбрањен на Филолошком факултету Универзитета у Београду (Ружин 2009). У овој студији се анализирају енглески перифрастички и лексички каузативни глаголи у реализацији индиректне и директне каузалности из перспективе модела динамике сила Л. Талмија. У раду је изведена концептуална, семантичка и синтаксичка анализа перифрастичких каузатива, као и семантичка, синтаксичка и колокацијска анализа лексичких каузативних глагола у енглеском језику. Класификација перифрастичких каузатива се заснива на когнитивистичкој подели узрока као сложеног концепта на простије концепте CAUSE, ENABLE и PREVENT, који обухватају домене узроковања, омогућавања и спречавања. Класификација лексичких каузативних глагола обухвата типичне семантичке групе и њихове представнике у енглеском језику: глаголе промене стања, глаголе промене места, као и глаголе емитовања светла и звука.

Анализи каузативних глагола српског језика у домену манипулације посвећено је истраживање М. Алановића (2010). Поштујући прагматичку оријентацију рада, аутор је каузалним глаголима приступио из перспективе модалности као логичко-прагматичке категорије. Рад се састоји од два дела: док први део обрађује типологију глагола, други се бави анализом валентности у оквиру утврђених семантичких група глагола. Типологија изведена у раду обухвата српске каузативне глаголе манипулативног типа, односно глаголе чије је узрочно значење обележено присилом.

***

Након представљања глагола узроковања као предмета нашег истраживања и прегледа резултата досадашњих лингвистичких истраживања везаних за питања каузативности и глаголе узроковања у енглеском и српском језику, приступићемо другом делу теоријских основа рада. У оквиру ове друге целине полазимо од одређења каузалности и каузативности, за којим следе шира разматрања ових појмова у виду приказа различитих схватања каузалитета кроз историју људске мисли, односно представљања каузативности као језичке категорије и типологије језичких средстава за њено исказивање. Ова целина бива заокружена разматрањем семантичких аспеката

узрочности кроз питања њене појмовне и језичке категоризације, семантичких типова узрока, као и узрочности као комплексне категорије у којој постоје преклапања са сродним семантичким категоријама.

1.3. Одређења каузалности и каузативности

Питање узрочности као целине представља епистемолошки проблем. Са друге стране, различити аспекти узрочности обично се односе на метафизичка питања разматрана још од Аристотела, попут дистинкције између радње и догађаја. У сагласности са овим, концепти који чине елементе каузалног конструкта могу бити сагледани из две перспективе: филозофско-семиотичке, која их посматра као категорије мишљења, и лингвистичке, која их посматра као категорије језика. Тако се, на пример, чин узроковања радње, који представља узрочни процес у домену акције, језички реализује путем конструкције *учинити да неко уради нешто*, и сл.

У описаној равни почива и разлика између појмова *каузалности* и *каузативности*. *Каузалност (узрочност)* или *каузалитет* (енгл. *causation, causality*) представља једну од фундаменталних и универзалних појмовних категорија. Фундаменталних, будући да је појам каузалних односа један од оних на којима се темељи људско искуство. Универзалних, пошто без познавања каузалних односа међу појавама не би било могуће разумевање света који нас окружује, нити би људско деловање изгледало сврховито.

Као фундаментална и универзална категорија, каузалност представља део когнитивне структуре људског ума. Већ у раном детињству усваја се у рудиментарном облику, док се њени апстрактнији видови развијају касније. Изложено има за последицу настојање да се сваки вид људског искуства и деловања прожме *каузалним расуђивањем*, односно, опажањем и тумачењем појава из перспективе узрочно-последичних веза. Каузално расуђивање препознајемо у бројним ситуацијама: од концептуализације догађаја у свакодневном животу, до извођења закључака из научних експеримената и представљања њихове аргументације.

Тешкоће у научном одређењу појма каузалности проистичу из чињенице да се дефиниција овог појма мења у зависности од приступа, односно, да је условљена перспективом из које се посматра. Тако, на пример, *логичка дефиниција* овог појма као примарне истиче *логичке везе између узрока и резултата*: „‘Каузалност’ је однос међу догађајима или стањима у простору и времену. Заснива се на идеји изазивања неке појаве или њеног спречавања. А је узрок Б (и Б је резултат А) ако присуство А изазива

присуство Б, или ако одсуство А доводи до одсуства Б“ (Itkonen 1994: 489)²³. Са друге стране, *феноменолошко-концептуално* одређење каузалности наглашава смењивање узрочних и последичних догађаја који су сливени у форми *континуума*, а који, узети за себе као елементи континуума, образују каузалне везе једни са другима, као и са спољним светом (Degand 1994: 108). Коначно, *лингвистичка дефиниција* каузалности базирана је на *семантичким параметрима* који ову појаву објашњавају као промену стања кроз односе *узрока, радње и резултата*: „каузалност је однос између два стања (X у времену T₁ и X' у времену T₂) и узрока Z који обезбеђује неопходне услове за изазивање промене од X у X'. Прецизније, (а) Z је *узрок* промене из X у X'; (б) прелазак из X у X' је узрочна *радња*; (в) стање X' је *ефекат* или *резултат*“ (Baron 1974: 299).

1.1.2. Са друге стране, *каузативност* (енгл. *causativity*) не представља категорију мишљења већ категорију језика. То је општи термин који се односи на сва *језичка средства* за изражавање узрочности (каузалности). Разлика између каузалности и каузативности лежи у томе што каузалност представља универзалну појмовну категорију чији је израз присутан у свим језицима; док је каузативност везана за језичка (лексичка и граматичка) средства путем којих се узрочност исказује у различитим језицима.²⁴

Разграничења у значењу и категоризацији појмова каузалности и каузативности не искључују велику узајамну условљеност ових категорија. Као што се каузални односи не могу разматрати независно од адекватних језичких израза који те односе описују, већ се свако промишљање о узроцима ствари или догађаја уобличава кроз језички медијум – тако се ни језичка реализација узрочности не може анализирати без дубљег познавања њене семантичке, концептуалне и филозофске подлоге. Међутим, док су каузалне везе међу појавама интуитивно јасне и лако препознатљиве, њихов израз у лексици, нарочито кад је реч о категорији глагола, прилично је тешко препознати и у потпуности описати. Имајући све ово у виду, област каузативне лексике представља за истраживача велики изазов.

Што се тиче терминолошких решења у овом раду, при упућивању на каузалност као појмовну категорију определили смо се за термин *узрочност*. Овај термин изабран

²³ “‘Causation’ is a relation between events or states in space and time. It is based on the idea of making things happen or preventing them from happening. A is the cause of B (and B is the effect of A) if the presence of A brings about the presence of B, or if the absence of A brings about the absence of B” (Itkonen 1994: 489).

²⁴ Треба имати у виду да се језичка средства за исказивање узрочности разликују од језика до језика, при чему важну улогу играју елементи сродности међу језицима (тако су нпр. разлике између енглеског и француског у категорији каузативности формално и семантички мање него између енглеског и јапанског).

је по аналогији са термином *глагола узроковања*, који се користи у означавању целовите семантичке категорије глагола (за разлику од термина *каузативни глаголи*, који је ужег опсега).

У наставку ћемо дати кратак преглед различитих схватања о природи каузалности која су се смењивала у историји људске мисли. За ову концепцију смо се определили јер сматрамо да лингвистичко, нарочито семантичко испитивање глаголских лексичких јединица са обележјем каузативности захтева да буде смештено у шири контекст разматрања каузалитета у оквиру епистемологије и других филозофских дисциплина. У складу са овим, природа узрочног значења осветљава се из перспективе историјата главних идеја и схватања о каузалитету.

1.4. Историјски развој концепта узрочности

Већ смо утврдили да каузалност у општем смислу представља однос између два догађаја, у коме један представља последицу другог. Поменули смо да, на онтолошком нивоу, концепт каузалности представља једну од кључних појмовних категорија. Узрочност условљава начин на који човек опажа, поима и доживљава свет око себе, као и односе који унутар њега владају. Према М. Ковачевићу, каузалност представља „најважнију карику у ланцу свеопште условљености и међузависности предмета и појава реалног свијета и основни принцип човјекова сазнања“ (Ковачевић 1988: 5).

У филозофији (као и у науци), принцип узрочности важи за један од најопштијих принципа. Међутим, у његовом тумачењу постоје бројна размимоилажења. Не само током историје развоја идеја, већ и у садашњем времену, на снази су различита, међусобно супротстављена схватања која се тичу природе и суштине каузалитета. Стога се ово питање може сматрати још увек неразрешеним.

Међу бројним и разноврсним гледиштима везаним за каузалност, треба најпре издвојити она која су релевантна за њену лингвистичку перспективу. Та гледишта осветљавају домен семантике каузативности у ширем смислу. У оквиру овог домена обично се говори о два основна приступа: *објективистичком* и *субјективистичком*. Први приступ се односи на схватања која се заснивају на каузалитету као категорији која има објективни карактер, док други приступ обухвата гледишта која негирају реалитет каузалних веза, те смештају идеју о везама међу појавама у домен перцепције, расуђивања и сл.

Оба поменута приступа признају као валидну чињеницу да у природи једна појава производи другу. Са друге стране, оно по чему се суштински разликују јесте

интерпретација те чињенице. Објективизам узима механизам узрочног процеса као ствар по себи, сматрајући да се узрок налази у самим стварима, док субјективизам, са друге стране, стоји при становишту да се узрочно-последична веза конституише не у свету објективне реалности, већ у човековом опажају и разумном промишљању датих односа међу појавама. Према томе, субјективистичко схватање ствари смешта узрок у домен психологије, односно когнитивних процеса, који се у пољу каузалности означава термином *каузално расуђивање*.

О схватању ових појмова у повести филозофије биће више речи на наредним странама нашег рада. У прегледу филозофских схватања каузалности служили смо се енциклопедијским изворима (Asher 1994), речницима филозофских концепата, као и филозофског језика (Foulquie–Saint-Jean 1969; Blay 2007), затим Лаландовим речником филозофског критичког апарата (Lalande 1972), као и студијама и радовима у којима се разматра историјат идеја о каузалности (Марковић 1935; Супек 1960; Vendler 1967; Ковачевић 1988; Hulswit 2002).

1.4.1. Схватања каузалитета у античкој Грчкој

1.4.1.1. Обликовање филозофске мисли

Прве помене појма узрока налазимо код *пресократоваца*, почетком петог века пре нове ере. На размишљање о узроку навео их је њихов примарни задатак: разумети и објаснити природу (грч. *physis*), као и промене које се у њој стално дешавају. Да би схватили како је настао и како функционише физички свет, пресократовци су, сваки на свој начин, трагали за „коренима“ ствари (грч. *archai*). Увидевши да ништа не може да настане ни из чега (лат. *ex nihilo nihil fit*), први филозофи античке Грчке нагостили су каузални принцип. Они су, наиме, истицали да је за објашњење разноврсних промена у стварима неопходно да догађаји (процеси у којима долази до промене) имају у основи трајне супстанце, као и силе.

О принципу каузалитета се први пут кохерентно говори у Платоновом дијалогу *Тимај*: „А, опет, све што се рађа, нужно постаје дејством неког узрока, јер ништа одвојено од узрока не може настати“ (Платон, *Тимај*, 28а). Међутим, Платон се, као и пресократовци, служи појмом узрока у специфичном смислу који одговара његовој филозофији – теорији идеја. Узрок је, према његовом схватању, управо она непроменљива форма (идеја), чији појавни облик у материјалном свету представља само њен одраз (сенку). Пошто се физички предмети и организми стално мењају, они морају имати узрок свог настанка.

Још једна важна идеја коју Платон уводи јесте принцип телеологије: идеја о божанском, интелигентном бићу које представља агенс свих природних промена. Иако ова идеја остаје у извесној мери присутна током целокупног развоја старогрчке мисли, Платонова телеологија се умногоме разликује од телеологије његових савременика: док они говоре о боговима, Платон говори о поретку света насталом као резултат рада божанског Творца, који је сачинио свет према савршеном моделу вечитих Форми.

У Платоновој мисли назире се зачеци Аристотелове теорије о четири врсте узрока, која представља прву заокружену дефиницију и типологију узрока. Аристотелова концепција каузалности остварила је доминантну позицију у каснијој филозофској мисли, остајући на снази све до седамнаестог века.

1.4.1.2. Аристотелова типологија узрока

Аристотел је своја промишљања о каузалитету изнео у књизи *Друга Аналитика*, али се дотиче овог питања и у оквиру *Физике* и *Метафизике*. Његова је основна идеја да сазнање о некој ствари представља познавање њеног узрока (грч. *aitia*) (в. *Аналитика* II, 1, 71б, 10–15).

У поменутом контексту долажења до сазнања о некој ствари, Аристотел разликује *четири типа узрока*. Они се формирају полазећи од питања *Шта је то?*, које постављамо показујући на неку ствар:

1) „Материја“ (грч. *hyle*) или „супстрат“ (грч. *hupokeimenon*) на којем се заснива промена; овом типу узрока одговара питање: *Од чега је та ствар направљена?* Схоластичари су ову врсту узрока означили као **материјални узрок** (лат. *causa materialis*).

2) „Форма“ (грч. *eidōs*) или „модел“ (грч. *paradeigma*), „стваровитост“ ствари, о којој сазнајемо путем питања: *Шта је та ствар?*, или *Шта је то што је чини онаквом каква јесте а не другачијом?* Одговарајући схоластички термин је **формални узрок** (лат. *causa formalis*).

3) „Кретање“, као „примарни извор промене“; одговара му питање: *Како је та ствар створена?* или *Ко ју је створио?*; друго питање односи се на узрок који садржи намеру, док у првом питању то није случај. Схоластичари су га називали **ефицијентним узроком** (лат. *causa efficiens*).

4) „Циљ, сврха“ (грч. *telos*), који представља одговор на питање: *Ради чега је та ствар створена?* Код схоластичара овај тип узрока добија назив **финалног узрока** (лат. *causa finalis*) (в. Vlay 2007: 103).

Како би илустровао своје тврдње, Аристотел се послужио примером мермерне статуе Аполона; ако у овом контексту поставимо четири кључна питања о узроцима, добићемо следеће вредности:

- 1) статуа (*формални узрок*);
- 2) од мермера (*материјални узрок*);
- 3) коју је направио Поликлет (*ефицијентни узрок*);
- 4) да би зарадио таленат злата (*финални узрок*) (в. Foulquie–Saint-Jean 1969: 22).

Појам финалног узрока упућује на закључак да је Аристотел имао телеолошко схватање узрочних процеса. Међутим, у Аристотеловој интерпретацији (и за разлику од Платонове) телеологија се заснива на дистинкцији између *унутрашњег* и *спољашњег* узрока. Сврха или циљ који неки физички предмети достижу када добију свој коначни облик нису наметнути споља (што би био њихов спољашњи узрок), већ извиру из њихове унутрашње природе (као резултат унутрашњег узрока). У складу са овим вечним принципом, све ствари показују природну тенденцију ка поменутиим унутарњим циљевима, чији је крајњи узрок Бог.

Као и Платон, и Аристотел тврди да каузални принцип делује као нужност. Промени подлежу оне ствари које имају потенцијалну моћ или способност за тако нешто (*Физика* 251a, 9–18). Ова актуелизација потенцијала захтева агенс, јер ниједна ствар која подлеже промени не може сама да изазове ту промену (*Метафизика* 107б, 29–31). Према томе, промена се дефинише као актуелизација потенцијалне моћи. Из ове опште дефиниције произлази опште место у проблематици каузалности које говори о томе да сличне промене захтевају сличне узроке, као и обрнуто.

Из свега наведеног стиче се општа представа о каузалности као процесу који се одвија са утврђеном правилношћу (уколико не дође до појаве ометајућих фактора). Свест о каузалним везама стиче се индуктивним путем, полазећи од директног посматрања природних појава које се на исти начин понављају.

Иако, према Аристотелу, тек сва четири типа узрока заједно могу дати потпуно објашњење неке ствари, појам узрока у савременом смислу позива се искључиво на тип ефицијентног узрока као свој корелат. Другим речима, ефицијентни узрок представља примарни извор промене, односно ентитет који својом активношћу изазива одређени ефекат у неком другом ентитету (обично промену неког својства или стања у коме се налази).

Појам каузалних веза Аристотел користи широко, те њиме, поред појава у природи, тумачи и логичке и метафизичке појаве. Тако, на пример, код њега налазимо да су, у

оквиру силогизма, премисе *узроци* закључака. У овом контексту треба поменути и Аристотелов концепт примарног узрока кретања под називом Првог непокретног покретача (*Физика*, VII и VIII), којим се појам узрока преноси у домен теологије.

Аристотелов систем тумачења природних појава одржао се не само у античком добу него и током целог средњег века. Тек у шеснаестом и седамнаестом веку, са буђењем модерне научне мисли, целокупан начин мишљења заснован на Аристотеловој филозофији бива потиснут сложенијим формулацијама и новим теоријама.

1.4.2. Схватања каузалитета у модерном добу

Са уласком у седамнаести век долази до радикалне смене опште парадигме у односу на дотадашњи, средњовековни поглед на свет, и почиње да се убрзано развија један нов и модеран, научни оквир мишљења. Све је то, наравно, имало великог утицаја на даљи развој концепта узрока. Тако, на пример, Аристотелова типологија узрока, коју су усвојили схоластичари, тада бива практично одбачена: као валидан признаје се једино ефицијентни узрок.

Међутим, модерна концепција ефицијентног узрока доста се разликује од аристотеловске. Док је, према античком схватању, овај тип узрока био активни иницијатор промене, он је, у модерној научној перспективи, представљен као неактивни чинилац у једном следу догађаја.

Још једна кључна идеја која је почела да се уобличава у модерном периоду јесте повезивање концепта узрока са *детерминизмом*, који, једном речју, представља општи филозофски став према коме је све на свету унапред одређено (детерминисано). Према томе, веза између узрока и детерминизма огледа се у поставци према којој се ништа не дешава без разлога, односно сваки догађај има свој узрок. Овакав, детерминистички поглед на свет остаје основни предуслов за развој модерног научног мишљења.

Са друге стране, седамнаести век, као прелазни период, одликује се преплитањем научне и теолошке аргументације. Тако је, на пример, у том периоду била општеприхваћена идеја да се *неужност* каузалних веза објашњава деловањем Бога као узрока свих узрока. Једини могући одговор класичне епохе на питање зашто се ствари дешавају онако како се дешавају (а не некако другачије) био је да је реч о Божјој вољи. Из реченог произилази да у седамнаестом веку још увек није дошло до коначног разлаза између науке и теологије, односно да се, у оквиру узрока, у овом времену у извесној мери задржава систем античке филозофије.

1.4.2.1. Емпиристички приступ Дејвида Хјума

И поред значајног развоја у промишљању концепта каузалности до кога долази у делима Р. Декарта, Б. Спинозе, Г. Лајбница, Џ. Лока и И. Њутна, за прве велике промене на овом пољу заслужан је филозофски опус Дејвида Хјума. Хјумово филозофско промишљање каузалности коначно ће довести до *кризе каузалитета*, нарочито са научним пробојима у модерној физици у првој половини 20. века. У то време су, наиме, поједини истакнути физичари који су се бавили теоријом квантне механике (В. К. Хајзенберг, Н. Бор) дошли до контроверзног закључка да принцип каузалитета у природи заправо и не постоји.

Хјум је утврдио да каузална веза има следећа три фактора: просторно-временску блискост између узрока и последице, временски след који подразумева приоритет узрока у односу на последицу и, што је сматрао најважнијим за конституисање каузалне везе, нужну повезаност између њих.

Полазећи од становишта да не постоји *логички* доказ постојања каузалних веза, како у самим стварима, тако ни у односу између њих, Хјум долази до закључка да закон каузалитета не постоји, те да ми обележавамо неку појаву као узрок неке друге појаве само на основу нашег *искуства*. Искуство нас учи да између неке појаве, као што је на пример пламен, и осећаја топлоте, који смо доживели, постоји једна *постојана веза*, будући да између њих постоји велика временска и просторна блискост. Према нашем искуству, једна појава нужно произилази из оне друге. Према томе, Хјум стоји при становишту да образовање каузалне везе међу појавама настаје као резултат *асоцијације идеја*, које се заснивају на стеченом искуству (или, како он каже, на *навици*). Намеће се питање: зашто баш „на навизи“? Пошто емпиричари тврде да све наше идеје потичу од чулних утисака, тако је и идеја о нужности каузалних веза такође резултат нашег опажања одређених појава у физичком свету. Да би се формирала идеја о каузалној повезаности двеју појава, није довољан само један доживљај њиховог следа, већ је, према Хјуму, неопходно искусити велики број поновљених опажаја појава које увек непосредно следе једна за другом. Овај процес сам по себи доводи до стварања *навике*: када видимо пламен, ми *очекујемо* да осетимо топлоту. Пошто је на поменути начин дошло до асоцијације идеја пламена и топлоте, у субјекту се ствара *осећај нужне везе* између датих појава; међутим, та веза не постоји објективно у реалности (ми је само пројектујемо на материјални свет).

Савремено схватање каузалности у принципу усваја Хјумову идеју о регуларности или постојаној вези као неопходном услову за настанак каузалне везе, али, наравно, не

и као њеном довољном услову (најпознатији пример који се у овом контексту наводи јесте тај да ноћ увек следи након дана, али не представља и њен узрок).

1.4.2.2. Трансцендентални идеализам Имануела Канта

Кант, творац филозофског правца под називом *трансцендентални идеализам*, такође је посветио дужну пажњу питању каузалитета. Упркос томе што се приклонио супротној струји мишљења, Кант је испрва био под великим утицајем Хјумових идеја. О томе је и он сам посведочио, рекавши да га је Хјумов скептицизам у погледу принципа каузалитета пробудио из „догматског дремежа“.

Међутим, утицај Хјумовог учења представља за Канта само неку врсту плодносног подстицаја, али не и пут који треба следити. Насупрот свом претходнику, који је дошао до закључка да се каузалност као ни научно сазнање у целини не мож3 рационално доказати, Кант одређује каузалитет као *априорну форму мишљења*. Из ове тезе изводе се две важне импликације: 1) да је каузалитет једна чисто субјективна категорија и 2) да каузалитет не зависи од искуства. Према томе, ова два филозофа се разилазе у самом полазишту: док Хјум сматра да је свако сазнање нека врста илузије, будући да је само производ наших чулних утисака, Кант постулира да у свету постоје извесна *сигурна* сазнања (тзв. синтетички судови *a priori*). Такође, он не сматра, попут Хјума, да је људски ум пасиван у формирању емпиријских закључака, већ напротив, да је човек тај који ангажованим каузалним резонавањем намеће структуру свету објективне реалности. На тај начин, ми опажамо спољни свет као свет заснован на појавама између којих постоји узрочно-последична веза. Такав објективни свет, који функционише по принципу каузалитета, представља основу научног погледа на свет. У том смислу, Кант сматра Хјумово релативизовање каузалних односа неприхватљивим, јер, ако се питање узрока релативизује, тиме се нужно релативизује и наука у целини.

Кант је, дакле, са циљем да епистемолошки оправда примарност принципа каузалитета, поставио тај принцип као делатан у самој структури разума. Значајно је у овом контексту напоменути да каузалитет има и *логички* карактер. То се огледа у томе што импликације каузалних односа не дотичу искуство као такво, већ наше разумевање тога искуства.

Своје промишљање о концепту узрока Кант сажима на следећи начин: према његовом мишљењу, принцип каузалитета је такав да захтева нужну везу између А и Б, која има апсолутно универзално важење. Пошто искуство не може да нам омогући увид у универзалност или нужност каузалне везе, оно мора бити утемељено као принцип *a priori*. Можда и важније од тога, Кант увиђа да каузална веза укључује нешто више од

механичког следа догађаја: он примећује да резултат нужно проиходи из узрока, да настаје из њега и кроз њега се формира и реализује (в. Hulswit 2002). Другим речима, каузалитет би требало посматрати као део саме структуре људског разума, значи као априорну категорију чија би крајња сврха била разумевање односа у појавном свету.

***

У историјату каузалности као филозофског термина огледа се његов суштински семиотички и лингвистички значај. Док Аристотелова типологија каузалности представља полазишну тачку за сва каснија истраживања овог феномена, Хјумово учење би се могло узети за прекретницу између објективистичког схватања каузалности и субјективистичког приступа овој теми. Коначно, Кантово мишљење стоји за каузалитет као принцип онтолошке универзалности. На три поменута приступа темељи се савремена концепција каузалности, која може бити схваћена и као пут од схватања узрочности као „моћи“ чињења до успостављања принципа каузалитета као закона сукцесије.

Имајући у виду све изречено, постаје очито да питање узрока и узрочног значења представља комплексни семиотички феномен. Анализа узрочности показује да она поседује одређене типске особине које се реализују у језику, те их је потребно проучавати на лингвистичком нивоу. Тако замишљена анализа има за циљ једну нову синтезу, којом би се њени резултати реинтерпретирали на прагматичком нивоу и шире, у домену филозофије језика.

1.5. Каузативност као језичка категорија и средства за њено исказивање

Каузативност представља категоријални комплекс значења који обједињује узрочност и релативно блиске категорије „теличности (циља), кондиционалности (услова) и концесивности (уступка или допусности)“ (Пипер 2005: 786)²⁵. Термин *каузативност* има ужу и ширу дефиницију. У ужем смислу речи, односи се само на интеракцију између два лица, а у ширем смислу може обухватати и однос између човека и животиње, човека и предмета, човека и апстрактног појма, два предмета и др. (в. Пипер 2005: 786–803). Према истом аутору, у разматрању категорије каузативности треба обратити нарочиту пажњу на чињеницу да се удаљавањем од типичних представника узрочно значење модификује и преклапа са сродним семантичким категоријама да би на крају изгубило статус семантичког фокуса у корист неке друге

²⁵ О томе в. још и Ковачевић (1988).

семантичке категорије. Другим речима, о каузативности се може говорити као о зракастој структури која има своје прототипичне и периферне чланове, те смо и ово имали у виду приликом избора лексема за наше истраживање.

Концептуализација узрочних догађаја се одликује *једносмерним* односом: од узрока ка резултату. У оквиру локализационе когнитивне теорије представља се на следећи начин: узрокујући догађај се конципира као процес аблације, происхођења (нпр. *Путао нас је то из радозналости. Склонио је књигу са стола*), док се узроковани догађај тумачи као крајња тачка адлације, резултативности (на пример: *ставити књигу на полицу*) (Пипер 2005: 788).

У језику свака семантичка категорија, па и каузативност, има граматичку и лексичку реализацију. П. Пипер примећује да се „сигнал значења узрока може ... наћи и у адвербијалу, атрибуту, у субјекту или предикату, изван просте реченице у зависној клаузи, чак у реченицама које стоје једна до друге“ (Пипер 2005: 787).

Грамматичка средства за исказивање узрочности у енглеском језику су бројна и изразито хетерогена, будући да захватају широки распон језичких нивоа, почевши од функцијских речи све до нивоа дискурса (за преглед средстава за изражавање каузалности у енглеском в. Stefanowitsch 2001: 25–33). То су, најпре, везници *because, if, so*, који имају инхерентно узрочно значење. Примери: *We didn't enjoy the day because the weather was so awful* (LDOCE). *If he improved his IT skills, he'd easily get a job* (OALD). *I was lost so I bought a street map* (CALD). Исказивање узрока врши се и путем предлога са узрочним значењем у оквиру предлошких фраза, у споју са именицом или именичком фразом: *of, from, because of, by*. Примери: *He died of cancer* (CALD). *I didn't have to go there – I did it of my own free will* (ib.). *The community benefits from having an excellent health service* (LDOCE). *Many families break up because of a lack of money* (CCED). *I was frightened by the noise* (OALD).

Узрок може бити кодиран и путем језичких јединица које немају инхерентно узрочно значење већ је њихово дословно значење просторно, временско и сл., док значење узрочности произилази из интерпретације читавог исказа. То је случај код везника са временским значењем – *when, as, after*, и др. Примери: *When the meal was finished, Rachel washed up and made coffee* (LDOCE). *As it was getting late, I decided to book into a hotel* (CALD). *Marina cared for him after he seriously injured his eye several years ago* (CCED). Узрочно значење које није експлицитно исказано већ се јавља као резултат интерпретације може се наћи и код адвербијала, нпр.: *Her mother died giving birth* (Stefanowitsch 2001: 27; курсив ауторов).

Исказивање узрочних односа не преноси се увек путем одређених језичких јединица или конструкција које функционишу као њихов језички израз. Сигнал узрока може бити и имплицитан, у ком случају се декодира на нивоу дискурса. Имплицитно узрочно значење сигнализира се путем клауза које представљају елементе координатне структуре /S1 and S2/, на пример: [*About a newly planted tree*] It couldn't take the heat and it died (Stefanowitsch 2001: 26; курсив ауторов). Такође, узрочне везе међу догађајима могу се изразити путем реченица које о њима реферишу, а које стоје у јукстапозицији /S1 S2/: [*About a dog*] Last month the vet gave us the bad news: There was a tumor the size of a golf ball near her heart. She died within a month (Stefanowitsch 2001: 25; курсив ауторов).

Под *граматичком реализацијом каузативности* у српском језику подразумевају се преваходно предлошко-падежне конструкције са узрочним значењем (нпр. *Осећају радост због успеха*), као и зависно-сложене реченице у којима је зависна клауза носилац узрочног значења (нпр. *Радосни су зато што су успели*) (Пипер 2005: 786; подвукла: Т. Р.).

Такође, у исказивању узрочности учествују и предлошко-падежни адвербијали са узрочним значењем. То су конструкције с предлозима *од*, *из* и *због*, *услед* и именицом у генитиву. Примери: *Лице му сија од среће као тек испечена векна у излогу пекаре* (КССЈ). *Кажу да сам се осврнула из радозналости, али могла сам имати и других разлога* (ib.). *Пут је због кишног времена био напоран* (ib.). *Приликом грејања месо губи у тежини услед ослобађања течности, али му расте садржај у беланчевинама и масти* (ib.). Такође, узрочно значење кодирају и везници *јер* и *зато што*. Примери: *Морао сам на терен, јер смо остали са четворицом играча* (КССЈ). *Слобода је веома тешка, зато што је јако лако дићи руке од свега и пливати низ струју* (ib.).

Везници са примарно временским значењем (*после*, *након*, *када*, *док* и др.) могу имплицирати и значење узрока: *После раскида, односи између некадашњег добротвора и иштићеника нагло су се погоршали* (КССЈ). Коначно, узрочно значење се може изразити и путем адвербијала, нпр.: *Вредно радећи, стекао је много* (Пипер 2005: 787; подвукла: Т. Р.).

У нашој лингвистичкој литератури доста се писало о граматичкој реализацији каузативности. Обради ове проблематике посвећени су радови М. Ивић (Ивић 1954, 2005 [1954]), Д. Гортан-Премк (1963–1964) и М. Ковачевића (Ковачевић 1988). Док су истраживања М. Ивић и Д. Гортан-Премк првенствено била усмерена на испитивање предлошко-падежних, односно падежних конструкција са узрочним значењем, М.

Ковачевић је поред испитивања падежних и других конструкција са узрочним значењем у монографији представио синтаксичко истраживање зависно-сложених реченица које садрже узрочне зависне клаузе у српскохрватском језику.

Напомињемо да нећемо улазити дубље у разматрање граматичких средстава за исказивање узрочности у енглеском и српском језику јер се та проблематика налази изван оквира наметнутих нашом темом. Међутим, сматрамо да је важно да их укратко представимо да бисмо сместили глаголе узроковања, који представљају наш предмет истраживања, у један шири контекст, као и да бисмо показали сву ширину и комплексност језичких средстава за кодирање узрока, која говоре у прилог схватању узрочности као фундаменталном аспекту људског искуства.

Лексичка реализација каузативности односи се на кодирање узрока у оквиру лексичког значења речи, пре свега глагола (*cause, force, compel, affect; изазвати, нагнати, наговорити, побудити*), али и именица и придева (*узрок, разлог, мотив, повод* и др.). За разлику од темељне обраде граматичке реализације каузативности, њеној лексичкој реализацији се ређе систематски приступа у лингвистичким студијама на српском и енглеском језику. Зато сматрамо да је важно проучити и ову област како би се стекла свест о језичкој реализацији узрочности у целини.

Имајући у виду све изречено, наш рад се може одредити као студија глаголске лексичке реализације каузативности у енглеском и српском језику, при чему важан део ове студије чини и анализа аргументске структуре глагола који кодирају узрочно значење.

1.6. Семантика узрочности

1.6.1. Појмовна и језичка категоризација узрочности

Појмовна категоризација узрочности се битно разликује од њене језичке категоризације. Наиме, појам узрочности фундаменталан је за човекове когнитивне функције, које служе, пре свега, за стицање знања о свету. Према томе, *појмовна категоризација узрочности* има прагматички карактер; концептуализација узрочности оријентисана је на узрочну ситуацију коју карактерише динамика сила. У том смислу, циљ когнитивно-прагматичких разматрања узрочности у мишљењу и језику јесте разумевање процеса који се одвија код каузалних догађаја као изазивача промене и начин на који се ти појмовни садржаји језички реализују у семантичкој и аргументској структури. Пример појмовне категоризације представља подела појмовног комплекса

узрочности на простије појмовне предикате: CAUSE (УЗРОКОВАТИ), ENABLE (ОМОГУЋИТИ), и PREVENT (СПРЕЧИТИ) (в. Talmy 2000).

Са друге стране, *језичка категоризација узрочности* полази од узрочности као семантичке категорије која представља елемент у оквиру језичког система и има специфичне облике за исказивање свог значења. Облици за исказивање узрочности могу бити граматички и лексички. Глаголи узроковања припадају лексичким средствима за исказивање узрочности (*разбити нешто, наљутити, испровоцирати некога* и др.). Међутим, пошто се у одређеним случајевима њихово значење може експлицирати тек на нивоу конструкције у коју ступају (*изазвати одушевљење, нагнати некога на помисао*), или на основу контекста њихове употребе (*натерати у контексту индиректног узроковања чији је резултат вршење одређене радње, односно у ширем контексту међуљудске интеракције*), њихова анализа не може се задржати само на лексичком нивоу. Према томе, у оквиру језичке категоризације, узрочност у својој лексичкој реализацији фигурира као семантичка компонента лексичког значења глагола, и тако је дефинисана у овом раду. Узрочно значење може се такође реализовати граматичким средствима, путем предлошких израза (*уморан од бриге*), или зависно-сложених реченица (*Уморан је зато што је дуго путовао*), али тај аспект реализације узрочности превазилази оквире наметнуте нашом темом.

У погледу односа између појмовне и језичке структуре у оквиру категорије глагола Ц. Пустејовски истиче да аргументска структура сваког глагола кодира семантику појма који стоји у њеној основи, те се пројектује на одређену синтаксичку конструкцију: интранзитивну, транзитивну и дитранзитивну (в. Pustejovsky 2011: 23–24). Према том гледишту, дакле, пројекција се врши од појмовне структуре преко аргументске структуре глагола на синтаксичку конструкцију, односно од појма ка форми.

1.6.2. Прототипична каузалност

Процес каузације, односно узрочни процес, како га радије називамо у овом раду, представља у најкраћем однос између два догађаја. У лингвистичким терминима, први је узрокујући, а други узроковани догађај. Једноставније речено, у питању је однос између узрока и последице. Узрочни процеси су бројни и разноврсни, карактерисани различитим степеном комплексности на семантичком и на синтаксичком нивоу. У овом раду посматрамо сваки од утврђених типова узрочних процеса као засебну целину, као специфичну конфигурацију учесника и њихових међуодноса који заузимају одређена

места у аргументској структури одговарајуће класе глагола. Пре него што приступимо нашем главном задатку, дужни смо да представимо семантичке аспекте узрочности. На почетку се поставља питање: „Који је прототипични облик каузалности и шта представља њен основни сценарио?“

У лингвистичкој литератури (Lakoff–Johnson 1980: 69–76; Lakoff 1987: 54–55; Lakoff–Johnson 1999: 170–234; Gilquin 2010: 149–167) влада консензус да прототипична каузалност има следеће карактеристике (табела 2):

<i>Тип каузалности</i>	физичка каузалност
<i>Врста узрока</i>	спољашњи узрок
<i>Резултат узроковања</i>	промена (стања или места)
<i>Аргументска структура</i>	NP1 V NP2 (форма); SVO (функција)
<i>Семантичка структура</i>	AGENT [ACT ON] PATIENT

Табела 2. *Одлике прототипичне каузалности*

Прототипична каузалност, према Џ. Лејкофу, представља директну манипулацију, која садржи следећи скуп одлика:

- „1) Постоји агенс који нешто ради.
- 2) Постоји пацијенс који подлеже промени која води ка новом стању.
- 3) Својства под бројем 1 и 2 сачињавају јединствени догађај; она се преклапају у времену и простору; агенс ступа у контакт са пацијенсом.
- 4) Једним својим делом, то што агенс чини (или кретање или испољавање воље) претходи промени код пацијенса.
- 5) Агенс је извор енергије; пацијенс је циљ енергије; врши се пренос енергије са агенса на пацијенс.
- 6) Постоји један одређени агенс и један одређени пацијенс.
- 7) Агенс је људско биће.
- 8)
  - а) Агенс је вољан да учини нешто.
  - б) Агенс има контролу над радњом коју врши.
  - в) Агенс има примарну одговорност како за своју радњу тако и за промену.
- 9) Агенс користи своје руке, тело или неки инструмент.

10) Агенс гледа у пацијенса, промена код пацијенса се може опазити чулима, и агенс опажа ту промену“ (Lakoff 1987: 54–55)²⁶.

Важно је истаћи да опште карактеристике учесника прототипичне каузалности (агенс и пацијенс) одговарају њиховим прототипичним одликама које је установио Д. Даути (Dowty 1991: 572). Према овом аутору, прототипична ситуација у којој агенс и пацијенс улазе у интеракцију представља управо каузални догађај, и то у облику узроковања догађаја или узроковања промене стања у коме се налази пацијенс. То би значило да поменути облици узроковања представљају прототипичну ситуацију која се структурира путем просте транзитивне конструкције која садржи два аргумента: агенс и пацијенс. Даути такође истиче да агенс представља активни, динамичан принцип у категорији аниматности, који се налази у опозицији према пасивном и статичном карактеру којим се одликује пацијенс.

Као илустрација прототипичне каузалности послужиће нам пример који се обично наводи у литератури о овој теми:

Петар је разбио прозор.

У овој реченици употребљен је прототипичан транзитивни глагол *разбити*, који кодира директно узроковање којим се изазива промена код ентитета на који се делује. У субјекатској позицији налази се агенс, *Петар*, који преноси своју енергију на физички предмет (*прозор*) у виду силе. У објекатској позицији налази се пацијенс (*прозор*), који трпи промену стања. Крајњи исход промене стања јесте ново, резултирајуће стање (*разбијен*). Постоји асиметричан пренос енергије од покретача, Петра, ка прозору као завршној тачки.

²⁶ “1) There is an agent that does something.

2) There is a patient that undergoes a change to a new state.

3) Properties 1 and 2 constitute a single event; they overlap in time and space; the agent comes in contact with the patient.

4) Part of what the agent does (either the motion or the exercise of will) precedes the change in the patient.

5) The agent is the energy source; the patient is the energy goal; there is a transfer of energy from agent to patient.

6) There is a single definite agent and a single definite patient.

7) The agent is human.

8)

a) The agent wills his action.

b) The agent is in control of his action.

c) The agent bears primary responsibility for both his action and the change.

9) The agent uses his hands, body, or some instrument.

10) The agent is looking at the patient, the change in the patient is perceptible, and the agent perceives the change” (Lakoff 1987: 54–55).

Питање „парадигматичног случаја“ узрочне ситуације коју називамо *прототипична каузалност* је важно, зато што представља концептуално језгро на коме се заснива језичка реализација узрочности у целини. Сва даља усложњавања каузалних односа и њихових језичких корелата имају прототипичну каузалност и транзитивну конструкцију као свој заједнички именитељ и своју полазишну тачку.

1.6.3. Семантички типови узрока

1.6.3.1. **Спољашњи и унутрашњи узрок.** Дистинкција између спољашњег и унутрашњег узрока²⁷ показала се кључном за разумевање феномена каузативне алтернације, прецизније, за расветљавање питања који семантички фактори условљавају алтернирање глагола. О томе сведочи следећи навод из студије Б. Левин и М. Рапапорт-Ховав: „Транзитивни каузативни глаголи који се детранзитивизују су они код којих се догађај изазива спонтано, без вољне интервенције агенса. Заправо, међу транзитивним глаголима који никад не постају интранзитивни има оних који захтевају субјекат у виду намерног и вољног агенса“ (Levin–Rapaport-Hovav 1995: 102)²⁸.

Још једна важна појава везана за глаголе који означавају процесе са унутрашњим узроком јесте та да они, у недостатку одговарајућег синтетичког облика са додатном компонентом узрочног значења, ступају у перифрастичне конструкције типа /make N V-INF/. Путем ове перифрастичне конструкције могу се „каузативизовати“ и они глаголи који не могу да алтернирају (наравно, са одређеном разликом у значењу).

а. *The children played.*

б. **The teacher played the children.*

в. *The teacher made the children play.*

У складу са семантичком опозицијом *унутрашњи*: *спољашњи узрок*, глаголи се, како истичу Б. Левин и М. Рапапорт-Ховав, деле на две категорије:

1) глаголе који денотирају процесе са *унутрашњим узроком* (енгл. *internally caused verbs*). На пример, глагол *buzz* у интранзитивном облику у значењу “emit a sound”: *Bees buzzed lazily among the flowers* (OALD).

²⁷ О томе в. Levin–Rapaport-Hovav (1995: 90–98); Smith (1970); Croft (1991); Haspelmath (1993); Ивић (1954).

²⁸ “The transitive causative verbs that detransitivize are those in which the eventuality can come about spontaneously without the volitional intervention of an agent. In fact, among the transitive verbs that never detransitivize are verbs that require an animate intentional and volitional agent as subject” (Levin–Rapaport-Hovav 1995: 102).

2) глаголе који денотирају процесе са *спољашњим узроком* (енгл. *externally caused verbs*). На пример, глагол *buzz* у транзитивном облику у значењу “to press a buzzer in order to get someone’s attention”: *I buzzed him but there was no answer* (CALD).

Другим речима, глаголи описују догађаје који се концептуализују или као процеси са унутрашњим, или као процеси са спољашњим узроком. Поменути дистинкција игра важну улогу у утврђивању тога који глаголи могу да учествују у каузативној алтернацији, као и у препознавању оних глагола који у основи имају дијадичку структуру (Levin–Rapaport-Hovav 1995: 89).

Појам унутрашње каузалности обухвата процесе чији узрок представља неко инхерентно својство учесника. Ентитет у улози учесника карактерише одсуство контроле над узрочним процесом. Коначно, читав узрочни процес, од иницијалног импулса до крајњег резултата, одвија се унутар датог ентитета. Ентитет у коме се одвија процес унутрашње каузалности мора имати способност самоконтроле сопственог тела; у такве ентитете спадају људи, животиње и биљке (с тим што је код биљака реч о само-регулативности).

Са друге стране, спољашња каузалност подразумева постојање спољашњег узрока, који се одликује потпуном контролом над резултатом, односно над процесом реализације узрочног ефекта. Ентитет у улози спољашњег узрока може бити: агенс, инструмент, природна сила или околност (Levin–Rapaport-Hovav 1995: 92). Спољашња каузалност, за разлику од унутрашње, представља процес који се одвија кроз интеракцију или узајамно дејство два ентитета (агенс и пацијенс)²⁹.

Могући спољашњи узроци (као компоненте *каузалних* значења) су: околност или ситуација (болест, хитна ситуација); лице или предмет; догађај (физички – друштвени). Могући унутрашњи узроци (као компоненте *некаузалних* значења) су: психолошко, физиолошко или емотивно стање које доводи субјекта до новог стања (в. Ковачевић 1988: 101). Уз ово, кључним својствима унутрашњег узрока М. Ивић додаје и *спонтаност*: „Кад год је у питању акција спонтана у том смислу што је по природи својој таква да значи какав физиолошки процес, какво стање које се развија само од себе, кад год је у питању, дакле, радња која се врши без предумишљаја, без зависности од вољног импулса – употребљава се обавезно конструкција са *од*. Узрочном конструкцијом обележава се овде појам који својом природом, својом појавом изазива

²⁹ О овом питању в. још и Пипер (2005: 793–800); Smith (1970). О дубинском истраживању унутрашње насупрот спољашњој каузалности в. Levin–Rapaport-Hovav (1995: 90–98).

овакву спонтану акцију (појаве као: *глад, жеђ, болест, патња* итд.)“ (Ивић 1954: 188; истицање и курзив ауторкини).

Б. Левин и М. Рапапорт Ховав развијају тезу да само глаголи који означавају процесе са спољним узроком могу учествовати у каузативној алтернацији, за разлику од глагола унутрашње каузалности. У поглављу посвећеном каузативној алтернацији (Levin–Raparport-Hovav 1995: 79–133) износе се бројни докази који говоре у прилог овој тези, а тичу се семантичких и синтаксичких својстава глагола обеју категорија. Од ове тврдње остаје да се направи само један корак ка општијој тези, коју ми заступамо у раду, а то је да *глаголи спољашње каузалности представљају лексикализацију концепта узрока (или узроковања) у правом смислу, док глаголи који означавају унутрашњу каузалност заправо имају некаузативно значење*. Тако, на пример, у класи глагола промене стања налазимо и неке глаголе унутрашње каузалности попут *bloom, blossom, decay* и сл., за које Б. Левин тврди да су изузети из каузативне алтернације. Међутим, остаје нејасно да ли се ти глаголи и иначе могу сматрати глаголима са узрочним значењем или не. У поменутој студији тај проблем би могао бити разрешен ако би се на почетку изнела тврдња да глагол који не учествује у каузативној алтернацији не може реализовати значење са узрочном компонентом, ни као примарно ни као секундарно. Ми, међутим, нисмо наишли на неку сличну тврдњу у наведеном раду. У сваком случају, остаје чињеница да се разматрање каузативних глагола од стране Б. Левин држи у чврстим оквирима питања каузативне алтернације, и да као такво представља веома плодно тле за извођење општијих закључака и теза о каузативним глаголима које могу постати предмет посебних студија.

1.6.3.2. Директни и индиректни узрок. Према Д. Гортан-Премк (1963–64), узроци се могу поделити на директне и индиректне, при чему први кодирају узрочно значење као примарно или једино, док се други односе на случајеве преклапања узрочног значења са другим, сродним категоријалним значењима (нпр. узрочно-месно или узрочно-временско).³⁰ Директни узрок може представљати: стање субјекта, објективну околност (узрок; подстицај), појаву или лице (узрок; подстицај); директну препреку. Према томе, извршено је фино раздвајање на типове директног узрока у правом смислу речи, као и на узрочнике који представљају подстицај за активно деловање. Ова запажања су у складу са начином на који М. Ивић дефинише оно што назива активним

³⁰ Треба направити диференцијацију између поменуте типологије узрока и директне, односно индиректне каузалности као семантичких типова узроковања, који се односе на начин (непосредан или посредан) на који узрочник делује на некога или нешто.

узроком, говорећи, на пример, о њему као о „непосредном проузроковачу који *изазива* или *подстиче* извршење неке радње“ (Ивић 1954: 187; курзив: Т. Р.).

Индијектни (пасивни) узрок има посредну улогу, и представља само један у низу збивања у узрочном ланцу, која доводе до последице. Обично је последњи у низу догађаја онај који се профилише као узрочник (енгл. *immediate cause*). Заправо, овде је реч о разлогу, поводу или мотиву за извршење неке радње насупрот узроку у правом смислу речи.

1.6.4. Узрочност као категоријални комплекс

Узрочност или **каузалитет** као релациона категорија³¹ може се дефинисати као однос између два догађаја, у коме један представља последицу другог. Направићемо кратак осврт на концепте који учествују у комплексној категорији узрочности из епистемолошке перспективе, а који су релевантни за анализу изведену у овом раду.

1.6.4.1. **Узрок и разлог.** Ако узимамо у разматрање деловање неког субјекта са становишта разлога за његово реаговање или ангажовање, то чинимо под претпоставком да тај субјекат има на располагању извештан број опција у датој ситуацији, али је изабрао да реагује на одређени начин. Ту долазе до изражаја вољност и остале агентивне одлике. Ако, са друге стране, посматрамо деловање субјекта кроз призму класичног узрочно-последичног односа, онда улазимо у сферу механичког узрока: у датој ситуацији А, нужно се јавља Б. У том случају вољност субјекта не игра никакву улогу.

Опозиција између разлога и узрока играла је важну улогу у филозофији Лудвига Витгенштајна, као и његових следбеника. Разлози за деловање неког субјекта обично се разматрају у контексту акције као намерне радње, односно као радње која се врши са неким циљем у виду. Насупрот овако дефинисаном појму акције стоји појам догађаја, који настаје механички, као резултат одређеног скупа услова. Према томе, у овом специфичном контексту, *разлози се везују за акције, а узроци за догађаје.*

1.6.4.2. **Сила.** Сила означава употребу снаге коју неко биће поседује. Поред тога што представља карактеристику живих бића, она је својствена и неживим предметима. У том смислу, може се говорити о сили као моћи деловања неког бића или неке ствари.

Међутим, дејство силе се може сагледати не само из угла појединих неживих ентитета који је примењују, него и у контексту односа који се тим путем успоставља

³¹ О узрочности као релационој категорији в. Ковачевић (1988).

између различитих лица. Према томе, дејство силе има своју реализацију унутар два основна домена: физичког и друштвеног.

У физичком домену, сила се односи на способност једног неаниматног ентитета да изазове промену стања неког другог физичког ентитета. Овај би се вид деловања силе могао назвати њеним *механицистичким* аспектом. Концептуализација физичког дејства силе добила је централно место у оквиру теоријског модела динамике сила, који је осмислио и разрадио Л. Талми (в. Talmy 2000). У друштвеном домену, са друге стране, сила постаје кључни чинилац односа у који ступају два супротстављена лица – агонист и антагонист, и то на тај начин што лице које испољава већи интензитет силе задобија премоћ над оним другим. Ако узмемо у обзир чињеницу да се овде ради о узрочном процесу интерперсоналног типа, као и додатну чињеницу да се у том случају узроковање по правилу врши вербалним путем, овај вид дејства силе може се квалификовати као њен *друштвени* аспект.

На основу свега изреченог, намеће се потреба за сагледавањем деловања силе у једном ширем контексту који, поред очигледних ефеката у домену физичких појава, такође обухвата и њену улогу у домену међуљудске интеракције, која је битно условљена односом моћи; сходно томе, њене последице су не само физичког него и моралног или политичког карактера.

1.6.4.3. **Интенционалност.** Намера представља вољну одлуку да се предузме нека акција. У том смислу, интенционалност (намерност) имплицира и у неку руку обухвата волунтативност (вољност). Штавише, ова два појма су толико блиска да се скоро могу међусобно заменити. Намера, наиме, упућује на циљ који се има у виду, а тај циљ истовремено представља предмет жеље, односно објекат вољности. Из свега реченог произилази да интенционалност у строгом смислу може бити својство само људских бића, која поседују моћ расуђивања и свесног одлучивања. Са друге стране, код неаниматних ентитета може се уочити аналогно својство, које се означава као њихова *инхерентна тенденција* (енгл. *intrinsic tendency*: овај термин, који је потекао из средњовековне филозофије, преузео је и Л. Талми у својој теорији динамике сила; он истиче да сви физички ентитети имају инхерентну тенденцију ка мировању или ка кретању).

Са лингвистичког аспекта, оба појма су неопходна у контексту семантичке анализе транзитивности, односно агентивних радњи. Под интенцијом субјекта, обично се подразумева извесно духовно или емотивно стање које га нагони на неки облик ангажованости. Фактор намере пресудан је за разликовање догађаја од акције: док се

догађај одликује одсуством намере, акција је обавезно садржи. Присуство намере реализује се као карактеристика агенса, особе која врши радњу. Она представља разлог због чега агенс чини то што чини.

Окосницу интенционалности чини динамични однос између субјекта и његовог циља, који имплицира дистанцу између њих и указује на средства која су потребна за његово остварење. Концепт намере, дакле, није само близак концепту вољности него и концепту циља.

1.6.4.4. **Теличност.** Семантичка категорија циља, која се означава термином *теличност*, такође стоји у вези са каузалношћу (о теличности в. Пипер и др. 2005: 803–812). У основи теличности стоји жеља да се учини нешто, што ову категорију доводи у везу са категоријом вољности. Осим вољности, теличност је детерминисана и категоријом услова, будући да је могућност или немогућност остваривања жељене радње условљена стицајем околности у актуелном просторно-временском оквиру. У терминима каузалности, радња која има циљни карактер представља резултат, односно последицу неке претходне радње, која је са њом у каузалној вези. Коначно, вољност је веома тесно повезана са намером, те се циљно значење често реализује са компонентом намере.

1.6.4.5. **Узрок и услов.** Преклапање узрока и услова стоји у оквирима тангентних категорија каузативности и кондиционалности (и, још шире, модалности) (за преклапање узрочних и условних значења в. Пипер и др. 2005: 801; о категорији кондиционалности в. Пипер и др. 2005: 812–826). Посматрано кроз призму емпирије, узрок се може одредити као скуп услова који врши каузално дејство на одређени ентитет. Диференцијација између узрока и услова врши се на поларитету између реалног и хипотетичког. У том смислу, услов не представља реалан и чињенички узрок, већ један од могућих узрока неке промене.

2. Методологија истраживања

2.1. Модел за семантичку класификацију глагола узроковања

Анализа изведена у овом раду полази од становишта према коме глаголи узроковања у енглеском и српском језику представљају засебну и кохерентну семантичку категорију. Према овој тези, глаголи узроковања су устројени систематски. Стога се наше истраживање глагола заснива на дихотомији *каузативни : некаузативни глаголи*, односно, на утврђивању присуства семантичке компоненте узрока у лексичком значењу глагола. При томе, узимали смо у обзир могућност да се у полисемантичкој структури једног глагола може правити диференцијација између узрочних и неузрочних значења, као и могућност да један глагол има више узрочних значења која припадају различитим семантичким доменима.

Становиште према коме број аргумената глагола одражава његову припадност одређеној класи и поткласи *семантичке класификације предиката*³² представља једну од основних поставки нашег рада (као пример овог типа анализе в. Le Pesant 2003). Према моделу систематског лексикографског описа, полази се од већих и општијих глаголских класа преко мањих класа и поткласа све до конкретне глаголске лексеме (Апресјан 2000). У главним цртама усвојили смо овакав поступак приликом класификације глагола узроковања. Такође нам је блиско гледиште поменутог аутора према коме се анализа глаголског значења своди на аналитички опис целокупне ситуације на коју он упућује.

Такође, треба имати у виду два начелна става које је успоставио Априесјан у вези са анализом синонимског низа речи. Први је тај да однос синонимије треба успостављати између појединих значења лексема, а не између лексема у целини. Други се садржи у томе да синонимија не треба да се успоставља само између примарних значења лексема, него и између њихових секундарних значења.

У том контексту помињемо да постоје два типа класификације глагола, који се заснивају на различитим приступима глаголима као лексичко-граматичкој целини. Реч је о подели на:

1) *Тематске* или *онтолошке* класе (в. Levin 1993; Wierzbicka 1996). Ова се подела заснива на семантичком садржају глагола, које у крајњем изводу проистичу из онтолошких категорија. Према томе, на основу ове класификације разликујемо, на пример, глаголе перцепције, емоције, егзистенције, кретања, итд. Овој категорији

³² Алтернативни термин за ову врсту анализе је *супкатегоризација глагола*.

припада семантичка класификација глагола узроковања која представља предмет истраживања у овом раду. Међутим, тематске класификације глагола могу се међу собом доста разликовати, зависно од приступа и аналитичких критеријума на којима се заснивају. Стога ћемо представити класификацију Б. Левин и упоредити њен приступ и опсег анализе са оним који је представљен у нашем раду.

Семантичке класе енглеских глагола Б. Левин је представила из перспективе глаголске дијатезе (Levin 1993: 111–276), из чега произилази да поменута класификација садржи семантичке класе које се у одређеној мери поклапају са појединим класама енглеских глагола узроковања у нашем раду. Реч је о следећим класама: 1) Verbs of Creation and Transformation („глаголи стварања и претварања“), 2) Verbs with Predicative Complements („глаголи са предикативним допунама“), 3) Verbs of Emission („глаголи емитовања“), 4) Verbs of Change of State („глаголи промене стања“), 5) Verbs of Motion („глаголи кретања“). Међутим, поклапање између наведених семантичких класа које је утврдила Б. Левин и класа глагола узроковања које се утврђене у овом раду је само делимично, из разлога које ћемо у наставку образложити.

Прво, класификација Б. Левин не укључује критеријум узрочног значења, што за последицу има појаву да се у оквиру једне класе или појединих група у оквиру класе наводе глаголске лексеме са узрочним значењем заједно са глаголима који нису узрочни. Тако се, на пример, у оквиру класе глагола са предикативним допунама (енгл. *verbs with predicative complements*), која се у великој мери поклапа са класом глагола именована у нашем раду, наводе и глаголи типа *conjecture* (нпр. *admit, maintain, recognize*), чија значења не садрже компоненту узрока (в. Levin 1993: 183).

Друго, опис глагола једне групе састоји се у приказивању распона њихове аргументске реализације путем утврђивања глаголских алтернација у којима дати глаголи учествују, као и оних у које не ступају, након чега следи коментар о утврђеним заједничким одликама групе и њиховој семантичкој подлози. Све изложено наводи нас на закључак да је класификација Б. Левин синтаксички оријентисана, што објашњава чињеницу да ауторка није дубље улазила у семантички опис испитиваних глагола. Самим тим, поменута класификација енглеских глагола, премда је једна од најпотпунијих до сада, представља тек полазишну тачку за истраживања глагола у одређеним доменима, која су семантички оријентисана. Осим тога, поменута класификација представља добру подлогу и за међујезичка истраживања, што нарочито важи за језике у оквиру којих до сада није систематски изведена семантичка категоризација глагола, као што је то случај у српском језику.

Треће, класификација Б. Левин обухвата лексичке глаголе енглеског језика, док се у нашој анализи обрађују и перифрастички каузативни глаголи, будући да су изразито релевантни за домен узрочности. Сходно томе, Левин (Levin 1993) не дотиче питање узроковања радње које се типично реализује путем перифрастичких каузатива. У равни лексичких глагола, није издвојена класа глагола која означава узроковање неке појаве или догађаја.

Имајући све изложено у виду, истичемо да категоризација глагола кроз спискове алтернација у којима учествују глаголи одређене семантичке класе (Levin 1993) намеће потребу за дубинским семантичким истраживањима глагола у појединим доменима. С тим у виду, у нашем раду се полази од једне фундаменталне семантичке категорије – узрочности, са циљем да се представи њен исцрпан семантичко-синтаксички опис у глаголској реализацији, као и њена преклапања са другим семантичким доменима.

2) *Аспектуалне* класе (Vendler 1967; Dowty 1979; Wierzbicka 1980; Jackendoff 1991). Ову класификацију установио је З. Вендлер у контексту лексичког аспекта глагола. Према темпоралним карактеристикама лексичког значења глагола, они се деле на стања, активности, остварења и достигнућа (енгл. *states, activities, accomplishments, achievements*). За разлику од граматичке категорије глаголског вида, аспектуалност је у Вендлеровом систему инхерентна лексичком значењу глагола.

2.1.1. **Структура модела.** Семантичка класификација глагола која је изведена у овом раду заснована је на моделу следеће структуре:

- Категорија глагола узроковања дели се на *семантичке класе*.
- Свака класа глагола описује одређени тип узрочног процеса. Она има своје *опште значење*, које стоји у основи свих глагола које сврставамо у дату класу.
- Свака класа глагола има свој *ситуативни оквир*. Он се може дефинисати као семантички опис узрочног процеса који бива кодиран датом класом, и укључује идентификацију учесника тог процеса, односа међу њима и резултата тог процеса.
- У оквиру сваке класе, извршена је даља семантичка анализа глагола узроковања. Ужа класификација извршена је путем идентификације семантичких дистинктивних одлика у односу на опште значење класе. Утврђене су серије глагола, чији чланови садрже заједничке дистинктивне одлике.
- Функција семантичких дистинктивних одлика по правилу иде у правцу специјализације општег значења или његове модификације, односно додавања неке компоненте која га карактерише на одређени начин. Овим путем утврдили смо да се семантичке класе глагола деле на *групе*. На истом принципу поделили смо групе на

подгрупе. Код подгрупа диференцијални потенцијал има аспект глаголског значења који се зове *начин*, а односи се на начин вршења радње. Коначно, када смо правили семантичке дистинкције у оквиру подгрупа, те серије глагола називали смо *скупинама*.

Из изложеног произилази да је семантички систем глагола узроковања *комплексан и вишеслојан*, да је *хијерархијски устројен*, те да се на сваком нивоу семантичке структуре издвајају *дистинктивне одлике* одговарајућег ранга.

2.1.2. Параметри за анализу

Наш модел за анализу има два главна аспекта: *семантички* аспект и аспект *аргументске реализације* глагола. Први аспект је примарни, док је други стављен у функцију семантичких запажања и појашњења.

У оквиру семантичког аспекта, глаголи се анализирају према следећим параметрима:

1. *Семантичке улоге*. За сваку класу глагола утврђују се *семантичке улоге*, које представљају елементе њиховог ситуативног оквира. У домену узроковања утврђене су следеће семантичке улоге: *узрочник, пацијенс, извршилац, резултат*. Узрочник и резултат су обавезне улоге, док преостале две – пацијенс и извршилац, фигурирају само у одређеним класама глагола узроковања. За класификацију типова узрочних процеса најзначајнији је резултат узроковања.

2. а) *Резултат узроковања као основа за класификацију узрочних процеса*. На основу испитивања издвојених лексема са узрочним значењем, врши се класификација узрокованих промена, које представљају крајњи исход узрочног процеса. Поменуте промене називају се *резултатом узроковања*. Према критеријуму резултата узроковања затим се врши категоризација узрочних процеса.

б) *Типови узрочних процеса и њихова реализација путем семантичких класа глагола узроковања*. Сваки резултат узроковања има одговарајући тип узрочног процеса, који се у језику реализује путем одређених *класа глагола*. За сваку класу глагола утврђује њен ситуативни оквир, који представља општи семантички профил класе, а затим се представља њена ужа семантичка класификација, у којој се чланови класе (глаголске лексеме, односно њихове узрочне лексичке реализације) даље разлажу према семантичком критеријуму.

3. *Аргументска структура глагола*. У оквиру испитивања глагола узроковања, за сваку класу врши се утврђивање *аргументске структуре*. Другим речима, успоставља се модел синтаксичке реализације глагола заједно са његовим аргументима. Важно је

истаћи да су при успостављању поменутог модела узимани у обзир типични случајеви глаголске реализације, као и то да је утврђивање аргументске структуре вршено искључиво у функцији осветљавања семантичке структуре глагола узроковања.

Синтаксичка конструкција у којој глаголи реализују значење и семантичке улоге које представљају њихове аргументе заједно чине једну целину, која се назива аргументска реализација глагола.

4. *Каузативна алтернација*. Овај параметар обухвата лексичке глаголе узроковања енглеског и српског језика који учествују у каузативној алтернацији. Док су глаголи узроковања у оба испитивана језика транзитивни, њихови алтернанти су интранзитивни у енглеском, а повратни у српском. Пошто у енглеском језику оба члана алтернације имају исти лексички облик, њихова лексикографска дефиниција по правилу обухвата обе варијанте значења – са и без узрочне компоненте, док се у српском у оквиру одреднице која представља транзитивни глагол додаје и некаузативна варијанта глагола са заменичком речцом *се*. То нам је омогућило да претрагом грађе утврдимо инвентар глагола узроковања који алтернирају у каузативности, као и да осветлимо механизам каузативне алтернације у енглеском и српском језику.

2.1.2.1. Семантичке улоге у домену глагола узроковања

Савремена лингвистичка истраживања, нарочито она која се тичу глаголске групе, темеље се на концептима семантичких улога и аргументске реализације. Од првог списка семантичких улога, који је представио Чарлс Филмор (Fillmore 1968)³³, ова теорија првобитно названа „падежном граматиком“ претрпела је бројне модификације и допуне које се тичу састава и броја семантичких улога, које су долазиле од стране њеног творца као и од других водећих лингвиста. Природа и функција семантичких улога се укратко могу представити на следећи начин: „У оквиру листе семантичких улога, граматички релевантни видови глаголског значења су представљени у форми списка ознака путем којих се утврђују улоге глаголских аргумената у догађају о ком

³³ Следећи списак типичних семантичких улога, који изворно потиче од Ч. Филмора, заправо обухвата све релевантне учеснике и конституенте узрочних процеса, са извесним терминолошким разликама: 1) *агенс*, који је покретач догађаја; 2) *контра-агенс* (тј. извршилац), који представља силу или отпор према вршењу узроковане радње; 3) *објекат* (пацијент), ентитет који се креће или мења или чији се положај или постојање доводи у питање; 4) *резултат*, ентитет који настаје као резултат радње; 5) *инструмент*, који представља стимулус или непосредни физички узрок догађаја; 6) *извор*, место одакле нешто почиње да се креће; 7) *циљ*, који представља завршну тачку кретања; 8) *доживљавач*, ентитет који доживљава нешто или подлеже резултату радње (в. Levin–Rapaport-Hovav 2005: 36). На Филморовој класификацији заснива се даљи развој различитих приступа области аргументске реализације.

глагол реферише. На пример, глаголи *break* и *put* могу се повезати са листом семантичких улога ‘Агенс, Пацијенс’, односно ‘Агенс, Тема, Локација’“ (Levin–Rappaport-Hovav 2005: 35)³⁴. У раду усвајамо Шлезингерово одређење семантичких улога или падежа, како их он назива: „Падежи су сагледани као лингвистички конструкти, који посредују између когнитивног простора и језичког израза“ (Schlesinger 1995: 30–31)³⁵.

Не улазећи у питање генезе ових идеја, осветлићемо само оне семантичке улоге које су релевантне за домен узроковања. Начин на који се у овом раду дефинишу семантичке улоге и њихов међуоднос условљени су нашом категоризацијом узрочних процеса, до које смо дошли индуктивним путем, на основу испитивања обимне грађе. Наша теза је да су у домену узрочних процеса семантичке улоге асоцијативно повезане за обавезним учесницима узрочног догађаја, као и његовим крајњим исходом, резултатом. Према томе, семантичке улоге се очитују на нивоу читавог догађаја и представљају део ситуативног оквира дате врсте догађаја. Конфигурација семантичких улога и формалне структуре у којој су оне уграђене специфична је за сваки тип узрочног процеса, односно за класу глагола која представља његов језички израз.

Размотримо сада опште одлике релевантних семантичких улога у аргументској структури глагола узроковања, које представљају учеснике, њихова својства, као и односе међу њима. При томе, не узимамо у обзир семантичке улоге које се везују само за једну класу узроковања, будући да њихову дефиницију дајемо у оквиру разматрања ситуативног оквира дате класе глагола узроковања. У семантичком домену узроковања основне семантичке улоге су узрочник, извршилац, пацијенс и резултат. У делу који следи представићемо њихова одређења.

2.1.2.1.1. Узрочник. Узрочник (енгл. *causer*) представља ентитет који узрокује, изазива неку промену. У категорији аниматног, узрочник је најчешће *човек*, али може такође припадати категорији *виших животиња*. Са друге стране, категорија неаниматног узрока може да представља *ситуацију* као сплет неких друштвених околности (нпр. *оскудица, рат* и сл.), *догађај* (нпр. *победа у спорту, на изборима* и сл.), *природну силу* (нпр. *олуја, непогода* и сл.), или *психофизичко стање* (нпр. *глад, љубомора* и сл.). Лице које директно узрокује промену на неком ентитету назива се

³⁴ “In a semantic role list, grammatically relevant facets of a verb’s meaning are represented by a list of labels identifying the role that each of the verb’s arguments plays in the event it denotes. For example, the verbs *break* and *put* might be associated with the semantic role lists ‘Agent, Patient’ and ‘Agent, Theme, Location’, respectively” (Levin–Rappaport-Hovav 2005: 35).

³⁵ “Cases are conceived of as linguistic constructs, mediating between cognitive space and linguistic expression” (Schlesinger 1995: 30–31).

агенс. Овај појам захтева да буде посебно дефинисан, те ћемо зато у наставку представити његове главне одлике.

Агенс (енгл. *agent*) је учесник који је одређен глаголом као неко ко нешто ради или узрокује одређену промену. Радња коју врши агенс је по правилу намерна и вољна. У реченици агенс (X) стоји у субјекатској позицији унутар прости транзитивне конструкције /X АСТ ОН Y/. Поменути конструкција представља језички израз прототипичне узрочне ситуације, те је према томе агенс прототипичан узрочник. Ентитет на који агенс директно делује (Y) назива се пацијенс.

2.1.2.1.2. **Пацијенс**. Пацијенс (енгл. *patient*)³⁶ је учесник који је одређен глаголом као неко коме се нешто догодило или као неко ко трпи радњу или одређено дејство. Осим лица, пацијенс може бити и предмет који представља објекат физичке манипулације. Према томе, ентитет у улози пацијенса има пасиван карактер, и стоји у опозицији према агенсу као активном учеснику. У домену узрочности, пацијенс трпи узрочно дејство које типично долази од стране агенса и подлеже промени као резултату узрочног процеса. У реченици пацијенс има објекатску позицију.

Да бисмо илустровали тип односа између агенса и пацијенса, размотрићемо следећи пример:

He cracked a couple of eggs into a pan (LDOCE).

У овом примеру исказана је ситуација у којој је неки мушкарац разбио неколико јаја у тигању да би, према конвенционалном сценарију, припремио оброк. У исказу је употребљен глагол *crack* у транзитивној конструкцији (SVO), при чему се улога агенса реализује у субјекатској позицији (*He*), док је пацијенс реализован именичком фразом у функцији директног објекта (*a couple of eggs*). Из назначене ситуације јасно се види да је радња агенса усмерена на пацијенс, који трпи узрочно дејство и промену која из тога происходи; пошто у овом примеру резултат радње представљају разбијена јаја, закључујемо да код предмета у улози пацијенса долази до потпуне дезинтеграције.

2.1.2.1.3. **Извршилац**. Извршилац (енгл. *causee*) је учесник интерперсоналне каузације, који представља лице које трпи узрочно дејство усмерено на то да оно изврши одређену радњу (в. одељке III.6.1.2. и IV.6.1.2.). Ова улога је концептуално сложена јер садржи агентивне, као и пацијентивне карактеристике. Разлог томе лежи у комплексности каузалне ситуације: на пример, у ситуацији узроковања радње

³⁶ Иако нам се чини обавезним да поменемо термин *тема*, у овом раду служимо се искључиво термином *пацијенс*, у означавању учесника који подлеже узрочном дејству и трпи промену. Са методолошког аспекта, о неуједначеној употреби термина *пацијенс* и *тема* код различитих лингвиста в. (Levin–Rapaport-Hovav 2005: 48–49).

узрочник-агенс врши притисак на извршиоца, што извршиоца ставља у пасивну, пацијентивну позицију, а са друге стране, извршилац у крајњој фази процеса извршава наложену радњу, што подразумева његов агентивни карактер.

Извршилац припада аниматној категорији; најчешће се узима да је реч о неком лицу. Улога извршиоца се реализује у оквиру комплексне каузалне ситуације која се исказује аналитичким конструкцијама. Све изложено ћемо илустровати следећим примером:

Swanson persuaded Hubley to work undercover to capture the killer (CCRP).

У овом примеру исказана је ситуација у домену наговарања, у којој је употребљен глагол *persuade* у конструкцији са допунским инфинитивом. Овај пример показује двојаку улогу извршиоца: пасивну, која се огледа у томе што је „наговорен“ од стране другог лица, и активну, која представља његово вршење узроковане радње (*да ради тајно на томе да ухвати убицу*).

2.1.2.1.4. **Доживљавач.** У општем смислу, доживљавач (енгл. *experiencer*) би се могао окарактерисати као неко ко је свестан нечега, ко пропушта кроз свест одређене представе потакнуте и обликоване неким спољним стимулусом и, као резултат тог процеса, доживљава неку врсту афективне реакције на дати стимулус (в. одељке III.7.1.2. и IV.7.1.2.). Према томе, ова улога учествује у посебној узрочној конфигурацији у којој узрок представља стимулус, док је ентитет који трпи промену доживљавач. Поменутој семантичкој улози одговара објекатска позиција у реченици, као у следећем примеру:

It annoyed me that I didn't have time to do more ironing (CCED).

2.1.2.1.5. **Резултат узроковања.** Резултат узроковања (енгл. *result*) представља промену или ново стање које настаје као коначан исход узрочног процеса. Будући да резултат узрочног процеса представља неку врсту промене, он има динамички карактер. На веома блиском становишту стоји З. Вендлер када тврди да ефекти не представљају чињенице већ догађаје или процесе: „Карактеристична фраза *има ефекта на нешто* поткрепљује закључак да ефекти нису производи нити чињенице. Ефекат *на нешто* је промена или процес којем је та ствар подвргнута“ (Vendler 1967: 153; курзив ауторов)³⁷. Међутим, Вендлер прави разлику између онога што он сматра ефектом и

³⁷ “The characteristic phrase *has an effect on something* reinforces the conclusion that effects are not products or facts. The effect *on something* is a change or process, which that thing undergoes” (Vendler 1967: 153).

результатом³⁸, који нису релевантни за нашу анализу. Стога се ми у анализи служимо једним обједињујућим термином – *резултат узроковања*, да означимо крајњи исход узрочног процеса (в. одељак 2.1.2.2.). Тако, следећи пример описује ситуацију у којој лоша жетва (узрок) има за последицу пораст цена (резултат):

The poor harvest caused prices to rise sharply (OALD).

Ситуативни оквир глагола узроковања захтева аргумент који има семантичку улогу резултата. Природа тог резултата је важна јер представља један од кључних фактора за поделу семантичке категорије узроковања на класе у виду релативно простијих значењских комплекса. Анализом грађе утврдили смо да постоје следеће врсте резултата узроковања: 1) промена стања или својства; 2) постојање/непостојање; појављивање; 3) промена звања или статуса; 4) кретање (или промена места/положаја); 5) догађај, физичка појава; 6) радња, акција; 7) афективна/физиолошка реакција; 8) интелектуална радња (мишљење, веровање и сл.).

Поменућемо и семантичке улоге које су специфично везане за класу глагола узроковања кретања. У овом домену налазимо исте улоге које структурирају домен глагола кретања, који има неузрочни карактер. Реч је о следећим улогама: **извор** (енгл. *source*) – представља полазишну тачку кретања (*истерати некога из себе*); **циљ** (енгл. *goal*) – представља завршну тачку кретања (*превести некога до школе*); **путања** (енгл. *path*) – представља правац кретања (*превести некога преко реке*); **начин кретања** (енгл. *manner of motion*) – сигнализира начин на који се врши узроковано кретање (*котрља камен узбрдо*). При томе, извор и циљ су обухваћени општијом улогом **локализације** (в. одељке III.4.1.4. и IV.4.1.3.).

2.1.2.2. Категоризација резултата узроковања

У овом одељку рада рећи ћемо нешто више о природи концепата који представљају могући исход узрочних процеса. На датим концептима се заснива семантичка класификација глагола узроковања у нашем раду.

Поменути концепти и одговарајуће семантичке класе глагола узроковања помињу се у релевантним семантичким студијама (в. Levin 1993; Wierzbicka 1998). Њихови извори сежу до Аристотелових општих категорија, са којима наша категоризација

³⁸ Према Вендлеру, резултати су „чињенице које настају на основу других чињеница“ (Vendler 1967: 159). Ово је, према нашим схватањима, веома уска дефиниција резултата, која је вероватно заснована на језичкој употреби и лексичкој комбинаторици именице *result* у енглеском језику. Као што смо претходно истакли, наш термин *резултат узроковања* представља лингвистички конструкт у равни семантичких улога које су урађене у аргументску структуру глагола, те према томе има одступницу од језичког статуса именице *резултат* и њене контекстуалне употребе.

результата узроковања има бројне паралеле. Досадашња сазнања о семантици узрочности верификовали смо детаљном анализом грађе, утврдивши да се компонента резултата узроковања јавља као обавезан део дефиниције лексичког значења глагола, односно да припада ограниченом броју општих категорија или концепата. При томе, припадност неког значења глагола одређеној класи одређује се индуктивним путем. Тако, на пример, глагол *избелити* у значењу „учинити да нешто постане бело“ јасно означава промену боје као промену својства неког ентитета. На основу изложеног можемо извести генерализацију према којој глагол *избелити* у датом значењу припада класи глагола промене стања. Општу одлику ове класе чине узрочни процеси који доводе до промене инхерентног својства или стања неког ентитета.

2.1.2.2.1. Промена стања

Промена стања обухвата два концепта: концепт АЛТЕРАЦИЈЕ (од лат. *alter*, други, у значењу „промене“), и концепт НАСТАНКА (Lalande 1972: 38; Blay 2007: 19, 210).

Концепт АЛТЕРАЦИЈЕ представља квалитативну промену, у којој ентитет стиче или губи неко својство које за њега није суштинско. На тај начин ентитет се мења, тј. постаје другачији. Одређење алтерације као квалитативне промене потиче од Аристотела, за кога она представља једну од шест врста кретања (поред стварања, уништавања, увећања, умањења и промене места). Према томе, алтерација се обично тумачи као кретање у односу на категорију квалитета. У оквиру концепта алтерације, узрочни процес подразумева однос између два догађаја: *активног* – оног који доводи до промене, и *пасивног* – оног који се односи на сам процес промене стања.

Концепт НАСТАНКА је сложен, те обухвата следеће простије концепте: 1) *појављивање* (рађање) и *нестајање*; и 2) *стварање* и *уништавање*. Поменути концепти означавају прелазак из једног стања у друго. У ширем смислу, они се могу односити и на прелазак из небића у биће и обрнуто.

2.1.2.2.2. Кретање

Концепт КРЕТАЊА може се дефинисати као промена места у простору у односу на неку референтну тачку. Кретање у општем смислу представља континуалну промену позиције неког тела у простору, која се одвија у функцији времена, и има утврђену брзину. Ако временска димензија није релевантна, онда говоримо о *промени положаја* (Lalande 1972: 658).

Основа концептуалног поимања кретања изложена је у Аристотеловој *Физици*. У овом делу Аристотел је изложио своју теорију кретања, према којој можемо разликовати четири главна типа: 1) *локално кретање* према категорији места; 2)

промену према категорији квалитета; 3) *увећање* према категорији квантитета и 4) *стварање* и *уништавање* према категорији супстанце (Blay 2007: 540).

Што се тиче кретања у правом смислу, тј. просторног, физичког кретања, можемо разликовати *релативно* и *апсолутно* кретање. Под релативним кретањем подразумевамо кретање тела у односу на референтну тачку релативне природе, што ће рећи, у односу на тачку која је фиксирана или се сматра да је фиксирана у стању кретања. Са друге стране, *апсолутно кретање* се одвија у односу на референтну тачку која има апсолутну вредност.

2.1.2.2.3. Догађај

Концепт ДОГАЂАЈА (према лат. гл. *evenire*, у значењу „оно што долази, што се догађа“) обично се разматра у контексту промена (в. Lalande 1972: 310). Говорећи о променама, Аристотел разликује *кретање* (грч. *kinèseis*), *постигнуће* (грч. *energeiai*), *стварање* и *уништавање*. Догађаји (грч. *sumbèbèkoi*) су сврстани међу акциденције, што значи да не представљају ни супстанцу нити њено својство (Blay 2007: 295).

Развој модерне науке сместио је концепт догађаја у оквире природних закона и каузалних односа. Сваки догађај има своје координате: временску и просторну, којима се одређује положај тела које трпи промену.

Концепт догађаја је од великог интереса за разумевање принципа каузалитета, као и за разумевање људског деловања, односно разлике између намерне, људске акције и природне појаве.

2.1.2.2.4. Радња

Када говоримо о узрочним процесима *интерперсоналног*³⁹ типа, мислимо на интеракције у којима и узрочник и извршилац представљају лица. Они се разликују од околносне каузалности, која се односи на узрочно дејство неких околности или ситуације на извесно лице. Међутим, у оба случаја врши се узрочно дејство на неку особу, и што је још важније, резултат узроковања увек представља неку врсту промене.

Резултирајуће промене могу се груписати у три главна аспекта везана за људски модалитет: 1) радња, активност – *активни живот* (лат. *vita activa*); 2) интелектуалне радње – *спознајни живот* (лат. *vita contemplativa*); и 3) емотивни процеси – *афективни*

³⁹ Термин *интерперсонални* увео је М. Халидеј као једну од три метафункције лексикограматике, уз идеациону и текстуралну метафункцију. У својој анализи каузативних конструкција овај термин преузела је Л. Деган и применила га у категоризацији значења аналитичких каузатива у холандском језику (в. Degand 1994: 110). Такође, треба нагласити да се интерперсонални тип узроковања сматра *метафоричком* екстензијом прототипичне каузалности (в. Degand 1994: 114). Осим тога, у генеративним проучавањима седамдесетих година прошлог века овај термин је такође у употреби. Тако, на пример Т. Гивон пише о семантици *интерперсоналне манипулације* (в. Givón 1975).

живот (лат. *vita affectiva*). Поменућа подела и одговарајућа терминологија потичу из класичне психологије која се развијала на прелазу из 19. у 20. век, а која је имала за циљ да организује и класификује психолошке процесе и појмове.

Концепт РАДЊЕ или АКЦИЈЕ (лат. *actio*, од *agere*, деловати, учинити, урадити нешто) односи се на оно што неко лице чини да би остварило своје намере или унутрашње побуде. Лице које иницира радњу означава се као *агенс*, који делује тако што ангажује своје унутрашње ресурсе. При томе, дејство које испољава агенс може имати материјални или духовни карактер (о концепту чина и радње в. Blay 2007: 8–9; Foulquie–Saint-Jean 1969: 7–12; Lalande 1972: 16–20).

Супротан концепту *радње*, схваћене као оно што чинимо, јесте концепт *догађаја*, у смислу онога што се дешава. Тако би, на пример, шетња у парку била радња, активност, док би чињеница да је изненада почела да пада киша, те да смо због тога покисли, представљала догађај. Међутим, и у оквиру самог концепта радње могу се повлачити разлике између радњи које су намерне (нпр. *гледати*; *гурнути некога*), и оних које су ненамерне (нпр. *опазити*, *видети нешто*; *пасти*). Док, са једне стране, уважавамо чињеницу да је семантичка компонента намере инхерентна лексичком значењу глагола, треба имати у виду и то да дефинисање неке радње као намерне или ненамерне у специфичном контексту увек представља ствар интерпретације.

Пошто се узроковање радње одвија између два или више лица, намеће се потреба за сагледавањем концепта радње у специфичном контексту *друштвене интеракције*. Концепт акције открива сав свој значај тек када се сагледа из перспективе динамике односа између субјекта и света. У оквиру ове динамике, он се одвија као утискивање субјекта у спољни свет и као његов напор да, испољавањем своје воље и енергије, модификује извесне елементе физичке или друштвене реалности. Деловање или акција је један од начина на који човек обзнањује своје присуство, односно на који потврђује своју егзистенцију у свету. Имајући све изречено у виду, можемо извести једну проширену дефиницију радње као реализацију људских способности или својстава да би се достигао извесни циљ, односно да би се произвео неки резултат.

У аналошком смислу, може се говорити о радњи као дејству физичких ентитета. Компонента намере, која се специфично везује за човека, има свој корелат у облику инхерентне тенденције и силе коју поседују тела: нпр. сила ветра која је учинила да се врата нагло затворе.

Видимо, дакле, како се издвајају две различите конфигурације узрочних процеса: у друштвеном домену међуљудске интеракције фигурирају концепти узрока, намере и

резултирајуће радње; док, са друге стране, физички домен који обухвата промене у природи и међу физичким ентитетима укључује концепте узрока, силе и резултирајућег дејства. У складу са тим, резултат интерперсоналне каузације представља *чин* (в. пример (1), из кога производи следећи резултат узроковања: *Virginia named the baby after him*), док исход физичке каузације представља *догађај*, односно *чињеницу* (в. пример (2), из кога произилази резултат узроковања који гласи: *the water flows as a result of gravitation*).

(1) *He persuaded Virginia to name the baby after him* (CCRP).

(2) *It is the gravitation of the water which causes it to flow* (OED).

Чин, у овом смислу, представља извршење воље вршиоца радње. Што се тиче лица које је у улози узрочника радње, његово дејство може значајно варирати у интензитету, од претњи и насилних метода до крајње суптилног утицаја усмереног на лице у улози извршиоца.

Са лингвистичког аспекта, глаголу *чинити* супротстављен је глагол (односно глаголски израз) *трпети* (*радњу*). Овим глаголима, као центрима реченичног исказа, одговарају термини *агенс* односно *пацијенс*: *агенс* је онај који нешто чини, а *пацијенс* онај који трпи радњу, који подлеже неком процесу. Још једна важна карактеристика која се везује за агенс, поред намере и воље, јесте *контрола над резултатом* (енгл. *control over result*). Под тим подразумевамо да агенс има потпуну контролу над ситуацијом, како узрокујућом, тако и узрокованом. Агенс је свестан свог узрочног дејства и способан је да манипулише ентитетом који функционише као пацијенс.

2.1.2.2.5. Афективност

АФЕКТИВНОСТ или *афекција* (лат. *affectio*) представља модификацију човековог психофизичког стања која настаје као резултат неке спољашње радње. У ширем смислу, афекција је својство живих бића, док се у ужем смислу односи искључиво на људски род. У основи, афекција се огледа у извесном психофизичком стању (лат. *affectus*) које може бити праћено задовољством или болом (о концепту афекције и афекта в. Vlay 2007: 13; Foulquie–Saint-Jean 1969: 14–16; Lalande 1972: 28–30).

Аристотел је разматрао афективност (грч. *pathos*) у оквиру категорије квалитета, дефинишући је као *квалитативну промену* (нпр. израз *избелити нешто* упућује на чињеницу да је нешто избељено, односно да је променило боју).

Концепт афекције стоји у опозицији према концепту акције: док у основи акције природно стоји активни, динамички принцип – афекција има *пасивни* карактер, будући да означава реакцију на „оно што нам се дешава“. Према томе, људско деловање у

свету, са једне стране, и њихове афективне реакције на спољашњи стимулус, са друге, могу се посматрати кроз призму опозиције активног и пасивног принципа.

Након разматрања општих одлика афективности представићемо њену хијерархизацију. Према класификацији А. Лаланда (Lalande 1972: 29–30), сентимент представља свеобухватан појам, који укључује афекције и афективне тенденције. Афекције, са своје стране, односе се на задовољство и бол, као и на емоције у правом смислу. Афективне тенденције, са друге стране, садрже инклинације и страсти. У контексту ове поделе, за наше истраживање од највећег интереса су следеће тврдње: 1) задовољство и бол се могу сматрати основним елементима афективности, 2) емоције се могу дефинисати као психофизиолошка стања, и 3) емоције се могу раздвојити од инклинација или страсти.

Док смо прве две тврдње већ размотрили, трећа захтева подробније образложење. Зашто је емоција део узрочног процеса, а инклинација и страст нису? Одговор лежи, пре свега, у начину њиховог настанка. Афективна реакција настаје као одговор на неки спољни стимулус, који представља *спољашњи узрок*. Ови процеси изражавају се путем глагола узроковања афективне реакције и представљају предмет истраживања у овом раду. Инклинације и страсти, међутим, извиру из нас самих, и, као и сваки унутрашњи порив, догађају се спонтано у смеру од унутра ка споља (*унутрашњи узрок*). Како ћемо показати у аналитичком делу нашег рада, спонтани догађаји (који по дефиницији имају унутрашњи узрок) не припадају категорији каузативности, већ то могу бити само процеси изазвани неким спољашњим узроком.

Зашто унутрашњи узрок, за разлику од спољашњег, нема каузални карактер? Он не поседује главне елементе који одликују сваки узрочни процес. Ако узмемо да узрочни процес представља однос између два ентитета који доводи до неке врсте промене код оног другог, видимо да процеси са унутрашњим узроком не задовољавају чак ни услов који налаже укљученост два учесника, већ у целом процесу учествује само један ентитет – *субјекат*, унутар кога се одвија назначени процес. У домену афективности, процеси са унутрашњим узроком укључују субјекат у коме се развија склоност или страст према некоме или нечему.

Даље, елемент намере, који можда није нужан али је свакако типичан за каузалне ситуације (нарочито интерперсоналног типа), такође није присутан у процесима са унутрашњим узроком, који се, како смо видели, одигравају спонтано. Зато и не говоримо о инклинацији или страсти у контексту људских реакција; напротив, кажемо да се оне буде, расту, развијају и, коначно, вену или гасну, по аналогији са развојним

циклусом у биљном свету. Аналогија није случајна, јер су управо процеси везани за биљке типични представници процеса са унутрашњим узроком (нпр. *расти, цветати*)— њихов настанак и развој одвија се по неким унутрашњим законима, док се спољном интервенцијом њихов развој може само поспешити или инхибирати, али се никада на тај начин не може изазвати, проузроковати.

Из поменутих разлога, сматрамо да термин *унутрашњи узрок* треба схватити у условном смислу, те га не треба доводити у везу са каузалношћу као таквом. С обзиром на све изречено, ми смо у анализу глагола узроковања у домену афективности укључили само оне глаголе који означавају процесе са спољним узроком и који кодирају узрочне процесе афективног реда у правом смислу, а то су глаголи узроковања афективне, односно емоционалне реакције.

2.1.2.2.6. Когниција

КОГНИЦИЈА, једна од три димензије људске егзистенције, у нашем раду се разматра у контексту менталних процеса који су иницирани, потакнути или изазвани неким спољним фактором. Термин *когнитиван* потиче од латинског облика *cognitus*, прошлог партиципа латинског глагола *cognoscere* (у значењу „спознавати, спознајно истраживати“). Према томе, когнитивни процес је процес сазнавања (сазнајни процес). У складу са тим, *когниција* би представљала спознајни чин, насупрот концепту сазнања у општем смислу (в. Lalande 1972: 146; Foulquie–Saint-Jean 1969: 101). Међу когнитивне процесе убрајамо *размишљање, (при)сећање, заборављање, веровање* итд. Као најважније за нашу тему издвајамо концепте мишљења и веровања, чије ћемо главне карактеристике представити у наставку излагања.

Концепт МИШЉЕЊА је двојан: он означава душевно стање свести, односно ментални живот у ширем смислу; са друге стране, он се односи на производ менталне активности највишег реда (о концепту мишљења в. Blay 2007: 602; Foulquie–Saint-Jean 1969: 522–525; Lalande 1972: 752). У ширем смислу, МИСЛИТИ НА НЕШТО значи створити себи менталну представу о нечему. То се односи и на сродне процесе, на пример, када се нечега сећамо, када нешто замишљамо, када маштамо о нечему, или када нешто планирамо. Према томе, мишљење у ширем смислу односи се на људску интелигенцију, и стоји у супротности са људским осећањима или деловањем. У ужем смислу, *имати мишљење* значи донети неки суд или имати некакав став. Мишљење се у овом смислу приближава процесима попут веровања, процењивања или просуђивања.

Такође, мишљење се може схватити и као интелектуална и рационална активност својствена искључиво човеку. У том смислу, човек се својом способношћу мишљења и

просуђивања издваја од остатка живог света. Мишљење као људска способност везује се за процесе попут рефлексије, разматрања, промишљања, резоновања и одмеравања. У вези са тим, занимљива је чињеница да је латински глагол *pensare* у значењу „мислити“ изведен од једног облика глагола *pendere*, који дословно значи „мерити“, а потом и фигуративно „вагати, одмеравати у духу“. Коначно, процес резоновања доводи до вишег степена синтезе, у поређењу са резултатима перцепције, сећања или имагинације.

ВЕРОВАЊЕ би се генерално могло одредити као указивање поверења неком лицу или убеђеност у исправност неке ствари, без њиховог довођења у сумњу. Веровање, дакле, подразумева однос поверења. Такође, за разлику од мишљења, које је по дефиницији активно, веровање увек претпоставља извесну меру *пасивности*. Када верујемо у нешто, ми то прихватамо као такво без даљег преиспитивања (о концепту веровања в. Blay 2007: 174–175; Foulquie–Saint-Jean 1969: 144–146; Lalande 1972: 197–199).

Коначно, веровање је *субјективно* и *релативно*, те се у том смислу може ставити насупрот истини, која има објективну и апсолутну вредност. Пошто је субјективно и релативно, веровање представља *променљиву* категорију, док је истина *универзална*. Чињеница да се веровања могу мењати важна је за нашу анализу, будући да узрочни процеси фигурају само у доменима људског искуства који су подложни промени.

На основу свега изреченог, изводимо три могућа значења концепта веровања, која варирају с обзиром на степен сигурности: 1) веровање као извесност; став који искључује сваку сумњу; 2) веровање као убеђење; које се такође одликује високим степеном сигурности али није засновано на аргументима; и 3) веровање као мишљење, став; нпр. корпус конвенционалног мишљења и уверења које дели један колектив.

2.1.2.3. Аргументска структура глагола

Међу различитим теоријама аргументске структуре блиске су нам оне које полазе од идеје да глагол представља средиште реченичног исказа, те да својом семантиком условљава број и природу својих аргумената. У том смислу, под аргументском структуром глагола подразумевамо број и тип аргумената које захтева глагол да би реализовао своје значење. Глаголски аргументи се обично дефинишу с обзиром на семантичку улогу (нпр. агенс, пацијенс) која је са њима повезана или с обзиром на синтаксичку функцију коју тај конституент врши у реченици (нпр. субјекат, објекат).

У нашем раду, аргументска структура обухвата синтаксичку реализацију глагола, односно утврђивање синтаксичких конструкција путем којих глаголи реализују своја узрочна значења. При навођењу синтаксичких образаца додаване су информације о семантичким одликама аргумената, на пример у равни опозиције *аниматно* : *неаниматно* (енгл. *animate* : *inanimate*). Због потреба анализе, семантичке улоге су у нашем раду разматране засебно и односе се на класу глагола узроковања у целини. При томе, имали смо стално у виду чињеницу да семантичке улоге и аргументска структура глагола сачињавају једну целину. Овако конципирана целина обухваћена је термином *аргументске реализације* (енгл. *argument realization*).

Још једно становиште које треба имати у виду при анализи глагола узроковања, нарочито у контексту кодирања каузалних догађаја, садржано је у тврдњи да глаголско значење представља конструкт догађаја (Levin–Rappaport-Hovav 2005: 19–20). Глаголи служе кодирању догађаја. Сходно томе, ми опажамо, интерпретирамо догађаје и извештавамо о њима на индиректан начин, пропуштајући их кроз „језички филтер“. Путем глагола се лексикализују релевантна својства догађаја, а скуп тих својстава сачињава лингвистички конструкт. Природа процеса о коме се реферише, број учесника и њихов међусобни однос, као и резултат датог процеса условљавају не само избор лексикализованог глагола него и избор аргументске структуре у којој је он смештен. Концептуално простији догађаји имају и једноставнију аргументску реализацију, док се комплексни догађаји везују за сложенију аргументску структуру са различитим типовима комплементације. Поменута проблематика представља неизоставни део сваке анализе глагола са узрочним значењем, који показују пуни распон од најједноставнијих до најсложенијих облика појмовне и језичке структуре.

2.1.2.4. Каузативна алтернација

Поред термина *каузативна* или *антикаузативна алтернација*, неки аутори који обрађују исти феномен служе се термином *декаузативизација*. Разлика између поменутих термина лежи у томе што употреба термина *декаузативизација* носи одређене импликације. Наиме, под овим термином подразумева се да се аутор залаже за гледиште према коме се од транзитивних каузативних глагола деривирају интранзитивни глаголи путем процеса који је означен као декаузативизација. Друго, процес декаузативизације јасно је дефинисан као тип семантичке творбе. Узимајући у обзир чињеницу да смер деривације не полази увек од транзитивног ка интранзитивном глаголу, као и то да однос између некаузативног и каузативног глагола има веома јаку

корелацију са њиховом аргументском структуром, сматрамо да је термин *каузативна алтернација* више уравнотежен и самим тим подеснији за наш предмет истраживања.

2.1.2.4.1. Међу лексичким глаголима узроковања, постоји значајан број оних који учествују у каузативној алтернацији. При томе, типични представници поменутог облика дијатезе су глаголи промене стања. Задржавајући фокус на семантичким аспектима, прикључили смо и ову димензију деловања глагола јер нам се чини да даје важне увиде у функционисање каузативних глагола, као и њихову генезу.

Транзитивност и њено пратеће својство, агентивност, представљају неопходан предуслов за исказивање каузативности, којом се кодирају процеси са спољашњим узроком. Доказ валидности овог гледишта налазимо код Б. Левин, која наводи да „предложена анализа глагола са спољним узроком предвиђа да не би требало да постоје глаголи спољног узрока без транзитивне варијанте“ (Levin–Rappaport-Hovav 1995: 95)⁴⁰.

Питање глаголских алтернација, нарочито оне каузативне, добило је репрезентативну обраду у ауторским и коауторским монографијама Б. Левин (в. Levin 1993; Levin–Rappaport-Hovav 1995). Главна идеја овог приступа је та да учествовање у неким и немогућност ступања у неке друге глаголске алтернације омогућава директан увид у синтаксичке, као и семантичке одлике посматраног глагола. Смештена у оквиру лексичко-појмовне семантике, анализа глагола у поменутих монографијама заснива се на могућностима њиховог алтернирања, што се можда најбоље види на примеру *некаузативне хипотезе* (енгл. *unaccusativity hypothesis*). У главним цртама, према некаузативној хипотези постоје две класе интранзитивних глагола: *некаузативни* (енгл. *unaccusative*) и *неергативни* (енгл. *unergative*). Некаузативни глаголи, попут енглеског глагола *die*, добили су назив према својој одлици која се огледа у немогућности употребе са именицом у акузативу у објекатској позицији. При томе, субјекат некаузативних глагола (*My neighbour died last week*) има карактеристике које се обично везују за пацијенс (пасивност, невољност). Према томе, аргумент некаузативног глагола попут *die*, има семантичке карактеристике блиске пацијентивним, али се синтаксички реализује у субјекатској позицији, која је обично резервисана за агенс. Неергативни глаголи представљају обрнути случај: то су интранзитивни глаголи чији аргумент у субјекатској позицији има агентивне карактеристике, као код енглеских глагола *run* и *talk* (о некаузативности и њеној дијагностици в. Levin–Rappaport-Hovav 1995).

⁴⁰ “The proposed analysis of externally caused verbs predicts that there should be no externally caused verbs without a transitive variant” (Levin–Rappaport-Hovav 1995: 95).

У енглеском језику неакузативни глаголи се идентификују помоћу каузативне алтернације, будући да они учествују у том облику глаголске дијатезе. То су, углавном, глаголи промене стања и глаголи кретања. Тако, на пример, неакузативни интранзитивни енглески глагол *melt* (нпр. *The ice melted*) алтернира са својом транзитивном варијантом, при чему субјекат интранзитивног глагола (*the ice*) постаје директни објекат транзитивног алтернанта (*The sun melted the ice*). Имајући у виду да за нашу тему каузативна алтернација није само дијагностичко средство, већ да нам она пружа директан увид у инвентар и семантичко-синтаксички опис глагола промене стања у енглеском и српском језику, на наредним странама ћемо детаљно представити природу њеног механизма.

Глаголска дијатеза је свеобухватни термин који се односи се на учешће глагола у одређеним типовима алтернација. Главна карактеристика глагола промене стања јесте њихово учешће у каузативној алтернацији (енгл. *causative alternation; ergative alternation*). Механизам каузативне алтернације представљен је на следећи начин: „У енглеском језику глаголи који учествују у овој алтернацији имају транзитивну и интранзитивну употребу, при чему транзитивна употреба у основи има значење ‘cause to *V*-intransitive’“ (Levin–Rapaport-Hovav 1995: 79)⁴¹. Одмах затим ауторка наводи чињеницу која је веома важна за упоредна лингвистичка проучавања класе глагола, у која спада и наша тема: „У неким језицима ова алтернација се одликује морфолошки изведеним а не идентичним облицима глагола у једној од ове две варијантне форме, иако се у оба случаја задржава исти семантички однос између варијаната“ (ib.)⁴².

У српском језику каузативна алтернација се може представити на аналогни начин:
Он је разбио прозор./Прозор се разбио.

Разлика између датих реченица је очигледна. У првој, глагол *разбити* је употребљен у прелазном облику са каузативним значењем. У другој реченици, међутим, не налазимо непрелазни облик датог глагола, као што је био случај у енглеском језику, него повратни облик *разбити се*.

Питање формуле каузативне алтернације у српском језику и њена разлика у односу на енглески језик добиће подробнију обраду у упоредној анализи глагола узроковања (в. одељак V.2.1.). У упоредном делу рада циљ нам је да покажемо да се идентична форма глагола (са разликом у транзитивности) типично везује за енглески језик, док је

⁴¹ “In English verbs that participate in this alternation show transitive and intransitive uses such that the transitive use has roughly the meaning ‘cause to *V*-intransitive’” (Levin–Rapaport-Hovav 1995: 79).

⁴² “In some languages the alternation is characterized by morphologically related rather than identical forms of the verb in the two variants, though the same semantic relationship between the two variants is maintained” (ib.).

за српски језик карактеристична употреба различитих форми (тј. простог и повратног облика). У вези са тим, један од циљева овог рада је тај да докаже тезу према којој глаголи промене стања имају инхерентно каузативно значење, као и то да се они могу препознати помоћу одређених синтаксичких и, још транспарентније, морфосинтаксичких маркера.

Вратимо се сада на питање механизма каузативне алтернације у енглеском језику, који ћемо представити следећим типичним примером:

He broke the window./The window broke.

У првој реченици глагол *break* је употребљен у транзитивном облику са каузативним значењем, док је у другој интранзитиван. Интранзитивни глаголи имају једночлану структуру (енгл. *monadic structure*), тј. само један аргумент у субјекатској функцији. Транзитивни каузативни глаголи имају двочлану, двоаргументску структуру (енгл. *dyadic structure*): при томе, један аргумент представља агенс, а други пацијенс. Овим семантичким улогама одговарају синтаксичке функције субјекта, односно директног објекта. Поменуте синтаксичке конструкције могу се формализовати на следећи начин:

/N1 Vtr N2/

/N2 Vintr/ /N2 Vintr PP/

Ако на дати пример применимо формулу каузативне алтернације ‘cause to *V*-intransitive’, добићемо следећу вредност:

BREAK-tr = ‘cause to *BREAK*-intr’

Пример са транзитивним глаголом са каузативним значењем представља, како смо показали, једну предикацију, чијом се аргументском структуром концептуализује и СПОЉАШЊИ УЗРОК (*he*) и РЕЗУЛТАТ (инференцијом добијамо резултат: *broken window*). Насупрот томе, реченицом у којој је исти глагол употребљен у непрелазном облику концептуализује се само РЕЗУЛТАТ (*the window is broken*). Овоме бисмо додали да, чак и када узрок, као у последњем случају, није експлицитно наведен, на основу искуства знамо да поменути догађај има спољашњи а не унутрашњи узрок: другачије речено, ми знамо да узрок који за последицу има разбијање прозора може бити само нека спољашња сила, обично агенс, а не унутрашња побуда или природна нужност.

На основу изложене поставке Б. Левин, значење енглеског глагола *break* у транзитивном и интранзитивном облику може се дефинисати на следећи начин (Levin–Rapaport-Hovav 1995: 83):

*BREAK*tr = ‘cause to become broken’

*BREAK*_{intr} = ‘become broken’

Оваква поставка, како примећује сама ауторка, вероватно је навела истраживаче да дефинишу интранзитивни облик као примарни, а транзитивни као секундарни, изведен путем процеса каузативизације. Природа каузативних глагола, међутим, знатно је сложенија од оне која је назначена овом готово математички правилном формулом.

Из наведеног следи да лексички каузативни глаголи који подлежу каузативној алтернацији поседују следеће карактеристике:

1) имају транзитивни облик;

2) улазе у састав транзитивне конструкције (SVO) и, према томе, кодирају каузални догађај једном предикацијом;

3) односе се на УЗРОК, као и на РЕЗУЛТАТ;

4) кодирају догађаје који имају СПОЉАШЊИ УЗРОК.

2.1.2.4.2. Пошто доводи до промене глагола од једновалентног у двовалентни, каузативна алтернација се у литератури некада обележава као *алтернација са променом валенце*. С тим у вези треба поменути питање да ли је каузативизација примарни или секундарни процес, односно да ли глаголи имају инхерентно каузативно значење са двовалентном структуром са могућношћу да отпусте каузативну компоненту уз губљење валенце (од каузативности до *декаузативизације* или *детранзитивизације*), или су они примарно једновалентни и некаузативни те путем деривације стичу каузативно значење праћено увећањем валенце (од некаузативности до *каузативизације*). У релевантној литератури не постоји консензус о овом питању: првој могућности приклоњена је Б. Левин (в. Levin–Rapaport-Hovav 1995), док већина аутора заступа другу варијанту⁴³. Међутим, будући да се питање смера семантичке деривације налази изван оквира овог рада, нећемо се упуштати у његово даље разматрање.

Као резултат своје анализе, Б. Левин предлаже следећу форму лексичко-семантичке репрезентације за транзитивне (каузативне) глаголе попут *break*, односно интранзитивне (некаузативне) глаголе попут *laugh*:

break: [[X DO-SOMETHING] CAUSE [y BECOME BROKEN]]

laugh: [x LAUGH] (Levin–Rapaport-Hovav 1995: 94).

⁴³ В. о томе и код А. Алексиаду (Alexiadou 2010: 177).

Из овога ауторка изводи општи лексичкосемантички образац који се односи на глаголе који денотирају спољашњу, односно унутрашњу каузалност:

[[x DO-SOMETHING] CAUSE [y BECOME STATE]]

[x PREDICATE] (ib.)

У складу са представљеном шемом, каузативна анализа глагола заснива се на моделу према коме глаголи узроковања садрже апстрактни предикат CAUSE, и служе кодирању узрочног догађаја. Поменути тип догађаја има комплексни карактер, те се може разложити на два проста догађаја: *узрокујући* догађај, који спецификује узрок, и *узроковани* догађај, који сигнализира врсту промене која се одиграла као резултат узрочног процеса. Поменути прости догађаји повезани су са семантичким улогама: узрочник се везује за узрокујући догађај, док се пацијенс везује за узроковани догађај (уп. Levin–Rapaport-Hovav 1995: 83). Приступ глаголском значењу који смо управо изложили прилично је утицао на нашу анализу и тумачење примера из прикупљене грађе.

2.1.2.4.3. У складу са тим, у овом раду усвојен је приступ Б. Левин (Levin 1993), која сагледава узрочно значење лексичких глагола у енглеском језику из перспективе глаголске дијатезе.

Ако узмемо да су изложени примери типични за каузативну алтернацију у енглеском и српском језику, долазимо до следећег питања: да ли је каузативна алтернација синтаксички заснована на опозицији *транзитивност : интранзитивност* у енглеском језику а на опозицији *транзитивност : рефлексивност* у српском?⁴⁴ На ова и сродна питања настојаћемо да дамо одговоре у упоредном делу рада.

2.2. Методолошки поступак

2.2.1. Начин прикупљања грађе

Као што је већ истакнуто у уводном поглављу овог рада, анализа обухвата око 1.140 лексичких реализација глагола са компонентом узрока у енглеском и око 1.400 лексичких реализација глагола са узрочним значењем у српском језику (в. одељак I.5.). Број глаголских лексема које смо на тај начин обрадили је очекивано мањи јер поједини глаголи реализују више различитих узрочних значења. У односу на опсег лексичких

⁴⁴ Имајући у виду изложено, нема сумње да је реч о комплексној појави која једним својим делом укључује семантику узрочности, али такође има истакнут синтаксички профил. О сложености ове појаве довољно говори чињеница да се она, зависно од приступа, може легитимно проучавати у равни регуларне полисемије на основу метонимије, подједнако као и пример глаголске алтернације која служи откривању међузависности лексичких одлика глагола и њихове аргументске структуре.

реализација глагола у домену узроковања, наша грађа садржи 1.054 глаголске лексеме у енглеском и 1.315 лексема у српском језику. Број лексема и лексичких реализација у српском је већи зато што су видске варијанте глагола у Речнику САНУ обрађене као засебне лексеме, односно, дат им је статус засебних одредница. Пошто разлика у броју глаголских лексема у енглеском и српском језику одговара броју имперфективних српских глагола, којих у енглеском језику нема, из тога закључујемо да глаголска лексика у домену узрочности у оба језика представља стабилан и подједнако развијен систем.

Одабране лексеме су класификоване у оквиру 8 семантичких класа узроковања које укупно садрже 35 семантичких група у енглеском, односно 38 семантичких група глагола у српском језику. Унутар семантичких група врши се даља поткатегоризација, све до нивоа најмањих скупина са заједничким основним значењем.

У избору грађе ограничили смо се на глаголске лексеме које у примарном или у неком од својих секундарних значења садрже **семантичку компоненту узрока**. У складу са стандардним метајезиком речничке дефиниције, семантичке компоненте узрока се у лексикографским дефиницијама глаголских значења формализују на следећи начин (са варијацијом између глагола *cause* и *make* као предикатора): [CAUSE TO/MAKE SB DO STH], [CAUSE TO/MAKE STH HAPPEN], [CAUSE TO/MAKE SB/STH BECOME], [CAUSE TO/MAKE SB FEEL], [CAUSE TO EXIST], [CAUSE TO BE], [CAUSE TO/MAKE SB/STH MOVE] у енглеском; односно [(У)ЧИНИТИ (ДА)], [ИЗАЗ(И)ВАТИ] или [(ПРО)УЗРОКОВАТИ] у српском језику.

Из наведеног пописа узрочних семантичких конфигурација проистиче да у енглеском језику дефиниција узрочног значења обавезно садржи тип узроковања, те се, на пример, глагол који означава узроковање радње доследно дефинише путем конфигурације [CAUSE TO DO], и тако редом. Међутим, у српском језику дефиниција глагола узроковања обично садржи само опште значење узрочности, попут семе [ИЗАЗВАТИ], док се у другом делу дефиниције спецификује тип узроковања, или се даје дефиниција путем синонима. Поменута разлика између аналитичког и контекстуалног дефинисања узрочног значења глаголских лексема узета је у обзир приликом ексцерпције грађе. Зато смо, осим електронског претраживања речничких дефиниција према задатим параметрима (поменутих узрочних сема), били обавезни да истражимо и шире планове везане за лексику која је издвојена као резултат претраге (пре свега, синониме, антониме и аналогне речи типичних глагола узроковања). О томе ће бити

помена у наредном одељку, који је посвећен приказу извора грађе и процесу њене ексцерпције за потребе израде овог рада.

2.2.2. Формирање корпуса

Вођени идејом да се највише информација о речима може наћи у речницима, засновали смо наше истраживање на материјалу из једнојезичних и двојезичних речника енглеског и српског језика. Процес ексцерпције грађе из речника одвијао се на следећи начин.

Инвентар посматраних лексема у енглеском језику формиран је на основу електронске претраге у речнику *Collins Cobuild English Dictionary*, који представља део већег језичког ресурса под називом *Collins Cobuild Resource Pack* (CCRP). Извршена је претрага лексикографских дефиниција глаголских значења путем горепоменутих константи као реализација семе [CAUSE], чиме је добијен списак енглеских глагола узроковања. Потом је овај основни инвентар лексичких јединица са узрочном компонентом верификован и обогаћен консултовањем других репрезентативних једнојезичних речника енглеског језика: *Оксфордског речника* (OED), *Оксфордског тезауруса* (NOTE), затим, различитих педагошких речника средњег обима (OALD CALD, LDOCE, CCED, MED), као и специјализованих речника, попут фразеолошких и тематских (LLA), речника колокација (OCD, VBI) и речника синонима (WNDS) (в. комплетни списак у *Изворима грађе*).

У издвајању српских глагола узроковања главни извор представља *Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности* (РСАНУ). Осамнаест томова овог речника у дигиталном облику, у којима је обухваћена лексика од слова А до О (А – оцарити) допуњено је до слова Ш материјалом из шестотомног *Речника српскохрватског књижевног језика Матице Српске* (РМС). На овом материјалу извршена је претрага кључних појмова (в. одељак 2.2.3.) који представљају метајезичке константе семе [УЗРОКОВАТИ] у српском језику, и на основу те претраге формиран је инвентар српских глаголских лексичких јединица у домену узроковања.

Приказу начина прикупљања грађе додали бисмо три напомене. Прво, на почетку смо истакли да речници најбоље репрезентују реч у целовитости њене полисемантичке структуре. Међутим, понекад опис неке речи, чак и у тезаурусним једнојезичним речницима, није потпун. Да би то постао, опис једне речи мора да обухвата све семантичке и граматичке информације везане за дату реч, као и њене функционалне

одлике – употребу те речи у контексту који је богато опримерен. Приликом анализе посебан изазов је представљало проналажење и одабир типичних примера одређене контекстуалне употребе глагола, који би на једноставан и сажет начин илустровали изнета теоријска запажања. Стога смо према потреби грађу ексцерпираниу из речника допуњавали примерима из контролног корпуса, нарочито у сфери српског језика (као контролни корпус за енглески језик в. BNC; за српски језик в. KCCJ, AСK).

Друго, истичемо да ексцерпирана грађа обухвата енглеске просте и фразне глаголе⁴⁵ узроковања заједно са њиховом фразеологијом и одговарајућим примерима, као и српске глаголе и глаголске изразе за узрочним значењем. И треће, приликом издвајања грађе нисмо узимали у обзир лексеме које на било који начин одступају од стандардне лексике савременог енглеског и српског језика, као што су на пример архаичне или стилски маркиране лексеме, супстандардна лексика (покрајинизми, дијалектизми, жаргон и др.), или лексеме које су уско везане за одређену стручну област односно професију (терминолошке речи). Будући да обрађује искључиво лексику која припада стандардном књижевном језику (а не на пример експресивну лексику која би захтевала упућивање на језик и стил одређених писаца и сл.), референце о изворима примера у српском језику су општег типа: даје се ознака РСАНУ или РМС, док су, као редундантни за наше истраживање, изостављени библиографски подаци о извору из кога је пример преузет.

2.2.3. Поступак класификације грађе и метод анализе

Главни задатак који је постављен у нашој анализи представља успостављање семантичке класификације глагола узроковања у енглеском и српском савременом језику. Категоризација узрочних значења глаголских лексема има хијерархијску организацију у смеру од општег ка појединачном, те су глаголи узроковања разврстани на класе, групе, подгрупе и мање скупине. На сваком од поменутих нивоа издваја се значење које представља заједнички именитељ за све њене чланове. Оно се обично означава као *опште значење*. Међутим, да бисмо избегли могуће двосмислености, определили смо се за опцију да овај термин резервишемо само за значење које се односи на класу глагола.

⁴⁵ Треба напоменути да су фразни глаголи обрађивани у анализи само на основу претраге лексикографских дефиниција, што значи да су изостављени они фразни глаголи који у својој дефиницији не садрже једну од константи за исказивање семе узрока. Будући да постоји велики број таквих случајева, предвиђа се да су фразни глаголи са узрочним значењем у енглеском језику далеко бројнији од лексема овог типа заступљених у овом раду. Осим тога, фразни глаголи имају специфичну проблематику нарочито са аспекта творбе и семантике, те стога сматрамо да би им требало посветити посебну студију.

3.2. Поступак анализе одвијао се следећим током. Најпре смо претрагом одређених речника издвојили све глаголе који у лексикографској дефиницији садрже узрочну компоненту. Анализом и тумачењем дефиниција значења издвојених глаголских лексема утврдили смо осам различитих резултата узроковања. Према критеријуму резултата узроковања извршили смо поделу глагола узроковања на класе. Издвојени глаголи су затим груписани у складу са утврђеним класним типовима.

Већ смо поменули смо да свака класа глагола има своје основно значење, које у раду називамо *општим значењем*. Опште значење једне класе глагола садржи елементе који кодирају узрочни процес, обавезне учеснике и резултат. Оно се дефинише путем константи које кодирају узрочну компоненту, врсту резултата узроковања, као и природу учесника тог процеса.

На пример, ако је резултат узрочног процеса вршење неке радње, такав процес се исказује путем глагола узроковања радње. Опште значење глагола узроковања радње гласи [(У)ЧИНИТИ ДА НЕКО УРАДИ НЕШТО]⁴⁶. Оно се састоји од константи које кодирају обавезне елементе узрочног процеса.

На примеру ове дефиниције показаћемо како функционишу те константе. Компонента [(У)ЧИНИТИ (ДА)] сигнализира да је реч о узрочном процесу, то је тзв. узрочна семантичка компонента. Компонента [НЕКО] преноси информацију да семантичку улогу извршиоца може обављати само човек, а не неки неаниматни ентитет. Најзад, константа [ДА УРАДИ НЕШТО] означава врсту резултата узроковања – то је радња, акција, за разлику од промене стања или психофизичке реакције⁴⁷.

У наредној етапи извели смо анализу у оквиру сваке класе глагола, вршећи даљу семантичку диференцијацију. Утврдили смо главне видове спецификације, као и модификације општег значења у оквиру сваке глаголске класе, што је резултирало поделом класе глагола на групе. Неретко се показало неопходним да се и у оквиру група издвоје поједине серије глагола – подгрупе, као и мање скупине у оквиру подгрупа глагола.

⁴⁶ У контексту декомпозиције предиката на следећи начин се објашњава механизам онога што ми зовемо општим значењем на примеру глагола промене стања: „Сви глаголи промене стања имају заједничку подструктуру која се састоји од примитива ВЕСОМЕ, са константом која именује одређено стање на позицији другог аргумента предиката ВЕСОМЕ“ (Levin–Rapaport-Hovav 1995: 23–24). У наставку се наводи некаузативно значење глагола промене стања, које је представљено формулом [у ВЕСОМЕ STATE]. Ова формула означава се термином лексичкосемантички образац (енгл. *lexical semantic template*).

⁴⁷ У вези са тим, наводимо опажање Л. Липке о представљању семантичке структуре: „[Семантичке] одлике се обично јављају у виду одређених лексема енглеског језика (нпр. *closed*), али се морају посматрати као елементи метајезика“ (Lipka 1972: 71).

Овим поступком утврђена је семантичка организација глаголске лексике у домену узроковања, која има хијерархијски карактер. На сваком нивоу те структуре, од класа до подгрупа, дефинисано је опште значење које одређује основни семантички састав дате серије глагола.

У представљању класа глагола применили смо следећи поступак. Опште значење класе глагола представља само један од параметара који припада њеном *ситуативном оквиру*. Општа дефиниција термина ситуативни оквир, који смо прилагодили потребама наше анализе, гласи: „Да би нека семантичка категорија могла бити остварена граматички правилним исказима, у ситуацијама означеним таквим исказима морају постојати извесни стални елементи и односи који су карактеристични за ту семантичку категорију. Они чине њен ситуативни оквир“ (Пипер и др. 2005: 719).

Основни параметри који служе за одређивање ситуативног оквира једне класе глагола су следећи: 1) тип узрочног процеса; 2) опште значење; 3) узрочник; 4) други учесник (пацијенс, извршилац итд.); 5) тип релације међу учесницима; 6) резултат; и 7) (у неким класама) начин узроковања. На основу поменутих параметара представља се парадигматична ситуација која се језички реализује путем класе глагола о којој је реч, дефинишу се њени обавезни учесници, што се затим потврђује примерима из грађе.

Осим семантичког, наша анализа глагола узроковања обухвата још један битан аспект: аргументску реализацију глагола узроковања по класама. Овај правац истраживања долази до изражаја у упоредном делу рада, где се указује на сличности и разлике у погледу типичне аргументске структуре везане за сваку класу глагола. С обзиром на то да приказ аргументске реализације има за циљ да осветли семантичку структуру глагола и њихово деловање у језичкој употреби, он није изведен дубински нити свугде у подједнакој мери.⁴⁸

3.3. При анализи наилазили смо на извесне потешкоће које редовно прате семантичаре када тумаче, процењују и одлучују о статусу који ће доделити некој лексеми или њеној специфичној реализацији. Како су приметиле Б. Левин и М. Рапапорт Ховав, глаголска значења су обједињена у оквиру већих целина које представљају семантичке класе, на основу заједничких значењских елемената (Levin–Rapaport-Hovav 1995: 23). Међутим, један глагол може имати више десетина значења која представљају реализацију различитих општих категорија. Са тим у вези стоји

⁴⁸ То значи да нпр. прикази типова аргументске реализације представљају неизоставни део анализе енглеских перифрастичких каузативних глагола, који су изузетно комплексни у том погледу, али код глагола промене стања, који су синтаксички доста сведени и једнообразни, одговарајући приказ био би редундантан.

питање преклапања између семантичких класа. Слажемо се са поменутиим ауторкама када тврде да се оно не може избећи. Штавише, анализа глагола која полази од значења мора да дозволи да се полисемни глагол сврстава у оквиру различитих класа зависно од конкретног значења о коме је реч.

У том контексту, сматрамо да је важно да укажемо на методолошки проблем који се јавља приликом класификације глагола са више узрочних значења која припадају различитим класама (енгл. *cross-classification*). Ради илустрације, размотрићемо глагол *натерати*, у чијој су полисемантичкој структури садржана следећа узрочна значења:

1. а. „терајући, гонећи довести, стерати на неко место, у неки положај, нагнати“.

2. а. „(у страх, у плач и сл.) довести у неко, обично непријатно, тешко психичко стање“.

2. б. „изазвати, проузроковати (неку психофизичку реакцију)“.

3. „приморати, присилити, нагнати на нешто“ (РСАНУ).

Из полисемантичке структуре глагола *натерати* издвојена су три значења, од којих је друго разложено у два подзначења која припадају истом домену. У нашој класификацији, примарно значење овог глагола (1.а.) спада у домен узроковања кретања. Подзначење (2.а.) спада у групу узроковања афективне реакције са физичким аспектом, док подзначење (2.б.) спада у опште значење у оквиру овог домена – узроковање промене осећања или расположења. Својим трећим узрочним значењем (3.) глагол *натерати* сврстава се у класу глагола узроковања радње, и прецизније, међу глаголе присиљавања.

У анализи је на почетку описа сваке класе глагола дат списак глаголских лексема које припадају класи, што треба схватити условно јер не мислимо на лексему у својој целовитости него само на оно њено значење које реализује опште значење класе, а које је у нашем раду обухваћено термином лексичке реализације. Правило је да глаголи са разгранатом полисемантичком структуром учествују у једној класи глагола само једним својим значењем, које је најчешће секундарно. Стога истичемо да сваки посматрани глагол треба узети само у контексту реализације значења класе глагола у оквиру које се наводи. Приликом навођења значења полисемантичких глагола трудили смо се да увек назначимо да ли је реч о њиховом примарном или секундарном значењу. Међутим, у анализи се нисмо бавили питањем хијерархије значења у оквиру полисемантичке структуре глагола, као ни питањима везаним за регуларну полисемију.

У упоредном делу рада приказали смо појмовне, семантичке и синтаксичке карактеристике глагола узроковања у енглеском и српском језику које представљају резултат истраживања изведеног у овом раду. Истакли смо међујезичке паралеле, које представљају појмове, категорије и значења која поменути језици деле као дубинске елементе свог система. С друге стране, указали смо и на међујезичке варијације – тачке размимоилажења у погледу језичке реализације, у семантичкој или синтаксичкој равни, у домену узроковања међу посматраним глаголима енглеског и српског језика.

III. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА У ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

1. ГЛАГОЛИ ПРОМЕНЕ СТАЊА

1.1. Опште карактеристике

1.1.1. Глаголи промене стања представљају лексичко језгро глагола из домена физичке каузалности. Глаголи који припадају овој класи односе се на процесе који доводе до неке физичке промене ентитета, обично у погледу његовог облика или изгледа. Опште значење класе се дефинише као [CAUSE SB/STH TO BECOME STH]. Семантичка компонента узроковања кодира се семом [CAUSE], док се компонента промене стања кодира семом [BECOME]. Пошто је глаголима промене стања придружио глаголе кретања као типичне алтернирајуће глаголе, Јесперсен их је уврстио у групу под именом „класа глагола типа *кренути* и *променити*“ (Јесперсен 1927).

Анализе глагола промене стања приступамо тако што најпре утврђујемо на какве се процесе они могу односити. Лингвистички поступак који нам директно омогућава овакву врсту увида састоји се у одређивању типичних референата глагола, субјекатских и нарочито објекатских. До ових информација можемо доћи путем једноставних дијагностичких питања, као што су: ‘Шта се све може поломити или разбити?’, или: ‘Ко или шта може да поломи или разбије нешто?’ Одговори на ова питања формирају се након пажљивог испитивања грађе, која подразумева речничке дефиниције глагола и, још важније, обиље примера њихове контекстуалне употребе, као и фразеолошких и колокацијских спојева.

1.1.2. **Ситуативни оквир глагола промене стања.** Узрочни процес који има за резултат промену стања или својства неког физичког ентитета припада каузалности директног типа. Парадигматични случај ове врсте процеса одвија се између два типична учесника динамичке ситуације, који се означавају као АГЕНС и ПАЦИЈЕНС. Агенс представља активног учесника који има у себи компоненту узроковања, изазивања промене, док је пацијенс пасивни учесник који трпи промену свог почетног стања или промену неког од својих својстава.

Типична језичка реализација глагола промене стања укључује транзитивну употребу глагола са директним објектом. Реч је о двоаргументској структури у којој агенс заузима позицију субјекатског, а пацијенс објекатског аргумента.

<i>Тип процеса</i>	узроковање промене стања
<i>Опште значење</i>	Е: [CAUSE SB/STH TO BECOME STH]
<i>Узрочник</i>	лице (агенс) (аниматан +) инструмент, природна сила, околности (аниматан –)
<i>Пацијенс</i>	физички ентитет (аниматан –)
<i>Тип релације између учесника</i>	резултативни
<i>Резултат</i>	промена стања или својства
<i>Пример</i>	<i>She fell and <u>cracked</u> a bone in her leg (LDOCE).</i>

Табела 3. Ситуативни оквир глагола промене стања у енглеском језику

1.1.3. Семантичке улоге

1.1.3.1. **Узрочник.** У уводном делу рада истакли смо чињеницу да глаголи промене стања кодирају догађаје са спољашњим узроком. Према томе, било да је аниматан или не, узрочник промене стања обавезно представља спољашњи, а не унутрашњи узрок. Услов да промену изазива неки фактор из спољашње средине неопходан је чинилац динамичке ситуације која се исказује транзитивном конструкцијом.

Узрочник промене стања може бити неко лице у агентивној функцији, као у следећем примеру:

Лице (агенс): *I think I've broken your phone (CALD).*

Некада се као узрочник профилише читав узрокујући догађај са агентивним учесником, нпр.: *I dropped the vase and it broke into pieces (CALD).*

Међутим, уобичајено је да се метонимијским процесом уместо узрокујућег догађаја као узрочник наводи само агентивни учесник. У складу са тим, претходни пример би се могао трансформисати у следећи исказ: *I broke the vase into pieces.*

У категорији неаниматности, узрочник може представљати инструмент или природну силу.

Инструмент: *A stone hit the window and cracked the glass (ib.).*

Природна сила: *The sun evaporates moisture on the leaves (LDOCE).*

Уочили смо и случајеве када неки склоп околности доводи до одређене промене, те примере попут следећих категоризујемо као процесе са узрочником околносног типа.

Околности: *This incident altered the whole course of events (OALD).*

1.1.3.2. **Пацијенс.** Споменули смо да у парадигматичним случајевима пацијенс представља неки физички ентитет који трпи промену стања. Ту може бити реч о предметима, одређеним деловима тела, тканинама, уређајима и сл.

Предмет: *Rioters ran through the city centre smashing windows and looting shops* (CALD).

Уређај: *I think I've broken the washing-machine* (OALD).

Део тела: *She fell off a ladder and broke her arm* (ib.).

Тканина, папир, као и предмети начињени од њих: *I tore my skirt on the chair as I stood up* (CALD). *He tore the letter in two* (OALD).

Одевни предмет: *He straightened his tie* (CALD).

Храна и пиће: *Defrost the chicken thoroughly before cooking* (ib.).

Поједини глаголи промене стања преносе своје дословно значење у фигуративну сферу, при чему улогу пацијенса заузима апстрактни појам, а читав израз поприма метафорички смисао. Ову појаву илустроваћемо изразом *break the rules* у значењу “do sth against the rules”: *If you break the rules you will be punished* (LDOCE).

1.1.3.3. **Резултат.** Као што је већ речено, резултат узроковања у овој класи глагола представља неку врсту промене стања. Пошто сваки физички ентитет има своја инхерентна својства, ова промена подразумева прелазак у стање које за дати ентитет није карактеристично или природно, односно нарушавање његове целовитости променом неког од његових својстава. У сваком случају, општа тенденција је ка промени почетног стања које често доводи до губитка природне равнотеже, као у следећим примерима:

Промена стања из чврстог у течност: <SOLID> → <LIQUID> *The sun had melted the snow* (OALD).

Промена стања из чврстог/течног у гасовито: <SOLID/LIQUID> → <GASEOUS> *The sun is constantly evaporating the earth's moisture* (ib.).

Нешто је другачији смисао у случајевима измене неког инхерентног својства пацијенса или промене степена у коме је то својство изражено. Да бисмо ово илустровали, навешћемо глагол *clarify* у смислу “make sth clear or easier to understand”.

Промена својства: *The position of all shareholders will be clarified next month when we finalize our proposals* (CALD).

У наставку ћемо изложити категоризацију глагола промене стања у енглеском језику извршену према семантичким критеријумима.

1.2. Семантичка класификација глагола промене стања

Специфичност ове класе глагола огледа се у томе што, поред класификације према семантичком критеријуму, која подразумева груписање лексема које у основи реализују

одређено опште значење, изискује и анализу према творбеним типовима. Не треба, међутим, сметнути са ума семантичку оријентацију овог рада, која је условила и начин обраде творбеног аспекта глагола промене стања у енглеском језику.

Имајући у виду да сви посматрани глаголи алтернирају, тј. да могу бити употребљени у интранзитивном и транзитивном облику, потребно је истаћи да је у фокусу нашег истраживања транзитивна употреба глагола са каузативним значењем.

Прикупљену грађу и издвојене лексеме у домену глагола промене стања класификовали смо у складу са поделом глагола на семантичке класе коју је сачинила Б. Левин (Levin 1993).

1.2.1. Глаголи ломљења

1.2.1.1. У ову групу спадају лексеме које реализују опште значење [CAUSE TO COME APART]: *break, burst, crack, crumble, disintegrate, fracture, fragment, rupture, shatter, smash, snap, split, tear*. Глаголи ове групе односе се на узрочне процесе који имају за резултат неку врсту физичке дезинтеграције ентитета.

У свим репрезентативним монолингвалним речницима енглеског језика глаголи ове групе подлежу систематској дефиницији, која има следећу форму:

break, (intr./tr.) “come apart or cause to come apart” (CCRP).

Уочавамо да оваква лексикографска дефиниција има дводелну структуру, при чему се први део односи на интранзитивну употребу глагола, а други на његову транзитивну употребу која садржи узрочну компоненту. Описани лексикографски поступак потпуно је у складу са чињеницом да су глаголи типа *break*, као и други глаголи промене стања, типични глаголи који учествују у каузативној алтернацији.

Начин узроковања код ових глагола окарактерисан је као [ИЗНЕНАДАН И СИЛОВИТ] (енгл. *sudden application of force*; в. OED, *break*, v., 1). Пацијенс представља чврст, крут предмет или део тела.

Глагол	Значење	Типични објекатски референти
<i>break</i>	separate into pieces	bone, leg; rope, window; machine
<i>burst</i>	break into pieces, with a scattering of contents by the force of internal pressure	pipe/tyre/balloon/dam; blood vessel
<i>crack</i>	break so that it gets lines on its surface	arm, head, knuckle, rib, skull; bottle, egg, nut, seal, window
<i>crumble</i>	break into a lot of small pieces	(sth made of) rock/stone; wall; bread, cheese

<i>fracture</i>	break slightly	ankle, arm, bone, hip, finger, leg, skull; rock, stone
<i>shatter</i>	break into many pieces	window, glass, earth
<i>smash</i>	break with a lot of force	bottle, cup, lock, window
<i>snap</i>	break into two pieces, with a sudden loud noise	branch, chalk, twig; string, power line
<i>split</i>	break into two pieces	head; coat, trousers; class; log, wood
<i>tear</i>	pull apart by force	ligament, muscle; (sth made of) paper, cloth; clothes, dress

Табела 4. Глаголи ломљења у енглеском језику

1.2.1.2. У основном значењу, глагол *break* подразумева дејство физичког притиска које доводи до ломљења на једном или на више места, нпр.: *He broke the biscuit in half and handed one piece to me* (LDOCE). Међутим, овај глагол такође денотира комплетну или парцијалну дезинтеграцију неког физичког предмета или, у метафоричкој екстензији, апстрактног појма, како показују примери: *Someone's broken the TV* (LDOCE). *His spirit was broken* (WNDS). Слично томе, овај глагол може да имплицира нарушавање целовитости неког ентитета колективног типа, као у примерима: *break a ten-dollar bill* (WNDS). *The government succeeded in breaking the unions* (LDOCE). Такође, овај глагол може да означава и прекид континуитета неког стања или процеса, као у изразима попут *break a journey*, *break silence*. У фигуративној употреби, глагол *break* преноси и значење кршења неког правила: *If you break the rules you will be punished* (LDOCE).

У позицији субјекатског аргумента транзитивног глагола *break* профилишу се следећи типови узрочника: 1) агенс: човек који делује свесно, вољно и намерно; 2) инструмент: нпр. *ax*, *rock*, *stone*; 3) природна сила: нпр. *earthquake*. У транзитивној употреби глагола *break*, субјекатски аргумент је обично агенс – спољашњи узрок у форми лица које има контролу над процесом узроковања. Међутим, постоји могућност профилисања узрочника путем тзв. „метонимијског исецања“ (енгл. *metonymic clipping*): *The ax/The falling stone/The earthquake broke the window*. Б. Левин, која наводи сличне примере, користи овај занимљив термин да би означила механизам који омогућава концептуализацију инструмента или природне силе као узрочника неке промене, у овом случају, физичке дезинтеграције предмета.

Напомињемо да се група именица које означавају временске прилике (*day/dawn, storm, weather, waves*) јавља као субјекатски референт глагола *break* само у интранзитивној употреби: *The dawn/The weather/The storm/The waves broke*. Исто важи и за његову употребу са именицом из домена људског тела – *voice*, као у примеру *His voice broke*.

1.2.1.3. Глагол *crack* преноси значење “break so that the parts still remain in contact” (за *crack* у значењу емитовања звука в. одељак 1.2.4.1.): *She fell and cracked a bone in her leg* (LDOCE). *He cracked a couple of eggs into a pan* (ib.). Резултат на који упућује овај глагол представља ломљење, често праћено наглим и оштрим звуком, при чему обично не долази до раздвајања делова.

У позицији објекатског аргумента налазимо ентитете који обавезно садрже компоненту <HARD, BRITTLE OR HOLLOW>. Прегледом грађе утврдили смо учешће следећих тематских група: делови тела: *arm, head, knuckle, rib, skull*; предмети: *bottle, egg, nut, seal, window*. При томе, приметан је већи распон лексичких јединица у значењу делова тела у односу на оне којима располаже глагол *break*.

Што се тиче именице *voice*, она може бити аргумент глагола *crack* само у његовој интранзитивној употреби (*His voice cracked*). Са друге стране, спојеве овог глагола са апстрактним појмовима као што су *code, crime, problem* дозвољени су само када је употребљен у транзитивном облику (*They finally cracked the problem*).

1.2.1.4. Глагол *burst* означава ломљење са распрскавањем делића под дејством унутрашњег притиска: *The pipes had burst and the house was under two feet of water* (LDOCE). Указали бисмо на аналогну употребу овог глагола у домену афективности, када се односи на изненадно отпуштање емоционалне реакције након дуготрајног суздржавања: *burst into laughter/tears/song*.

1.2.1.5. Глагол *shatter* додатно спецификује процес физичке дезинтеграције – физички предмет који подлеже промени разлаже се на делове или лети у делићима; начин узроковања је такође изненадан и силовит. При томе, резултат узроковања који имплицира овај глагол много је јачи и разорнији у односу на онај који имплицира глагол *break*, као што показују примери попут *His illusions were broken/shattered*.

У позицији објекатског аргумента учествују именице из следећих домена. Предмет/ грађа: *window, glass, earth*. Апстрактни појмови: *confidence, dream, hope, illusion, plan, peace, silence*. Фигуративна употреба са апстрактним именицама дозвољена је само у оквиру транзитивне употребе овог глагола. Аналогија између израза попут *shattered*

glass и *shattered illusions* је јасна: видимо да оба процеса представљају резултат дезинтеграције првобитне конфигурације, физичке односно духовне.

1.2.1.6. Глагол *tear* у значењу “to pull apart by force” везује се нарочито за тканину или папир, и означава процесе који доводе до парцијалне или комплетне сепарације делова ентитета који подлеже промени. Комплетна сепарација делова предмета може бити означена одговарајућим фразним глаголима *tear up*, *tear (in)to pieces*, који додатно истичу компоненту довршености, финалности датог процеса. У позицији објекатског аргумента фигурирају следећи појмови: делови тела: *ligament*, *muscle*; одевни предмети: *clothes*, *dress*; градивни елементи: *fabric*, *material*, *paper*.

1.2.1.7. Да сумирамо: глаголи типа *break* алтернирају када су употребљени у дословном смислу. Међутим, у фигуративној употреби они губе могућност каузативне алтернације, те се могу користити искључиво у транзитивном облику. Покушаћемо да ову појаву објаснимо на следећи начин. Један транзитивни глагол може се детранзитивирати само ако може да означава аутономни процес са унутрашњим узроком. Код транзитивног глагола *break* у фигуративној употреби типа *break your promise/break a record* очигледна је немогућност да се поменути догађаји концептуализују као спонтани или аутономни, те самим тим, овај глагол и њему слични сведени су на употребу у транзитивном облику (*They broke their spirit/the law/the record. *Their spirit/the law/the record broke*).

1.2.2. Глаголи савијања

Глаголи који реализују опште значење [CAUSE TO BECOME [NOT STRAIGHT]] су следећи: *bend*, *bow*, *buckle*, *crook*, *curl (up)*, *curve*, *fold*. Ова група глагола односи се на промену облика неког физичког ентитета, али не укључује нарушавање његовог физичког интегритета.

1.2.2.1. Ентитет у позицији објекатског аргумента глагола *bend*, *fold* и њихових синонима поседује инхерентно својство <FLEXIBLE>. То могу бити поједини делови тела или предмети од папира, одећа или комади намештаја (в. табелу 5): свима њима је заједничко то што су савитљиви или се могу преклопити тако да постану мањи, односно да заузму мањи простор.

Глагол	Значење	Типични објекатски референти
<i>bend</i>	(of the shape of a thing) to force sth that was straight into an angle or a curve	arm, body, foot, hand, head, knee, leg, waist
<i>crook</i>	(only tr.) if you crook your finger or your arm, you bend it	arm, finger
<i>curve</i>	to bend or move in the shape of a curve, or to make something do this:	lip, mouth, spine;
<i>fold</i>	bend sth so that one part lies on top of another, often repeatedly	arm, hand, leg; paper, newspaper, letter; clothes, napkin, sheet; bed, chair, table

Табела 5. Глаголи савијања у енглеском језику

Примери: *He bent the wire into the shape of a square* (OALD). *First, fold the paper in half/in two* (OALD). *Bend your knees, but keep your back straight* (LDOCE). *She delicately crooked her little finger as she picked up her cup* (CALD). *She winked and crooked a finger at him* (OALD).

Из ове групе издваја се глагол *crook* као једини који не алтернира. Разлог томе вероватно лежи у чињеници што овај глагол означава искључиво људски покрет тела или гест, који је по дефиницији свестан и намеран, те се не може концептуализовати као спонтани догађај у интранзитивној варијанти. Употребу глагола *crook* у контексту невербалне комуникације добро илуструје следећи пример, који упућује на гест позивања путем примицања савијеног прста ка себи: *He crooked his finger: 'Come forward,' he said* (CCED).

Примери фигуративне употребе глагола савијања представљају глаголске изразе. Глаголски израз *bend the truth: I wasn't exactly lying when I said I hadn't seen her – I was just bending the truth a little* (OALD). Глаголски израз *bend the rules*, у значењу "to ignore rules or change them to suit one's own convenience": *Some films are rated unsuitable for children but many cinema proprietors are too willing to bend the rules for that extra bit of cash* (CED). Израз *buckle under the pressure/strain/weight*, нпр.: *A weaker man would have buckled under the pressure* (OALD). Аналогну употребу у домену наговарања остварује фразни глагол формалног регистра *bend sb to sth*, као у примеру: *He manipulates people and tries to bend them to his will* (= make them do what he wants) (OALD).

1.2.3. Глаголи промене физичког стања

Глаголи ове групе означавају процесе у којима долази до промене физичког стања у коме се неки ентитет налази. Издвајају се две врсте промене: промена агрегатног стања и промена температуре. У њиховој глаголској реализацији учествују две значењске подгрупе – *глаголи промене агрегатног стања* и *глаголи промене температуре*. Поменути групама придружили смо још две тематске скупине сродног значења. У питању су глаголи који означавају неку врсту кувања, припремања јела, при чему намирнице подлежу или промени агрегатног стања или, у слабијем смислу, промени температуре (*глаголи кувања*), као и *глаголи промене укуса*, који се користе у истом контексту, али могу бити и фигуративно употребљени.

У овом домену уочавамо да промена стања може бити двојака, и означимо је као апсолутну или релативну. Апсолутна промена одвија се по моделу ПОЧЕТНО СТАЊЕ → НОВО (УЗРОКОВАНО) СТАЊЕ, нпр.:

freeze (<LIQUID, WET> → <HARD, SOLID>):

The cold weather had frozen the ground (OALD).

Релативна промена реализује модел УОБИЧАЈЕНО СТАЊЕ → ВЕЋИ/МАЊИ СТЕПЕН У ОДНОСУ НА ТО СТАЊЕ, нпр.:

cool (<INITIAL STATE–NEUTRAL> → <SLIGHTLY COLDER>):

The air conditioning doesn't seem to be cooling the room much (LDOCE).

Такође, напомињемо да су значењске подгрупе издвојене за потребе анализе, али су њихова значења веома блиска и често се преклапају или преплићу. Тако, на пример, глагол *boil* реализује значење промене агрегатног стања, премда се оно обично користи у интранзитивној (неузрочној) варијанти у контексту навођења чињеница, као у следећим примерима:

Liquid nitrogen boils at a very low temperature (CALD).

The solution boiled at 57.4°C (OALD).

Међутим, пошто означава процес који се обично користи при кувању, овај глагол такође припада и подгрупи глагола кувања, где се више употребљава у транзитивној варијанти, нпр.: *Boil plenty of salted water, then add the spaghetti* (OALD). При томе, процес на који се поменути глагол односи директно имплицира и промену температуре (нпр. довођење воде до тачке кључања загревањем).

1.2.3.1. Глаголи промене агрегатног стања

Глаголи који реализују опште значење [CAUSE STH TO CHANGE STATE OF AGGREGATION] укључују следеће лексеме: *boil, condense, defrost, dissolve, evaporate, freeze, melt, thaw*.

У позицији објекатског аргумента доминантна је лексика која означава неку врсту хране или пића. При томе, природа процеса промене агрегатног стања (нпр. промена из течног у гасовито стање) условљава тип објекатског референта (у овом случају, супстанца мора бити у течном стању), као у примеру *The heat evaporated the milk*. У следећој табели приказујемо лексичка значења репрезентативних глагола промене агрегатног стања, са додатним информацијама о изворном и циљном стању објекта, тј. ентитета који подлеже промени (табела 6):

Глагол	Значење	Изворно и циљно стање објекатског референта
<i>boil</i>	to reach, or cause sth to reach, the temperature at which a liquid starts to turn into a gas	< LIQUID> → < GASEOUS> water
<i>condense</i>	to change from a gas into a liquid; to make a gas change into a liquid	< GASEOUS> → < LIQUID> steam
<i>dissolve</i>	to make a solid become part of a liquid	< SOLID> → < LIQUID> acid, sugar, salt
<i>evaporate</i>	if a liquid evaporates, or if heat evaporates it, it changes into a gas	< LIQUID> → < GASEOUS> milk, moisture, water
<i>freeze</i>	if a liquid or sth wet freezes or is frozen, it becomes hard and solid because the temperature is very cold	< LIQUID, WET> → < HARD, SOLID> water
<i>melt</i>	if sth solid melts or if heat melts it, it becomes liquid	< SOLID> → < LIQUID> butter, cheese, chocolate; ice, iron, glass
<i>thaw</i>	if ice or snow thaws, or if the sun thaws it, it turns into water	< HARD, SOLID> → < LIQUID> ice, snow; (frozen) food

Табела 6. Глаголи промене агрегатног стања у енглеском језику

Типичну употребу поменутих глагола у транзитивном облику који садрже компоненту узрока илуструју следећи примери: *Dissolve the tablet in water* (OALD). *The sun is constantly evaporating the earth's moisture* (ib.). *Melt the butter in a saucepan* (LDOCE). *Thaw frozen meat in its packet and then cook as soon as possible* (ib.).

Сви поменути глаголи могу да учествују у каузативној алтернацији. То значи да се односе на процесе који се могу сагледати и као аутономни (а), и као изазвани спољним фактором (б). Примери:

а. *Steam condenses into water when it cools* (OALD).

б. *The steam was condensed rapidly by injecting cold water into the cylinder* (ib.).

У фигуративној употреби, значење ових глагола преноси се на домен афективности, као код глагола *evaporate* (о осећању) „disappear or make sth disappear“: *Hopes of achieving peace are beginning to evaporate* (LDOCE). *His courage had evaporated away* (ib.), или *thaw (out)* у значењу „to become more friendly and less formal“, нпр.: *Relations between the two countries thawed a little after the talks. The atmosphere slowly began to thaw*. (OALD). Такође, издвајамо и примере овог типа употребе за глаголе *dissolve* и *melt*: *She dissolved into fits of laughter* (LDOCE). *My heart just melted when I saw her crying* (ib.).

1.2.3.2. Глаголи промене температуре

Глаголи промене температуре обухватају две групе. Прву чине глаголи са општим значењем [MAKE STH WARM OR WARMER]: *heat, warm*. Другу групу чине глаголи супротног значења [MAKE STH COLD OR COLDER]: *chill, cool*. Сви поменути глаголи у наведеном значењу имају интранзитивну и транзитивну употребу.

Узрочник промене је најчешће човек, али то може бити и природна сила. Примери: *The meet was way off schedule, and a vigorous wind chilled the stadium* (LDOCE). *A following wind which chilled the snow and made life complicated through the compression troubled some of the top seed* (ib.).

Глагол	Значење	Типични објекатски референти
<i>chill</i>	if you chill sth such as food or drink, or if it chills, it becomes very cold but does not freeze	food and drink (salad, champagne)
<i>cool</i>	to make sth slightly colder, or to become slightly colder; make food and drink cold	food and drink (soup, jam); feet, face
<i>heat</i>	to make sth hot or warm; to become hot or warm	food and drink (milk)
<i>warm</i>	to make sth/sb warm or warmer, or to become warm or warmer	food (milk)

Табела 7. Глаголи промене температуре у енглеском језику

Ови глаголи, иако базично означавају узроковање промене температуре, обично се користе у контексту кувања, тј. припремања одређених врста хране или пића: *Let the pudding chill for an hour until set* (OALD). *The longer this salad chills, the better the flavour* (LDOCE). *Leave the cake to cool for an hour before cutting it* (CALD). *I'll warm up some milk* (OALD). *Heat the oil and add the onions* (ib.). *Heat the milk until it boils* (LDOCE). *I heated up the remains of last night's supper* (ib.).

Такође, могу се односити и на поједине делове тела: *He took off his shoes to cool his sweaty feet* (CALD). *The evening breeze cooled her face* (OALD). *The alcohol warmed and relaxed him* (OALD). *They gathered round the fire to warm their hands* (LDOCE).

Фигуративна употреба, као и код осталих глагола ове групе, гравитира ка домену афективности. Као примере навешћемо глагол *cool* у значењу „to become calmer, less excited or less enthusiastic“: *Relations between them have definitely cooled* (OALD), као и глагол *warm* у супротном значењу „to become more eager, interested, or excited about sth“: *The more she spoke, the more she warmed to her subject* (LDOCE).

1.2.3.3. Глаголи кувања

Глаголи који означавају одређени начин кувања [PREPARE FOOD (FOR EATING)] обухватају следеће лексеме: *bake, boil, cook, fry, roast, simmer, steam, stew*. Из грађе смо издвојили глаголе који се односе на типичне начине припремања хране. Током процеса кувања, одређена врста хране која се припрема трпи промену стања, чиме се ови глаголи сврставају међу оне који кодирају неку врсту промене физичког стања. Примери: *I've boiled some potatoes for dinner* (CALD). *Simmer the sauce gently for 10 minutes* (OALD). *Steam the vegetables lightly* (LDOCE).

Као и сви остали глаголи ове групе, и глаголи кувања могу да алтернирају, као нпр.

а. *The water was bubbling and boiling away* (OALD).

б. *Boil the rice for 15 minutes* (LDOCE).

Глагол	Значење	Типични објекатски референти
<i>bake</i>	to cook something using dry heat, in an oven	beans, bread, cake, pie, potato
<i>boil</i>	to cook sth in boiling water	egg, rice, vegetables
<i>cook</i>	to prepare food by heating it, for example by boiling, baking or frying it	
<i>fry</i>	to cook something in hot fat or oil; to be cooked in hot fat or oil	fish, bacon, potatoes

<i>roast</i>	to cook food, especially meat, without liquid in an oven or over a fire; to be cooked in this way	meat, vegetables
<i>simmer</i>	to cook something by keeping it almost at boiling point; to be cooked in this way	soup, sauce
<i>steam</i>	to place food over boiling water so that it cooks in the steam; to be cooked in this way	fish, vegetables
<i>stew</i>	to cook something slowly, or allow something to cook slowly, in liquid in a closed dish	apples, meat

Табела 8. Глаголи кувања у енглеском језику

Специфична одлика глагола *boil* јесте могућност да садржатељ метонимијски означава течност која се налази у њему, нпр.: *The kettle's boiling – shall I turn it off?* (LDOCE) Ова се употреба реализује и путем резултативне конструкције, као у примеру: *The saucepan boiled dry on the stove* (ib.).

Фигуративна употреба претежно је смештена у домену афективности: *He was left simmering with rage* (LDOCE). Такође, неки глаголи преносе се и на домен когнитивних процеса, као на пример глагол *stew* у значењу „think or worry“: *I've been stewing over the problem for a while* (OALD).

1.2.3.4. Глаголи промене укуса

Глаголи који означавају промену укуса [MAKE STH HAVE A DIFFERENT TASTE] у енглеском су следећи: *salt, sour, sugar, sweeten*.

Примери: *Hot weather sours milk. Milk sours in hot weather* (CALD). *The apple mixture can be sweetened with honey* (CALD). *Did you sugar my coffee?* (LDOCE) *Oh, I forgot to sugar your coffee* (CALD). *Sweeten the mixture with a little honey* (LDOCE).

Глагол	Значење	Типични објекатски референти
<i>salt</i>	1) to put salt on or in food; 2) to preserve food with salt	1) (salted) peanuts, 2) (salted) pork/ meat/ fish
<i>sour</i>	to make or become sour	milk
<i>sugar</i>	to add sugar to something; to cover something in sugar	coffee, almonds
<i>sweeten</i>	to make food or drinks taste sweeter by adding sugar, etc.	mixture, coffee, cake, cookies

Табела 9. Глаголи промене укуса у енглеском језику

У фигуративној употреби, изворни домен пријатног укуса пресликава се на циљни домен пријатних емоција и уопште нечега што доживљавамо као привлачно или угодно. Тако, на пример, глагол *sweeten* реализује значење “make sth become more pleasant or attractive”, које је обично смештено у контекст понуде или пословног договора: *The management sweetened the deal by offering an extra two percent to staff on the lowest end of the pay scale* (CALD). *The fall in inflation did little to sweeten news of massive job losses* (OALD). *She had been careful to sweeten the deal with a rather generous cash payment* (CCED).

Са друге стране, глагол *sour*, који у дословном значењу упућује на то да нешто поприма непријатан (кисео или горак) укус, у пренесеном значењу означава неку непријатност или захлађење у сфери људских професионалних и личних односа: „(of relationships, attitudes, people, etc.) to become or make sth become less pleasant or friendly than before“. Примери: *The atmosphere at the house soured* (OALD). *They were middle-aged men soured by failure* (ib.). *An unhappy childhood has soured her view of life* (LDOCE). *This affair has soured relations between the two countries* (CALD).

1.2.4. Глаголи емитовања

Лексичкосемантичка група која се у литератури обично означава термином *глаголи емитовања* (енгл. *verbs of emission*) са општим значењем [CAUSE TO EMIT STH] обухвата глаголске лексеме које, како истиче Перлмутер, означавају невољно емитовање стимулуса који делују на чула (Perlmutter 1978: 163). Семантички фактор који условљава ову групу садржан је у стимулусу, који представља инхерентно својство емитера, односно ентитета који врши неку врсту емитовања. Стога се у анализи ове групе нарочита пажња мора посветити питању лексичког избора референата, као и могућности у погледу лексичке спојивости. Ово питање још више добија на значају ако узмемо у обзир да у погледу лексичког избора емитера глаголи ове групе показују велику рестриктивност.

Имајући изложено у виду, ужу класификацију глагола емитовања вршићемо у зависности од врсте стимулуса који се емитује. Према задатом критеријуму, ову групу делимо на четири подгрупе: на глаголе емитовања *звуча, светла, мириса* и *супстанце*.

Сам процес емитовања има по правилу унутрашњи узрок: он представља нека инхерентна својства неаниматног субјекта-емитера. Такав семантички садржај корелира са непрелазном конструкцијом, која има само један аргумент – субјекатски.

Овај аргумент, који означавамо појмом *emitter* (енгл. *emitter*), обично представља неки предмет или природну силу (*The phone rings*). Примери језичке реализације у контексту догађаја са унутрашњим узроком подразумевају некаузативну употребу глагола у непрелазном облику. Међутим, у наставку ћемо представити поменуте четири подгрупе глагола емитовања са фокусом на њиховој транзитивној употреби са узрочним значењем (као у примеру *He rang the bell*).

1.2.4.1. **Глаголи емитовања звука.** Наша грађа садржи следеће глаголске лексеме у значењу емитовања звука: *bang, beep, beat, blast, blow, burp, buzz, chink, clack, clang, clank, clash, clatter, click, clink, crack, crackle, crash, creak, crunch, jangle, jingle, pop, rattle, ring, rumble, rustle, scratch, snap, squeak, swoosh, ting, tinkle, toll, twang, whirr, whiz*. Њихово опште значење дефинишемо као [CAUSE TO EMIT A SOUND]. Преглед грађе наводи нас на закључак да већина ових глагола представља аутономне процесе који се сигнализирају интранзитивном употребом. Међутим, с обзиром на тему нашег истраживања, посебну пажњу посветићемо глаголима емитовања звука који имају транзитивну употребу обележену каузативним значењем. Заправо, каузативна употреба ових глагола остварује се у специфичном контексту који сваки глагол успоставља за себе, будући да су семантичка ограничења изузетно велика.

У следећој табели представимо типичне објекатске референте глагола емитовања звука, а затим ћемо илустровати њихову каузативну употребу (табела 10). Напомињемо да су у табели приказани глаголи емитовања који могу бити транзитивно употребљени и који имају устаљене објекатске референте у облику именичких лексема. Остали горепоменути глаголи имају значење емитовања али се типично везују за интранзитивну употребу у значењу спонтаног или аутоматског произвођења (испуштања, емитовања) неког звука.

Глагол	Значење	Типични објекатски референти
<i>bang</i>	to hit something hard, making a loud noise	head, fist; door, drum, glass, table,
<i>blow</i>	to make a sound by passing air through a whistle, horn, etc.	whistle, car horn
<i>chink</i>	to make a high ringing sound when the objects knock together	glass/metal objects
<i>click</i>	to make a short hard sound or make sth produce this sound	door; finger, heel, tongue
<i>crack</i>	to make a quick loud sound like the sound of sth breaking	knuckles; whip

<i>pop</i>	to make a short sound like a small explosion, or to make sth do this	champagne, cork, wood
<i>ring</i>	to make a bell make a sound, especially to call sb's attention to you or to call sb to help you	bell, doorbell, phone
<i>tinkle</i>	to make light ringing sounds, or to make sth do this	bell, typewriter

Табела 10. Глаголи емитовања звука у енглеском језику

Грађа представљена овом табелом показује да у улози емитера налазимо следеће ентитете:

1) уређаје или механизме којима човек може манипулисати на такав начин да они производе одређени звук (нпр. *car horn, alarm clock* и сл.);

2) предмете код којих се може изазвати одређени звук путем одређеног облика физичке манипулације (ударањем, физичким притиском итд.), нарочито предмете од метала (*coins, keys*), дрвета (*door, log*) или стакла (*glass*); и

3) покретљиве делове тела који на специфичан начин производе одређени звук (*bang one's head, click one's tongue* итд.).

Даље, наводимо примере транзитивне употребе глагола емитовања звука са агентивним узрочником: *He rattled the screen door and pounded as hard as he could* (LDOCE). *I rang the doorbell but no one came* (ib.). *He beeped the horn* (CCED). *She waited for him by the car, jingling the keys in her hand* (CALD). Пример *The first cold winds rattled the windowpane, and I had made it just in time* (ib.) показује да узрочник може бити и природна сила.

У вези са лексиком која означава неку природну појаву или елемент, истичемо да именица *thunder* захтева искључиво интранзитивну употребу одређених глагола емитовања (нпр. *crack, crash*): *Thunder crashed overhead* (OALD). *Thunder cracked overhead* (LDOCE). Поменуто синтаксичко ограничење наметнуто је семантичким фактором који налаже интранзитивну употребу када глагол реферише на неки аутономни процес, као што је са овом именицом случај.

1.2.4.1.2. Глаголе емитовања звука можемо разликовати и према томе да ли то значење реализују као примарно или као секундарно. Тако, на пример, глагол *buzz* као примарно реализује значење које припада домену емитовања звука. Насупрот томе, глагол *crack* има примарно значење које га сврстава међу глаголе ломљења (а), док се његово секундарно значење односи на емитовање звука (б). При томе, компонента произвођења звука присутна је и у примарном значењу, али се налази у другом плану; у

секундарном значењу та компонента избија у први план, док се компонента ломљења или потискује у други план или једноставно ишчезава.

а. *He cracked a couple of eggs into a pan* (LDOCE).

б. *Dennis rubbed his hands together and cracked his knuckles* (ib.).

У вези са полисемним глаголима попут *crack*, сматрамо да је неопходно скренути пажњу на једну општу појаву која захвата глаголе узроковања у целини. Реч је о различитим механизмима полисемије који доводе до тога да један глагол има узрочно значење само као секундарно, или има више узрочних значења која припадају различитим семантичким класама. Из тог разлога у овом раду се не говори о глаголским лексемама у целини као узрочним, него о глаголима који су узрочни у значењу које је дефинисано семантичком класом у коју су сврстани. Наводимо још један илустративан пример преклапања класа, у доменима емитовања звука и узроковања кретања. Тако је код глагола *whistle* примарно значење емитовања звука (а), а значење кретања је изведено (б):

а. *He whistled a tune as he strolled down the corridor* (LDOCE).

б. *Bullets and shells were whistling overhead* (ib.). *They listened to the wind whistling through the trees* (ib.).

Обрнути случај налазимо код глагола *blow*, који у примарном значењу означава кретање ветра или ваздушне струје (а), а у секундарном емитовање звука (б):

а. *Outside, the weather was blowing a gale* (LDOCE).

б. *The referee blew his whistle* (OALD).

1.2.4.1.3. У контексту концептуализације догађаја који садрже елемент емитовања звука, бележимо примере у којима до произвођења звука долази услед снажног ударања, при чему се предлошком фразом означава локализација, тј. место контакта између узрочника и чврсте површине: *She banged her fist on the table* (LDOCE). Ако се значење локализације, тј. стављања нечега на неко место у први план постави, а значење емитовања звука депрофилише, добија се семантички изведено значење овог глагола у транзитивној употреби, као у примеру: *She banged the phone down* (LDOCE). *He banged a teapot on the table* (ib.).

1.2.4.1.4. Још једна одлика глагола емитовања јесте профилисање узрочника путем метонимије, попут релације ЧОВЕК – ПРЕВОЗНО СРЕДСТВО у следећем примеру: *A truck went by and blew its horn at her* (LDOCE).

Истичемо, затим, често навођен случај глагола *burp*, који се односи на процесе са унутрашњим узроком, и носилац је некаузативног значења (а), али има каузативну употребу у специфичном контексту – искључиво када се односи на бебе (б).

a. *The baby/man at the next table burped.*

b. *The mother burped the baby.*

Случајеве у којима глагол има каузативну употребу искључиво везану за један специфични објекатски референт Б. Левин назива *идиосинкратичким* паром.

Осим глагола *burp*, постоји још један сличан случај, који илуструјемо следећим паром реченица:

a. *The bell rang for the end of break. (ring, intr. “make a noise”)*

б. *I rang the doorbell but no one came. (ring, tr. “make a bell make a sound”)*

Глаголе који се понашају попут *ring* Б. Левин назива *неправим* (енгл. *spurious*) *каузативним паровима*; разлог томе је њихово формално поклапање са глаголима који ступају у каузативну алтернацију. Међутим, у овим случајевима се не ради о опозицији између интранзитивног и транзитивног облика глагола који имају исти лексички садржај са једином разликом у семи узрока, већ је у питању исти глагол употребљен у два различита значења, од којих је оно реализовано у примеру (б) каузативно. Такође, чињеница да ова опозиција не представља каузативну алтернацију има за последицу то што она не може бити део језичких продуктивних правила (енгл. *productive rule*) у смислу творбене или семантичке деривације.

1.2.4.1.5. Коначно, примери контекстуалне употребе глагола *buzz* указују на још једну важну чињеницу: да глаголи емитовања звука функционишу према опозицији *унутрашња : спољашња каузалност*, исто као и глаголи типа *break*, у зависности од тога да ли су употребљени у интранзитивном или транзитивном облику. Пчеле и, у екстензији, машине и уређаји који емитују звук попут оног који производе пчеле, концептуализују се као ентитети који аутономно делују (унутрашња каузалност; примери под а). Ако уведемо концепт агенса који манипулише оваквом машином или справом, добићемо процес спољашње каузалности (б).

a. *Bees buzzed lazily among the flowers (OALD). The doorbell buzzed loudly (ib).*

б. *I buzzed him (= pressed a buzzer) but there was no answer (CALD).*

1.2.4.2. **Глаголи емитовања светла.** Међу глаголе емитовања светла убрајамо следеће лексеме: *beam, blink, flash, gleam, glisten, glitter, glow, shimmer, shine, sparkle, twinkle*. Њихово опште значење је [CAUSE TO EMIT LIGHT].

У овој подгрупи преовлађује интранзитивна употреба, којом се кодира унутрашња каузалност. Логичко-семантичком везом ови глаголи су повезани са именицама које означавају неку врсту природне силе. То су различита небеска тела и природне појаве, али, у екстензији, и предмети који имају својство емитовања или рефлексије светлости: *the sun, moonlight, stars; diamonds*, итд.

Као пример интранзитивне, некаузативне (а) и транзитивне, каузативне употребе (б) послужиће нам глагол *flash* у значењу “to shine very brightly for a short time; to make sth shine in this way”:

а. *Lightning flashed in the distance* (OALD).

б. *The guide flashed a light into the cave* (ib.).

Наведени пар примера указује на типичан контраст у овој подгрупи: интранзитивна употреба везана је за аутономне процесе, као нпр. када се односи на небеска тела. У овом контексту наводимо глагол *shine* у значењу “(intr.) to produce bright light”: *The sun was shining* (LDOCE). Са друге стране, транзитивном употребом уводи се додатна компонента намерног усмеравања светла у одређеном правцу да би нешто постало видљиво. Тако, глагол *shine* поприма значење “(tr.) to point the light in a specific direction”: *Shine that torch over here, will you?* (ib.)

Примери интранзитивне употребе глагола у означавању аутономног процеса показују изражену семантичку разуђеност. Указујемо на специфичне семе следећих глагола ове подгрупе које се односе на квалитет емитоване светлости: *beam* <A BRIGHT LIGHT>: *A sharp white spot-light beamed down on a small stage* (CCED). *sparkle* <A LOT OF SMALL POINTS OF LIGHT>: *The snow/sea sparkled in the sunlight* (CALD). *twinkle* <AN UNSTEADY LIGHT>: *At night, lights twinkle in distant villages across the valleys* (CCED). *gleam* <CLEAR BRIGHT/PALE LIGHT>: *Moonlight gleamed on the water* (OALD). *glow* <DULL STEADY LIGHT>: *The red tip of his cigarette was glowing in the dark* (LDOCE). *shimmer* <A SOFT LIGHT>: *The surface of the road shimmered in the midday heat* (OALD). *glitter* <SMALL FLASHES OF REFLECTED LIGHT>: *Her diamond necklace glittered brilliantly under the spotlights* (CALD). Наведени примери показују да емитована светлост може да варира у погледу јачине, постојаности, као и дисперзије.

1.2.4.3. **Глаголи емитовања мириса** су следећи: *smell, stink, reek*. Ова подгрупа глагола, најмања од свих, има опште значење [CAUSE TO EMIT A (FOUL) SMELL].

У домену емитовања мириса треба правити диференцијацију између испуштања, емитовања мириса, које је унутрашње узроковано, и опажања мириса путем чула, које има спољашњи узрок. У складу са семантичком типологијом узрока изнетом у

теоријском делу рада, процеси са унутрашњим узроком реализују се у интранзитивној, а они са спољашњим узроком у транзитивној варијанти употребе глагола.

Интранзитивну употребу глагола у кодирању емитовања мириса као неузрочног значења [HAVE A PARTICULAR SMELL] илуструју следећи примери: *The house smelt of cedar wood and fresh polish* (OALD). *The stew smelled delicious* (LDOCE). *It smells like rotten eggs* (ib.). *The room smelled of lemons* (CCED). *There's something in the fridge that smells mouldy* (CALD).

Глагол *smell* има најшире и најнеутралније значење, које обухвата и пријатне и непријатне мирисе, као у примеру: *Dinner smells good* (OALD). *His breath smelt of garlic* (ib.). *Your feet smell!* (LDOCE) Глаголи *stink* и *reek* кодирају специфична својства емитера, који одаје јак и непријатан мирис: subj <STRONG, UNPLEASANT>: *His breath reeked of tobacco* (ib.). *The entire house reeked for a long time* (CCED). *His breath stank of alcohol* (LDOCE).

Транзитивну (узрочну) употребу ових глагола у означавању перцепције мириса [RECOGNIZE A PARTICULAR SMELL] показаћемо на следећим примерима: *The dog had smelt a rabbit* (OALD). *I could smell alcohol on his breath* (ib.). *Can you smell something burning?* (ib.) *She bent down and smelt the flowers* (LDOCE). *Didn't you smell (that) the pie was burning?* (CALD) *I can smell something nasty in the bottom of the fridge* (ib.).

1.2.4.4. **Глаголи емитовања супстанце:** *bleed, squirt, ooze*. Ова подгрупа глагола, такође малобројна, обухвата лексеме са значењем типа [CAUSE TO EMIT A SUBSTANCE]. Каузативна употреба сигнализирана је транзитивном конструкцијом у којој агенс чини да неки ентитет (означен директним објектом) емитује или лучи неку супстанцу.

Тако се, на пример, глагол *squirt*, комбинује са именицама које садрже сему <LIQUID, GAS>: *The snake can squirt poison from a distance of a metre* (OALD). *I desperately squirted water on the flames* (ib.).

Слично глаголу *burp*, глагол *bleed* у каузативној употреби има специјализовано (и сада већ застарело) значење “to take blood from sb as a way of treating disease” (б).

а. *My finger's bleeding* (OALD).

б. *The doctor bled the patient.*

Сагласни смо са Б. Левин када тврди да се глаголи *burp* и *bleed* не могу сматрати резултатом регуларног процеса каузативизације, те да представљају идиосинкратичке случајеве (Levin–Rapaport-Hovav 2005: 11).

1.2.5. Глаголи промене димензије

Опште значење промене димензије неког ентитета [CAUSE TO CHANGE DIMENSION] реализују следеће лексеме: *broaden, deepen, elongate, enlarge, heighten, lengthen, narrow, shorten, widen*.

Као што показује наведени списак лексема, у овој групи преовлађују деадјективални и деноминални глаголи који се завршавају на -EN (в. одељак 1.2.11.3.2.).

Најпре ћемо представити примере употребе глагола промене димензије у физичком домену, у чијој реализацији учествују глаголи у дословном значењу. Глагол *broaden* у значењу [MAKE STH WIDER]: *The council decided to broaden the pavement* (LDOCE). Глагол *deepen* у значењу [MAKE STH DEEPER]: *There were plans to deepen a stretch of the river* (OALD). *The harbour was deepened to take bigger boats* (LDOCE). Глагол *lengthen* у значењу [MAKE STH WIDER]: *I need to lengthen this skirt* (OALD). Глагол *narrow* у значењу [MAKE STH NARROWER]: *He narrowed his eyes at her* (OALD). *They have narrowed the focus of the investigation, to concentrate on younger adults* (CALD). Глагол *shorten* у значењу [MAKE STH SHORTER]: *Injury problems could shorten his career* (OALD). *I've asked him to shorten my grey trousers* (CALD). Глагол *widen* у значењу [MAKE STH WIDER]: *They may have to widen the road to cope with the increase in traffic* (OALD).

У реализацији дословног значења једини изузетак у овој глаголској серији представља глагол *heighten*, који има значење само у апстрактнијим доменима: “if a feeling or an effect heightens, or something heightens it, it becomes stronger or increases” (OALD, види употребу овог глагола у следећем пасусу).

Примери употребе у пренесеном значењу: (искуство, знање) *Few would disagree that travel broadens the mind (= helps you to understand other people's customs)* (OALD). (о емоцијама, разумевању, ситуацијама) *We must try not to deepen existing splits within the party* (CALD). *Students explore new ideas as they deepen their understanding (= understand more) of the subject* (LDOCE). (осећање, ефекат) *The campaign is intended to heighten public awareness of the disease* (OALD). *This latest attack has greatly heightened fears of an all-out war* (ib.). *Increased levels of fat in the diet could heighten the risk of cancer* (LDOCE). *The strong police presence only heightened the tension among the crowd* (CALD). (о распону, разликама) *We need to try and narrow the health divide between rich and poor* (OALD). (о распону, степену) *We plan to widen the scope of our existing activities by offering more language courses* (OALD). *The legislation will be widened to include all firearms* (ib.). *They are trying to widen the discussion to include environmental issues* (LDOCE).

1.2.6. Глаголи увећања и умањења

Посебну семантичку групу представљају глаголи који означавају узроковање промене квантитативног типа. Ова врста промене стања може бити усмерена ка увећању или умањењу, те смо стога глаголе ове групе означили као глаголе увећања и умањења (аналогни енгл. термин је *verbs of calibratable changes of state*; о томе в. Levin 1993: 247–248).

Ови глаголи кодирају промене ентитета које су мерљиве на некој скали (количина, број, вредност и сл.). Промена која настаје као резултат узрочног процеса може бити позитивна или негативна. Будући да се промена односи на вредност која је мерљива, она се може увећавати или умањивати у односу на претходно измерену или у односу на типичну вредност везану за одређени ентитет. Поменуте карактеристике условљавају избор објекатских референата. То значи да референт глагола ове групе мора обавезно садржати својство које има квантитативан и градабилни карактер. Примери:

They raised their offer to \$ 500 (OALD).

People should decrease the amount of fat they eat (ib.).

1.2.6.1. Међу глаголе који означавају неку врсту увећања убрајамо следеће лексеме: *augment, distend, double, enlarge, extend, expand, gather, get up, increase, inflate, magnify, maximize, multiply, quadruple, raise, triple*. Њихово опште значење може се одредити као [CAUSE STH TO INCREASE]. Примери: *Double all the quantities in the recipe to make enough for eight people (OALD). The church has doubled its membership in the last five years (LDOCE). They expanded their retail operations during the 1980s (CALD). Her husband multiplied his demands on her time (CCED). The government plan to raise taxes (CALD).*

1.2.6.2. Глаголи са значењем умањења су следећи: *abate, attenuate, cheapen, condense, constrict, decrease, deflate, degrade, deteriorate, diminish, drop, dwarf, lower, reduce, shrink, shrivel, slow*. Њима је заједничко опште значење [CAUSE STH TO DECREASE]. Примери: *The world's resources are rapidly diminishing (OALD). The number of new students decreased from 210 to 160 this year (ib.). Small businesses will need to reduce costs in order to survive (LDOCE). Business development has slowed in response to the recession (CCED).*

Значење увећања или умањења може се реализовати и путем глаголских израза. Тако, на пример, глагол *push* у изразима *push sth up/down* и *push sth higher/lower* носи значење “increase/decrease”: *Slow sales have pushed down orders (LDOCE). New technology has pushed the cost of health care even higher (ib.).*

1.2.7. Глаголи промене боје

Глаголи са општим значењем [CAUSE TO CHANGE COLOUR] су следећи: *blacken, brown, darken, green, redden, silver, whiten, yellow, rubefy*.

Навешћемо значења и примере употребе глагола промене боје у дословном значењу. Глагол *blacken* у значењу [MAKE STH BLACK]: *The folds of the curtains were blackened with dirt* (CALD). Глагол *darken* у значењу [MAKE STH DARK]: *The evening shadows darkened the room* (LDOCE). *We walked quickly through the darkened streets* (OALD). Глагол *green* у значењу “to fill an area with growing plants in order to make it more attractive”: *Existing derelict land is needed for greening the cities* (LDOCE). Глагол *redden* у значењу [MAKE STH RED]: *Pearson massaged his reddened cheek* (CCED). Глагол *brown* у значењу [MAKE STH BROWN]: *Brown the onions before adding the meat* (OALD). *First brown the meat in a pan* (LDOCE). *The children’s faces were browned by the sun* (ib.) (само у домену кувања и сунчања). Глагол *silver* има специјализовано значење: (*technical*) “to cover a surface with a thin shiny layer of silver or another metal in order to make a mirror” (LDOCE). Глагол *whiten* је једини дефинисан као глагол који може да означава и апсолутну и релативну промену [MAKE STH WHITE OR WHITER]: *Snow had whitened the tops of the trees* (OALD). *This stuff is supposed to whiten your teeth* (LDOCE).

У наставку наводимо примере фигуративне употребе. Глагол *blacken* у изразима *blacken somebody’s name/reputation/character* у смислу “to say unpleasant things that give people a bad opinion of somebody”, нпр.: *He accused the newspaper of trying to blacken his name* (OALD). *The financial crash blackened the image of bankers* (CALD). Глагол *darken* у значењу “to make somebody unhappy or angry”: *It was a tragedy that darkened his later life* (OALD). Глагол *green* у значењу “to make a person or organization realize the importance of environmental problems”: *an attempt to green industry bosses* (OALD). Глагол *silver* (especially literary) “to make sth become bright like silver”: *Moonlight was silvering the countryside* (OALD). *The farmhouse appeared, silvered by the moon* (LDOCE).

Изоставили смо глаголе *crimson, grey*, зато што се користе само у интранзитивном облику, у ком случају њихово значење не садржи компоненту узрока.

1.2.8. Глаголи промене у општем смислу

1.2.8.1. У ову групу убрајамо глаголе који означавају изазивање промене у општем смислу [CAUSE TO BECOME DIFFERENT]: *alter, change, convert, modify, evolve, gradate, incubate, transfer, transfigure, turn, twist, vary*. Ови глаголи кодирају само компоненту узроковања промене, док се путем објекатског аргумента спецификује о каквој се

промени ради. Примери: *This incident altered the whole course of events* (OALD). *The leaves on trees change colour in the autumn* (LDOCE). *Instead of simply punishing them, the system encourages offenders to modify their behaviour* (CALD).

Већина наведених глагола учествује у каузативној алтернацији, на пример:

а. *That was 20 years ago and things have changed since then* (CALD).

б. *Computers have changed the way people work* (OALD).

1.2.8.2. Семантички садржај ових глагола представићемо на примеру глагола *turn*, који се односи на потпуну промену или трансформацију. Узрочно значење глагола *turn* садржано је искључиво у транзитивној употреби, типично у значењу “make rancid”:

The heat turned the milk sour (OALD).

Овај се глагол може користити и у генералном контексту промене, као нпр.:

Just follow the rules and you can turn the worst of times into the best of times (CCED).

Аргументска структура глагола попут *turn* са узрочним значењем обухвата следеће елементе: 1) ентитет који подлеже промени (*the milk*), 2) његово изворно стање (имплицитно – *fresh*) и 3) његово циљно стање (*sour*). Постоји хијерархијски однос између почетног и крајњег стања, како истиче Б. Левин: „Циљно стање се увек мора изразити, док се почетно стање може исказати једино ако је циљно стање изречено“ (Levin 1993: 178)¹. На овај начин ауторка објашњава механизам алтернације типа *тоталне трансформације* (у транзитивном облику), који илуструје на следећи начин:

а. *The witch turned him into a frog.*

б. *The witch turned him from a prince into a frog.* (ib.)

Немогућност исказивања искључиво изворног стања ентитета који подлеже промени ауторка категоризује као немогућност учествовања у алтернацији типа *материјал/производ* (у интранзитивном облику):

**He turned from a prince.*

He turned into a frog. (ib.)

Из дате констатације произилази да је циљно стање оно које има већу проминентност у језичком и концептуалном смислу, будући да представља срж информације.

¹ “The final state always must be expressed, while the initial state can only be expressed if the final state is expressed” (Levin 1993: 178).

1.2.9. Глаголи промене стања, услова или положаја

Глаголе који се односе на стање, услове или положај у коме се неки ентитет налази поделићемо на две подгрупе. Прва подгрупа садржи глаголе са општим значењем промене стања, услова или положаја неког ентитета – [CAUSE TO BE/GET INTO A SPECIFIED STATE/CONDITION/POSITION]. Ово значење се у енглеском реализује путем семантички непотпуних глагола *bring, drive, get, have, make, put, place, render, set*. Имајући у виду чињеницу да поменуте лексеме имају развијену полисемију, чак и међу узрочним значењима, као и појаву да у реализацији једног значења глагол може ступати у више различитих конструкција, приступићемо разматрању сваке лексеме понаособ у назначеном значењу. Друга подгрупа глагола садржи супротно значење, које се огледа у задржавању постојећег стања, услова или положаја неког ентитета, и укључује глаголе *keep, leave, remain*.

1.2.9.1. Глаголи са значењем промене стања, услова или положаја

1.2.9.1.1. Глагол *make* у каузативној употреби реализује значење парадигматично за целу групу: “to cause to be or become (sth specified)”. Оно се може даље разложити на посебна подзначења која имају специфичну синтаксичку реализацију.

1) Глагол *make* са адјективном допуном преноси значење “to cause sb/sth to have a particular quality”:

MAKE STH CLEAR = CAUSE IT TO BE/BECOME CLEAR

/N1 (cause: inanim.; sit./event) V N2 (patient: anim./inanim) ADJ (result: change of state)/

Примери: *The full story was never made public* (OALD). *She made her objections clear* (ib.). *He made it clear that he objected* (ib.). *The book’s advertised as “navigation made easy”* (CALD). *His attitude made him very unpopular with colleagues* (LDOCE). *She made life very difficult for me* (CCED). *She’s made it obvious that she’s appalled by me* (ib.). *Rationing has made it easier to find some products like eggs, butter and meat* (ib.).

Са суперлативом придева: *make sth the best/worst/most expensive, etc.* (LDOCE). *Over 80,000 people attended, making it the biggest sporting event in the area* (ib.).

2) Глагол *make* са именичком допуном у значењу “to cause sb/sth to become what is denoted by the complement”, нпр.:

MAKE SB A STAR = CAUSE SB TO BECOME A STAR

/N1 (cause: human; inanim: sit., nat. force) V N2 (patient: anim./inanim) N3 (result: change of state)/

Примери: *The defeat which made him again a wanderer* (OED). *This sentence made the noisy doctor a popular hero* (ib.). *I made painting the house my project for the summer* (OALD). *She made it her business to find out who was responsible* (ib.). *It's the good weather that makes Spain such a popular tourist destination* (CALD). *Its beautiful beaches make this a highly popular area with tourists* (LDOCE). *It was this movie which made him a star* (ib.). *He returned to Chicago, and made it his base for the rest of his life* (CCED).

3) Глагол *make* са допуном у облику прошлог партиципа, углавном у изразима:

MAKE ONESELF/SB KNOWN/ACQUAINTED/UNDERSTOOD/FELT/SEEN/ HEARD.

/N1 (causer: human) V N2 (patient: human, often refl.; inanim) V-ED (result: change of state)/

Примери: *Their coming from you will make them [sc. sermons] read* (OED). *Can you make yourself understood in Russian?* (OALD) *She couldn't make herself heard above the noise of the traffic* (ib.). *I can make myself understood in French, but I'm not fluent* (CALD). *They went up to the Ambassador and made themselves known (to her)* (ib.).

1.2.9.1.2. Формални глагол *render* у свом примарном значењу: “to cause sb/sth to be in a particular state or condition”.

/N1 (cause: inanim.; sit., nat. force) V N2 (patient: human/inanim.: sit., object, substance) ADJ (result: change of state)/

Примери: *Hundreds of people were rendered homeless by the earthquake* (OALD). *His rudeness rendered me speechless* (CALD). *The blow to his head was strong enough to render him unconscious* (LDOCE). *The angry exchange rendered future compromise impossible* (ib.). *It contained so many errors as to render it worthless* (CCED). *The absorbed heat is expended in rendering the substance viscous* (OED).

1.2.9.1.3. Глагол *get* у везивној, семикопулативној функцији (енгл. *linking verb*) има значење са интранзитивном и транзитивном варијантом “to reach a particular state or condition; to make sb/sth/yourself reach a particular state or condition”. Примери: *I'm just getting the kids ready for school* (OALD). *Can you help me get everything ready for the party?* (ib.) *I've got to get a room ready for our guests* (LDOCE). *Chris and Debbie got married last summer* (CALD). Употребом са адјективним комплементом објекта указује се на извршену промену која се тиче позиције или стања ентитета означеног објектом реченице.

/N1 (cause: human) V N2 (patient: anim./inanim) ADJ (result: change of state)/

Примери: *Don't get your dress dirty!* (ib.) *It took them fifteen minutes to get the boat ready* (LDOCE). *I don't know if I can get it clean* (CCED).

1.2.9.1.4. Глагол *bring* као једно од својих изведених значења има и следеће: “to cause sb/sth to reach a particular state or condition”. Резултирајуће стање формализује се путем допуне у облику фразе с предлогом *to*, у изразима: *bring sth to an end/a close/a halt/a conclusion (= make sth stop)*; *to a head, issue, pitch; to bearings, cure, rights; to death, hardness, idleness, mischief, nought, obedience, shame; to account, book, hand, light, trial; to mind, reason, recollection, remembrance; to bed; to oneself (= to one’s senses)*.

Примери: *The trial was swiftly brought to an end* (LDOCE). *It was the war that first brought him to power (= make someone have power over a country)* (ib.). *So far the US has been unable to bring him to justice (= make him be punished for his actions)* (ib.). *The country had been brought to its knees (= caused to be in such a bad condition that it is almost impossible to continue)* (ib.). *The article brought her into conflict with the authorities* (OALD). *Bring the water to the boil (= make it start boiling)* (CALD).

/N1 V N2 N3/: *She’s brought us so much happiness over the years* (CALD).

/N1 V N2 V-ING/: *The explosion brought the whole building crashing to the ground* (ib.).

1.2.9.1.5. Прелазни глагол *have* у значењу узроковања преласка у одређено стање не користи се у пасиву. Могућа је употреба са адјективном или адвербијалном допуном, као и посебна употреба са герундивном допуном, обично у смислу покретања неког процеса.

/N1 V N2 ADJ/ADV/: У изразима: *have something ready/organized/ prepared etc*; *We’ll have your car ready by 3 o’clock* (LLA). *I want to have everything ready in good time* (OALD). *I should have the car ready by Monday* (LDOCE). *I had my calculator ready* (ib.).

I have... determined to have the apple trees down (OED). *They are having the pavement up for the electric light* (ib.).

/N1 V N2 V-ING/: *He had his audience listening attentively* (OALD). *Within minutes he had the whole audience laughing and clapping* (LDOCE).

У употреби са герундивном допуном, значење промене стања код овог глагола додирује се са доменом изазивања одређене реакције.

Посебна употреба овог глагола преноси смисао узроковања да се део нечијег сопственог тела или неки предмет нађе у одређеном положају или стању. Примери: *have something open/closed/on, etc*: *I had my eyes half-closed* (LDOCE).; *Janice likes to have the window open* (ib.); *She had her back to the door* (ib.). *Mary had her eyes closed* (CCED). *They had the curtains open* (ib.). *He had his shirt buttoned* (ib.). *As I was working, I had the radio on* (ib.). *He had his hand on Maria’s shoulder* (ib.).

1.2.9.1.6. Глагол *put* у изведеном значењу “to cause sb/sth to be in the state or condition mentioned”. Овај глагол служи се конструкцијом са директним објектом и адвербијалном, односно предлошком фразом, која се односи на промену стања.

/N1 V N2 ADV/PP/: *The incident put her in a bad mood* (OALD). *Let’s give her the chance to put her ideas into practice* (CALD). *His boss resigned and Murphy was put in charge* (LDOCE). *A knee injury put him out of action for three months* (ib.). *The British people put us back in power* (CCED). Рефлексивна употреба: *Don’t put yourself into a situation you can’t handle* (LDOCE). *He was putting himself at risk* (CCED).

У изразима: *to put at ease, put at rest; to put in doubt, fear, mind, remembrance, trust; to put in (or into) action, adventure, communication, competition, execution, force, motion, order, play, possession, one’s power, practice, print, readiness, shape, tune, use, etc.; put on record, put to rights, put to silence, put to sleep, put in the wrong*, и др.

Примери: *I was put in charge of the office* (OALD). *I tried to put the matter into perspective* (ib.). *Are you prepared to put your children at risk?* (CALD) *This puts me in a very difficult position* (ib.). *I know she’s gone forever but I just can’t put her out of my mind/head (= forget her)* (ib.). *He’s putting me under pressure to change my mind* (ib.). *I don’t want to put you in danger* (LDOCE). *Pit closures have put thousands of miners out of a job (= made them lose their job)* (ib.). *His boss resigned and Murphy was put in charge* (ib.). *Politics puts me to sleep* (ib.). *The British people put us back in power* (CCED).

1.2.9.1.7. Глагол *place* у примарном значењу: а) “cause sb/sth to be in a particular position”; б) “cause sb/oneself to be in a particular situation”. Према томе, овај се глагол користи у контексту промене положаја или, аналогно, позиције или ситуације у којој се неко налази. Глагол *place* је формалнији него *put*, и претежно се користи у писаном језичком медијуму.

Примери: а) *I was so placed... that I could not avoid hearing* (OED). *Three points, however they may be placed, must always lie in the same plane* (ib.). *He placed his hand on her shoulder* (OALD). *A bomb had been placed under the seat* (ib.). *She poured the doctor a cup of tea and placed it on the table* (LDOCE). *She placed the letter in front of me* (CALD).

б) *His resignation placed us in a difficult position* (OALD). *The government is being placed under pressure to give financial help to farmers* (LDOCE). *Widespread protests have placed the President under serious pressure* (CCED). *The crisis could well place the relationship at risk* (ib.). *The remaining 30 percent of each army will be placed under UN control* (ib.).

1.2.9.1.8. Глагол *drive* у секундарном значењу “(tr.) to make sb/sth get into a bad or extreme state, usually an emotional one” (LDOCE). Овде се значење довођења у ново, другачије стање преплиће са значењем узроковања афективне реакције, те ове две употребе глагола *drive* није могуће строго одвојити. Адјективна допуна добро се уклапа у концептуализацију промене стања, будући да се стање типично формализује путем придева. Ако бисмо хтели да издвојимо нијансе значења, могли бисмо рећи да глаголима промене стања одговара употреба глагола *drive* са фокусом на резултирајућем психофизичком стању, означеном адјективном допуном, док глаголима афективне реакције припада његова употреба са фокусом на изазваној афективној реакцији као резултату узроковања. Поменуће импликације могу се разлучити тек на нивоу контекстуалне употребе поменутог глагола.

/N1 V N2 ADJ/: *drive sb crazy/nuts/mad/insane* (= make sb feel very annoyed): *This cough is driving me mad!* (LDOCE) *drive sb crazy/wild* (= make sb feel very sexually excited) (ib.);

/N1 V N2 (in)to N3/: *drive sb to distraction/desperation*: *The mosquitoes drive me to distraction* (ib.). *The factory had been driven into bankruptcy* (ib.).

1.2.9.1.9. Глагол *set* у изведеном значењу: “to cause sb/sth to be in a particular state; to start sth happening”. Његову употребу илустроваћемо примерима разврстаним према типовима комплементације.

/N1 V N2 ADV/PP/: *Her manner immediately set everyone at their ease* (OALD). *He pulled the lever and set the machine in motion* (OALD). *The new director has set a lot of changes in motion in our department* (CALD). *It is believed that the building was set alight/ablaze/on fire deliberately* (ib.). *If I’ve made a mistake, then it’s up to me to set it right* (= correct it) (ib.).

/N1 V N2 ADJ/: TO SET SB FREE = CAUSE SB TO BE FREE. *The hijackers set the hostages free* (OALD). *After years in prison, the men who had wrongfully been found guilty of the bombing were finally set free* (CALD).

/N1 V N2 V-ING/: TO SET STH GOING = CAUSE STH TO START WORKING (CCED). *Set the kitchen timer going* (CCED). *Her remarks set me thinking* (OALD). *A phrase from the conference floor set my mind wandering* (CCED).

1.2.9.2. Глаголи са значењем задржавања стања, услова или положаја. Узрочни процес везан за стање у коме се ентитет налази обично подразумева промену тог стања, као што се и узроковање у целини односи на неку врсту промене. Међутим, постоје узрочни процеси који укључују напор да се неки ентитет одржи у одређеном стању. У

складу са тим, издвојили смо глаголе који преносе опште значење [CAUSE TO STAY (NOT CHANGE) IN A SPECIFIED STATE OR CONDITION]: *keep, leave, remain*.

У поменутом значењу, глагол *keep* има бројне могућности у погледу комплементације.

Ако је резултат узроковања задржавање почетног стања, овај глагол захтева допуну у облику придева, са или без директног објекта.

/N1 V (N2) ADJ/: *We huddled together to keep warm* (OALD). *Keep your room tidy* (LDOCE).

Са овим значењем преклапа се оно које за резултат има задржавање позиције или места.

/N1 V (N2) ADV/PP/: *Keep left* (= stay on the road to the left) at the traffic lights (CALD). *He kept his coat on* (OALD). *The police put up barriers to keep the crowds back* (LDOCE). *Doctors will keep her in hospital for at least another week* (CCED).

Ако је директни објекат праћен герундом, резултат представља неки процес или акцију.

/N1 V N2 V-ING/: *I'm very sorry to keep you waiting* (OALD). *Jane kept the engine running* (LDOCE).

Употребу глагола *leave* и *remain* у значењу задржавања места на коме се нешто налази или задржавања нечије позиције илуструју следећи примери : *Leave the door open, please* (OALD). *Don't leave tools lying about* (LDOCE). *Leave the pots to soak overnight* (ib.). *We remained friends* (LDOCE).

1.2.10. Глаголи промене друштвеног карактера

У овој групи објединили смо глаголе који означавају промене у друштвеном смислу, а могу се односити на нечију националност, обичаје, стил или начин живота. Опште значење [CAUSE TO ADOPT A SPECIFIC STYLE, CHARACTER OR CUSTOMS] реализују следеће лексеме: *africanize, Americanize, anglicize, Aryanize, Australianize, barbarize, catholicize, Christianize, citify, Europeanize, Frenchify, Gallicize, Germanize, Gothicize, Hebraize, Hellenize, Hispanicize, Italianize, Latinize, localize, nationalize, naturalize, Nazify, Normanize, Occidentalize, Orientalize, Prussianize, republicanize, Romanize, ruralize, Russify, Russianize, rusticate, suburbanize, Teutonize, urbanize, westernize, yuppify*.

Промене које се тичу националности као дела друштвеног идентитета неке особе или народа преносе се следећим енглеским глаголима: *africanize, Americanize, anglicize, Australianize, Europeanize, Frenchify, Gallicize, Germanize, Gothicize, Hebraize, Hellenize,*

Hispanicize, Italianize, Latinize, Prussianize. Њихово опште значење има формулу [MAKE X IN CHARACTER], X = ADJECTIVE OF NATIONALITY. На пример, *anglicize* [MAKE SB/STH ENGLISH IN CHARACTER]: *Gutmann anglicized his name to Goodman* (OALD). Или, глагол *Americanize* [MAKE AMERICAN IN CHARACTER]. Већина наведених глагола има само ово значење, али има и изузетака. Такав је глагол *Latinize*, који се користи у контексту коришћења латиничног писма, али у својој полисемантичкој структури садржи и значење асимилације [CAUSE TO ACQUIRE LATIN STYLE OR CUSTOMS]. Будући да појам *Latin* није национално, већ културно и историјски одређен, ми смо прикључили поменуто значење глагола *Latinize* као максимално блиско глаголима промене националности. Такви су и следећи глаголи који кодирају процесе асимилације која се врши у односу на читав културни тип који обухвата шири регион: *Normanize, Orientalize*, као и алтернативни облици *Occidentalize* [MAKE OR BECOME OCCIDENTAL] и *westernize* [INFLUENCE OR MAKE FAMILIAR WITH THE CUSTOMS, PRACTICES OF THE WEST].

Такође, истичемо постојање алтернативних облика код глагола промене националности. У питању могу бити две лексеме изведене различитим суфиксима од исте основе, при чему између њих нема битне разлике у значењу, нпр.: *Russify, Russianize* [CAUSE TO BECOME RUSSIAN IN CHARACTER]. Глаголи који се односе на исти друштвени ентитет могу бити изведени и од различитих творбених основа, као нпр.: *Teutonize, Germanize* у истом значењу [MAKE OR BECOME GERMAN OR GERMANIC]. Некада разлика између алтернативних облика постоји у равни функционалних стилова. Такав је случај код неформалног глагола са домаћом основом *Frenchify* у значењу [MAKE OR BECOME FRENCH IN APPEARANCE, BEHAVIOUR] и неутралног глагола са страном основом *Gallicize* у веома блиском значењу [MAKE OR BECOME FRENCH IN ATTITUDE, LANGUAGE].

Промену вере означавају следећи глаголи: *catholicize, Christianize, Romanize*. Пример: *Christianize* [MAKE CHRISTIAN OR CONVERT TO CHRISTIANITY].

Промену карактера, природе нечега, при чему је ново стање означено придевом у семантичкој структури глагола, остварују следеће лексеме: *barbarize* [MAKE BARBAROUS], *yuppify* [MAKE YUPPIE IN NATURE], *Aryanize* [MAKE CHARACTERISTICALLY ARYAN] (in Nazi ideology).

Промену начина живота налазимо код глагола чије се значење остварује у односу на опозицију *урбано* : *рурално*. Из грађе смо издвојили следеће лексеме: *citify* [CAUSE TO CONFORM TO OR ADOPT THE CUSTOMS, HABITS, OR DRESS OF CITY PEOPLE], *rusticate* [MAKE OR BECOME RUSTIC IN STYLE, BEHAVIOUR], *ruralize* [MAKE RURAL IN CHARACTER, APPEARANCE],

suburbanize [MAKE SUBURBAN], *urbanize* [MAKE MORE INDUSTRIALIZED AND URBAN] (esp a predominantly rural area or country).

Асимилативне промене у циљу прилагођавања локалитету у коме се неко или нешто налази: *nationalize* [MAKE NATIONAL IN SCOPE, CHARACTER, OR STATUS], *naturalize* [TO GIVE CITIZENSHIP TO (A PERSON OF FOREIGN BIRTH)], *localize* [MAKE STH SUITABLE FOR A PARTICULAR PLACE, AREA OR MARKET]: *We will localize the app into French, Japanese, and two written forms of Chinese* (OALD).

1.2.11. Остали глаголи промене стања

Ако пођемо од чињенице да процес промене стања подразумева изворно и циљно стање (А и В), и ако узмемо случајеве када су ти процеси реверзибилни, по моделу $A \rightarrow B \quad B \rightarrow A$ (нпр. *равно* $\rightarrow$ *неравно*; *неравно* $\rightarrow$ *равно*), онда можемо претпоставити да ћемо прегледом грађе издвојити скупине глагола са значењем [(У)ЧИНИТИ РАВНИМ] и [(У)ЧИНИТИ НЕРАВНИМ]. Ово се може очекивати с обзиром на то да се својство које се мења означава придевима бинарног карактера (*раван* : *нераван*), који представљају поларитет односно крајње тачке на некој скали.

У прилог томе говори А. Голдберг (Goldberg 1995) у својој студији о семантици конструкција. Говорећи о семантици резултативне конструкције X CAUSES Y TO BECOME Z, поменута ауторка се дотиче овог питања, а пошто та конструкција обавезно захтева учешће глагола промене стања, њени налази су валидни и релевантни за нашу тему. Наиме, А. Голдберг истиче да је један од обавезних фактора који условљавају резултативну конструкцију тај да резултативни придев (Z) представља крајњу тачку на некој скали. Она томе додаје следећу тврдњу: „Тип придева који се могу јавити као резултатив је прилично ограничен. Док се придеви ‘уснуо/будан’, ‘отворен/затворен’, ‘раван/прав/гладак’, ‘слободан’, ‘пун/празан’, ‘мртав/жив’, ‘болестан’, ‘промукао’, ‘трезан’ и ‘луд’ доста правилно јављају, други се јављају ретко или никада“ (Goldberg 1995: 195)². Приметно је да већина наведених придева представља бинарне парове, и то, како ћемо показати у наставку, управо придеве који учествују у грађењу значења глагола промене стања.

Прегледом грађе установили смо бинарне групе глагола са супротним значењем типа [УЧИНИТИ НЕРАВНИМ] : [УЧИНИТИ РАВНИМ], а чију творбену основу представљају

² “The type of adjective that can occur as a resultative is fairly limited. While adjectives ‘asleep/awake’, ‘open/shut’, ‘flat/straight/smooth’, ‘free’, ‘full/ empty’, ‘dead/alive’, ‘sick’, ‘hoarse’, ‘sober’, and ‘crazy’ occur fairly regularly, others occur rarely if at all” (Goldberg 1995: 195).

бинарни придеви. О томе најбоље сведочи списак глагола промене стања у физичком домену као и у апстрактним доменима који прилажемо у наставку. Међутим, ова одлика протеже се на целу класу глагола промене стања и може се, на пример, видети и код глагола промене агрегатног стања (глаголи са значењем [УЧИНИТИ ЧВРСТИМ] : [УЧИНИТИ ТЕЧНИМ]). Све ово нас наводи на закључак да је сам концепт промене стања често бинарног карактера и да то условљава семантику глагола узроковања у домену промене стања.

У наставку ћемо навести разноврсне семантичке групе глагола које се генерално односе на неку врсту промене стања изазвану спољашњим узроком. У угластим заградама наводимо опште значење групе глагола. Њихове семантичке и синтаксичке карактеристике у потпуности одговарају обрасцу који је успостављен за класу глагола промене стања, те стога не изискују засебну анализу. Такође, глаголи које наводимо у следећем списку показују неку врсту ограничења у односу на претходне, типичне представнике поменуте класе, било у погледу развијености полисемне структуре, било у смислу домена употребе.

Подела преосталих глагола промене стања извршена је према критеријуму припадности групе општим семантичким доменима. Конкретно, извршили смо поделу семантичких група глагола на физички домен и апстрактне домене. У физичком домену фигурирају глаголи промене стања до којег долази путем директне манипулације неким предметом. Апстрактним доменима припадају глаголи који означавају промену менталног или духовног својства или стања а који имају све карактеристике типичне за глаголе промене стања.

1.2.11.1. Глаголи промене стања путем директне манипулације

Глаголи са значењем [CAUSE TO SEPARATE]: *decompose, divide, dissolve, resolve* (technical), *scatter*.

Примери: *The Wall used to divide East and West Berlin* (LDOCE). *Dissolve the tablet in water* (OALD). *This mixture will resolve into two separate compounds* (LDOCE). *The soldiers came in and scattered the crowd* (CALD).

Глаголи са значењем [CAUSE TO WRINKLE]: *crease, crinkle, crumple, furrow, rumple, wrinkle*.

Примери: *Pack your suit carefully so that you don't crease it* (OALD). *He smiled boyishly, crinkling his eyes* (LDOCE). *She crumpled the letter up into a ball and threw it on the fire* (OALD). *The wheels of the heavy tractor furrowed the soft ground* (CALD). *The pain*

of the headache made him furrow his brow (CALD). The bed was rumpled where he had slept (OALD). Carter wrinkled his forehead in concentration (LDOCE).

Глаголи са значењем [CAUSE TO BECOME FLAT]: *flatten, roll out, smooth, straighten*.

Примери: *These exercises will help to flatten your stomach (OALD). Roll out the pastry (ib.). Liz smoothed her skirt and sat down (LDOCE). I straightened my tie and walked in (OALD).*

Глаголи са значењем [CAUSE TO SPREAD]: *diffuse, dilate, disseminate, disperse, splay, unfold*.

Примери: *Television is a powerful means of diffusing knowledge (CALD). Horses sometimes dilate their nostrils when anxious (OALD). Her findings have been widely disseminated (LDOCE). The intense currents disperse the sewage (CCED). She unfolded her arms (OALD).*

Глаголи са значењем [CAUSE TO BURN]: *burn, char, deflagrate, ignite, inflame (fig), kindle, light, scorch, sear, singe*.

Примери: *Make sure the iron isn't too hot or you'll burn the cloth (LDOCE). Flames melted a lead pipe and ignited leaking gas (OALD). Steve took out a cigarette and lit it (ib.). I scorched my dress when I was ironing it (ib.). The heat seared their skin (LDOCE). The flames had singed her hair (ib.).*

Глаголи са значењем [CAUSE TO FORM]: *bubble, clot, consolidate, encrust, globe, grain, incorporate, kink, pair, pustulate*.

Примери: *The new car design incorporates all the latest safety features (OALD). We were each paired with a newcomer to help with training (LDOCE).*

Глаголи са значењем [CAUSE TO GROW]: *boom, develop, dwindle, fatten, germinate*.

Примери: *She developed the company from nothing (OALD).*

Глаголи са значењем [CAUSE TO BECOME DIRTY]: *befoul, begrime, besmirch, defile, dirty, foul (up), grime, mire, pollute*.

Примери: *It's a shame that such a beautiful area has been defiled by a rubbish dump (CALD). We won't invest in any company that pollutes the environment (ib.).*

1.2.11.2. Глаголи промене стања у апстрактним доменима

Глаголи са значењем [CAUSE TO BECOME AWAKE]: *awake, awaken, raise (literary), rouse (formal), wake*.

Примери: *He was awakened at dawn by the sound of crying (OALD). Try as he might he could not raise her (LDOCE). His banging roused the neighbours (ib). Try not to wake the baby (ib.).*

Глаголи са значењем [CAUSE TO BECOME CLEAR]: *clarify, clear, demistify, elucidate, explicate, illuminate.*

Примери: *Talking to someone has helped clarify my feelings (OALD). The reasons for the change in weather conditions have been elucidated by several scientists (CALD).*

Глаголи са значењем [CAUSE TO BECOME UNCLEAR]: *bedim, befog, befuddle, blur, confuse, efface, entangle, obscure.*

Примери: *The mist blurred the edges of the buildings (OALD). The view was obscured by fog (ib.).*

Глаголи са значењем [CAUSE TO BECOME HOLY]: *consecrate, deify, divinize, sanctify.*

Примери: *He defied Pope John Paul II by consecrating four bishops without his approval (CCED). She is trying to make amends for her marriage not being sanctified (CCED). Valentino was virtually deified by legions of female fans (ib.).*

Глаголи са значењем [CAUSE TO BECOME PUBLICLY KNOWN]: *advertise, announce, apprise, declare, disclose, discover, divulge, familiarize, give out, intimate, issue, proclaim, popularize, unveil, vulgarize.*

Примери: *The players can advertise baked beans, but not rugby boots (CCED). They haven't formally announced their engagement yet (OALD). It is not company policy to divulge personal details of employees (LDOCE). Television has an important role to play in popularizing new scientific ideas (CALD).*

Глаголи са значењем [CAUSE TO UNDERGO A PROCESS]: *absorb, adsorb, autolyse, condense, diffract, engage, ferment, hypertrophy, lyse, metamorphose, mutate, osmose, outgas, precess, react, recrystallize, reflect, refract, reproduce, rupture, subject, sublime, weather.*

Примери: *Plants absorb carbon dioxide from the air and moisture from the soil (CCED). Engage the clutch before selecting a gear (OALD). From an easygoing young girl, she had metamorphosed into a neurotic middle-aged woman (LDOCE). Many mercury salts sublime when heated (CED). The paint on the outside walls has weathered badly (= has changed and been damaged by the weather) (CALD).*

1.2.11.3. Морфолошке групе глагола промене стања

За разлику од других класа глагола узроковања, глаголи промене стања захтевају класификацију према морфолошком критеријуму. У енглеском, као и у српском језику, постоје одређени суфикси и префикси који се користе за образовање глагола промене

стања који кодирају спољашњи узрок. Ове изведенице образују се од придевских и именичких творбених основа које означавају својство или стање.

1.2.11.3.1. Глаголи изведени путем суфикса -АТЕ, у значењу [CAUSE TO HAVE A PARTICULAR QUALITY].

На пример, глагол *attenuate* у значењу “to make sth weaker or less effective”: *The drug attenuates the effects of the virus* (OALD). Или, глагол *exaggerate* у значењу “to make sth seem better, larger, worse, etc. than it really is”: *Sheila admitted that she did sometimes exaggerate the demands of her job* (CCED).

Из грађе смо издвојили следеће глаголе на -АТЕ: *acerbate, agglutinate, aggravate, alleviate, amalgamate, asphyxiate, attenuate, automate, capacitate, coagulate, complicate, concentrate, alienate, ameliorate, assimilate, consolidate, contaminate, debilitate, decorate, denitrate, disproportionate, elasticate, emaciate, ethylate, exaggerate, evacuate, facilitate, fixate, fluctuate, habituate, hydrate, hydrogenate, infiltrate, irrigate, lubricate, macerate, mercurate, methylate, mitigate, moderate, nitrate, oscillate, permeate, promulgate, quadruplicate, reduplicate, regelate, regenerate, refrigerate, reincarnate, segregate, solvate, sophisticate, subjugate, subordinate, triangulate, ulcerate, vacate, vibrate, vitiate*.

1.2.11.3.2. Глаголи изведени путем суфикса -ЕН, који имају опште значење [CAUSE TO HAVE A CERTAIN QUALITY OR BE IN A PARTICULAR STATE], при чему је својство или стање које настаје као резултат узрочног процеса означено придевом или именицом које представљају творбену основу глагола.

На пример, глагол *moisten* у значењу релативне промене – “to make sth slightly wet or to become slightly wet”: *Moisten the cloth before using it to clean glass* (CALD). Или, глагол *thick* у значењу апсолутне промене – “to make sth thick” (за опште значење апсолутне и релативне промене в. одељак 1.2.11.3.4.): *Thicken the soup by adding potatoes* (LDOCE).

Наша грађа садржи следеће глаголе на -ЕН: *awaken, blacken, broaden, brisken, brighten, cheapen, coarsen, dampen, darken, deaden, deafen, fasten, fatten, flatten, freshen, harden, hoarsen, lengthen, lessen, lighten, loosen, louden, milden, moisten, neaten, quicken, quieten, ripen, roughen, sharpen, sicken, slacken, smarten, smoothen, soften, steepen, stiffen, straighten, strengthen, sweeten, tauten, thicken, tighten, toughen, weaken, wizen, worsen*.

1.2.11.3.3. Глаголи изведени путем суфикса -ИFY у значењу [CAUSE TO CHANGE STATE, QUALITY OR CONDITION].

На пример, глагол *purify* у контексту неживих ентитета, у значењу “to make sth pure by removing substances that are dirty, harmful or not wanted”: *One tablet will purify a litre of*

water (OALD). Када се односи на људе *purify* има значење “to make sb pure by removing evil from their souls”: *Hindus purify themselves by bathing in the River Ganges* (ib.). Такође, наводимо и глагол *solidify* у значењу “to turn a liquid into a solid”: *The Energy Department plans to solidify the deadly waste in a high-tech billion-dollar factory* (CCED).

Такође, поједини глаголи ове групе могу кодирати и значење релативне промене, као, на пример, глагол *beautify* у значењу “make sth/sb seem more beautiful”: *Money has been raised to beautify the area* (CALD). *She went upstairs to beautify herself* (ib.).

Глаголи изведени путем суфикса -IFY су следећи: *acetify, acidify, alkalify, basify, beautify, casefy, calcify, compactify, denitrify, disqualify, emulsify, falsify, fortify, fructify, gasify, glorify, humidify, intensify, jellyfy, ladyfy, liquefy, mystify, nitrify, petrify, prettify, purify, putrefy, rarefy, rigidify, saponify, solidify, stultify, subjectify, tepefy, tumefy, uglify, unify, vivify, vitrify*.

1.2.11.3.4. Глаголи изведени путем суфикса -IZE/-ISE, у значењу [CAUSE TO CHANGE STATE, CONDITION]

Глаголи који се завршавају на -IZE образују се од именичких и придевских основа, које означавају одређено стање или услове у којима се неки ентитет налази. Такви глаголи се односе на процесе у којима се изазива стање или услови на које реферише именица или придев у њиховој основи. Узрочно дејство се може односити на неживе ентитете или на људе.

Код глагола ове групе можемо разликовати два значења:

1) Опште значење релативне промене, према формули [CAUSE TO HAVE MORE OF A PARTICULAR QUALITY]. Релативна промена представља промену у степену у којем неки ентитет испољава одређени квалитет, који на тај начин представља његово ново стање. На пример, глагол *modernize*, у значењу “make sth more modern”: *The company is investing \$9 million to modernize its factories* (OALD). Глагол *dramatize* у значењу “to make a situation seem more exciting, terrible, etc. than it really is”: *Why do you have to dramatize everything?* (LDOCE).

2) Опште значење апсолутне промене: [CAUSE STH TO CHANGE INTO STH ELSE]. Апсолутна промена представља прелазак у сасвим ново стање. На пример, *standardize*, у значењу “to make sth standard”: *Attempts to standardize English spelling have never been successful* (LDOCE). Глагол *crystallize* у значењу “to turn liquid into crystals”: *The liquid crystallized* (LDOCE).

Остали глаголи на -IZE су следећи: *achromatize, actualize, aggrandize, alkalize, aromatize, automatize, bestialize, caramelize, carbonize, classicize, commercialize,*

communize, concretize, contemporize, conventionalize, crystallize, democratize, denaturalize, depolarize, devitalize, diabolize, elasticize, energize, enigmatize, equalize, eternalize, fanaticize, feminize, fluidize, formalize, fossilize, gelatinize, generalize, harmonize, homogenize, humanize, hybridize, illegalize, immaterialize, immobilize, immunize, impersonalize, intellectualize, internalize, internationalize, legalize, liquidize, magnetize, masculinize, mechanize, melodramatize, metallize, modernize, monotonize, normalize, neutralize, oxidize, plasticize, popularize, pulverize, regularize, relativize, ruggedize, sanitize, sensitize, sentimentalize, sexualize, signalize, singularize, spiritualize, stabilize, standardize, sterilize, substantialize, subtilize, tenderize, territorialize, thermalize, universalize, unionize, utilize, vaporize, vitalize, vulgarize, womanize, volatilize.

1.2.11.3.5. Глаголи изведени путем префикса BE-: [CAUSE STH TO BE]

Глаголи: *becalm, bedim, befog, befool, befoul, befriend, befuddle, begrime, belittle, benumb, besiege, besmirch.*

Примери: *The ship was becalmed (= there was no wind so it could not move) (OALD). The rebels besieged the fort (ib.).*

1.2.11.3.6. Глаголи изведени путем префикса DE-: [CAUSE NOT TO HAVE STH, REMOVE]

Глаголи: *de-ice, deactivate, debar, debark, debone, debug, debunk, defog, defrost, dethrone.*

Примери: *Debone the fish (= remove its bones) (LDOCE). The king was dethroned (= removed from power) (ib.).*

1.2.11.3.7. Глаголи изведени путем префикса EN-/EM-: [CAUSE TO BE]

Глаголи: *enable, enfeeble, enlarge, embolden, ennoble, enrich, enrol.*

Примери: *Police will have the pictures enlarged in an attempt to identify the thief (LDOCE). A good way to enlarge your vocabulary is to read a daily newspaper (ib.).*

1.2.11.3.8. Глаголи изведени путем префикса IN- (са варијантама IL-/IM-/IR): [CAUSE TO BE IN A PARTICULAR CONDITION].

Глаголи: *imperil, improve, indispose, inflame.*

Примери: *Tax increases now might imperil economic recovery (LDOCE). The General holds the rebels responsible for inflaming the situation (CCED).*

1.2.11.3.9. Глаголи изведени путем префикса UN-. Овај префикс додаје се глаголима који означавају неки процес да би се добио изведени глагол који означава супротни процес од оног у његовој основи. На пример, *unburden* има супротно значење у односу на *burden* – “to take sth that causes a lot of work or worry away from sb/sth”: *Somehow he had to unburden his soul to somebody, and it couldn't be to Laura (CCED).*

Глаголи: *unbend, unbind, unburden, unchain, unman, unroll*.

Пример: *She unrolled the most beautiful carpet* (CALD).

Да закључимо: глаголи промене стања, који учествују у каузативној алтернацији, дефинисани су семантички и морфолошки. Семантичке групе глагола промене стања одређене су својим општим значењем, заједничким за све чланове групе; док су морфолошке групе глагола одређене заједничким творбеним формантом (афиксом), који такође има опште значење уграђено у семантичку структуру глагола који су путем тог афикса изведени.

2. ГЛАГОЛИ СТВАРАЊА И УНИШТАВАЊА

2.1. Опште карактеристике

2.1.1. Ова класа глагола узроковања обухвата две семантички опозитне групе: глаголе који кодирају узрочне процесе који доводе до тога да неки ентитет бива створен (*глаголи стварања*) и глаголе који маркирају узрочне процесе уништења ентитета (*глаголи уништавања*).

2.1.2. **Ситуативни оквир глагола стварања и уништавања.** Опште значење глагола ове класе може се дефинисати као [CAUSE SB/STH TO EXIST/CEASE TO EXIST]. На више места смо помињали да су каузативност и транзитивност међусобно условљене категорије. У складу са тим, транзитивна употреба ових глагола указује на узрочни процес који доводи до резултата у виду стварања или уништавања. Са друге стране, интранзитивна употреба нема узрочну компоненту, те означава сам процес стварања или уништавања, који се концептуализује као процес са аутономним карактером. Фокус нашег истраживања је на узрочном значењу, а самим тим, и на транзитивној употреби глагола. Међутим, дужни смо да се осврнемо на чињеницу да поједини чланови поменутих глаголских група имају употребу у транзитивном и интранзитивном облику. Тако, на пример, глагол *start* припада групи глагола стварања у транзитивној употреби са значењем [MAKE STH BEGIN TO EXIST], нпр.: *They decided to start a catering business* (OALD). Некаузативна употреба овог глагола у истом значењу захтева интранзитивни облик, као у примеру: *A lot of new restaurants have started up in the region* (CALD)³.

<i>Тип процеса</i>	стварање/уништавање
<i>Опште значење</i>	Е: [CAUSE SB/STH TO EXIST/CEASE TO EXIST]
<i>Узрочник</i>	лице; (аниматан +) ситуација, природна сила (аниматан –)
<i>Пацијенс</i>	лице; (аниматан +) предмет (аниматан –)
<i>Однос између учесника</i>	резултативни
<i>Резултат</i>	постојање/непостојање; појава
<i>Пример</i>	<i>Her behaviour <u>is creating</u> a lot of problems</i> (LDOCE). <i>The school <u>was</u> completely <u>destroyed</u> by fire</i> (ib.).

Табела 11. Ситуативни оквир глагола стварања и уништавања у енглеском језику

³ У значењу стварања глагол *start* има алтернативни облик *start up*, али та чињеница није релевантна за нашу анализу.

2.1.3. Семантичке улоге

2.1.3.1. **Узрочник.** Лице представља типичан аниматни узрочник у домену стварања и уништавања, нпр.: *The city of Boerne was established by German settlers in the 1840s* (LDOCE). Неаниматни узрочник у овом домену представља ситуацију или околности које изазивају назначену промену, као у примерима: ... *the changes in society engendered by the war* (LDOCE). *The new economic freedom has spawned hundreds of new small businesses* (CALD).

2.1.3.2. **Пацијенс и резултат.** Ентитет који представља **пацијенс** тумачи се као **резултат** узроковања, нарочито у процесима стварања. *Philip Glass created a new kind of music* (OALD). *Nothing breeds success like success* (ib.). Разматрајући опште карактеристике глагола стварања и трансформације, Б. Левин истиче да они захтевају посебну врсту објекта – *резултативни објекат* (енгл. *effected object*), који одређује као објекат настао као резултат активности означене глаголом (Levin 1993: 173)⁴. Потврду за овакву интерпретацију агентивне употребе глагола стварања налазимо код Л. Талмија, који пише: „У агентивној употреби, оквирни тип догађаја о коме говоримо – промена стања од непостојања до постојања – своди се на традиционални појам ‘резултативног објекта’, насупротив ‘трпном објекту’“ (Talmy 1991: 501)⁵.

2.2. Семантичка класификација глагола стварања и уништавања

2.2.1. Глаголи стварања

Глаголи са општим значењем [CAUSE SB/STH TO EXIST] обухватају следеће лексеме: *beget, begin, breed, clone, commence, create, develop, engender, germinate, impregnate, make, propagate, regenerate, reproduce, sprout, start, originate, produce, generate, shape, spawn, invent, discover, establish, found, drive*.

Глаголи ове групе служе упућивању на процесе у којима нешто настаје или се јавља, на пример: *Steam is produced by heating water by coal* (OED).

Процес стварања има два елемента: узрочник (онај који ствара) и резултат (оно што је створено). У складу са тим, глаголи стварања имају двоаргументску структуру (в. примере у наставку чију основу представљају следећи спојеви: *create a meal; originate a theory; produce a report; generate income; engender heat*).

⁴ О глаголима стварања в. Levin (1993: 172–178).

⁵ “In its agentive use, the framing event type under discussion – state change from non-existence to existence – amounts to the traditional notion of ‘effected object’, as against ‘affected object’” (Talmy 1991: 501).

/N1 (cause) V N2 (result)/

Примери: *And the gods consulted a second time how to create beings that should adore them* (OED). *He created a wonderful meal from very few ingredients* (CALD). *Locke originated this theory in the 17th century* (OALD). *She's asked me to produce a report on the state of the project* (CALD). *The new development will generate 1500 new jobs* (ib.). *Tourism generates income for local communities* (LDOCE). *The heat engendered by the friction* (OED).

Као изузетак наводимо додатне могућности аргументске реализације глагола *create*. Прва представља додатну квалификацију резултата, која се формализује путем именичког комплемента објекту, као у примеру: *God created man a moral creature* (OED). Такође, овај глагол налазимо и у апсолутном облику: *To create is greater than created to destroy* (OED).

Грађа у принципу потврђује оно што тврди Б. Левин: да глаголи типа *engender* садрже два аргумента између којих постоји узрочни однос, при чему оба аргумента типично представљају апстрактне именице или именичке фразе (в. Levin 1993: 179). Поменуте тврдње су, дакле, потврђене нашом анализом, уз једну малу ограду која се односи на степен апстракције именичких фразе. Наиме, горњи примери показују да именички аргументи углавном представљају заједничке именице генеричког типа (у примерима: *beings, plants, meal; tourism*), које, будући да означавају одређену област деловања или класу ентитета, садрже одређени ниво апстрактности, али се не могу назвати апстрактним именицама у правом смислу (као нпр. *freedom, kindness, integrity*). Тако се, на пример, именица *туризам* може метонимијски интерпретирати као „људи који се баве туризмом“, чиме се она смешта у домен уређених друштвених односа и функција у једном ширем систему.

2.2.2. Глаголи уништавања

2.2.2.1. Глаголи уништавања, који преносе опште значење [CAUSE STH TO CEASE TO EXIST], представљени су следећим лексемама: *abolish, abrogate, annihilate, atrophy, blast, blot, blow, burst, corrode, decay, decline, demolish, destroy, self-destruct, deteriorate, devastate, dilapidate, efface, eradicate, erode, explode, expunge, exterminate, extirpate, impair, level, nullify, obliterate, obstruct, perish, pulverize, ravage, raze, ruin, rust, terminate, undo, unmake, waste, wreck*. Овде ћемо посебно издвојити неке од бројних фразних глагола у овом значењу: *blot out, do for, do away with, make away with, flatten out, get rid of, knock out, mop up, break down, knock down, tear down, tear up, pull down, put down*.

Осим фразних глагола, треба поменути и изразе који садрже значење уништавања, нпр.: *deal destruction; go to the wall, go to pot, go to waste, go to the dogs, go to blazes; lay waste, raze to the ground*, и др.

Ови глаголи односе се на процесе који доводе до делимичног или потпуног уништења (престанка постојања) одређених ентитета. Семантички фокус представља сам резултат – уништење нечега, док је начин на који је дошло до дезинтеграције (нпр. да ли је нешто пукло или је разбијено) ирелевантан (уп. Levin 1993: 239-240).

Што се тиче њихове аргументске структуре, ове глаголе карактерише синтаксичка једнообразност, будући да захтевају два аргумента и не испољавају никакве синтаксичке варијације у употреби.

/N1 (cause) V N2 (result)/

Примери: *These ants can demolish large areas of forest* (LDOCE). *Most of the old part of the city was destroyed by bombs during the war* (CALD). *The bomb devastated much of the old part of the city* (OALD). *The town was razed to the ground in the bombing raid – not a building was left standing* (CALD). *The building had been wrecked by the explosion* (OALD). *The human race has enough weapons to annihilate itself* (OALD). *His health was gradually ravaged by drink and drugs* (LDOCE).

Из ових примера видимо да је у домену уништавања доминантна употреба у контексту рушења неке зграде, намерног или ненамерног (нпр. услед пожара), као и уништавања читавог града у рату (бомбардовањем и сл.). У том смислу издвајамо глагол *demolish*, који поред општег садржи и специјализовано значење које се односи управо на зграде: *The entire east wing of the building was demolished in the fire* (LDOCE).

За разлику од типичне употребе глагола уништавања, формални глагол *eradicate* има позитивну конотацију, као у примеру: *They are already battling to eradicate illnesses such as malaria and tetanus* (CCED).

2.2.2.2. Међу поменутиим глаголима посебно бисмо издвојили лексеме са значењем [CAUSE SB TO CEASE TO EXIST]: *asphyxiate, choke, kill, perish, suffocate*. Будући да имају аниматан пацијенс, ове лексеме кодирају процес уништавања који доводи до престанка нечије егзистенције⁶.

Примери: *He was asphyxiated by the smoke* (OALD). *The animal seizes its prey by the throat and suffocates it to death* (LDOCE). *Peanuts can choke a small child* (CALD).

⁶ О глаголима *choke, stab, strangle* и *drown* посматраним кроз призму импликатуре, односно степена јачине импликатуре код сваког од поменутих глагола, говори Ј. Талми (Talmy 1991: 513). За списак глагола типа *kill* в. Шопен (Shopen 2007: 116).

Поједини глаголи уништавања су семантички довољно широки да обухвате оба значења – она са аниматним, као и она са неаниматним пацијенсом. Примери: *Just one of these bombs could annihilate a city the size of New York* (LDOCE). *If she loses the court case it will ruin her* (OALD). *The country was ruined by the war* (ib).

3. ГЛАГОЛИ ИМЕНОВАЊА

3.1. Опште карактеристике

3.1.1. Са граматичког аспекта, глаголи именовања припадају широј језичкој класи глагола са предикативним комплементима. То је уједно и њихова главна формална одлика. Глаголи ове групе располажу бројним типовима допуна које служе кодирању особине или звања који се приписују објекатском референту. У свим конструкцијама, допуне функционишу као објекатски комплементи:

Конструкције са *именичким* изразом као објекатским комплементом:

/N1 V N2 to N3/

/N1 V N2 as N3/

/N1 V N2 to be N3/

Конструкције са *придевским* изразом као објекатским комплементом:

/N1 V N2 ADJ/

/N1 V N2 as ADJ/

/N1 V N2 to be ADJ/

Именичке као и придевске изразе може увести предлог *as* или инфинитив са *to*; према томе, објекатски комплементи представљају предлошке фразе или инфинитивне клаузе (енгл. *infinitival copular clause*).

У обради ове групе глагола, коју синтаксички дефинише као глаголе са предикативним комплементима, Б. Левин изражава недоумицу у погледу тога како их треба класификовати (в. Levin 1993: 180–184). Конкретно, она се определила за издвајање глагола у подгрупе према типовима допуна, како у синтаксичком тако и у семантичком смислу. При томе мислимо на семантичку спецификацију допуне, која може означавати карактеристику објекатског референта, његово ново звање или титулу, или може упућивати на име односно назив који му се даје. Ми смо се определили за релативно уско схватање глагола именовања у којима је каузативна компонента прозирна и која је добила одговарајући третман приликом лексикографске обраде у репрезентативним речницима енглеског и српског језика.

3.1.2. **Ситуативни оквир глагола именовања.** Процес именовања смештен је у оквиру људске интеракције, те га зато карактеришемо као каузацију интерперсоналног типа. Поменути процес укључује два учесника: први је узрочник, онај који формално

или неформално иницира или врши чин именованја, док је други учесник пасиван, те он добија ново звање или статус који је означен допунским изразом.

<i>Тип процеса</i>	именовање
<i>Опште значење</i>	E: [NAME SB/STH AS STH]
<i>Узрочник</i>	лице (аниматан +)
<i>Пацијенс</i>	лице (аниматан +)
<i>Однос између учесника</i>	резултативни
<i>Резултат</i>	промена звања или статуса
<i>Пример</i>	<i>He <u>was installed</u> as President last May (OALD).</i>

Табела 12. Ситуативни оквир глагола именованја у енглеском језику

3.1.3. Семантичке улоге

3.1.3.1. **Узрочник.** Лице: *The firm's directors chose Emma to be the new production manager (CALD).*

3.1.3.2. **Пацијенс.** Будући да је у исказима који се односе на процесе именованја веома раширена употреба пасива, која подразумева тематизацију пацијенса, лице који врши улогу пацијенса самим тим добија истакнутије место у односу на његову позицију у активној реченици. Лице: *Quinn has been named as the new team manager (LDOCE).*

3.1.3.3. **Резултат.** У процесима именованја резултат узроковања препознаје се по конституенту конструкције који врши функцију објекатског комплемента. Примери: *He was elected (as) MP for Oxford East (OALD).*

3.2. Семантичка класификација глагола именованја

Класу глагола именованја разврстали смо на четири групе. Осим општих глагола именованја (1), ова класа обухвата глаголе који кодирају сродне процесе 2) карактеризације, 3) називања и 4) проглашавања.

3.2.1. Општи глаголи именованја

Глаголи који реализују значење [CHOOSE SB FOR A POSITION OR A JOB] су следећи: *appoint, assign, choose, designate, elect, install, make, name, nominate*. Ови се глаголи односе на формалне ситуације нечијег постављења на функцију или избора у звање. Глаголе ове подгрупе илустроваћемо примерима употребе њеног главног представника (глагола *appoint*) према различитим типовима комплементације.

/N1 V N2/: *They have appointed a new head teacher at my son's school (OALD).*

/N1 V N2 to N3/: *He's been appointed to the State Supreme Court* (LDOCE). *I have been nominated to the committee* (OALD). *He was elected to a US state governorship* (LDOCE).

/N1 V N2 (as) N3/: *He's just been appointed (as) director of the publishing division* (CALD). *In 1768, John Wilkes was elected as their Member of Parliament* (LDOCE).

/N1 V N2 to be N3/: *A lawyer was appointed to represent the child* (OALD). *She was nominated to speak on our behalf* (ib.) *The group elected one of its members to be their spokesperson* (CALD).

3.2.2. Глаголи карактеризације

Глаголи који кодирају процесе карактеризације имају опште значење [NAME A SPECIFIC QUALITY OF SB/STH]. Реч је о следећим глаголима: *appreciate, certify, characterize, class, classify, describe, establish, qualify, rank*. Главни представник ове групе је глагол *characterize*. Сви поменути глаголи описују процес приписивања одређених особина неком ентитету, и имају само један синтаксички образац употребе, који ћемо у наставку представити и илустровати.

/N1 V N2 as N3/: *Heroin and cocaine are classed as hard drugs* (LDOCE). *She hopes to qualify (as a lawyer) at the end of the year* (CALD). *She was certified as a teacher in 1990* (LDOCE).

/N1 V N2 as ADJ/: *The group was characterized as being well-educated and liberal* (LDOCE). *Jim was described by his colleagues as 'unusual'* (OALD).

3.2.3. Глаголи називања

Глаголи са општим значењем [GIVE SB (= CAUSE SB TO HAVE) A NAME] су следећи: *anoint, baptize, call, christen, consecrate, crown, decree, dub, label, make, name, ordain, pronounce, term*. Главни представник групе је глагол *name*. Овим се глаголима описује процес давања имена у дословном смислу, било да је реч о црквеном крштењу или сасвим неформалном давању имена, односно надимка. Природа овог процеса захтева да комплемент буде у облику именичке а не придевске фразе (*They named their son John*).

/N1 V N2 N3/: *They named their son John* (OALD). *They've decided to call the baby Louise* (LDOCE). *She was christened Maria* (CALD). *We christened him 'Slowcoach' because he took so long to do anything* (ib.).

3.2.4. Глаголи проглашавања

Глаголи са значењем [CAUSE STH TO BE KNOWN PUBLICLY OR OFFICIALLY]: *announce, assign, declare, find, judge, profess, prove, think*. Главни представник ове групе је глагол *declare*. Ови глаголи преносе значење званичног или јавног проглашења којим се неки ентитет квалификује, категоризује или етикетира. У погледу комплементације, постоји

више могућности које укључују именичке као и придевске комплементне фразе, што ћемо илустровати на примеру самог глагола *declare*:

/N1 V N2 N3/: *The area has been declared a national park* (OALD).

/N1 V N2 to be N3/: *The painting was declared to be a forgery* (ib.).

/N1 V N2 ADJ/: *The contract was declared void* (ib.). *I declare this bridge open* (ib.).

4. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА КРЕТАЊА

4.1. Опште карактеристике

4.1.1. Ово поглавље посвећено је глаголима који се односе на узрочне процесе чији резултат представља промену у домену кретања. Ова разматрања, иако имају значајне паралеле са самим глаголима кретања, специфично су везана за њихова узрочна значења. То значи да смо у анализу укључили глаголе кретања који имају каузативну употребу, док је њихово основно значење кретања изван фокуса нашег истраживања. Да бисмо истакли ову дистинкцију, глаголе ове класе назвали смо *глаголима узроковања кретања*.

Попут глагола кретања, глаголи ове класе имају две главне групе: глаголе који означавају узроковање кретања на одређени начин, као и глаголе који кодирају узроковање кретања у одређеном правцу (о глаголима кретања в. Levin 1993: 263–270). Како истичу Б. Левин и М. Рапапорт Ховав, глаголи начина кретања могу бити агентивни (нпр. *march, jump, run*) и неагентивни (нпр. *roll, bounce*). Попут глагола промене стања, агентивни глаголи начина кретања такође алтернирају у транзитивности не мењајући свој морфолошки облик. Међутим, поменуте ауторке ову промену сматрају засебним феноменом и, да би истакле разлику у односу на каузативну алтернацију, називају је *каузативним паром* (енгл. *causative pair*). Као доказ квалитативне разлике између каузативне употребе глагола типа *break* и глагола начина кретања агентивног типа оне наводе следеће: „Референт директног објекта [...] задржава степен агентивности који је нетипичан за објекте глагола који обично учествују у каузативној алтернацији или уопште за објекте транзитивних глагола“ (Levin–Rapaport-Hovav 1995: 111)⁷.

Такође, ауторке напомињу да глаголи начина кретања уводе један нови елемент: смер кретања или дестинацију, који се обично сигнализира путем предлошке фразе или директног објекта. При томе је прилошка одредба дестинације опциона код интранзитивне употребе ове групе глагола, али у транзитивној употреби, која има каузативно значење, ова одредба постаје обавезна. Упоредимо следеће примере:

a. *The horse jumped (over the fence).*

⁷ “The referent of the direct object [...] maintains a degree of agentiveness that is uncharacteristic of the objects of verbs that usually participate in the causative alternation or the objects of transitive verbs in general” (Levin–Rapaport-Hovav 1995: 111).

б. *The rider jumped the horse over the fence.*

в. ?*The rider jumped the horse.* (Levin–Rapaport-Hovav 1995: 111).

Неагентивни глаголи начина кретања не садрже ову дистинктивну одлику – код њих је употреба одредбе смера или циља кретања увек опциона, нпр.:

а. *The ball bounced/rolled (into the room).*

б. *The boys bounced/rolled the ball (into the room).*

Поменуте синтаксичке реперкусије деривације значења са узрочном компонентом одражавају разлике у концептуализацији догађаја кодираних путем интранзитивних и транзитивних конструкција у домену кретања у простору.

4.1.2. **Ситуативни оквир глагола узроковања кретања.** Глаголи ове групе реализују опште значење [CAUSE SB/STH TO MOVE]. Семантички параметри који сачињавају структуру значења глагола узроковања кретања представљени су у следећој табели (в. табелу 13):

<i>Тип процеса</i>	узроковање кретања
<i>Опште значење</i>	E: [CAUSE SB/STH TO MOVE]
<i>Узрочник</i>	лице; (аниматан +) природна сила (аниматан –)
<i>Пацијенс</i>	лице (аниматан +) предмет (аниматан –)
<i>Однос између учесника</i>	узрочник-извор : пацијенс-циљ
<i>Резултат</i>	промена места или положаја; промена стања (из мировања у кретање); спецификован начин или смер кретања приближавање/удаљавање улажење/излажење
<i>Пример</i>	<i>Delivery men were rolling barrels across the yard</i> (OALD).

Табела 13. *Ситуативни оквир глагола узроковања кретања у енглеском језику*

4.1.3. Категоризација семантичког домена узроковања кретања

4.1.3.1. Да бисмо били у могућности да испитамо домен узрокованог кретања, најпре морамо да одговоримо на питање како се семантички може разложити само поље кретања. На основу испитивања лексичког значења посматраних глагола, доносимо следећу базичну поделу:

1) *Кретање као промена места/положаја*. У ову групу спадају глаголи чије се значење дефинише путем предикатора MOVE (нпр. *run*). Одговарајуће опште значење глагола узроковања дефинише се као [CAUSE TO MOVE].

2) *Удаљавање од посматрача*. Ову конфигурацију имају глаголи чије се значење дефинише путем предикатора GO (нпр. *drive, lead, slide*). Узрочно значење овог типа је [CAUSE TO GO] и оно се реализује путем глагола удаљавања.

3) *Приближавање посматрачу*. Овакав однос реализују глаголи чије се значење дефинише путем предикатора COME (нпр. *bring*). Ово је значење супротно претходном, дефинисано је као [CAUSE TO COME], а глаголе који то значење реализују називамо глаголима приближавања.

Овој подели придружили смо узрочни процес који се односи на прелазак из мировања у кретање. Овај процес је реверзибилан, тако да постоји могућност преласка из кретања у мировање, што фактички представља престанак кретања. У терминима семантичке структуре, комплементарни процеси узроковања и спречавања кретања дефинишу се као [CAUSE TO BEGIN/CEASE TO MOVE]. Поменути процеси могу се сагледати и као нека врста промене стања. Међутим, пошто укључују кретање као резултат, глаголе који лексикализују дате процесе сврстали смо у домен узроковања кретања.

4.1.4. Семантичке улоге

О компонентама лексичког значења глагола узроковања кретања говоримо на нивоу целе класе. То значи да није свака компонента нужен елемент лексичког значења ових глагола; на пример, глаголи који означавају начин кретања обично не спецификују смер кретања. Према томе, овде је реч о семантичком потенцијалу унутар домена кретања, док се посебне конфигурације представљених компоненти реализују у оквиру појединих семантичких група глагола.

У овом контексту, сматрамо неопходним да се осврнемо на анализу чина кретања (енгл. *motion event*) из когнитивистичке перспективе Л. Талмија (в. Talmy 2000). Осим семантичких улога које наводимо у наставку, Талмијева подела садржи још један елемент – чин кретања (енгл. *motion*), који нисмо укључили у листу јер није директно релевантан за нашу анализу. Са друге стране, додали смо семантичку улогу која је кључна за узрочне процесе, а то је узрочник, што има за последицу то да је учесник-*фигура* пребачен у позицију пацијенса.

Према томе, у домену узроковања кретања разликујемо следеће семантичке улоге:

4.1.4.1. **Узрочник** обично представља лице или природну силу. У примерима употребе глагола *force* у назначеном домену, дозвољено је кодирање узрочника који

представља лице, као и кодирање природне силе као узročника: *She forced her way through the crowd of reporters* (OALD). *Westerly gales forced the ship off course* (LDOCE).

4.1.4.2. **Пацијенс** (енгл. *figure*) – предмет који се креће или трпи промену места или положаја. *Will you help me move this table to the back room?* (CALD)

4.1.4.3. **Пућања** (енгл. *path*) – смер кретања или место заузимања новог положаја; може се говорити и о **извору** (енгл. *source*) као почетној и **циљу** као завршној тачки кретања (енгл. *goal*). Вероватно је сувишно доказивати улогу *правца* у оквиру концепта кретања; наше знање о свету говори нам да је кретање без икаквог правца немогуће. Пример: *The general had to get his troops across the river* (OALD).

4.1.4.4. **Локализација** (енгл. *ground*) – предмет који представља референтну тачку, у односу на коју се врши кретање. У примеру *She began urging him towards the front door* (LDOCE), израз *the front door* представља локализацију, док је путања исказана предлогом *toward*. У предлошкој фрази коју заједно сачињавају, они дају значење дестинације, односно завршне тачке кретања.

Дискутујући о семантици конструкције узрокованог кретања, А. Голдберг предлаже решење питања локативних фраза са директивном интерпретацијом (као у примеру *Sam urged Bill outside of the house*): „Однос између значења локативног термина и директивне интерпретације коју добија јесте фокус на завршној тачки кретања (Brugman 1988). Односно, локација кодирана локативним изразом се интерпретира као завршна тачка путање до те локације“ (Goldberg 1995: 159)⁸. Појам фокуса на завршној тачки кретања показаће се релевантним за анализу глагола узроковања са директивним значењем.

4.1.4.5. **Начин кретања** (енгл. *manner*). У примеру *The kids were bouncing a ball against the wall* (LDOCE), начин кретања представља „одскакање“ (*bouncing*) и односи се на начин кретања лопте.

4.1.4.6. **Резултат**. У складу са представљеном категоризацијом семантичког домена кретања, у ужем домену узроковања кретања утврдили смо следеће врсте резултата: 1) промену места или положаја; 2) промену стања (из мировања у кретање); 3) одређени начин или смер кретања; 4) приближавање/удаљавање; 5) улажење/излажење.

⁸ “The relationship between the meaning of the locative term and the directional interpretation it receives is one of *endpoint focus* (Brugman 1988). That is, the location encoded by the locative phrase is interpreted to be the endpoint of a path to that location” (Goldberg 1995: 159).

4.2. Семантичка класификација глагола узроковања кретања

Глаголи узроковања кретања односе се на процесе у којима долази до промена које су типичне за домен кретања. Промена се, као што смо и раније показали, сигнализира изразом који врши функцију резултата узроковања. Семантичку класификацију спровели смо према категоризацији семантичког домена узроковања кретања, те смо према утврђеним категоријама образовали семантичке групе⁹ у оквиру којих правимо посебну диференцијацију значења.

4.2.1. Глаголи промене места

4.2.1.1. Глаголи узроковања промене места (енгл. *verbs of displacement*) су следећи: *get, move, shift, transfer*. Њихово опште значење гласи [CAUSE SB/STH TO MOVE FROM ONE PLACE TO ANOTHER].

Примери: *Could you help me shift some furniture?* (OALD) *We moved our chairs a little nearer* (ib.). *The film studio is transferring to Hollywood* (ib.).

Главни представник групе је глагол *move* у транзитивној употреби. Директивна допуна није обавезна, као што је случај код неких других група глагола узроковања кретања. У примеру *Will you help me move this table to the back room?* (CALD) подвучена фраза означава резултирајућу локацију, док су у исказу *Could you move your car, please? It's blocking the road* (LDOCE), разлог и начин на који објекатски референт мења место контекстуално условљени.

Постоји још једна могућност употребе ових глагола, која укључује навођење почетне и резултирајуће локације. Почетна локација исказује се фразом коју уводи предлог *from*, док се резултирајућа локација формално реализује путем фразе коју уводи предлог *(in)to*. Пример: *We were transferred from one bus into another* (CALD). Правило је да у исказу може бити наведена само резултирајућа локација (нпр. *We were transferred into another bus*), али ако је наведена почетна онда мора бити наведена и резултирајућа локација (**We were transferred from one bus*).

Каузативни глагол *get* јавља се у овом домену у значењу “to move to or from a particular place or in a particular direction, sometimes with difficulty; to make sb/sth do this”. Дефиниција показује да *get* алтернира у транзитивности у овом значењу.

⁹ Што се тиче назива које смо давали групама, било би прозоричније да увек експлицитно наведемо компоненту узроковања. Међутим, да бисмо избегли непотребна понављања код неких група смо оставили елемент узроковања као имплицитан; на пример, уместо *глаголи узроковања промене места* у тексту користимо и назив *глаголи промене места*. Битно је да нагласимо да у анализи увек мислимо на каузативну употребу глагола у маркирању узрочних процеса и да се семантичке групе односе само на тај аспект посматраних лексема.

У интранзитивном облику *get* реализује значење промене места, праћен прилогом или предлошком фразом: *The bridge was destroyed so we couldn't get across the river* (OALD). У транзитивном облику *get* реализује значење узроковања промене места или положаја, са следећом аргументском структуром:

/N1 (causer: anim.) V N2 (patient: anim., inanim.) ADV/PP (path: resulting position/place)/

The general had to get his troops across the river (OALD). *We couldn't get the piano through the door* (ib.). *I can't get the lid off* (ib.). *We must get food and emergency aid into the area as quickly as possible* (LDOCE).

(+ ADV) *Mack got his wallet out* (CCED).

(+ PP) *The U.N. was supposed to be getting aid to where it was most needed* (ib.).

Потребно је посебно истаћи сему [WITH DIFFICULTY]; она је дистинктивна за глагол *get* у односу на друге перифрастичке каузативне глаголе у енглеском језику. Њено активно присуство потврђују илустративни примери у којима се, као што видимо, глагол *get* јавља у споју са модалним глаголима *must*, *have to* или *can* у негативном облику, који такође имплицирају неку врсту тешкоће или напора који изискује извршење назначених радњи.

4.2.2. Глаголи промене положаја

Глаголе који реализују опште значење [CAUSE SB/STH TO CHANGE POSITION] назвали смо глаголима промене положаја. Ова група глагола се даље семантички диференцира према природи положаја који настаје као резултат узроковања. Према том критеријуму разликујемо следеће подгрупе које су типичне за овај домен: глаголе подизања; глаголе спуштања; и глаголе затварања и отварања.

4.2.2.1. Глаголи подизања и спуштања

Опште значење [CAUSE SB/STH TO MOVE UPWARDS] које кодирају глаголи попут *lift* и *raise* спецификује да је резултирајући положај виши од почетног.

Примери: *Sophie lifted the phone before the second ring* (LDOCE). *They lifted Andrew onto the bed* (ib.). *He raised a hand in greeting* (OALD). *Milton raised the glass to his lips* (CCED). *Can you raise the torch so I can see?* (LDOCE)

Супротно значење [CAUSE SB/STH TO MOVE DOWNWARDS] које реализују глаголи попут *lower*, *drop*, *let down*, и други фразни глаголи образовани путем партикуле *down* (*take down*, *get down*, *bring down*) спецификује да је резултирајући положај нижи у односу на почетни.

Примери: *She lowered her newspaper and looked around* (OALD). *Very gently, he lowered the dog onto the rug by the fire* (LDOCE). *The flags were lowered to half-mast* (ib.). *She dropped her head back against the cushion* (ib.). *We let the bucket down by a rope* (OALD).

Контекстуална употреба ових глагола показује да се у улози пацијенса обично налази неки предмет којим неко лице физички манипулише. Међутим, када пацијенс представља неку особу, она је пасивизирана или имобилисана на неки начин, услед болести, повреде, смрти и сл., што сазнајемо на основу контекстуалних показатеља. Примери: *The driver was lifted from the wreck* (LDOCE). *They lowered him down the cliff on a rope* (OALD). *Greg watched as the coffin was lowered* (LDOCE).

4.2.2.2. Глаголи затварања и отварања

Следећи глаголи реализују значење [CAUSE STH TO CHANGE POSITION/STATE]: *open, reopen, close, shut*. Транзитивни глагол *open* у свом примарном значењу има типичне објекатске референте у виду предмета чији се један део може помицати (*a door, window, lid*), нпр.: *Mr Chen opened the car door for his wife* (OALD). *He opened the drawer of the desk* (LDOCE). *Jack opened the window* (ib.). Наводимо и његов антоним, глагол *close* у примарном значењу: *Would anyone mind if I closed the window?* (OALD) *She closed the gate behind her* (ib). *Beth closed her eyes and tried to sleep* (LDOCE). Овде сврставамо и синоним глагола *close – shut*, такође у примарном значењу: *Philip went into his room and shut the door behind him* (OALD). *She shut her eyes and fell asleep immediately* (ib.). Напомињемо да у овом значењу глаголи *close* и *shut* имају и интранзитивну неагентивну употребу: *I heard his bedroom door close/shut* (LDOCE).

4.2.2.3. Остали глаголи промене положаја

Глаголи превртања са значењем [CAUSE TO OVERTURN FROM AN UPRIGHT OR NORMAL POSITION]: *overturn, knock/tip over, turn over, upset, bowl over*.

Примери: *He stood up quickly, overturning his chair* (OALD). *At that moment, Sally knocked over her glass of wine* (LDOCE). *Brown the meat on one side, then turn it over and brown the other side* (OALD). *He upset a bowl of soup* (LDOCE).

Глаголи који означавају нагињање на једну страну [CAUSE TO INCLINE]: *lean, tilt, topple*.

Примери: *He leaned his bicycle against the fence* (LDOCE). *Can I lean my bike against the wall?* (OALD) *He tilted his chair backwards and put his feet up on his desk* (CALD). *He brushed past, toppling her from her stool* (OALD).

4.2.3. Глаголи узроковања и спречавања кретања

4.2.3.1. Глаголи чији резултат представља прелазак из стања мировања у стање кретања [CAUSE SB/STH TO BEGIN TO MOVE]: *bring, set*.

Семантички непотпуни глагол *bring* реализује значење узроковања кретања из почетног стања мировања, у конструкцији са директним објектом и герундивном фразом:

/N1 (causer: event, nat. force) V N2 (patient; anim.) V-ING (path: caused motion)/
Her cries brought the neighbours running (= made them run to her) (OALD).

The storm brought the old oak tree crashing down (LDOCE).

Издвајамо још један глагол опште семантике – *set* у изразу *set in motion*: *He pulled the lever and set the machine in motion (OALD).*

4.2.3.2. Опште значење [CAUSE SB/STH TO CEASE TO MOVE] реализују следећи глаголи: *check, halt stall, stop*.

Примери: *He was stopped by the police for speeding (OALD). He stopped the car and got out (LDOCE). I was worried that the security guards would stop us at the gate (ib.).*

4.2.4. Глаголи узроковања кретања на одређени начин

У класи глагола са значењем узрокованог кретања, значење узроковања кретања на одређени начин, заједно са узроковањем кретања у одређеном правцу, представља други централни домен. Глаголи узроковања начина кретања (енгл. *manner of motion verbs*) односе се на узрочне процесе који укључују компоненту начина кретања или средстава помоћу којих се одвија нека врста хоризонталног кретања. Како је утврдила Б. Левин (Levin 1993: 264), процеси обухваћени денотацијом ових глагола обично подразумевају и промену места, али то није обавезан семантички фактор. Она такође износи тврдњу да ови глаголи не повлаче импликацију о правцу кретања у оквиру свог лексичког значења, већ само у случају да су праћене фразом која сигнализира правац или путању. Значења глагола који припадају овој групи разврстали смо према резултату узроковања и тиме смо добили неколико подгрупа глагола.

4.2.4.1. У прву подгрупу сврставамо глаголе који означавају специфичан начин кретања [CAUSE STH TO MOVE IN A CERTAIN WAY]: *bang, jump, corkscrew, crisscross, dance, ease, flick, frogmarch, hit, hustle, jerk, lunge, slip, slither, snap, teeter, undulate, vibrate, wave, worm, wreath, wriggle, zigzag*.

4.2.4.2. Затим, следе глаголи са општим значењем окретања [CAUSE STH TO MOVE AROUND]. Овде се могу издвојити две засебне скупине:

1) Глаголи котрљања (глаголи типа *roll*), чији објекат има обавезну сему <ROUND>: *bounce, float, glide, roll, slide*.

2) Глаголи који означавају окретање око своје осе или центра [CAUSE STH TO MOVE AROUND AN AXIS/CENTRE]: *coil, revolve, rotate, spin, turn, twirl, twist, wheel, whirl, wind; turn, turn over, circulate*.

Ови глаголи описују различите начине кретања ентитета, обично неаниматних. У транзитивној употреби, ови глаголи се служе типичном конструкцијом за исказивање кретања, коју представљамо на следећи начин:

/N1 (causer: anim.) V N2 (patient: anim., inanim.) ADV/PREP (path of motion)/

Примери: *Delivery men were rolling barrels across the yard* (OALD). *The kids were bouncing a ball against the wall* (LDOCE). *Rotate the wheel through 180 degrees* (OALD). *We placed our bets and the croupier spun the roulette wheel* (ib.). *She turned the wheel sharply to the left* (ib.).

4.2.4.3. Глаголи који означавају узроковање кретања уз примену силе [CAUSE TO MOVE IN A CERTAIN WAY BY USING FORCE]: *drag, drive, force, push, pull, urge*.

У разматрању глагола *push* и *pull*, Б. Левин истиче да они сами по себи не имплицирају правац кретања, већ само у споју са директивном фразом, наводећи пример *Leona pushed the cart to the market* (Levin 1993: 106). Евидентно, ови глаголи не садрже компоненту која сигнализира правац кретања. Међутим, ако размотримо примере попут следећег: *Can you help me move this table? You push and I'll pull* (CALD), видећемо да употреба ових глагола без директивне фразе ипак садржи неку врсту деиктичког значења. Изгледа да је овде посредни преклапање између узроковања кретања уз примену физичке силе и концепта приближавања и удаљавања, при чему глагол *push* упућује на удаљавање (од неке тачке) а *pull* на приближавање (ка референтној тачки).

Глагол *push* учествује у овој групи у свом примарном значењу – “when you push something, you use force to make it move away from you or away from its previous position” (CCED). *I promised to push him on the swings for as long as he wanted* (ib.). *She pushed him away* (ib.). *Philip pushed him towards the door* (ib.). Налазимо га и у резултативној конструкцији – “push sth open/shut”, нпр.: *I slowly pushed the door open* (ib.). Такође у примарном значењу наводимо глагол *pull*: “when you pull something, you hold it firmly and use force in order to move it towards you or away from its previous position” (CCED). Примери: *Stop pulling her hair!* (OALD) *I helped pull him out of the water* (CCED).

Употребљава се и у резултативној конструкцији – “pull sth open/shut”, нпр.: *She pulled open the door and hurried inside* (LDOCE).

Поменуто значење реализују и глаголи *force* и *drive*, који се иначе у нашем раду подробно обрађују као глаголи са значењем присиљавања. Глагол *force* наводимо у његовом секундарном значењу “to use physical strength to move sb/sth into a particular position”: *to force a lock/window/door (= to break it open using force)* (OALD). *She forced her way through the crowd of reporters* (ib.). *Westerly gales forced the ship off course* (LDOCE). У овом значењу користи се и у резултативној конструкцији: *The door had been forced open* (OALD). *She tried to keep the door shut but the man forced it open* (LDOCE). Глагол *drive* такође је релевантан у свом секундарном значењу “to force sth to go in a particular direction or into a particular position by pushing it, hitting it, etc.”: *We watched Dad drive the posts into the ground* (LDOCE). *She drove her heels into the sand* (ib.).

У значењу узроковања кретања уз компоненту присиле, која може бити физичка (гурање) или вербална (викање), у формалном регистру налазимо глагол *urge*, као у примерима: *He urged his horse forward* (OALD). *She began urging him towards the front door* (LDOCE).

4.2.4.4. Глаголи који денотирају кретање горе-доле, напред-назад или постранце [CAUSE TO MOVE UP AND DOWN, BACK AND FORTH, OR SIDEWAYS]: *beat, bob, flap, fluctuate, jiggle, rock, shake, sway, swing, wag, waggle, wiggle*.

Примери: *He sat on the stool, swinging his legs* (OALD). *If the door won't open, try jiggling the key in the lock* (CALD).

4.2.4.5. Глаголи који денотирају брзо кретање [CAUSE TO MOVE FAST]: *run, rush, race, speed*. Пример лексикализације процеса чији је резултат споро кретање [CAUSE TO MOVE SLOWLY]: *drag, edge, inch*.

Типична конструкција за ове глаголе је /N1 V N2 ADV/PP/.

Примери: *We had to rush our meal* (OALD). *The injured man was raced to the hospital* (ib.). *She raced her car through the narrow streets of the town* (ib.). The cab speeded them into the centre of the city (ib.). Глагол *run* овде учествује у свом секундарном значењу “to move sth in a particular direction”: *She ran her fingers nervously through her hair* (OALD). *I ran my eyes over the page* (ib.). *Run the scanner over the barcodes* (LDOCE).

He was dragging his coat in the mud (OALD). *Emily edged her chair forward* (ib.). *I inched the car forward* (ib.). *He inched his way through the narrow passage* (ib.).

4.2.5. Глаголи узроковања кретања у одређеном правцу

Назвавши их глаголима инхерентно усмереног кретања (енгл. *verbs of inherently directed motion*), Б. Левин истиче да „значење ових глагола укључује одређење правца кретања, чак и у одсуству навођења директивне допуне“ (Levin 1993: 264)¹⁰.

4.2.5.1. Глаголи правца кретања

Типични глаголи ове групе кодирају опште значење узроковања кретања у одређеном правцу [CAUSE TO MOVE IN A CERTAIN DIRECTION].

Аргументска структура глагола ове групе, осим прости транзитивне, типично укључује конструкцију са директивном допуном, која се формално реализује путем прилошке или предлошке фразе у функцији објекатске допуне:

/N1 (causer: anim.) V N2 (patient: anim., inanim.) ADV/PP (path: direction of motion)/

4.2.5.1.1. Глаголи типа **send**: *direct, send, draw*. Ови глаголи реализују опште значење [CAUSE SB/STH TO MOVE IN A PARTICULAR DIRECTION]. Главни представник ове подгрупе је глагол *send*, који ћемо представити у следећим примерима:

/VN V-ING/: *The explosion sent shrapnel flying through the sides of cars on the crowded highway* (CCED). /VN PP/ *The slight back and forth motion sent a pounding surge of pain into his skull* (ib.). *Bobby drew a chair up to the table* (LDOCE). *Hussain drew me aside to whisper in my ear* (ib.). *He drew the cork out of the bottle* (OALD).

4.2.5.1.2. Глаголи типа **accompany**: *bring, conduct, guide, lead, take*. Ови глаголи описују процесе у којима једно лице не само да иницира кретање него и одлази заједно са другом особом која има за циљ да стигне тамо.

У контексту давања упутстава о правцу кретања до одређене дестинације, глагол *direct* односи се на ситуацију у којој лице које представља извор информације не одлази заједно са лицем коме се обраћа у назначеном правцу. Поменута одлика је дистинктивна за глаголе кретања, те се може контрастирати са глаголима типа *accompany*, који означавају упућивање на правац кретања уз додатну компоненту праћења другог лица на том путу. Ово се може илустровати следећим примерима: *Could you direct me to the airport?* (CALD) *A police officer was directing the traffic* (OALD).

Глагол *guide* понекад имплицира да је другом лицу потребна помоћ јер је пут тежак: *They guided me through a maze of one-way streets* (CCRP).

¹⁰ “The meaning of these verbs includes a specification of the direction of motion, even in the absence of an overt directional complement” (Levin 1993: 264).

Глагол *lead* се користи у ситуацијама када особа у улози „водича“ иде прва, а друга особа је следи: *The waiter led us to a table* (LDOCE).

Треба рећи нешто више о антонимном пару глагола *bring* и *take*. У овом контексту глагол *bring* се користи у смислу “if you bring someone or something with you when you come to a place, they come with you or you have them with you” (CCED). Примери: *Don't forget to bring your books with you* (OALD). *She brought her boyfriend to the party* (ib.). *Bring a present for Helen/Bring Helen a present* (ib.).

Затим, наводимо глагол *take* у свом секундарном значењу “to move or go with someone or something from one place to another” (LDOCE). Примери: *It's too far to walk – I'll take you by car* (OALD). *A boy took us to our room* (ib.). *I'm taking the kids swimming later* (ib.). *The boys were taken to see their grandparents most weekends* (ib.).

Глаголи *bring* и *take* се генерално сматрају каузативним варијантама, тј. суплетивним паровима глагола *come* и *go*.

bring = “cause to come”

take = “cause to go”

То се може потврдити једноставним тестом парафразе:

She brought her boyfriend to the party. → *She caused her boyfriend to come to the party.*

He took his brother to the airport. → *He caused his brother to go to the airport.*

Важно је нагласити да се у парафразираним примерима ради о декомпозицији значења глагола *bring* и *take*; разуме се да се не може говорити о потпуној еквиваленцији значења између леве и десне стране. И још једна важна напомена: уместо узроковања, можда се пре може говорити о омогућавању, јер агенс у примерима активно помаже другом учеснику да доспе на одређену дестинацију; према томе, горњи примери би се могли преформулисати на следећи начин:

She enabled her boyfriend to come to the party.

He enabled his brother to go to the airport.

У прилог концепту омогућавања говори и чињеница да он садржи компоненту активног учествовања од стране агентивног учесника, као и то што је у питању концепт који се налази у оквиру сложеног концепта узрочности сагледаног из когнитивистичке перспективе (тј. тројни концепт CAUSE-ENABLE-PREVENT).

4.2.5.2. Глаголи специфичног правца кретања. Осим тога, издвајамо још неколико скупина глагола код којих је смер кретања додатно спецификован.

Глаголи који означавају одступање од одређеног правца [CAUSE TO DEVIATE FROM A PARTICULAR DIRECTION]: *bend, bow, deflect, swerve, warp*.

Глаголи који означавају кретање унапред [CAUSE TO MOVE FORWARD]: *advance, bring forward, nose*. Глаголи са супротним значењем – [CAUSE TO MOVE BACKWARDS]: *back in, reverse*. Пример: *If you can't drive in forwards, try backing it in* (OALD).

Да сумирамо. У контексту глагола типа *accompany*, А. Голдберг (Goldberg 1995: 162) наводи ову групу глагола у значењу асистивности, која се реализује према моделу 'X HELPS Y to MOVE Z' (са примерима попут *Sam guided him through the terrain* и *Sam walked him to the car*). Како поменуто ауторка наводи, ови глаголи укључују активно помагање некоме да се креће у одређеном смеру.

Глагол *accompany* А. Голдберг сматра проширењем асистивних глагола: „За ову целу групу изузетака може се сматрати да укључује поткласу глагола из чијег значења следи да се агентивни аргумент као и аргумент теме крећу одређеном путањом. Стога се ова класа може препознати као даље проширење тог обрасца“ (Goldberg 1995: 164)¹¹. Према нашем приступу, учешће агенса у извршењу резултата представља специфичну семантичку одлику глагола *accompany* и његових синонима. Будући да се асистивни глаголи налазе изван оквира наше теме, глаголи типа *accompany* у нашој анализи остају једини носиоци поменутог семантичког елемента у домену узрочности.

4.2.6. Глаголи удаљавања и приближавања

У пољу означавања промене физичке дистанце разликујемо процесе приближавања, где се дистанца неког ентитета у односу на референтну тачку смањује; као и удаљавања, при којима се та дистанца увећава. Према томе, овде се преплићу значења која представљају лингвистичке експоненте концепата *узрока, места, кретања*, као и *увећања* и *умањења*. Ако је узрочник лице, овај процес може бити резултат његове намерне (свесне и вољне) или ненамерне (спонтане) акције.

4.2.6.1. У оквиру општег значења удаљавања, разликујемо три глаголске скупине:

1) Глаголи који спецификују дестинацију или циљ кретања [CAUSE TO GO SOMEWHERE]: *send, direct, project, turn, usher*.

Примери: *A radio signal was sent to the spacecraft* (OALD). *The machine directs a powerful beam at the affected part of the body* (ib.). *The secretary ushered me into his office* (ib.). *He turned his back to the wall* (ib.). *She turned her head away* (ib.). *The plant projects its seeds over a wide area* (LDOCE).

¹¹ “This entire group of exceptions can be characterized as involving a subclass of verbs which entail that the agent argument as well as the theme argument move along the specified path. Thus, this class can be recognized as a further extension of the pattern” (Goldberg 1995: 164).

2) Глаголи који денотирају удаљавање али не спецификују дестинацију [CAUSE TO GO]: *bundle, by-pass, diverge, point, transmit, transport*.

Примери: *They bundled Perez into the car and drove off* (LDOCE). *A new road now bypasses the town* (OALD). *They walked along the road together until they reached the village, but then their paths diverged* (CALD). *The ceremony was transmitted live by satellite to over fifty countries* (OALD). *The statue was transported to London* (LDOCE).

3) Глаголи присилног удаљавања [FORCE SB TO GO AWAY]: *force out, eject, expel*.

Примери: *Police ejected a number of violent protesters from the hall* (OALD). *Foreign journalists are being expelled* (ib.). *Thousands of Jews had been expelled from the city* (ib.).

Сличну употребу има фразни глагол *drive sb/sth off* у смислу “to force sb/sth to go back or away”: *The defenders drove off each attack* (OALD). *Torrential rain drove the players off the course* (LDOCE).

4.2.6.2. Глаголи приближавања имају опште значење [CAUSE TO COME] и представљени су следећим лексемама: *attract, fetch, bring, draw forth*.

Примери: *The warm damp air attracts a lot of mosquitoes* (OALD). *She's gone to fetch the kids from school* (ib.). *Could you fetch me my bag?* (ib.)

Глагол *bring* у секундарном значењу “to bring sth/sb to a place or position means to cause them to come to the place or move into that position.” (LDOCE). Примери: *The discovery of gold brought thousands of people to the Transvaal* (ib.). *What brings you here on a night like this? = Why have you come here?* (ib.) Директивна фраза је у овој употреби обавезна.

4.2.7. Глаголи излажења и улажења

4.2.7.1. Глаголи излажења имају значење [CAUSE SB TO GO OUT]: *bring out, drive out, force out*.

Примери: *Jenny opened the cupboard and brought out a couple of bottles* (LDOCE). *With a few loud whistles, they drove the donkeys out of the enclosure* (ib.).

Глагол *drive* у свом изведеном значењу “to force sb/sth to move in a particular direction”: *By the end of the year, most of the occupying troops had been driven from the city* (ib.). *The smoke also drove mosquitoes away* (CCED). Као семантички непотпун глагол, он означава само општу усмереност, док се специфичан смер (ка унутра или споља) спецификује директивном фразом.

Тако А. Голдберг наводи примере *Sam urged him into the room* и *Sam sent him to the market*, описујући глаголе *urge* и *send* као глаголе динамике сила који кодирају

комуникативни чин (в. Goldberg 1995: 161). Глагол *send je* у нашем раду сврстан међу глаголе усмереног кретања.

4.2.7.2. Глаголи узроковања улажења имају значење [CAUSE SB TO COME IN]: *drive (into)*, *coax*, *entice*.

Глаголи са значењем узроковања улажења показују семантичко преклапање са глаголима намамљивања, нарочито код лексема *coax* и *entice*, које се примарно односе на одређену врсту наговарања – наговарање намамљивањем (в. одељак 6.2.3.2.5.). У складу са тим, глаголи улажења и излажења типично се користе у контексту намамљивања животиња да уђу у неки ограђени простор или да из њега изађу. Разлика између глагола *coax* и *lure* у значењу наговарања и узроковања улажења лежи у семи [ЉУДСКИ]: у домену наговарања садржана је сема [+ЉУДСКИ], док је у домену узроковања улажења имплицирана сема [-ЉУДСКИ], будући да се односи само на животиње. Сходно томе, у поменутиим доменима разликује се и начин узроковања: у првом домену узроковање се врши путем вербалне, а у другом путем невербалне комуникације (покрети, гестови, радње).

Примери: *They used dogs to drive the sheep into a pen* (CALD). *We watched the bear coax its cubs to enter the water* (LDOCE). *She coaxed the horse into coming a little closer* (OALD). *The animal refused to be enticed from its hole* (OALD).

Преклапање са глаголима наговарања добро илуструје глагол *entice*, који се користи у домену наговарања, а истовремено имплицира промену места у виду приближавања одредишту или удаљавања. Примери: *The birds were enticed back into Britain 40 years ago* (LDOCE). *The bargain prices are expected to entice customers away from other stores* (OALD). У домену кретања, прецизније приближавања/удаљавања и улажења/излажења, такође је присутна компонента подстицаја, али је обично имплициран и елемент физичке акције од стране узрочника, као у примеру употребе *entice* у контексту терања оваца у тор: *The most successful method of enticing stragglers into its folds* (OED).

5. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА ДОГАЂАЈА

5.1. Опште карактеристике

5.1.1. У ову класу сврставамо оне глаголе који се односе на узрочни процес који резултира одређеним догађајем или физичком појавом, а не променом стања или места. Оно што чини ову класу глагола другачијом од осталих је то што њихов резултат узроковања не представља промену стања или својства, него промену ситуације или околности. Наравно, изазвани догађај може са собом повлачити импликацију да је под његовим утицајем дошло до извесне промене код одређеног ентитета, аниматног или неаниматног.

5.1.2. **Ситуативни оквир глагола узроковања догађаја.** Глаголи узроковања догађаја реализују опште значење [CAUSE STH TO HAPPEN]. Глаголи узроковања догађаја типично кодирају процесе који се одвијају у физичком домену, али се екстензијом свог основног значења протежу и на апстрактне домене, те означавају изазивање појава на друштвеном или психолошком плану.

<i>Тип процеса</i>	узроковање догађаја
<i>Опште значење</i>	E: [CAUSE STH TO HAPPEN (TO SB)]
<i>Узрочник</i>	лице; институција/организација (аниматан +) ситуација/догађај, природна сила, апстрактни појам (аниматан –)
<i>Пацијенс (опциони)</i>	лице (аниматан +)
<i>Тип релације између учесника</i>	узрочно-последични
<i>Резултат</i>	догађај, физичка појава
<i>Пример</i>	<i>The water <u>caused</u> the ship to sink (LDOCE).</i> <i>I hope the children haven't <u>caused</u> you too much trouble (CALD).</i>

Табела 14. Ситуативни оквир глагола узроковања догађаја у енглеском језику

5.1.3. Семантичке улоге

5.1.3.1. **Узрочник.** У улози узрочника налазимо пуни дијапазон могућности када глагол означава процес који се односи на узроковање догађаја (в. табелу 14). Лице: *The chief executive will set in train the process of finding a successor (LDOCE).*

Институција/организација: *The government will instigate new measures to combat terrorism* (CALD).

Ситуација: *A huge amount of environmental damage has been brought about by the destruction of the rainforests* (LDOCE).

Догађај: *The 1929 stock market crash precipitated the collapse of the American banking system* (LLA). *The riots were sparked off by the arrest of a local leader* (OALD).

Природна сила: *The cyclone has resulted in many thousands of deaths* (OALD).

Апстрактни појам: *The revolution brought many changes* (OALD).

5.1.3.2. **Пацијенс.** Пацијенс није обавезно профилисан у овој класи глагола, те само одређени глаголи имају могућност укључивања пацијентивног учесника. Додатни учесник обично представља лице које трпи последице неког (узрокованог) догађаја или ситуације. Пример: *The case occasioned the authorities a lot of worry* (CALD).

5.1.3.3. **Резултат.** Резултат узроковања је од примарне важности у овом домену. Он представља догађај који настаје на основу неке претходне радње или серије радњи: *Rampant corruption brought about the downfall of the government* (CALD). *Months of secret talks with the rebels finally resulted in the release of the hostages* (LLA).

5.2. Семантичка класификација глагола узроковања догађаја

5.2.1. Општи глаголи узроковања догађаја

Глаголи који преносе опште значење [CAUSE STH TO HAPPEN] су следећи: *bring, bring about, effect, effectuate, occasion, lead (to), result (in)*. Ове глаголе називамо општим јер они својим значењем упућују на чист однос узрока и последице. То ћемо показати на примерима употребе типичних глагола ове групе.

Глагол *bring* остварује значење које је врло блиско самом глаголу *cause* у домену узроковања догађаја, као у примерима: *The revolution brought many changes* (OALD). *Retirement usually brings with it a massive drop in income* (ib.).

У споју са прилозима, *bring* образује фразне глаголе чије значење такође припада овом домену, са разликама у нијанси значења. Тако, фразни глагол *bring about* имплицира активно изазивање одређене последице: *The atrocities of the Greeks brought about a retaliation from the Latins* (OED). Такође, он може имплицирати да последица представља наглу или значајну промену у односу на стање које је претходило узрочном процесу: *The invention of the contraceptive pill brought about profound changes in the lives*

of women (CALD). *A lot of hard work by ordinary citizens eventually brought the changes about* (CCED).

У пасивном облику, узрокујући догађај се може формализовати путем фразе с предлогом *by*, нпр.: *A huge amount of environmental damage has been brought about by the destruction of the rainforests* (LDOCE).

Прелазни глагол формалног регистра *effect* обично имплицира постојање извесних препрека или тешкоћа на путу остварења унапред зацртаног резултата. То опет говори о присутности свесне намере учесника, и зато се овај глагол може односити не само на чисти резултат неке акције него и на остварење жеље или намере учесника узрочног процеса: *Many parents lack confidence in their ability to effect change in their children's behaviour* (LDOCE). У овом примеру уочавамо један од типичних начина експликације семе [WITH EFFORT] (у смислу „са тешкоћом, напором“), на којој се заснива поменути импликација овог глагола – у структури исказа она се типично формализује тако што се глагол узроковања у инфинитивном облику комбинује са глаголом *try* у конструкцији *try to do sth*. О овом типу употребе сведочи следећи пример: *As a political party they are trying to effect a change in the way that we think about our environment* (CALD).

Формални глагол *occasion* поред употребе са директним објектом (*Her refusal occasioned a lot of trouble* (CALD)) ступа и у двообјекатску конструкцију (са једним директним и једним индиректним објектом): *The decision occasioned us much anxiety* (OALD). Овде, дакле, видимо случај када је улога пацијенса опциона: у првој конструкцији је изостављен, а наводи се у другој у форми индиректног објекта (*us*). Из овога можемо да закључимо да је исказивање резултата примарно, док је сигнализирање учесника у улози пацијенса од секундарне важности, те може остати и имплицитно.

Глагол *produce* у секундарном значењу упућује на изазивање резултата са компонентом намере: *Talks aimed at producing a new world trade treaty have been under way for six years* (CCED). Међутим, ово се значење преклапа са изазивањем физичке или емотивне реакције, што ћемо показати на следећим примерима: *The drug produces a feeling of excitement* (OALD). *The prime minister's speech produced an angry response from the opposition* (CALD). *If used on delicate skin, this cream may produce a stinging sensation* (ib.).

Глагол *lead* у конструкцији *lead to sth* користи се у значењу узроковања да се нешто деси, обично нешто лоше: *Several seizures of English cargoes led to reprisals on our part; reprisals led to a naval war* (OED). *Eating too much sugar can lead to health problems*

(OALD). У овој употреби *lead* може указивати на дуготрајност узрочног процеса, која се типично сигнализира прилозима *eventually* или *finally*: *His research eventually led to the development of a vaccine* (CCED).

Глагол *result* у конструкцији *result in sth* преноси значење узроковања догађаја са фокусом на његовој довршености, односно окончању, као и на резултату чије се последице осећају у моменту обликовања исказа: *The cyclone has resulted in many thousands of deaths* (OALD). *The fire resulted in damage to their property* (CALD). У овом значењу могућа је употреба овог глагола са герундивном допуном која означава резултат, нпр.: *Icy road conditions in Teesdale resulted in two roads being closed* (CALD). *These policies resulted in many elderly people suffering hardship* (OALD).

5.2.1.1. Перифрастички каузативни глаголи у домену узроковања догађаја

Глаголи *make*, *cause*, *have* и *get* могу бити употребљени у значењу [CAUSE STH TO HAPPEN (USUALLY STH BAD)]. Због њихових специфичних семантичких и синтаксичких одлика, испитаћемо сваки од поменутих глагола посебно.

5.2.1.1.1. Глагол *make*. У значењу узроковања догађаја, овај глагол се реализује путем конструкције типа /make sth happen/. Примери: *Thinking that something will happen does not make it happen* (BNC). *A pilot points the way ahead as if to will the journey was sufficient to make it happen* (ib.). *I wonder what makes these Bells ring* (OED). *Now I'll cut up the onions, for they will make your eyes water* (ib.).

Резултат узроковања се обично, али не и нужно, интерпретира као лош или непожељан из перспективе извршиоца, као на пример у реченици: *You made me fall over!* (BNC)

5.2.1.1.2. Глагол *cause*. Његово примарно значење – “to be the cause of sth”, односи се на узроковање догађаја у најширем смислу. Међутим, овај глагол није сасвим семантички неутралан и, самим тим, не може бити прототипични представник групе¹². Његова маркираност је усмерена на резултат узроковања, који обично представља нешто што је негативно или непожељно (рат, болести, глад, несрећу, проблеме, незгоде и сл.). Ова појава се у лингвистици обележава као *негативна семантичка прозодија*. Поменуто значење глагола *cause* синтаксички се реализује путем прости транзитивне конструкције, у којој глагол *cause* денотира узрочни процес у апстрахованом виду, а именичка фраза у функцији директног објекта резултат, односно последицу.

¹² Стога је важно истаћи разлику између глагола *cause* као дела лексичког система енглеског језика и предикатора CAUSE као метајезичке формуле за обележавање семантичке компоненте узрока у свом чистом, апстрактном виду.

/N1 (cause; sit.) V N2 (result: event/sit.)/

Примери: *The difficult driving conditions caused several accidents (CALD). Attempts to limit family size among some minorities are likely to cause problems (CCED).*

Једна од типичних одлика глагола са значењем узроковања догађаја јесте употреба у пасиву, при чему се узрок спецификује путем фразе с предлогом *by*. Наводимо пример поменутог употребе са глаголом *cause*: *The ruin of their empire ... was caused by the loss of freedom and the growth of despotism (OED).*

Варијанта употребе са пацијенсом који се исказује путем индиректног објекта обично се среће у устаљеним фразама типа *cause sb trouble/problems/anxiety*, на пример: *The project is still causing him a lot of problems (OALD). This was a genuine mistake, but it did cause me some worry (CCED). As children we were always causing our parents trouble (LLA). Примери показују да лице означено именицом или заменицом у функцији индиректног објекта (тј. пацијенс) на посредан начин осећа последице изазваног догађаја, као и то да је лице које је у улози узрочника свесно да његово деловање може имати утицаја, обично негативног, на пацијентивног учесника.*

Мање типична употреба реализује се путем конструкције са допунским инфинитивом са *to*. Ова употреба се разликује од типичне употребе глагола *cause* са допунским инфинитивом у значењу узроковања радње према томе којој категорији припада пацијенс. Ако је аниматан, циљ узроковања је да он учини нешто, те припада класи узроковања радње, док неаниматни пацијенс у конструкцији са допунским инфинитивом реализује значење узроковања догађаја. Описану аргументску структуру представимо и илустровати на следећи начин:

/N1 (cause: inanim.) V N2 (patient: inanim.; object) **to-INF** (result: event)/

*Water flooded the ship in 10 minutes, causing it to sink (LDOCE). Пацијенс: *the ship*.*

Семантичка интерпретација: *Water caused the ship to sink (by flooding it).*

Из овог контекста могу се извући следеће импликације: 1) узроковани догађај гласи: *The ship sank*; 2) пацијенс (*the ship*) је услед изазваног догађаја претрпео промену: он више није у исправном, пловном стању, зато што је потонуо; 3) као узрок овог догађаја концептуализује се најистакнутији елемент – вода, која је, како се наводи у примеру, потопила брод у року од десет минута. Кажемо да је вода најистакнутији елемент, јер она учествује у последњем догађају оног узрочног ланца који доводи до тога да брод буде потопљен. То, међутим, није прави узрок његовог потонућа, кога треба тражити у факторима попут лоших временских прилика, неисправног стања поменутог пловног објекта и сл.

Да бисмо додатно илустровали употребу глагола *cause*, навешћемо још неколико примера из речничке грађе: *It is the gravitation of the water which causes it to flow* (OED). *The poor harvest caused prices to rise sharply* (OALD). *The power failure caused the whole computer system to shut down* (LDOCE). [...] *a protein that gets into animal cells and attacks other proteins, causing disease to spread* (CCED).

Из свега изреченог следи да глагол *cause* у физичком домену носи значење узроковања догађаја и да су у тој конфигурацији типично оба учесника – узрочник и пацијенс, неаниматна. Овде је реч о његовом примарном значењу. На овом месту само наговештавамо да се у сфери интерперсоналне каузације овај глагол односи на узроковање радње, када се типично реализује путем конструкције са допунским инфинитивом и захтева да оба учесника узрочног процеса представљају особе. Значење узроковања радње је одређено као секундарно значење глагола *cause* (в. одељак 6.2.1.2.).

5.2.1.1.3. **Глагол *get*.** Специфична семантичка одлика овог глагола јесте та да он везује за себе лексеме које садрже сему [WITH DIFFICULTY], будући да је и сам имплицира у значењу узроковања догађаја. У следећим примерима налазимо речи попут именице *difficulty*, или прилога *never*, као и израз *try to*, који, сваки на свој начин, имплицирају да се радња исказана глаголом врши са тешкоћом или напором. Примери: *The difficulty was, not in making laws, but in getting them obeyed* (OED). *I'll never get all this work finished* (OALD). *I'm trying to get this article finished for Thursday* (CALD). *We get our milk delivered* (CALD).

5.2.1.2. Глаголи узроковања догађаја са инхоативним значењем

5.2.1.2.1. **Глагол *set*.** Код глагола са инхоативним значењем профилише се почетак или започињање узрокованог процеса. Тако, глагол *set* припада овом домену својим секундарним значењем које се може одредити као “(tr.) to make sth start happening”. Наведено значење овог глагола реализује се у оквиру следећих устаљених израза:

1) ‘set sth in motion/progress/train’: *A study by military experts was immediately set in motion* (LDOCE). *The chief executive will set in train the process of finding a successor* (ib.).

2) ‘set sth on fire/alight/ablaze’: *Protestors set fire to two buses* (ib.).

Као фразни глагол – *set off*, такође у значењу покретања неког догађаја или читавог следа догађаја: *News that the claims might be true set off widespread panic* (LDOCE). *The court's initial verdict in the police officers' trial set off serious riots*. (CALD). Морућа је и употреба са уметнутим објектом: *Nobody knows what set the riot off* (LLA).

5.2.1.2.2. **Глагол *start***. Овај глагол такође остварује каузативно значење, али за разлику од глагола *set*, који је увек транзитиван у овом смислу, *start* има интранзитивну (некаузативну) и транзитивну употребу (са значењем узроковања).

Постоје две варијанте употребе у значењу узроковања догађаја са инхоативном компонентом:

1) (intr., tr.) “to start happening; to make sth start happening”:

(V) *When does the class start?* (LDOCE)

(VN) *Who started the fire? Do you start the day with a good breakfast?*(ib.) *You’re always trying to start an argument* (ib.).

2) (intr., tr.) (also *start off*) “to begin happening, or to make sth begin happening”:

(V) *What time does the film start?*(ib.).

(VN) *Lightning started a fire that burned 500 acres* (ib.).

5.2.2. Глаголи узроковања специфичне врсте догађаја

5.2.2.1. Глаголи са општим значењем узроковања да се деси нешто лоше [MAKE STH BAD HAPPEN]: *incite, instigate, provoke, foment*. Реч је о глаголима који експлицитно садрже компоненту негативности којом се квалификује узроковани догађај.

У случају глагола *incite* и *instigate*, узрочник је лице које делује са намером да изазове резултат који обично садржи елементе насиља: *They were accused of inciting the crowd to violence* (OALD). *The party agreed not to incite its supporters to violence* (CCED). *They were accused of instigating racial violence* (OALD). *The revolt in the north is believed to have been instigated by a high-ranking general* (CALD).

Постоји још једна варијанта блиска овој употреби глагола *instigate*, која се односи на иницирање неког формалног процеса који има везе са законодавством или политиком: *The government will instigate new measures to combat terrorism* (CALD). *Charles instigated a programme of reforms* (LDOCE).

Глагол *provoke* у секундарном значењу “to cause an angry situation or a reaction, usually deliberately” садржи компоненту изазивања реакције, обично праћене љутином или бесом; она може бити изазвана код појединца или већег људског колектива у ситуацијама попут побуна, протеста и сл. Узрочник овде врши улогу окидача агресивне реакције. Примери: *The new laws have provoked violent demonstrations in some towns* (LLA). *The ambassador’s offensive remarks provoked widespread criticism* (ib.).

Формални глагол *foment* има значење блиско представљеном значењу глагола *provoke*, с тим што он, поред изазивања негативних догађаја попут нереда, побуне и др,

може означавати и узроковање да они постану још гори, односно интензивнији: *They accused him of fomenting political unrest* (OALD). *They were accused of fomenting rebellion* (LDOCE).

5.2.2.2. Глаголи који реализују значење узроковања да се нешто лоше изненада деси [MAKE STH BAD SUDDENLY HAPPEN]: *trigger (off), spark (off)*.

Глагол *trigger* у примарном значењу „to act as a ‘trigger’ for, causing another event (esp. a chain reaction) to occur” (OED): *Some people find that certain foods trigger their headaches* (CALD). Такође, приближно исто значење преноси се и фразним обликом *trigger off*. Физичка реакција: *Nuts can trigger off a violent allergic reaction* (OALD). Неретко, резултат представља след догађаја: *The assassination triggered off a wave of rioting* (LDOCE).

Глагол *spark* се такође може користити независно, или у фразном облику *spark off*. У оба случаја има значење узроковања да се нешто лоше изненада деси. Пример: *The proposal would spark a storm of protest around the country* (OALD).

5.2.2.3. Глаголи који преносе значење узроковања да се нешто деси или појави раније него што је очекивано [MAKE STH HAPPEN OR OCCUR EARLIER THAN EXPECTED]: *accelerate, force, hasten, precipitate*.

Типичан глагол у овом општем значењу јесте формални глагол *precipitate*, као у примерима: *Fear of losing her job precipitated her into action* (CALD). *The riot was precipitated when four black men were arrested* (LDOCE). *A slight mistake could precipitate a disaster* (CCED). *The 1929 stock market crash precipitated the collapse of the American banking system* (LLA). Као што примери показују, и овде се обично указује на то да узроковани догађај представља нешто лоше, или, у најмању руку, нешто озбиљно.

Као део формалног регистра налазимо и глагол *hasten*, који преноси значење врло блиско глаголу *precipitate*, што се види из следећих примера његове употребе: Догађај или ситуација као узрочник: *News of the scandal certainly hastened his departure from office* (OALD). *There is little doubt that poor medical treatment hastened her death* (CALD). Временске прилике, које подводимо под категоријом природне силе, као узрочник: *Their departure was hastened by an abnormally cold winter* (LDOCE).

Глагол *force* у секундарном значењу “to make something happen or change, especially more quickly than planned or expected”. Дато значење везује се за изразе типа *force prices/interest rates down/up*, као у примерима: *The effect will be to increase unemployment and force down wages* (LDOCE). Типично се употребљава у споју са директним

објектом: *He was in a position where he had to force a decision* (OALD). *We need to force the pace on alternative energy policies* (LDOCE).

Насупрот осталим представљеним глаголима ове подгрупе, који су искључиво прелазни, глагол *accelerate* алтернира у транзитивности у свом примарном значењу. У транзитивном облику преноси значење са узрочном компонентом. Узрочник може бити природна сила, нпр.: *Exposure to the sun can accelerate the ageing process* (OALD). Или, ту улогу може вршити агенс који делује индиректно: *They use special chemicals to accelerate the growth of crops* (CALD).

5.2.2.4. Глаголи који се односе на узроковање да се нешто деси касније или да траје дуже него што би требало [MAKE STH HAPPEN LATER OR TAKE LONGER THAN IT SHOULD]: *delay; hold up; set back*.

5.2.2.4.1. Глагол *delay* у значењу “(tr. usu passive) to make sth happen later than it should, or take longer than it should”. Контекстуална употреба овог глагола показује различите могућности у погледу навођења или истицања појединих елемената узрочног процеса.

1) Догађај који узрокује одлагање довођења одређеног процеса до завршетка, као у примеру: *This latest terrorist attack is bound to delay the peace talks even further* (LLA).

2) Експлицирање узрока путем фразе с предлогом *by* (у пасивној употреби): *The plane’s departure was delayed by mechanical problems* (ib.).

3) Означавање одређеног временског интервала који представља кашњење у односу на очекивани термин завршетка неког процеса путем фразе с предлогом *for*: *The opening of the new bridge may be delayed for several months* (ib.).

5.2.2.4.2. Фразни глагол *hold up* у значењу “(tr.) to make sth happen late, or make it happen more slowly than it should”. Обе позиције објекта су дозвољене код овог фразног глагола.

1) Са уметнутим објектом (HOLD SB/STH UP):

а) када је пацијенс аниматан: *They should have finished that job on Friday – what’s holding them up?* (ib.)

б) када је пацијенс неаниматан: *Her stubbornness on this one issue is holding the whole deal up* (ib.).

2) Са директним објектом у постпозицији (HOLD UP STH) пацијенс је увек неаниматан: *Protesters held up work on the new road* (ib.).

Као и код глагола *delay*, постоји могућност профилисања узрочног догађаја путем фразе с предлогом *by* (у пасиву): *The peace talks are being held up by continued fighting on the border* (ib.).

5.2.2.4.3. Фразни глагол *set back* у значењу “(tr.) to delay the progress or development of something by a number of weeks, months, etc.”:

1) употреба са уметнутим објектом (SET SB/STH BACK):

а) аниматни пацијенс: *Your mistake has set us back several weeks* (ib.);

б) неаниматни пацијенс: *The Transportation Department first announced that the expressway would be completed by 2002, but it has since set the timetable back* (ib.).

2) Код употребе са објектом у постпозицији, дозвољен је само неаниматни пацијенс: *The bad weather set back the building programme by several weeks* (OALD).

5.3. Аргументска структура глагола узроковања догађаја

Перифрастички глаголи и лексички каузативни глаголи који ступају у двообјекатску конструкцију садрже аргумент у објекатској позицији који означава учесника у улози пацијенса (директан код перифрастичких, а индиректан код лексичких), као и резултат узроковања исказан инфинитивом у случају перифрастичких глагола, односно директним објектом код лексичких. Прелазни глаголи који се користе само у споју са директним објектом или су праћени предлошком фразом (*lead to, result in*) кодирају само резултат узроковања – догађај.

а. /N1 (cause: anim; inanim.) V N2 (result: event)/

The fire resulted in damage to their property (CALD).

б. /N1 (cause: anim.; inanim.) V N2 (patient: anim./anim.) V(to-)INF (result: event)/

I wonder what makes these Bells ring (OED). *Water flooded the ship in 10 minutes, causing it to sink* (LDOCE).

в. /N1 (cause: anim.; inanim.) V N2 (patient: person) N3 (result: event)/

As children we were always causing our parents trouble (LLA).

Према томе, код глагола који могу означавати узроковање догађаја исказивање резултата је обавезно, док је исказивање лица у улози пацијенса опционо.

6. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА РАДЊЕ

6.1. Опште карактеристике

6.1.1. Глаголи узроковања радње представљају семантички комплексну класу глагола, која има две опште семантичке одлике: 1) резултат узроковања представља *радњу*, а не стање или догађај; и 2) извршилац мора бити *лице*, јер само људско биће има способност да доноси одлуке и располаже слободном вољом. Међутим, наше знање о свету говори нам да је људска јединка такође везана разним ограничењима. Она могу потицати од других људи из њеног окружења, или могу представљати физичке, материјалне, емотивне, друштвене и друге факторе који сачињавају оно што зовемо нашом стварношћу и услове у којима се налазимо. Сви наведени спољашњи и унутрашњи узроци често доводе до тога да је човек принуђен да уради нешто што не би желео. У том смислу, глаголи узроковања радње одражавају сложену, међусобно условљену мрежу односа човека и друштва, као и човековог односа према стварности.

6.1.2. **Ситуативни оквир глагола узроковања радње.** Глаголи ове класе реализују опште значење [CAUSE SB TO DO STN]. Узрочни процес који кодирају захтева два учесника који имају специфичне семантичке улоге; њих смо означили као УЗРОЧНИК и ИЗВРШИЛАЦ. Процес узроковања радње одвија се на следећи начин (табела 15):

- 1) УЗРОЧНИК (лице или ситуација) врши узрочно дејство на неку особу (ИЗВРШИОЦА) у циљу извршења неке радње;
- 2) ИЗВРШИЛАЦ (лице) је изложен (краткотрајном или дуготрајном) УЗРОЧНОМ ДЕЈСТВУ ВЕЛИКОГ ИНТЕНЗИТЕТА;
- 3) извршилац не жели да учини оно што узрочник од њега захтева, и зато испољава сразмеран СТЕПЕН ОТПОРА; и, коначно,
- 4) отпор извршиоца бива савладан; он по правилу РЕАЛИЗУЈЕ УЗРОКОВАНУ РАДЊУ.¹³

¹³ Будући да смо имали намеру да прикажемо парадигматичан случај процеса узроковања радње, навели смо и његов типичан исход, који се односи на извршеност радње. Са друге стране, глаголи узроковања радње (као и, уосталом, глаголи узроковања у целини) могу бити и отворени или негативни по питању остварености радње (нарочито код несвршених глагола у српском језику). Из овог разлога, настојаћемо да у анализи укажемо на различите могућности које се тичу извршености/неизвршености узроковане радње. За ширу расправу о томе в. Батистић (1979).

<i>Тип процеса</i>	узроковање радње
<i>Опште значење</i>	Е: [CAUSE SB TO DO STH]
<i>Узрочник</i>	лице; институција/организација (аниматан +); ситуација/догађај, апстрактни ентитет (аниматан –)
<i>Извршилац</i>	лице (аниматан +)
<i>Тип релације У–И</i>	извршилац пружа отпор; његов отпор је савладан; хијерархијски статус (опциона одлика)
<i>Резултат</i>	радња (извршена или неизвршена)
<i>Пример</i>	<i>They forced him to sign a confession (CCRP).</i>

Табела 15. Ситуативни оквир глагола узроковања радње у енглеском језику

Током анализе ове групе глагола, прво наводимо *интерперсонални* тип узроковања, чији су узрочник и извршилац особе, а затим и случајеве када је узрочник или извршилац неаниматан.

6.1.3. Семантичке улоге.

6.1.3.1. **О узрочнику.** Ентитет у улози узрочника је лако препознатљив на реченичном нивоу; то је именичка реч или израз који врши функцију субјекта активне реченице чији предикат представља глагол узроковања, на пример:

The rebels coerced the villagers into hiding them from the army (LDOCE).

Код глагола узроковања радње, узрочник може бити аниматан или неаниматан. Ако припада категорији аниматног, узрочник представља *човека* или *групу људи*.

He persuaded Virginia to name the baby after him (CCRP).

У аниматну категорију такође сврставамо и *институције* или *организације*, као што су, на пример, влада, полиција, суд и сл. Разлог зашто се институције или организације (које представљају појам колектива састављеног од одређеног броја појединаца) концептуализују као аниматни ентитети лежи у њиховој персонификацији, те се њихово деловање поима по аналогiji са деловањем појединца. Погледајмо примере са различитим глаголима узроковања радње (подвучен је узрочник):

Women's organizations are trying to force the government to appoint more women to senior positions (LLA). The Church made him do penance for it (OED). The court heard that the six defendants had been coerced into making a confession (CALD). Ray withdrew his confession, saying that he had been coerced by the police (LLA). The government says it will not be bullied by the press (CCED). Banks actively encourage people to borrow money (OALD).

У категорији неаниматног, узрочник означава неку *ситуацију*, *догађај* или неки *апстрактни ентитет*. Ситуација: *Circumstances had obliged him to sell the business* (LDOCE). Догађај: *I was forced to take a taxi because the last bus had left* (OALD). *The Conservative Party's victory in April's general election persuaded him to run for President again* (CCED).

Апстрактни ентитет као узрочник представља широку категорију. Овде ћемо поменути типичне случајеве, у којима се наводи или имплицира да узрочник представља *закон*, *правило*, и сл.: *Imposing speed restrictions is easy, but forcing motorists to observe them is trickier...* (CCRP). *The bill would force employers to adopt a quota system when recruiting workers* (ib.). *Absentee fathers will be forced to pay child maintenance (by the law, прим. аут.)* (ib.).

6.1.3.2. О извршиоцу. Као што смо рекли на почетку овог поглавља, глаголи узроковања радње подлежу семантичком услову према коме извршилац не само што мора бити аниматан већ мора имати и семантичку одлику људски (*He persuaded me/*his cat to visit a doctor*). Метонимијском екстензијом, у улози извршиоца може се наћи и нека институција или организација. Лице: *Swanson persuaded Hubley to work undercover to capture the killer* (CCRP). Институција/организација: *Eisenhower used his muscle to persuade Congress to change the law* (CCRP). *Mr James persuaded the banks to accept a large write-off of debt* (ib.). *He saw the song's potential, and persuaded the company to sign her up* (ib.). *The government is convinced that the bombers want to frighten away foreign investors* (CCRP).

6.1.3.3. Резултат. У зависности од природе радње која настаје као резултат узрочног процеса, елемент узроковане радње се у енглеском језику типично реализује путем прелазног глагола у инфинитиву (обично са директним објектом) или путем непрелазног глагола у инфинитивном облику, као нпр.:

They are forced to return to their country of origin (CCRP).

The French, suddenly outnumbered, were forced to retreat (ib.).

6.2. Семантичка класификација глагола узроковања радње

До сада смо утврдили да се глаголи који денотирају узроковање радње реализују према општем моделу [CAUSE SB TO DO STH]. Међутим, реч је о веома бројној и семантички комплексној класи глагола, те је самим тим неопходно извршити њену ужу класификацију. У зависности од *начина* на који се остварује узроковање радње, глаголи ове класе деле се на следећих пет група:

- 1) глаголи узроковања радње у ужем смислу;
- 2) глаголи присиљавања;
- 3) глаголи наговарања;
- 4) глаголи подстицања и
- 5) глаголи провоцирања.

6.2.1. Глаголи узроковања радње у ужем смислу

Међу глаголе које смо означили као глаголе узроковања радње у ужем смислу, или „чисте“ каузативне глаголе (енгл. *pure causative*), сврставамо следеће лексеме: *make, cause, get, have; put, set, lead*. Реч је о семантички непотпуним глаголима који у реализацији значења узроковања радње захтевају перифрастичну конструкцију. Главни представник групе је глагол *make*.

6.2.1.1. **Глагол *make***. Овде говоримо о тзв. неутралном значењу глагола *make*, за разлику од његовог значења обележеног присилом, које припада групи глагола присиљавања. Неутрално значење глагола *make* подразумева одсуство претњи и типично се односи на узрочни процес у коме једна особа делује на другу у оквиру чина друштвене интеракције да би је натерала да учини нешто што не жели. Узрочник је у том случају лице, као у примеру *Mama made him clean up the plate* (CCED). Уместо претњи, узрочно дејство се обично остварује путем ауторитета којим узрочник делује на извршиоца (у овом примеру, ради се о односу родитељ–дете). Такође, овај пример пружа нам увид у још један битан елемент процеса узроковања радње: извршилац осећа велики отпор према радњи која му се намеће као обавезна.

Поменута каузација интерперсоналног типа реализује се путем глагола *make* који садржи следећу аргументску структуру:

а. /N1 (causer: hum.) V N2 (causee: hum.) V-INF (result: action)/

Специфична синтаксичка одлика каузативног глагола *make* је у томе да, када се налази у пасивном облику није могуће употребити допуну у облику инфинитива без *to*, већ само инфинитив са *to*, што чини конструкцију /be made to do something/¹⁴.

б. /N1 (causee: hum.) be V-ed to-INF/

I was made to wait for over an hour (LLA).

¹⁴ Не улазећи у појединости, напоменућемо да су у ранијим историјским фазама енглеског језика допуне глагола *make* у каузативној употреби биле неиздиференциране, односно користиле су се напореда обе врсте инфинитива и када је управни глагол *make* у активу и када је у пасиву.

6.2.1.2. **Глагол *cause***. Овај глагол припада формалнијем регистру у односу на глагол *make*. Такође, глагол *cause* се односи на ситуацију чији је резултат узроковања обично негативан, тј. представља нешто неочекивано, непријатно или непожељно, из перспективе извршиоца (за разлику од *make*, који је у том погледу неутралан). Још једна семантичка карактеристика специфична за глагол *cause* огледа се у следећем: његова денотација ставља у фокус почетну и крајњу тачку узрочног ланца – почетни узрок и крајњи резултат, при чему се изоставља све што се одвија током самог узрочног процеса (појава позната под енгл. термином *semantic gapping*). Узрочник има специфичну семантичку улогу *извора* (енгл. *source*), будући да је иницијатор узрочног ланца догађаја. Поменута семантичка одлика омогућава овом глаголу да се односи на индиректне узрочне процесе у којима су узрочник и извршилац просторно и временски удаљени, или на сложене процесе са извесним бројем каузално повезаних догађаја (енгл. *intervening events*) који доводе до одређеног резултата. Зато кажемо да је његово значење апстраховано, да исказује „чист“ однос између узрока и последице.

/N1 (causer-source; anim./ inanim.) V N2 (causee; hum.) **to-*INF*** (result: action)/

Why do you cause me to do what I dislike doing most; is it to punish me? (LLA) *A dog ran into the road, causing the cyclist to swerve* (LDOCE). *The bright light caused her to blink* (CALD).

Овде је потребно нагласити да је глагол *cause* у извесној мери померен у односу на централно значење ове групе, које подразумева интерперсоналну каузацију, јер се типично остварује у значењу других типова узроковања, нарочито у физичком домену. Разлог томе је тај што се значење „чистог“, директног односа између узрока и последице природно везује за контекст природних појава или, екстензијом, за области науке и технике. Зато ова компонента његовог значења више долази до изражаја када се односи на узроковање догађаја. Треба имати у виду да глагол *cause* може бити употребљен са допунским инфинитивом чак и када се односи на узроковање догађаја: *The poor harvest caused prices to rise sharply* (OALD). *The power failure caused the whole computer system to shut down* (LDOCE).

6.2.1.3. Глагол *get*

6.2.1.3.1. **Каузативна употреба у домену узроковања радње**. За разлику од *cause*, глагол *get* припада неформалном регистру. У прелазном облику, овај глагол има и каузативну употребу. Његово узрочно значење има јачу варијанту – “to induce, prevail upon sb to do sth”, као и слабију варијанту – “to cause or set sb to do sth for one” (в. OED, *get*, v., 30.a). У овом значењу не користи се у пасиву.

/N1 (causer: hum.) V N2 (causee: hum.) *to-INF* (result: action)/

Примери: *It would be impossible to get them to listen to reason* (OED). *The horse... went oddly; and I got the hostler... to get up instead of me* (ib.). *He promptly got a book-seller to pirate Curll's edition* (ib.).

Међутим, у оквиру дате конструкције, извршилац може бити и неаниматан; обично је у питању нека машина, апарат или возило: *I can't get my computer to work!* (CALD) *I couldn't get the engine to start* (LDOCE). Осим конструкције са допунским инфинитивом, постоји и алтернативна употреба са герундивном допуном, која преноси приближно исто значење, нпр.: *We got the lawn mower working again eventually* (LDOCE). Оваква употреба имплицира значење које се посебно везује за глагол *get* – тешкоћу или напор који узрочник улаже да би остварио резултат, односно дуготрајно узрочно дејство. Пошто неаниматни извршилац одступа од ситуативног оквира узроковања радње, он се овде мора схватити у метафоричком смислу.

У оквиру истог домена, постоји још једна посебна употреба овог глагола, са допуном у облику прошлог партиципа. Разликујемо две семантичке варијанте ове употребе: а) “I have to get sth done (myself)” и б) “I have to arrange for it to be done (by sb else)”, конструкција чије се значење типично везује за каузативну употребу глагола *have* (о употреби типа *I got/had my hair cut* в. одељак 6.2.1.5.2.2.).

/N1 V N2 V-ED/

Примери: а) *We must get this work finished on time* (LDOCE). б) *I need to get the washing machine fixed* (ib.). *I might benefit from getting my teeth fixed* (CCED).

У српском језику постоје два корелата – каузативна употреба или проста транзитивна употреба, од којих друга (пример б) преовлађује у савременом језику. На пример:

(E) *When will you get that done?*

(C): а) *Када ћете дати да се то уради?* б) *Када ћете то урадити?* (ЕЕСР)

6.2.1.3.2. **Искуствено значење глагола *get*.** Искуствено значење глагола *get* лако је помешати са каузативним јер прати исту синтаксичку форму са два учесника и партиципском допуном, али се значење битно разликује у следећим моментима: 1) први учесник делује случајно, а не намерно, и 2) други учесник не извршава радњу нити учествује у неком догађају, већ *доживљава* нешто, према дефиницији “to accidentally make sb/sth experience sth”. Имајући у виду да је присуство намере нужна одлика агенса, јасно је да се у следећем примеру не може говорити о односу агенс–пацијенс: *You're going to get us all killed!* (LDOCE). Ова ситуација је нарочито упадљива у рефлексивној

употреби, где фактички постоји само један учесник у улози доживљавача. Аниматни учесник: *Mind you don't get yourself burned* (LDOCE). Неаниматни учесник: *One of the most costly, splendid, and elaborate structures in the world... got itself built* (OED).

6.2.1.4. Глагол *have*

6.2.1.4.1. **Каузативна употреба.** Са семантичког аспекта, конструкција /have sb do sth/ имплицира да је узрочник инхерентно супериоран у односу на извршиоца, или да има потпуну контролу над њим. У оквиру интерперсоналне каузације, узроковање се обично врши путем давања налога или наредбе у јачој, односно упутства или захтева у слабијој варијанти. Одступање од парадигматичног случаја узроковања радње огледа се у томе што извршилац не испољава отпор, нити је присиљен да изврши одређену радњу (о томе в. Wierzbicka 1998: 120). Према томе, у случајевима хијерархијског односа међу учесницима, механизам узрочног деловања условљен је односом моћи који је друштвено регулисан, а који налази своју примену искључиво у конвенционалним оквирима (нпр. директор који налаже својим радницима да нешто ураде, или родитељ који налаже детету да уради своје домаће задатке и сл.).

Што се тиче синтаксичких особина овог глагола, истичемо две посебне карактеристике. Прво, наша грађа показује да једино глаголи *make* и *have* у активној каузативној конструкцији захтевају инфинитив без *to* – /make/have sb do sth/. Друга специфична синтаксичка одлика каузативног глагола *have*, која важи и за каузативно *get*, јесте немогућност употребе у пасиву, о чему ће бити речи касније.

Аргументска структура:

/N1 (causer: hum.) V N2 (causee: hum.) V-INF (result: action)/

Примери: *He had the bouncers throw them out of the club* (CALD). *If you happen to talk to him, have him call me* (CCED). *He had counted the guns, or had had them counted* (OED). *A man... who certainly deserved to have his biography written* (ib.). *We often had the traveller or stranger visit us to taste our gooseberry wine* (ib.).

6.2.1.4.2. У семантици глагола *have* доминира својство стављања фокуса на резултат (тј. извршеност узроковане радње), као и на чињеницу да лице у улози узрочника не обавља само жељену радњу, већ изазива да неко други то уради за њега. Из тог разлога, ову употребу глагола *have* обично налазимо у контексту налога, инструкција и сл.

У овом контексту издваја се специфична употреба глагола *have* у контексту ангажовања неког лица за обављање професионалних услуга (реч је обично о мајсторима, занатлијама и сл.). Пошто ситуација налаже да узрочник и извршилац

поступају у складу са друштвеним конвенцијама, код извршиоца се не јавља отпор као што је то случај са контекстом наговарања или присиљавања. Напротив, извршилац је способан и вољан да изврши узроковану радњу, углавном зато што је мотивисан договореном новчаном надокнадом. Поменуто значење синтаксички се реализује по моделу /have sth V-ED/.

/N1 (causer: hum.) V N2 (inanim; object) V-ED (result: action) (causee implicit)/

Примери: *We're having our car repaired* (OALD). *We're having the house painted next month* (CALD).

6.2.1.4.2.1. Пошто извршилац по правилу представља лице које се бави одређеним занатом (попут фризера, молера, кућне помоћнице и сл.); он се означава генерички, а најчешће се уопште ни не помиње, будући да његов идентитет није релевантан:

You've had your hair cut, it looks great (CCED).

Парафраза: *Sb (= the hairdresser) has cut your hair (for you).*

Послевица релевантна у садашњости: *Your hair looks great now.*

Додатни примери: *I don't think most nine-year-olds have their teeth brushed* (CCED). *They had him killed* (CCED). *I had your rooms cleaned and aired* (CCED). *We're having the house painted next month* (CALD).

6.2.1.4.2.2. У поменутој употреби могућа је супституција глагола *have* са синонимним каузативним глаголом *get*: *I got/had my hair cut* (OALD).

Упоредимо, на пример, реченицу *I must get my hair cut* (OALD) са експликацијом истог контекста путем синонимног глагола *have*: *I've just had my hair cut*. Значење ових двеју реченица је врло слично, али *get* има додатну компоненту тешкоће која се односи на сам процес, који је отворен (импликација: *I haven't had my hair cut yet*), док *have* изражава теличност процеса, сагледава га као целовит, заокружени процес са јасним и сврсисходним резултатом, који има извесну релевантност у тренутку говорења¹⁵.

6.2.1.4.3. Попут каузативног глагола *get*, глагол *have* такође показује извесна синтаксичка ограничења у каузативној употреби. Прво се тиче употребе у пасиву:

He was made to stay.

*He was had to stay.

¹⁵ Посебна каузативна употреба глагола *have* у смислу ангажовања некога да изврши одређене услуге за некога другог, типа *I shall have my hair cut* налази своје корелате у српском језику у облику некаузативне употребе повратних глагола *ошшићу се, ошшићу се* (насупротив формалном еквиваленту **даћу да ме ошшићају*; иначе, конструкција ДАТИ + ИНФИНИТИВ, нпр. *дао сам то штампати*, оквалификована је у РСАНУ као варваризам). Ово је важан лингвистички контраст, који ћемо и посебно разматрати у оквиру упоредног прегледа глагола узроковања у енглеском и српском језику.

Немогућност употребе глагола *have* у пасиву условљена је, између осталог, и семантичким фактором који се тиче врсте односа између учесника: извршилац за узрочника представља инструмент, што значи, средство за остваривање неког крајњег циља, а не циљ по себи. Пошто узрочник није фокусиран на самог извршиоца, он се не може ни трансформисати у тему исказа пасивне реченице.

Осим тога, глагол *have* у конструкцији са инфинитивом без *to* у каузативном значењу интерперсоналног типа има додатно синтаксичко ограничење у погледу употребе у трајном глаголском времену. То је сасвим у складу са чињеницом да глагол *have* ставља фокус на резултат радње, и зато је обавезно да тај резултат буде остварен, што за собом повлачи и употребу простог глаголског времена које садржи одговарајућу компоненту теличности.

I'll have Hudson show you to your room (LDOCE).

*I'll be having Hudson show you to your room.

6.2.1.4.4. У вези са претходним, семантичка одлика фокуса на резултату може се интерпретирати и на прагматичком нивоу. Наиме, приликом узроковања радње, глагол *have* захтева да радња буде извршена, чиме се сврстава у групу тзв. *импликативних* глагола. Ако би овај глагол био употребљен у трајном глаголском времену, то би значило да је узрочни процес још увек у току, те да је неизвесно да ли је радња извршена или не, што није компатибилно са својством импликативности.

Имплицативност глагола *have* може се доказати једноставним тестом негације:

*I had Hudson show them to their room, but he hasn't done it yet.

6.2.1.4.5. Каузативна употреба глагола *have* у значењу узроковања радње допушта и ступање у различите синтаксичке конструкције.

Поред типичне конструкције са инфинитивом, бележимо и употребу са герундивном допуном.

/have sb/sth doing sth/: Within minutes he had the whole audience laughing and clapping (LDOCE). *Guy'll have it working in no time* (CALD).

Такође, постоји и могућност модалне употребу са *will, would* у значењу “to wish, will, require that sth be done (to oneself or others)”: *I would have you make an essay to accomplish it* (OED). У негацији, ова употреба поприма значење “not to allow”: *I would not have it spoken about* (OED).

6.2.1.4.6. **Искусствено значење глагола *have*.** Овде ћемо само напоменути да је потребно направити јасну дистинкцију између употребе глагола *have* са инфинитивом у каузативном значењу, са једне, и у искуственом (некаузативном) значењу, са друге

стране. Према томе, искуствено значење глагола *have* има истоветну синтаксичку формализацију, али му недостаје узрочна компонента, те преноси опште значење [HAVE STH HAPPEN TO SB].

Примери: *She had all her jewellery stolen* (LDOCE). *Mullins had his nose broken in a fight* (ib.).

6.2.1.5. Други семантички непотпуни каузативни глаголи

6.2.1.5.1. Иако не припадају типичним глаголима узроковања радње, глаголи *put* и *set* се придружују овој групи према својству високог степена граматикализованости значења и специјалне каузативне употребе у веома комплексној полисемантичкој структури. У приказу њихове употребе, указаћемо на њихова одступања од парадигматичног обрасца узроковања радње.

Примери каузативне употребе глагола *put* и *set* са допунским инфинитивом:

/N1 (cause: hum. (refl.)/ inanim.) V N2 (causee: hum. (refl.)) **to-INF** (result: action)/

A scheme to put unemployed people to work on government construction projects (LDOCE) *Computer games are being put to use in the classroom* (ib.). *We put 15 rain jackets to the test* (ib.)./ *The twilight that sends the hens to roost sets the fox to prowl* (OED). *I've set myself to finish the job by the end of the month* (OALD).

Глагол *set* може бити праћен и герундивном допуном када реализује каузативно-инхоативно значење – [CAUSE SB/STH TO START DOING STH]:

/N1 (causer: inanim. natural force, sit.) V N2 (causee: anim./inanim., machine) **V-ING** (result: mental process, emission of sound)/

Примери: *His remarks set me thinking.* *The thunderstorm set the radio crackling* (CALD). *The wind set the trees rustling* (LDOCE).

У овој употреби семантичка интерпретација варира у зависности од садржаја допуне глагола, те може имплицирати да је резултат радња, али такође и ментални процес или емисија звука.

6.2.1.5.2. Глагол *lead* се нарочито користи у контексту дуготрајног узрочног дејства, обично са негативним исходом. Узрочник може бити неки мотив, сплет околности, доказ и сл., док је извршилац по правилу човек.

Примери: *What led him to kill his wife?* (LDOCE) *His abhorrence of racism led him to write *The Algiers Motel Incident** (CCED). *His actions could lead to him losing his job* (LDOCE). Мотив као узрочник: *What led you to take up teaching as a career?* (LLA) Доказ као узрочник: *This has led scientists to speculate on the existence of other galaxies* (OALD). Околност као узрочник: *What was it ultimately that led you to leave Sarajevo for Zagreb?* (CCED)

Посебна употреба овог глагола у смислу „својим утицајем учинити да неко уради нешто погрешно или лоше“, у конструкцији /lead sb into sth/, приближава га глаголима наговарања: *His brother led him into a life of crime* (LDOCE). *He's not a bad boy. He's just easily led (= it is easy for other people to persuade him to do things that he should not do)* (LDOCE).

6.2.2. Глаголи присиљавања

6.2.2.1. Опште карактеристике

6.2.2.1.1. Међу глаголе узроковања радње који се односе на неку врсту присиљавања (енгл. *verbs of coercion; verbs of coercive meaning*) спадају следеће лексеме: *bring, make, force, compel, coerce, constrain, drive, impel, oblige, obligate, bully, browbeat, extort, enforce*. Ови глаголи имају опште значење [FORCE SB TO DO STH]. Главни представник групе је глагол *force*.

6.2.2.1.2. **Ситуативни оквир глагола присиљавања.** У домену присилног узроковања радње могу се разликовати три начина на који се неко може присилити да учини нешто (в. табелу 16): (1) УПОТРЕБОМ СИЛЕ ИЛИ ПРЕТЊИ (енгл. *by using violence or threats*); (2) ФИЗИЧКИМ ИЛИ МОРАЛНИМ ДЕЈСТВОМ (енгл. *by physical or moral means*); или (3) ДЕЛУЈУЋИ КАО ПРИРОДНА ИЛИ ЛОГИЧКА НУЖНОСТ (енгл. *acting as a natural or logical necessity*).

<i>Тип процеса</i>	присилно узроковање радње (присиљавање)
<i>Опште значење</i>	Е: [FORCE SB TO DO STH]
<i>Узрочник</i>	лице; институција/организација (аниматан +) (1, 2) ситуација/догађај, апстрактни ентитет (аниматан –) (3)
<i>Извршилац</i>	лице (аниматан +)
<i>Тип релације између учесника</i>	узрочник – извршилац (хијерархијски однос, у физичком или духовном смислу)
<i>Резултат</i>	радња (извршена)
<i>Начин присиљавања</i>	(1) путем насиља или претњи (2) физичким или моралним дејством (3) делујући као природна или логичка нужност
<i>Пример</i>	(1) <i>The thieves tied me up and <u>forced</u> me to lie on the floor</i> (LLA). (2) <i>My parents always <u>make</u> me do my homework before I go out</i> (LDOCE). (3) <i>Hunger <u>compelled</u> him to surrender</i> (OED).

Табела 16. Ситуативни оквир глагола присиљавања у енглеском језику

6.2.2.2. Семантичка класификација глагола присиљавања

Имајући у виду изложену диференцијацију значења, глаголе присиљавања у енглеском језику делимо на три подгрупе (табела 16).

6.2.2.2.1. Прва подгрупа обухвата глаголе који денотирају значење [FORCE SB TO DO STH BY USING VIOLENCE OR THREATS]: *force, make; compel, coerce; bully, browbeat; extort и enforce*. Начин присиљавања, као и средства путем којих се оно остварује, могу бити експлицитно наведени, или могу остати имплицитни, у ком случају о њима закључујемо на основу ширег контекста.

Примери: *The couple were made to hand over all their money and jewellery (LLA). All the young men in the area were compelled to work in the quarries and coal mines (ib.).*

The mine owners coerced the workers into going back to work, by threatening to close down the mines completely (ib.). The rebels coerced the villagers into hiding them from the army (LDOCE). Ben didn't want to study law, but his father bullied him into it by threatening to cut off his allowance (LLA).

My son is being bullied at school (OALD). (фиг.) The government says it will not be bullied by the press (CCED). He was browbeaten and threatened with violence (OED). Don't be browbeaten into working more hours than you want (CALD). Taxes... are only extorted by threatening notices (OED). The bloated tyrant... enforced payment by scourge and thumbscrew (ib.).

Наведени примери показују да извршилац по правилу представља лице, но у маргиналним случајевима присилно узроковање радње може се односити и на животиње: *The circus has been prosecuted for making the animals do cruel and dangerous tricks (LLA).*

6.2.2.2.1.1. Глагол *force* се може употребити у рефлексивном облику, при чему узрочник и извршилац представљају исту особу, нпр.: *She felt a wave of panic, but forced herself to leave the room calmly (CCRP). He forced himself to subdue and overcome his fears (ib.). I had to force myself to get up this morning (LDOCE).*

6.2.2.2.1.2. У савременој лингвистици општеприхваћена је чињеница да се глагол *make* може квалификовати као *глагол присилног резултата* (енгл. *verb of coercive effect*; Quirk et al. 1985: 1205). Будући да се присилно значење овог глагола реализује путем истих синтаксичких конструкција (активне, односно пасивне) као и његово неутрално значење, разлика између ова два значења састоји се само у компоненти присиле као спецификацији начина узроковања.

Even though it is compulsory to wear seat belts we can't make people wear them (LLA).

6.2.2.2. Друга подгрупа кодира значење [FORCE SB TO DO STH BY PHYSICAL OR MORAL MEANS]. Сви посматрани глаголи типа *force*, изузев *bully* и *browbeat*, остварују то значење. Вршење физичког или моралног дејства на некога подразумева вршење снажног утицаја на физичко стање и интегритет, или на моралне напоре и расуђивање особе у улози извршиоца. У том смислу, овај начин присиљавања је семантички веома близак значењу јаког убеђивања, које се везује за глаголе наговарања.

Примери: *No one can force you to stay in a job that you hate* (LDOCE). *The President was forced to resign* (OALD). *I had to force myself to get up this morning* (LDOCE). *The Church made him do penance for it* (OED). *The vet put something down the dog's throat to make it vomit* (CALD). *I was made to wait four hours before I was examined by a doctor* (LDOCE). *The law will compel employers to provide health insurance* (ib.). *The attorney general has the right to compel witnesses to appear in court* (LLA). *Potter had argued that the government coerced him into pleading guilty* (CCED). *How can we produce top-class engineers when universities are constrained to offer salaries that can only attract mediocre staff?* (ib.) *Parents are obliged by law to send their children to school* (OALD). *Tenants are obligated to pay their rent on time* (LDOCE). *The lack of democracy and equality impelled the oppressed to fight for independence* (ib.).

6.2.2.2.3. Трећа подгрупа односи се на присиљавање следећег типа: [FORCE SB TO DO STH BY ACTING AS A NATURAL OR LOGICAL NECESSITY]. У ову подгрупу убрајамо лексеме *force*, *compel*, *constrain*, *oblige*, *drive*. Дакле, важна семантичка разлика између прве две скупине глагола са једне, и последње скупине, са друге стране, огледа се у *природи узрочника*. Прве две подгрупе захтевају да узрочник буде аниматан, док је у последњој подгрупи узрочник обавезно неаниматан (в. табелу 16). Када кажемо да ситуација има узрочно дејство на неку особу, под тим мислимо на ситуацију у којој та особа нема избора, већ јој само преостаје да учини нешто крајње непожељно, неморално или штетно по њу саму или њено окружење.

Примери: *He said hunger forced him to steal the food* (WDNS). *Due to the high cost of borrowing, many companies have been forced to close* (LDOCE). *Solid or fluid substances exciting vomiting... act as powerful stimuli on the disordered state of the stomach, and force it to preternatural contraction* (OED). *A back injury forced her to withdraw from Wimbledon* (CCED). *These people are compelled by poverty to commit crime* (LLA). *The new circumstances compelled a change in policy* (CALD). *Women are too often constrained by family commitments and by low expectations* (CCED). *Circumstances had obliged him to sell the business* (LDOCE). *A prowling Wolfe, Whom hunger drives to seek new haunt for prey*

(OED). *Jealousy drives people to murder* (CCED). *The pride of the girl had driven her to this decision* (OED). *In the end, it was his violent behaviour that drove her to leave home* (CALD). *The detective wondered what had driven Christine to phone her* (LDOCE).

Примери показују да под неаниматним узрочником можемо да подразумевамо различите процесе и појаве, као што су: глад, сиромаштво, нове околности, породичне обавезе, љубомору, итд. За разлику од типичног узрочника – човека, који има способност да утиче на своју околину, „узрочна сила“ неаниматних ентитета и појава има метафорички карактер.

6.2.2.3. Аргументска структура глагола присиљавања. Синтаксичке конструкције путем којих се реализују глаголи типа *force* представићемо са додатним информацијама о семантичким улогама које се формализују путем одређених синтаксичких облика, као и о њиховим подтипovima. Приликом утврђивања врста семантичких улога (нпр. врста узрочника), имали смо у виду опште механизме семантичких промена (метафорички пренос и метонимијски процеси) који доводе до специфичних конфигурација учесника узрочних процеса.

6.2.2.3.1. Конструкција са допунским инфинитивом:

а. /N1 (causer: hum.; inst.) V N2 (causee: hum.) *to-INF* (result: action) (актив)/

Government troops have forced the rebels to surrender (LDOCE). *The law will compel employers to provide health insurance* (ib.).

б. /N1 (causer: inanim.; sit./circum.) V N2 (causee: hum.) *to-INF* (result: action) (актив)/

He said hunger forced him to steal the food (WDNS). *Leonie's mother was compelled to take in washing to help support her family* (CCED).

в. /N1 (causee: hum.) *be V-ED to-INF* (result: action) (пасив)/

All the hostages were forced to hand over their passports (LLA).

6.2.2.3.2. Конструкција са герундивном или именичком допуном коју уводи предлог *into*: /N1 (causer: inanim; sit.) V N2 (causee: hum.) (*in*)*to V-ING/N* (result: a course of action, a condition)/

Bad health forced him into taking early retirement (LDOCE). *The Scotch barons... were coerced into submission* (OED). *There are various reasons that impel me to that conclusion* (OALD).

6.2.2.3.3. Са директним објектом: /N1 (causer: inanim.; sit./circum.) V N2 (result: a course of action)/

Last year ill health compelled his retirement (OALD). The new circumstances compelled a change in policy (CALD). To coerce obedience, to coerce compliance with the conditions of a contract (OED).

6.2.2.3.4. Глагол у апсолутном облику: /N (causer) V(absol.)/

A voice that...asked like a child,...coerced like a man, compelled like the bidding of the Cosmos (OED). He was charged to coerce, and not to persuade (ib.). Led by some rule, that guides, but not constrains (ib.). The well-fee'd lawyers have ceased to browbeat or to cajole (ib.). He extorted from the Jews... without any remorse (ib.).

6.2.2.3.5. У овом одељку наводимо и изразе типа /feel V-ED to-INF/ са општим значењем унутрашње побуде која делује као принуда:

‘feel compelled to do sth’: *I feel compelled to write and tell you how much I enjoyed your book (OALD). (морална обавеза) She felt compelled to resign because of the scandal (LDOCE). I felt morally compelled to help (CCED).*

‘be/feel constrained to do sth’: *The evidence was so compelling that he felt constrained to accept it (OALD). For some reason he felt constrained to lower his voice (CCED).*

‘be/feel obliged to do sth’: (законска обавеза) *Parents are obliged by law to send their children to school (OALD). (морална обавеза) I felt obliged to ask them to dinner (OALD).*

‘be/feel obligated to do sth’: *He felt obligated to help (OALD). Ava felt obligated to help her mother, even if it meant leaving college (LDOCE). Tenants are obligated to pay their rent on time (LDOCE).*

‘feel impelled to do sth’: *He felt impelled to investigate further (OALD).*

‘be/feel moved to do sth’: *I have never before felt moved to write, but I feel I must protest (LDOCE). She felt moved to address the crowd (OALD). The president was moved to come up with these suggestions after the hearings (CCED).*

6.2.3. Глаголи наговарања

6.2.3.1. Опште карактеристике

6.2.3.1.1. Трећа, најбројнија група глагола узроковања радње садржи семантичку компоненту која се односи на процес наговарања. Њена главна диференцијална карактеристика јесте шири избор у погледу резултата узроковања, као и начина на који се врши узроковање у виду наговарања. Опште значење ове групе гласи [PERSUADE SB TO DO STH]. У складу са тим, главни представник групе је глагол *persuade*.

6.2.3.1.2. **Ситуативни оквир глагола наговарања.** Узрочни процес наговарања одвија се на следећи начин:

1) УЗРОЧНИК (лице) активно учествује у процесу наговарања са одређеном намером.

2) ИЗВРШИЛАЦ (лице) након пружања отпора (краткотрајног или дуготрајног) обично прихвата да реализује оно што представља сврху наговора.

3) РЕЗУЛТАТ типично представља извршење неке радње, али код одређених глагола може бити у питању и промена мишљења или веровања, односно промена положаја (в. табелу 17).

Напомињемо да се глаголи наговарања, као и глаголи узроковања радње у целини, разликују у погледу импликативности, тј. извршености узроковане радње. Штавише, издвојена је и подгрупа чије опште значење има смисао наговора да се не учини нешто. Из наведеног описа произилази и чињеница да наговарање представља каузацију интерперсоналног типа, што ћемо и показати у одељку посвећеном аргументској структури ових глагола.

Комплексност ове глаголске групе долази до пуног изражаја када се диференцијација резултата узроковања укрсти са семантичким нијансирањем у кодирању начина на који се оно врши. У домену наговарања постоје следеће конфигурације начина и резултата узроковања (в. табелу 17, у којој је начин узроковања издвојен у посебној загради ради лакше прегледности):

(1) Наговорити некога да учини нешто ПУТЕМ АРГУМЕНАТА (енгл. *persuade sb to do sth by using arguments*).

(2) Наговорити некога да учини нешто НА ФИН НАЧИН (ПУТЕМ МОЛБИ, ОБЕЋАЊА – БЕЗ УПОТРЕБЕ ПРЕТЊИ) (енгл. *persuade sb to do sth gently (without using threats) – by entreaties or promises*).

(3) Наговорити некога да учини нешто ВРШЕЊЕМ МОРАЛНОГ/МЕНТАЛНОГ ПРИТИСКА– УПОТРЕБОМ ПРЕТЊИ ИЛИ УПОРНИМ ЗАПИТКИВАЊЕМ (енгл. *persuade sb to do sth to try hard – by using threats or by asking many times*).

(4) Наговорити некога да *поверује у нешто* ПУТЕМ НАВОЂЕЊА РАЗЛОГА ЗБОГ КОЈИХ ЈЕ НЕШТО ИСТИНИТО, ДОБРО ИЛИ ИСПРАВНО (енгл. *persuade sb to believe sth by giving reasons (which prove that sth is true, right, or good)*).

(5) Наговорити некога да учини нешто или *да оде у одређеном правцу* НАМАМЉИВАЊЕМ – ТАКО ШТО СЕ НЕШТО УЧИНИ ВЕОМА ПРИВЛАЧНИМ (енгл. *persuade sb to do sth or go somewhere, by making sth seem very good*).

(6) Наговорити некога *да не учини нешто* ПУТЕМ АРГУМЕНАТА (енгл. *persuade sb not to do sth by using arguments*).

<i>Тип процеса</i>	наговарање
<i>Опште значење</i>	E: [PERSUADE SB TO DO STH]
<i>Узрочник</i>	лице; институција/организација (аниматан +) (1-6) ситуација/догађај, апстрактни ентитет (аниматан –) (5, 6)
<i>Извршилац</i>	лице (аниматан +)
<i>Тип релације између учесника</i>	узрочник – извршилац (хијерархијски однос, у физичком или духовном смислу)
<i>Резултат</i>	радња (извршена или неизвршена)
	промена мишљења или веровања
	промена положаја
<i>Начин наговарања (у споју са одређеним резултатом)</i>	[Наговорити некога да учини нешто]:
	(1) [путем аргумената]
	(2) [на фин начин (путем молби, обећања)]
	(3) [употребом претњи или упорним запиткивањем]
	(4) [Наговорити некога да поверује у нешто] [путем навођења разлога због којих је нешто истинито, добро или исправно]
	(5) [Наговорити некога да учини нешто или да оде у одређеном правцу] [намамљивањем - тако што се нешто учини веома привлачним]
(6) [Наговорити некога да не учини нешто] [путем аргумената]	
<i>Пример</i>	(1) <i>My husband <u>persuaded</u> me to come</i> (CCED).
	(2) <i>A mother <u>was coaxing</u> her reluctant child into the water</i> (CALD).
	(3) <i>Her parents <u>pushed</u> her into marrying him</i> (CALD).
	(4) <i>He <u>convinced</u> me he was right</i> (OALD).
	(5) <i>Supermarket chains try to <u>lure</u> customers with price discounts</i> (CALD). <i>Young people <u>are lured</u> to the city by the prospect of a job and money</i> (OALD).
	(6) <i>I tried to <u>dissuade</u> her from leaving</i> (CALD).

Табела 17. Ситуативни оквир глагола наговарања у енглеском језику

6.2.3.2. Семантичка класификација глагола наговарања

Према начину и резултату наговарања издвојили смо шест подгрупа глагола наговарања.

6.2.3.2.1. Прва подгрупа реализује опште значење [PERSUADE SB TO DO STH BY USING ARGUMENTS]. Дато значење садрже следећи глаголи: *persuade, convince, prevail (up)on,*

talk into, lead, induce, get, encourage, put up to, set on, urge. Реч је о простим или фразним глаголима који означавају ситуацију у којој нека особа наговара некога да нешто учини тако што наводи добре разлоге за то (аргументе). Особа у улози узрочника делује на вољу или на просуђивање извршиоца, са намером да у њему изазове промену, како би он на крају пристао да учини нешто што не жели, или што испрва није желео. Узрочник, као и извршилац, увек представљају лица.

Примери: *The man was persuaded to open the door (OED). I tried to persuade her to see a doctor (OALD). I would do anything to induce them to stay (CCED). More than 4,000 teachers were induced to take early retirement (ib.). We want to encourage more children to use the library (LDOCE). Herbie Hancock was encouraged by his family to learn music at a young age (CCED). She might be led, but would not be driven (OED). She urged him to stay (OALD). They urged parliament to approve plans for their reform programme (CCED). She prevailed upon her father to say nothing (LDOCE). I'm sure he could be prevailed upon to give a talk (OED). My husband talked me into going skiing (LDOCE). He put me up to try to get into Harris's secrets (OED). I think he was put up to it by his friends (CALD).*

Посебно издвајамо употребу перифрастичког каузативног глагола *get* који у конструкцији GET SB TO DO STH остварује значење наговарања, нпр.: *It would be impossible to get them to listen to reason (OED).*

6.2.3.2.2. Друга подгрупа реализује опште значење [PERSUADE SB TO DO STH GENTLY – BY ENTREATIES OR PROMISES]. Поменуто значење везује се за следеће глаголе: *coax, wheedle, cajole, get (a)round, sweet-talk/smooth-talk*. Дате лексеме се односе на ситуацију у којој неко на фин начин наговара некога да учини нешто, тако што му упућује молбе или даје обећања. Овде је искључена употреба претњи, што ову подгрупу глагола наговарања ставља у контраст са следећом. Узрочник је особа или, у екстензији, институција, док извршилац може бити особа или, у случају глагола *coax*, виша животиња.

Примери: *After lunch, she watched, listened and coaxed Bobby into talking about himself (CCED). A wholesome obstinancy in the right that will neither be bribed nor coaxed nor bullied (OED). She coaxed the horse into coming a little closer (OALD). The government coaxed them to give up their strike by promising them temporary residence permits (CCED). We watched the bear coax its cubs to enter the water (LDOCE). I... should have no idea... how to wheedle a man into ordering something he doesn't want (OED). You have to be able to wheedle your client into buying (LDOCE). Са предлогом *out of*: *He has a tongue that could wheedle a bird out of a tree (OED). They sometimes cajoled, sometimes threatened the**

pontiff (OED). *Leading statesmen have endeavored to cajole the people* (ib.). *He cajoled me into agreeing to do the work* (OALD). *He cajoled Mr Dobson to stand for mayor* (CCED). *He managed to cajole Hayden to take part in the program* (LDOCE). *She probably managed to get round him in various ways* (OED). *See if you can get round your father to give you a lift to the cinema* (CALD). *I can't believe you let him sweet-talk you into working for him!* (OALD) *She could always sweet-talk Pamela into letting her stay up late* (CCED). *He and his wife had been 'smooth-talked' and later threatened* (OED).

Карактеристична особина глагола друге подгрупе огледа се у томе што имају примарно значење са узрочном компонентом, мада се негде у оквиру тог значења може разликовати више специфичних употреба у различитим конструкцијама. Међутим, за разлику од глагола присиљавања, ниједан од поменутих глагола није развио секундарна значења, нити реализује значење које нема узрочни карактер. У погледу синтаксичке реализације, грађа показује да доминира конструкција типа COAX SB INTO (DOING) STH, премда је дозвољена и конструкција са допунским инфинитивом.

6.2.3.2.3. Трећа подгрупа енглеских глагола наговарања реализује опште значење [TO TRY HARD TO PERSUADE SB TO DO STH (BY USING THREATS OR ASKING MANY TIMES)], а обухвата следеће лексеме: *pressurize, pressure, press, push*. Као и у случају наговарања путем аргумената, узрочник и извршилац представљају лица. Вршење моралног или менталног притиска има јаку и слабу варијанту: јака подразумева упућивање претњи, док се слаба односи на вишеструко понављање различитих питања у циљу наговора.

Примери: *Everyone is being pressurized to vote* (LDOCE). *She was pressurized into accepting the job* (OALD). *He will never pressure you to get married* (CCED). *The trouble about an Oxford education... is that no-one...pressures you into working* (OED). *The committee pressured him into resigning* (LLA). *They are pressing us to make a quick decision* (OALD). *We had to push them to accept our terms, but they finally agreed to the deal* (CALD).

Код глагола *push* уочавамо рефлексивну употребу, обичну у смислу присиљавања себе на рад. У том случају, узрочник и извршилац представљају једну особу, нпр: *He's been pushing himself too hard, working 12-hour days* (LDOCE).

6.2.3.2.4. Четврта подгрупа глагола наговарања реализује опште значење [PERSUADE SB TO BELIEVE STH BY GIVING REASONS (WHICH PROVE THAT STH IS TRUE, RIGHT, OR GOOD)]. Глаголи који у својој полисемантичкој структури садрже ово значење су следећи: *persuade, convince, bring (a)round, talk over/round, win over/(a)round (to sth), lead, sway*. Извршилац је особа; узрочник је такође особа, или, метонимијским преносом, нека

људска особина, манир или активност. У случају интерперсоналне каузације, убеђивање се по правилу врши путем вербалне комуникације.

Примери: *It will be difficult to persuade them that there's no other choice* (OALD). *She'll only take me back if I can persuade her that I've changed* (LDOCE). *I've persuaded Mrs Tennant that it's time she retired* (CCED). *Derek persuaded me of the feasibility of the idea* (ib.). *He is not persuaded of the need for electoral reform* (CCRP). *But he now has to convince sceptics that he has a serious plan* (CCRP). *Those who would not be convinced by them that there was a God* (OED). *Orson Welles managed to convince many Americans that they were being invaded by Martians* (CCRP). *Although I soon convinced him of my innocence, I think he still has serious doubts about my sanity* (CCED). *Mother had led me to believe the new baby was a kind of present for me* (CCED). *He's too easily led (= easily persuaded to do or think sth)* (OALD). *He's easily swayed* (ib.). *She wasn't swayed by his good looks or his clever talk* (ib.). *Her speech failed to sway her colleagues into supporting the plan* (CALD). *A woman may be brought to forgive bigamy, but not a joke* (OED). *We will do everything we can to bring parliament round to our point of view* (CCED). *She's against the idea but I'm sure I can win her over* (OALD).

Значење убеђивања некада се остварује на контекстуалном нивоу, као у следећем примеру употребе глагола *convince* у конструкцији са инфинитивом, која се обично користи у значењу узроковања радње а не промене мишљења: *I hope this will convince you to change your mind* (CALD).

Глаголи *persuade* и *convince* у овом значењу имају и рефлексивну употребу, са допуном облику *that*-клаузе, као у примерима: *She had persuaded herself that life was not worth living* (OALD). *I'd convinced myself (that) I was right* (OALD).

6.2.3.2.5. Пета подгрупа глагола наговарања остварује опште значење [PERSUADE SB TO DO STH OR GO SOMEWHERE BY MAKING STH SEEM VERY GOOD]. Овде убрајамо следеће глаголе: *entice, lure, allure, tempt, inveigle, seduce, decoy*. Општи смисао у коме се користе поменути глаголи гласио би „навести некога да скрене са свог пута, дословно или метафорично (у смислу ситуације или понашања које сматра исправним, пожељним или уобичајеним) на нешто што сматра погрешним, непожељним или неуобичајеним поступком или обликом понашања“ (према WNDS, *lure*, vb). Извршилац је особа; узрочник је такође особа, или се путем метонимије, сама понуда концептуализује као узрочник, нпр.: *They were seduced into buying the washing machine by the offer of a free flight to the United States* (CALD).

Примери у којима је резултат РАДЊА: *My Lady strove to entice him into the general talk* (OED). *Try and entice the child to eat by offering small portions of their favourite food* (OALD). *People are being enticed away from the profession by higher salaries elsewhere* (ib.). *Computer games are luring youngsters away from their lessons* (LDOCE). *The company aims to lure smokers back to cigarettes* (CCED). *The military adventurers who were allured to the Mogul standards* (OED). *The offer of a free car stereo tempted her into buying a new car* (CALD). *They tempted him to join the company by offering him a large salary and a company car* (ib.). *Her son tried to inveigle her into giving him the money for a car* (ib.). *Many of them are inveigled to enlist by drink, or by bounty money* (OED). *He inveigled himself into her affections (= dishonestly made her love him)* (OALD). *Leaders are people who can seduce other people into sharing their dream* (LDOCE). *The promise of huge profits seduced him into parting with his money* (OALD). *[They] may sometimes decoy a weak customer to buy what he has no occasion for* (OED).

Примери у којима је резултат ПРОМЕНА ПОЛОЖАЈА: *They'll entice thousands of doctors to move from the cities to the rural areas by paying them better salaries* (CCED). *The most successful method of enticing stragglers into its folds* (OED). *The birds were enticed back into Britain 40 years ago* (LDOCE). *The bargain prices are expected to entice customers away from other stores* (OALD). *The animal refused to be enticed from its hole* (ib.). *He had been lured into a snare by treachery* (OED). *The child was lured into a car but managed to escape* (OALD). *Many workmen are allured from the country* (OED). *He accordingly sought... to allure him back to Spain* (ib.). *...a million dollar marketing campaign to tempt American tourists back to Britain...* (CCED). *Having spent so long at a great club like Rangers, no other Scottish team could tempt him away* (CCED). *The chairmen... were inveigled away to drink somewhere* (OED). *This wretched man had decoyed children into his shop* (ib.). *That they may not be decoyed in by the soft Allurement of a Fine Lady* (ib.). *They would not be decoyed away by a false alarm* (OED).

Када се резултат наговарања односи на промену положаја, постоји могућност да узрочник буде и неаниматан (нпр. временске прилике): *The fine morning had tempted many out* (OED). *The fine weather... allures the ladies into the garden* (ib.).

6.2.3.2.6. Шеста подгрупа глагола наговарања представља негацију предиката прве подгрупе и има опште значење [PERSUADE SB NOT TO DO STH BY USING ARGUMENTS]. Ту убрајамо глаголе *dissuade*, *put off*, *discourage*, *deter*, *divert*. Према томе, прва и последња подгрупа глагола наговарања стоје у опозицији. Извршилац је увек особа; међутим,

узрочник може бити и неаниматан – природна сила (нпр. временске прилике), ситуација (нпр. саобраћајна незгода) или апстрактни ентитет (нпр. неуспех).

Примери: *He... was easily dissuaded from this pursuit* (OED). *I tried to dissuade him from giving up his job* (OALD). *His parents tried to discourage him from being an actor* (OALD). *Millet was put off from resuming the subject* (OED).

Неаниматни узрочник: *The weather discouraged people from attending* (OALD). *The farmer... was not deterred by the dreary weather* (OED). *The accident put her off driving for life* (OALD). *Don't let your failures put you off trying harder* (LDOCE).

6.2.3.3. Аргументска структура глагола наговарања

Са аспекта аргументске структуре, глаголи наговарања имају на располагању следеће могућности.

6.2.3.3.1. Конструкције са допунским инфинитивом:

а. /N1 (causer: hum.) V N2 (causee: hum.) **to-INF** (result: action) (актив)/

He persuaded Virginia to name the baby after him (CCRP).

I've been trying to convince Jean to come with me (LDOCE).

б. /N1 (cause: inanim. – reason; sit./circum.) V N2 (causee: hum.) **to-INF** (result: action) (актив)/

It was the lack of privacy that eventually persuaded us to move after Ben was born (CCED).

в. /N1 (causee–theme: hum.) **be V-ED to-INF** (result: action) (пасив)/

The man was persuaded to open the door (OED).

6.2.3.3.2. Конструкција са герундивном или именичком допуном коју уводи предлог *into* (са варијантама):

/N1 (causer: hum.) V N2 (causee: hum.) **to/unto/into V-ING/N** (result: a course of action)/

Her legal advisers persuaded her into mentioning the names of the people involved in the robbery (CALD).

6.2.3.3.3. Конструкција са реченичном допуном (само у значењу промене мишљења или веровања):

/N1 (causer: hum.) V N2 (causee: hum.) **that-CLAUSE** (result: a change of opinion/belief)/

It's useless trying to convince her (that) she doesn't need to lose any weight (CALD).

She'll only take me back if I can persuade her that I've changed (LDOCE). *We had managed to persuade them that it was worth working with us* (CCED).

(пасив): *Antwerpers are so convinced that their city is the best that other Belgians think them chauvinists* (CCRP).

6.2.3.3.4. Само у реализацији значења које се односи на промену мишљења или веровања, употребљава се и конструкција са директним објектом праћеним предлогом *of* и именичком фразом:

/N1 (causer: hum.) V N2 (causee: hum; inst.) *of* N3 (result: a change of opinion/belief)/
The officials were eager to convince us of the safety of the nuclear reactors (LDOCE). *McFadden must persuade the jury of her innocence* (LDOCE). *Derek persuaded me of the feasibility of the idea* (CCED).

(пасив): *He was convinced of the impermanence of his work* (CCRP).

6.2.3.3.5. Са директним објектом: /N1 (causer: hum.) V N2 (causee: hum.)/
Please try and persuade her (OALD). *She's always easily persuaded* (OALD).

Let him who would move and convince others, be first moved and convinced himself (OED).

6.2.3.3.6. Глагол у апсолутном облику¹⁶: /V(absol.)/

In order to persuade, we address the feelings and the imagination. In order to convince, we address the reasoning faculty (OED).

6.2.4. Глаголи подстицања

6.2.4.1. Опште карактеристике

6.2.4.1.1. Глаголи узроковања радње који у свом лексичком значењу садрже компоненту стимулације, односно побуђивања, подстицања, представљени су следећим лексемама: *activate, actuate, animate, encourage, enliven, galvanize, motivate, move, prompt, raise, rouse, spur (on), stimulate*. Опште значење ове групе глагола гласи [MAKE SB WANT TO DO STH]. Главни представник групе је глагол *stimulate*.

6.2.4.1.2. **Ситуативни оквир глагола подстицања.** Ови глаголи се односе на ситуације у којима неко или нешто изазива неко лице да нешто учини путем дејства извесног стимулуса, обично изазивањем одређене емоције, охрабрењем или

¹⁶ Термин *апсолутни облик глагола* (енгл. *absolute*) означава специфичну употребу транзитивних глагола у којој је субјекат једини аргумент. Другим речима, овај термин се односи на употребу транзитивних глагола са изостављеним објектом. Иако је у поменутој употреби директни објекат глагола изостављен, његово присуство се по правилу осећа у одређеној мери, односно такав глагол се не може поистоветити са интранзитивним обликом који се формално реализује путем исте једноаргументске структуре. Термин је преузет из *Оксфордског речника енглеског језика* (OED).

одобравањем. То су, генерално, глаголи који имају позитивну конотацију, за разлику од глагола провоцирања о којима ће бити речи у наставку.

Према томе, семантичка специфичност ове групе представљена је додатном семом [WANT], која обележава изазивање жеље или воље код извршиоца да учини нешто, у контрасту са глаголима типа *force*, који имплицирају да је извршавање узроковане радње невољно или чак противно вољи извршиоца. Поменута сема је, како смо видели, инкорпорирана у резултат узроковања: [ДА (ИЗВРШИЛАЦ) ЖЕЛИ ДА УЧИНИ НЕШТО].

6.2.4.2. Семантичка класификација глагола подстицања

6.2.4.2.1. Глагол *stimulate*. Његово примарно значење је узрочно, у смислу „подстаћи на радњу подбадањем, подбости, подбадати“ и „пренети додатну енергију некој активности или процесу“. Издвојићемо употребу са допунским инфинитивом, која је најрелевантнија за домен узроковања радње: *They... stimulated and importuned him, to bring forward a scheme of improvement* (OED). *Good teachers should ask questions that stimulate students to think* (OALD). *They ... stimulated their prisoners to beg* (OED). Обично се употребљава у пасиву: *I was stimulated to examine my deepest thoughts* (CCED).

Употреба са директним објектом користи се у контексту неке врсте менталне стимулације (нпр. *That stimulated my curiosity*), те је самом својом прозирношћу и директношћу последице од секундарне важности за наше испитивање различитих конфигурација узрочних процеса.

6.2.4.2.2. Глагол *motivate*. Могу се разликовати два значења којим се овај глагол сврстава међу глаголе побуђивања радње: 1) (често у пасиву) „обезбедити стимулус или разлог за неку врсту акције“, и 2) „усмерити нечију енергију или нечије понашање ка одређеном циљу“. Такав циљ представља резултат узроковања. Примери:

1) *He is motivated entirely by self-interest* (OALD). *He is genuinely motivated by a desire to help people* (CALD). Разлог као узрочник: *We may never know what motivated him to kill his wife* (LDOCE).

2) *The plan is designed to motivate employees to work more efficiently* (OALD). *Teaching is all about motivating people to learn* (CALD). *The profit-sharing plan is designed to motivate the staff to work hard* (LDOCE).

Из наведених примера јасно се види распон синтаксичких модела који су у употреби. Реч је о употреби са директним објектом, као и о конструкцији са допунским инфинитивом.

6.2.4.2.3. Остале глаголе стимулације у енглеском језику илустроваћемо следећим примерима издвојеним из корпуса:

The burglar alarm is activated by movement (OALD). This warms and activates the spirit in the search of truth (OED). The yeast's growth is activated by sugar and warmth (LDOCE). It's the money that spurs these fishermen to risk a long ocean journey in their flimsy boats (CCED). They roused the population to action, and armed them (OED). We were encouraged to learn foreign languages at school (CALD). We want to encourage people to go fishing, not put them off (CCED). I can't imagine what could have moved him to say such a thing (CALD). It was punk that first moved him to join a band seriously (CCED).

Рефлективна употреба могућа је једино код глагола *rouse*, чије значење стимулација представља резултат екстензије изворног значења „пробудити се“ (в. глаголе типа *awaken*): *Richard couldn't rouse himself to say anything in reply (OALD). She seemed to be unable to rouse herself to do anything (CCED).*

Из следећих примера да се закључити да стимулус за неку акцију обухвата широк распон појава – поменућемо само најважније. Људска особина или психофизичко стање као стимулус: *He was actuated entirely by malice (OALD). They were actuated by desire (CCED).* Помисао као стимулус: *The thought of her daughter's wedding day prompted her to lose some weight (OALD). The prospect of his mother coming to stay galvanized him into action and he set about cleaning the house (CALD).* Активност као стимулус: *It was reading his book that prompted me to write to him (LLA).* Успомена (обично лоша) као стимулус: *Her difficult childhood spurred her on to succeed (OALD). His misfortunes spurred him to write (LDOCE).* Догађај као стимулус: *Seeing her there had moved him to think about the time they had together (LDOCE).*

Наведени примери наговештавају варијације и у погледу врсте резултата узроковања: од физичких појава (*The yeast's growth is activated by sugar and warmth*), преко акције (*They roused the population to action, and armed them*), све до узроковања у домену интелектуалних радњи (*Seeing her there had moved him to think about the time they had together*). Према томе, глаголи ове групе показују да се не може говорити стриктно о семантичким класама глагола и врсти резултата на који инхерентно упућују, него се само могу обрадити парадигматични случајеви и указати на правце семантичке екстензије које могу бити мање или више изражене и уобичајене.

6.2.4.2.4. **Глаголи дестимулације.** Глаголска група која денотира неку врсту физичке или духовне дестимулације представљена је следећим лексемама: *benumb, deaden (feeling, sound), depress (feeling), destimulate, dull (pain, emotion; person; colours,*

sounds). Њихово опште значење гласи: [TO BRING OUT OF A STATE OF STIMULATION]; у терминима семантичке структуре, ово значење се може дефинисати као: [DEPRIVE OF STIMULATION]. Главни представник групе је глагол *destimulate*. Типични примери употребе су следећи:

Stimulate and destimulate the boy's brain with Nerf balls and other objects he can squeeze. Use music for the same purpose. You can use these tools when the boy needs calming or when he needs to rev his brain to refocus (в. Wiktionary, *destimulate*). *He was given drugs to deaden the pain* (OALD). *Wet weather always depresses me* (ib.).

Посебно издвајамо антонимне парове у значењу стимулације/дестимулације. Уочава се појава деривације антонимних корелата на основу појединих репрезентативних глагола стимулације додавањем негативних префикса латинског порекла DE- и DIS-. Упоредимо следеће антонимне парове: *activate – deactivate* (*device, chemical process*); *motivate – demotivate* (*people*); *stimulate – destimulate*; *encourage – discourage*. Осим тога, не треба занемарити ни појаву лексичке антонимије, типа *enliven – deaden*. Следећи примери илуструју чињеницу да се чланови антонимног пара разликују по врсти резултата узроковања: глаголи стимулације означавају узроковање или интензификацију неког процеса, а глаголи дестимулације односе се на прекид неког процеса или смањење његовог интензитета или активности. Примере наводимо према антонимним паровима.

The burglar alarm is activated by movement. – Do you know how to deactivate the alarm? (OALD)

She's very good at motivating her students. – Failure can demotivate students. (OALD)

Parents should give children books that stimulate them (OALD). – *How to destimulate my baby?* (разг.)

Music and lighting are used to encourage shoppers to buy more. – Don't be discouraged by the first failure – try again! (OALD)

6.2.4.3. Аргументска структура глагола подстицања

Глаголи који означавају неку врсту подстицања ступају у различите конфигурације синтаксичких конструкција и учесника узрочних процеса. Представимо оне типове реализације који су најтипичнији и који су потврђени нашом грађом.

6.2.4.3.1. Конструкција са допунским инфинитивом:

/N1 (causer: hum.) V N2 (causee: hum.) *to*-INF (result: action – Vintr)/

An inspiring teacher can stimulate students to succeed (LDOCE). Teaching is all about motivating people to learn (CALD).

6.2.4.3.2. Конструкција са герундивном или именичком допуном коју уводи предлог *into*:

*/N1 (cause: stimulus) V N2 (causee: hum.) (in)to V-ING/N (result: a course of action)/
To... stimulate him to fresh exertions (OED). The urgency of his voice galvanized them into action (OALD).*

6.2.4.3.3. Са директним објектом: */N1 (cause: stimulus) V N2 (result: abstract notion)/
The President's plan to stimulate economic growth (LDOCE). The report galvanized world opinion (ib.).*

6.2.4.3.4. Глагол у апсолутном облику: */N (causer) V(absol.)/
But Goethe's art was not dramatic; he himself tells us so, ... he adds... that, from the philosophical turn of his mind, he 'motivates' too much for the stage (OED). When two feelings prompt in opposite ways, the one that determines the conduct is said to be volitionally the stronger (ib.).*

6.2.5. Глаголи провоцирања

6.2.5.1. Опште карактеристике

Пета група глагола узроковања радње односи се на лексеме које означавају да неко намерно, а понекад и злонамерно, покушава да натера некога да учини нешто лоше. Чланови ове групе представљају следеће лексеме: *agitate, egg on, goad, incite, instigate, provoke, stir (up)*. Главни представник групе је глагол *provoke*. Опште значење глагола ове групе дефинише се као [PROVOKE SB TO DO STH]. Ово одређење може се подврћи даљој декомпозицији, те би гласило [DELIBERATELY TRY TO MAKE SB DO STH BAD].

Насупрот глаголима подстицања, глаголи провоцирања обично имају негативну конотацију. Према њиховом ситуативном оквиру, узрочник се намерно труди да изазове некога да учини нешто лоше или, у другој варијанти, да изазове неку конфликтну ситуацију (свађу, сукобе, проблеме и сл.).

6.2.5.2 Семантичка структура глагола провоцирања

Следећи примери служе да илуструју активну и пасивну употребу глагола са значењем провоцирања.

Актив: *Each of us was urging and inciting the other to put the question (OED). He incited the workforce to come out on strike (OALD). She was expelled for inciting her classmates to rebel against their teachers (CALD). The incident stirred students to protest*

(LDOCE). *The speech stirred the crowd to take action* (CALD). *They egged each other on to argue and to fight* (CCED).

Will the pressure applied by environmentalists be enough to goad the industrialized nations into using less fossil fuels? (CALD) *Kathy goaded him into telling her what he had done* (LDOCE). *He wondered if the psychiatrist was trying to goad him into some unguarded response* (CCED). *Commonly, though not always, we exhort to good actions, we instigate to ill* (OED).

Пасив: *Be careful what you say—he's easily provoked* (OALD). *The untruth of the stories by which they had been stirred to rebellion* (OED).

6.2.5.3. Аргументска структура глагола провоцирања

Са аспекта формалне реализације, глаголи ове групе веома су слични глаголима стимулације, и имају следеће типове аргументске структуре:

Конструкција са допунским инфинитивом:

/N1 (causer: hum.) V N2 (causee: hum.) **to-INF** (result: action – Vintr) (актив)/

The judge ruled that Becker provoked her husband to attack her so she could shoot him (CCED). *He incited his fellow citizens to take their revenge* (ib.). *Emma, though still at school, was provoked to help too* (LDOCE).

Конструкција са герундивном или именичком допуном коју уводи предлог *into*:

/N1 (cause: stimulus) V N2 (causee: hum.) **into V-ING/N** (result: a course of action)/

She hopes her editorial will provoke readers into thinking seriously about the issue (LDOCE). *I was provoked into the argument* (CALD). *He finally goaded her into answering his question* (OALD). *He wondered if the psychiatrist was trying to goad him into some unguarded response* (CCED).

Са директним објектом: /N1 (cause: stimulus) V N2 (result: abstract notion)/

He accused union leaders of instigating the disturbances (LDOCE).

7. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА АФЕКТИВНЕ РЕАКЦИЈЕ

7.1. Опште карактеристике

7.1.1. Глаголи узроковања афективне (или психофизичке) реакције односе се на процесе који резултирају променом психофизичког стања неког лица. У питању су прелазни глаголи који се типично реализују путем конструкције са директним објектом. У тој конструкцији присутна су два аргумента: субјекат, који представља узрок¹⁷ промене афективног стања, и објекат, којим се означава доживљавач (енгл. *experiencer*) узроковане емоције.

/N1 (cause-stimulus; anim./inanim.) V N2 (experiencer; hum.)/

They embarrassed me./It embarrassed me.

У лингвистичкој литератури ови глаголи познати су и под називом *психо-глаголи* или *глаголи психолошког стања* (енгл. *Psych-verbs, verbs of psychological state*; в. Levin 1993: 188–193). Пошто је фокус нашег истраживања на глаголима са узрочном компонентом, ограничићемо се на транзитивне глаголе, упућујући на њихову интранзитивну употребу тамо где је то неопходно.

7.1.2. **Ситуативни оквир глагола узроковања афективне реакције.** Глаголи ове класе имају опште значење [CAUSE SB TO FEEL STH]. Стања или расположења која се јављају као последице могу представљати афективна стања широког спектра, попут жалости, гнушања, бојазни, стрепње, бриге, стида, поноса, разочарања или љутње. Изазивање афективне реакције представља узрочни процес који се одвија између два учесника. Он садржи следеће кључне моменте:

- 1) Узрочник делује на другог учесника као СТИМУЛУС.
- 2) Други учесник је у улози ДОЖИВЉАВАЧА; он реагује на стимулус.
- 3) Као РЕЗУЛТАТ, доживљавач:
  - а) осећа нешто ПОЗИТИВНО (нпр. радост, срећу итд.);
  - б) осећа нешто НЕГАТИВНО (нпр. бес, подозрење итд.);
  - в) осећа нешто и МИСЛИ нешто (нпр. поштовање, радозналост итд.);
  - г) ради НЕШТО ШТО НЕ ЖЕЛИ (*невољна радња*) као резултат ЕМОТИВНЕ реакције (нпр. плакање, смејање); или

¹⁷ Б. Левин истиче да постоје различите квалификације семантичке улоге субјекатског референта; поред *стимулуса*, који се и нама чини најприхватљивијим, помињу се и улоге попут *теме*, *узрока*, *објекта емоције* или *мете емоције* (в. Levin 1993: 191).

д) ради НЕШТО ШТО НЕ ЖЕЛИ (*невољна радња*) као резултат ФИЗИЧКЕ реакције (нпр. чешање, голицање).

<i>Тип процеса</i>	узроковање афективне реакције
<i>Опште значење</i>	E: [CAUSE SB TO FEEL STH]
<i>Узрочник – стимулус</i>	лице; (аниматан +) ситуација/догађај, апстрактни ентитет (аниматан –)
<i>Извршилац – доживљавач</i>	лице; (аниматан +)
<i>Тип релације између учесника</i>	стимулус – реакција
<i>Резултат</i>	(1) промена осећања или расположења
	(2) позитивна афективна реакција;
	(3) негативна афективна реакција;
	(4) афективна реакција са физичким аспектом;
	(5) афективна реакција са менталним аспектом;
	(6) физиолошка реакција
<i>Пример</i>	(1) <i>The news <u>made</u> him very happy (OALD).</i>
	(2) <i>Her three children <u>brought</u> her joy (CCED).</i>
	(3) <i>This cough <u>is driving</u> me mad! (LDOCE)</i>
	(4) <i>The pain <u>brought</u> tears to his eyes (LDOCE).</i>
	(5) <i>It's a subject which has aroused a lot of interest (CALD). Her strange behaviour <u>aroused</u> our suspicions (ib.).</i>
	(6) <i>Grit from the highway <u>made</u> him cough (CCED).</i>

Табела 18. Ситуативни оквир глагола узроковања афективне реакције у енглеском језику

7.1.3. Семантичке улоге.

7.1.3.1. **Узрочник-стимулус.** У домену афективности, семантичку улогу узрочника стимулусног типа могу вршити следећи типови ентитета: лице, ситуација, догађај или апстрактни ентитет. Лице: *I had a brilliant English teacher who fired me with enthusiasm for literature at an early age (CALD).* Ситуација: *It annoyed me that I didn't have time to do more ironing (CCED).* Догађај: *Russell was deeply moved by what he heard (LDOCE).* *His election success has provoked a shocked reaction (CCED).* Апстрактни ентитет: *His prayer moved me to tears (CCED).* Стимулус има обележје активног учесника узрочног процеса.

7.1.3.2. **Доживљавач.** У складу са семантичким фактором који налаже да резултат узроковања представља неку врсту психофизичке реакције, извршилац мора бити неко лице. Међутим, у ужем домену физичке реакције, прихватљиво је да доживљавач буде само аниматан (виша животиња). Такође, приметили смо да глаголи овог типа имају могућност употребе у контексту институција и организација, што је појава метонимијски изведених проширења коју смо до сада углавном разматрали у оквиру улоге узрочника. Особа: *She was stirred by his sad story* (OALD). Институција: *This issue looks likely to continue to vex the government* (CALD). Виша животиња: *It was a vicious-looking dog and I didn't want to provoke it* (CALD). Доживљавач се обележава као пасивни учесник узрочног процеса; он проживљава промену свог афективног стања изазвану спољашњим узроком.

7.1.3.3. **Резултат – афективна реакција.** Резултат узроковања у домену афективности обухвата различита психофизиолошка стања. Најпре треба разликовати афективне реакције од физиолошких. Затим, афективне реакције можемо категоризовати према скали *пријатно: непријатно*, те разликујемо позитивне и негативне реакције. Коначно, код афективних реакција треба направити и диференцијацију према томе да ли се секундарно манифестују на менталном или на физичком плану. На тај начин, добијамо афективне реакције са менталним аспектом (који укључује резоновање или заузимање става), односно афективне реакције са физичким аспектом (који имплицира физичку манифестацију емотивног стања).

7.1.3.4. **Афективна реакција и унутрашња каузалност.** Није мање значајно ни питање каква је природа емоционалне реакције, нарочито оне са физичким аспектом. Тако, на пример, глаголи *laugh* и *blush* денотирају процесе који представљају резултат неке емоционалне реакције. Пошто се емоционална реакција концептуализује као догађај изазван неким инхерентним својством субјекта, она припада категорији догађаја са унутрашњим узроком. У складу са тим је и чињеница да субјекат поменутих глагола показује својство неагентивности, будући да представља лице које нема контролу над процесом који је ступио у дејство, конкретно, над процесом емоционалне реакције. Стога, упркос томе што су у средишту пажње овог истраживања каузативни глаголи, који кодирају процесе са спољашњим узроком, не треба занемарити чињеницу да постоји тесна повезаност и комплементарност некаузативних (унутрашње узрокованих) и каузативних (спољашње узрокованих) глагола афективне реакције, који заједно сачињавају комплетну слику процеса у домену афективности.

7.2. Семантичка класификација глагола узроковања афективне реакције

Ужа класификација глагола ове класе стоји у зависности од природе резултата узроковања који ти глаголи означавају. Према задатом критеријуму, глаголе узроковања афективне реакције можемо поделити на шест група:

- 1) глаголи узроковања осећања или расположења;
- 2) глаголи узроковања позитивне афективне реакције;
- 3) глаголи узроковања негативне афективне реакције;
- 4) глаголи узроковања афективне реакције са менталним аспектом;
- 5) глаголи узроковања афективне реакције са физичким аспектом; и
- 6) глаголи узроковања физиолошке реакције.

7.2.1. Глаголи узроковања осећања или расположења

7.2.1.1. У позитивном и неутралном значењу, говоримо о семантички непотпуним глаголима у значењу узроковања афективне реакције (*make, bring, raise*).

7.2.1.1.1. Глагол **make** реализује поменуто опште значење у конструкцији /make sb feel sth/, искључиво са адјективном допуном:

/N1 (stimulus) V N2 (experiencer: hum.) ADJ (result: affective state; positive/negative)/

The news made him very happy (OALD). *Money is the only thing that seemed to make him happy* (LLA).

Као прототипичан перифрастички каузативни глагол, *make* реализује свих пет узрочних значења у домену узроковања промене афективног стања, које је и условило нашу поделу глагола ове групе на пет скупина.

7.2.1.1.2. Глагол **bring**. Попут глагола *make*, глагол *bring* има доста опште и неутрално узрочно значење, те се односи на позитивне, као и на негативне афективне реакције. Међутим, за разлику од глагола *make*, овај глагол реализује дато значење у конструкцији са номиналном допуном објекта. Упоредимо следеће примере, у којима именичка допуна кодира тип емотивне реакције и обухвата како позитивне (а), тако и негативне (б) емоције или стања:

/N1 (stimulus) V N2 (experiencer: hum.) N3 (result: affective state; positive/negative)/

а. *Her three children brought her joy* (CCED).

б. *Kinkel said the attacks had brought disgrace on Germany* (ib.).

7.2.1.1.3. Глагол **raise**. Овим глаголом профилише се сама реакција, а не особа или људи код којих је та реакција изазвана.

/N1 (stimulus: sit./event) V N2 (result: change of affective state)/

Примери: *Her answers raised doubts/fears/suspicious in my mind* (CALD). *This attack raises fears of increased violence against foreigners* (LDOCE). *The way the research was carried out raises doubts about the results* (LDOCE). *Our little chat has raised my spirits (= made me feel happier)* (CALD).

Овој употреби припадају и изрази типа *raise sb's doubts* (= make sb unsure/uncertain about sth) или *raise sb's spirits* (= cheer sb up, make sb feel happier) (LDOCE).

7.2.1.2. У негативном значењу, истиче се каузативна употреба перифрастичких глагола *make*, *have* и *get*.

За разлику од глагола *make*, који у целој класи денотира парадигматичне случајеве узроковања психофизичких реакција, глагол *have* има специфичну семантичку одлику која се односи на краткотрајност узроковане реакције (обично се реализује у изразима *have sb worried/confused/interested* итд.). Упоредимо следеће примере:

/N1 (causer: hum.) V N2 (experiencer: hum) ADJ (result: affective state)/

Stop staring at me – you're making me nervous (LLA).

You had me worried for a minute – I thought you weren't going to show up (ib.).

У другом примеру краткотрајност реакције експлицирана је фразом *for a minute*; наравно, она такође може бити имплицитна. У првом примеру, међутим, говори се о промени афективног стања, али не и о њеном трајању.

Перифрастички каузативни глагол *get* такође може бити употребљен у значењу изазивања промене емотивног или физичког стања, са додатном компонентом иритације која се јавља код доживљавача:

Sometimes she gets me so angry! (LDOCE) *Don't get the children too excited* (ib.).

Глагол *drive* показује преклапање значења изазивања афективне реакције и преласка у одређено (обично негативно) стање (в. одељак 1.2.9.1.8.). У овом значењу, узрочник је нека особа, тачније, њено понашање, које изазива снажну афективну реакцију негативног типа код доживљавача. Употребљава се са адјективном или предлошком допуном, нарочито у устаљеним неформалним изразима типа *to drive sb crazy/mad/insane* и сл. Такође, у изразима *drive sb up the wall/out of their mind; drive sb to distraction/desperation*.

/N1 (causer: hum.) V N2 (experiencer: hum) ADJ/ to N3 (result: affective state)/

Примери: *My mother-in-law has been staying with us this past week and she's driving me crazy* (CALD). *He leaves dirty clothes all over the floor and it's driving me mad* (CALD). *The mosquitoes drive me to distraction* (LDOCE). *Those kids are driving me to despair* (OALD).

Узрочник-стимулус може такође бити нека јака покретачка емоција/емотивно стање: *In the course of history, love has driven men and women to strange extremes* (CALD).

7.2.2. Глаголи узроковања позитивне афективне реакције

7.2.2.1. Глаголи *move* и *affect*. Синонимни пар прелазних глагола, *move* и *affect*, реализује узрочно значење које се односи на изазивање јаких осећања, нарочито туге или сажаљења. Узрочник је неаниматан; у прегледаним примерима преовладава контекст у коме узрочник представља изузетно тужан и потресан догађај. У датом значењу, често се користе у пасиву, нарочито у споју са прилозима попут *deeply/genuinely/profoundly*, који имплицирају дубину и интензитет доживљене емоције. Семантичке одлике и аргументска структура глагола *move* и *affect* могу се представити на следећи начин:

/N1 (experiencer: hum.) **be deeply V-ED by** N2 (cause: sit./event)/

Примери: *We were deeply moved by her plight* (OALD). *She said that she was deeply moved by all the letters of sympathy she had received* (CALD). *I was deeply affected by the film* (= *It caused strong feelings in me*) (ib.). *If Jim had been more independent, the divorce would not have affected him as deeply* (CCED). Овакву употребу налазимо и код глагола *stir*: *I was deeply stirred by her performance* (CALD).

Осим поменутог значења које га чини синонимом глагола *move*, енглески глагол *affect* остварује још неколико специфичних значења у овом домену. Тако, он може да денотира изазивање одређене диспозиције код некога, можда чешће негативне него позитивне: *The divorce affected every aspect of her life* (CALD).

У ужем смислу, има значење „деловати на нечију сензибилност“: *The sportsman was not affected with all these taunts and jeers* (OED).

У најужем смислу, значи „изазвати у некоме осећање туге“: *They were deeply affected by the news of her death* (OALD).

7.2.2.2. Глаголи типа *excite*. Ови глаголи реализују опште значење изазивања интензивне афективне реакције на неку врсту стимулуса, по моделу [MAKE SB FEEL <EXCITED>]. Реакције укључују велико задовољство, интересовање или ентузијазам, а односе се на нешто што ће се вероватно десити у будућности.

Пример: *The prospect of a year in India greatly excited her* (OALD).

У ову подгрупу убрајамо следеће лексеме: *agitate, arouse, drive, enthuse, excite, flush, heat, inflame, interest, intoxicate, kindle, rouse, shake, soothe, stir, tantalize, thrill,*

warm (to sth), work up. У наредним одељцима ћемо представити значења и употребу појединачних глагола ове подгрупе.

7.2.2.3. **Глаголи *excite* и *arouse*.** Прелазни глагол *excite* је главни представник ове подгрупе глагола. У значењу изазивања осећања или емотивне реакције не користи се у пасиву.

/N1 (cause: sit.; abstr.) V N2 (experiencer: hum.)/

Примери: *All the events of life, however strongly they may move or eagerly excite him never can remove that sainted image from his heart* (OED). *By all accounts, the monarchy does not excite strong feelings among the majority of Romanians* (CCED). *Reports of the plot of this unusual film tend to excite revulsion* (ib.). *Arthur's enormous wealth excited the envy of his rivals* (LLA).

Може бити употребљен и у апсолутном облику: *Last week's legitimate television drama failed to excite* (OED). Фразеолошка употреба глагола *excite* и његових синонима углавном се односи на узроковање афективне реакције са менталним аспектом (в. одељак 7.2.5.).

Њихов синоним је глагол *rouse* у свом општем значењу: *The passions of religious parties have been roused to the utmost* (OED). *The speaker attempted to rouse the crowd with a cry for action* (CALD) (в. уже значење MAKE SB ANGRY).

7.2.2.4. **Остали глаголи типа *excite*.** Глагол *stir* (обично у писаном језичком медијуму): *The voice, less coarse now, stirred her as it had then* (CCED). *I was intrigued by him, stirred by his intellect* (ib.). *She was stirred by his sad story* (OALD).

Глаголи *kindle* и *fire* учествују у овој подгрупи у свом секундарном значењу, које је изведено од њиховог дословног значења [MAKE STH BURN], у класи глагола промене стања. Глагол *kindle* у фигуративној употреби реализује значење блиско глаголу *stir*, које, међутим, истиче почетну фазу узрокованог процеса (инхоативно значење).

Примери: *The wholesale pillage kindled a wide spirit of resistance* (OED). *It was her teacher who kindled her interest in music* (OALD). *Her imagination was kindled by the exciting stories her grandmother told her* (CALD).

Синонимно значење реализује глагол *fire*, у изразима типа *fire sb's enthusiasm/ imagination*. Примери: *stories of magic and adventure that fire children's imaginations* (LDOCE). *Venice, that land so calculated to fire the imagination of a poet* (OED). *These imaginations fired him with a new longing for her* (ib.). *The nations of Europe were fired with boundless expectation* (ib).

7.2.2.5. Сложена међузависност синтаксе и семантике у области узрочних значења лепо се види у следећим илустративним примерима:

1. а. *Amy remembered the anger he had stirred in her* (CCED).

1. б. *Excitement stirred inside her* (LDOCE).

2. а. *A love of poetry was kindled in him by his mother* (LDOCE).

2. б. *Suspicion kindled within her* (OALD).

У примерима (1.а; 2.а.), глаголи *stir* и *kindle* су употребљени у узрочном значењу – реченице нам саопштавају да је нека мушка особа проузроковала бес код субјекта (*Amy*), односно да је мајка неке мушке особе пробудила у њему љубав према поезији; међутим, у примерима (1.б; 2.б), узрочник није исказан, док се именичком фразом у функцији субјекта означава проузрокована емоција (*excitement; suspicion*), те глаголи *stir* и *kindle* сада имају фокус на статичном процесу јављања емоција у некоме и, самим тим, реализују неузрочно значење. Да нагласимо, сама чињеница да је узрочник остао имплицитан не значи нужно да је значење не-узрочно: но, у примерима под (б), цео узрочни процес се налази изван кадра, док је у првом плану истакнут, донекле метафорично схваћен, процес развоја неког психофизичког стања, који носи одлике спонтаности и аутономног деловања. Из свега реченог произилази да примери (а) представљају спољашњу каузалност, а примери (б) унутрашњу каузалност. Поменута семантичка дистинкција формално је сигнализирана транзитивном употребом глагола у примерима (а), односно интранзитивном у примерима (б).

7.2.2.6. Глаголи који стоје у антонимном односу према глаголима типа *excite* јесу глаголи типа *calm* [MAKE SB FEEL <CALM>]: *assuage, calm, pacify, quieten, tranquillize*.

Примери: *The baby could not be pacified* (OALD). *Javed Miandad appealed for calm, but he failed to quieten the protesters* (LDOCE). *Have some tea; it'll calm your nerves* (OALD). *The dogs were tranquillized with a dart gun and taken to a shelter* (CALD).

7.2.3. Глаголи узроковања негативне афективне реакције

7.2.3.1. Друга подгрупа обухвата следеће глаголе: *discontent, discourage, disenchant, disgruntle, drive, embitter, grieve, have, get, make, raise, sadden*. Наведени глаголи описују процес који резултира неким негативним психофизичким или емотивним стањем.

7.2.3.2. Глаголи типа *antagonize* [MAKE SB FEEL <ANGRY>]: *anger, antagonize, arouse, exasperate, incense, infuriate, madden, move, provoke, rouse*.

Глагол *move* поред значења “affect deeply” има и значење “provoke”, али је оно архаично, осим у утврђеним изразима *move to anger*, *move to wrath* (в. OED, *move*, v., I.9.b.).

Посебно значење глагола *arouse* у смислу “cause anger”: *He apologized, saying this subject always aroused him* (CCED).

Глагол *rouse* у свом ужем значењу припада овој подгрупи: *This crime only roused the indignation of the Marattas, without weakening their power* (OED). *rouse sb’s anger* (OALD). *What roused your suspicions (= what made you suspicious)?* (ib.) *Chris is not easily roused* (ib.). *Paul strode forward, roused to anger* (LDOCE). *Ben says his father was good-natured, a man not quickly roused to anger or harsh opinions* (CCED).

Код глагола који денотирају изазивање беса или агресивне реакције, извршилац је аниматан, али, за разлику од претходних семантичких подгрупа глагола, осим човека, може бити реч и о животињи, нпр.: *It was a vicious-looking dog and I didn’t want to provoke it* (CALD). Међутим, дати глаголи се обично односе на изазивање беса код неког појединца или групе људи, као у следећим примерима:

The destruction of the mosque has provoked anger throughout the Muslim world (CCED). *I did exasperate you to kill or murder him* (OED). *It exasperates me to hear comments like that* (LDOCE). *They incensed the Inhabitants against him* (OED). *Spectators were incensed by the referee’s decision* (LDOCE). *His sexist attitude infuriates me* (CALD). *Her actions infuriated her mother* (LDOCE). *It infuriated him that Beth was with another man* (LDOCE). *It infuriates us to have to deal with this particular mayor* (CCED).

7.2.3.3. Глаголи типа *annoy* у значењу [MAKE SB FEEL <SLIGHTLY ANGRY>]: *agitate*, *disquiet*, *distress*, *exacerbate*, *fluster*, *flutter*, *fray*, *irritate*, *pique*, *rattle*, *upset*, *vex*, *worry*. Код ових глагола извор непријатног осећања обично представља неки физички стимулус, попут визуелног или аудитивног опажаја, односно разумевања актуелне ситуације на основу опажаја.

Примери: *It annoys me to see him getting ahead of me* (OALD). *Carl and Martin may inherit their grandmother’s possessions when she dies. The thought agitates her* (CCED). *After a while her behaviour really began to irritate me* (CALD). *It really irritates me when he doesn’t help around the house* (LDOCE). *The defendant had been maliciously making noises for the mere purpose of vexing and annoying the plaintiffs* (OED).

7.2.3.4. Остали глаголи који имају реализацију према моделу [MAKE SB FEEL <ADJ = AFFECTIVE STATE> <NEGATIVE>].

Глаголи типа *shame* ([MAKE SB FEEL <ASHAMED>]): *embarrass*, *mortify*, *shame*.

Глаголи типа *frighten* ([MAKE SB FEEL <AFRAID>]): *frighten, intimidate, panic, scare, shock, surprise, terrify*.

Глаголи типа *tire* ([MAKE SB FEEL <TIRED>]): *cloy, exhaust, fatigue, tire, weary*.

Глаголи типа *discomfort* ([MAKE SB FEEL <UNCOMFORTABLE>]): *discomfit, discomfort, indispose, stifle, suffocate*.

Глаголи типа *afflict* ([MAKE SB FEEL <PAIN>]): *afflict, agonize*; (<SHARP PAIN>): *prick, sting*.

7.2.4. Глаголи узроковања афективне реакције са физичким аспектом

7.2.4.1. Значење узроковања афективне реакције са физичким аспектом (нпр. *cry, laugh, sigh, smile*) остварују следећи прости и фразни глаголи, као и глаголски изрази: *amuse, bring (to tears), dissolve (into tears), make, move, reduce (to tears), set off, start off*. Под овим типом реакције подразумевамо промену емотивног стања која је пропраћена невољном физиолошком реакцијом, попут плакања, смејања или уздисања. Узрочник је стимулусног типа; обично представља неку ситуацију или догађај. Извршилац је, природно, човек.

Као што ће се видети из примера који следе, општа тенденција у кодирању овог значења не нагиње лексикализацији него је више усмерена на фразеолошке јединице, пре свега на устаљене изразе и фразне глаголе. Из тог разлога, овде не говоримо о инхерентном лексичком значењу издвојених глагола, већ о њиховој употреби у одређеним устаљеним изразима.

7.2.4.2. Семантички непотпуни глаголи у значењу [MAKE SB CRY/LAUGH]

7.2.4.2.1. Међу перифрастичким каузативним глаголима енглеског језика, само *make* и *have* прихватају допуне (инфинитивну, односно герундивну) које означавају афективну реакцију са физичким аспектом. Оваквом употребом истиче се почетна фаза узрокованог процеса.

/make sb cry/laugh/: *Just seeing Woody Allen's face is enough to make me laugh* (CALD).

/have sb crying/laughing/: *The film soon had us crying* (CALD).

7.2.4.2.2. Глаголи *bring, move* и *reduce* употребљавају се у троаргументској структури:

/N1 (cause: sit.) V N2 (experiencer: hum.) **to** N3 (result: affect. reaction with a phys. aspect)/

Глагол *move* у изразима *move sb to tears/laughter: They were an ardent and impetuous race, easily moved to tears or to laughter, to fury or to love* (OED). *Grown men were moved to tears at the horrific scenes* (OALD).

Глагол *reduce* у изразима *reduce sb to tears/silence*, и сл: *He would often yell at his wife until he had reduced her to tears* (LLA). *One look from him was enough to reduce anyone to absolute silence* (ib.). *Her outbursts in the classroom have the effect of reducing her students to gibbering wrecks* (ib.).

Глагол *bring* у изразима *to bring tears into the eyes* („натерати сузе на очи“), *bring a blush to the cheek* („натерати руменило у образе“), итд. Примери: *Her tragic story brought tears to my eyes (= made me cry)* (CALD). *The pain brought tears to his eyes* (LDOCE).

Наведени изрази одступају од представљеног модела по томе што је код њих доживљавач изостављен, чиме се додатно истиче резултат узроковања.

7.2.4.3. **Фразни глаголи *set off, start off***. Употребом ових глагола додатно се истиче почетна фаза реакције, њено нагло наступање и велики интензитет. Примери: *Every time I think about it, it sets me off laughing* (CALD). *She's finally stopped crying - now don't set her off again* (CALD). *I could see Emma trying not to laugh and of course that started me off* (CALD). *Kevin started us all off laughing* (OALD). *He made her jump, and that started her off giggling* (LDOCE).

7.2.5. Глаголи узроковања афективне реакције с менталним аспектом

7.2.5.1. Глаголи који учествују у овој подгрупи односе се на узрочни процес чији резултат представља афективну реакцију праћену неком врстом менталне радње, схваћене у широком смислу као промишљање или свесно заузимање става или односа према нечему. У овој подгрупи запажа се слична појава као и код претходне: кодирање значења на нивоу фраземе. Главна разлика између ове две подгрупе је у томе што глаголски изрази у овој имају само два аргумента: узрочник и резултат.

/N1 (cause: sit.) V N2 (result: affect. reaction with a mental aspect)/

The book excited very little comment (LDOCE).

7.2.5.2. **Глагол *excite*** се у овом значењу обично користи у споју са именицама у оквиру следећих устаљених израза: *to excite attention/criticism/curiosity* (OALD); *excite interest/curiosity/sympathy* (LDOCE); *excite comment/speculation/a reaction* (LDOCE); *excite interest/jealousy/suspicion* (LLA). У изразима овога типа, узрочник је нека ситуација, догађај или апстрактни ентитет. Резултат узроковања може бити промена

психофизичког стања као реакција на стимулус или заузимање става у односу на неку ситуацију или догађај.

Примери: *The European Parliament is not an institution which excites interest in voters* (OALD). *The news has certainly excited comment (= made people talk about it)* (OALD). *This product has excited a great deal of media interest* (CALD). *The statement excited new speculation that a senior minister may be about to resign* (ib.). *He tried not to do anything to excite the suspicion of the police* (LDOCE). *The court case has excited a lot of public interest* (ib.). *Daniel's early exposure to motor racing did not excite his interest* (CCED).

7.2.5.3. Глагол **arouse** у изразима *to arouse sb's interest/curiosity/anger* (OALD); *arouse interest/expectations, etc.* у значењу "to make you become interested, expect something, etc." (LDOCE). *arouse hostility/suspicion/resentment/anger, etc.:* "to make sb feel very unfriendly and angry, or suspicious" (LDOCE).

Примери: *Her strange behaviour aroused our suspicions* (OALD). *It's a subject which has aroused a lot of interest* (CALD). *Matt's behavior was arousing the interest of the neighbors* (LDOCE). *A great deal of anger was aroused by Campbell's decision* (LDOCE). *His revolutionary work in linguistics has aroused intense scholarly interest* (CCED). *The resignation of the managing director is certain to arouse new fears about the future of the company* (LLA). *The success of the recent TV series has aroused young people's curiosity about nature in general* (LLA). *Our suspicions were first aroused when we heard a muffled scream* (CALD).

7.2.5.4. **Остали глаголи узроковања афективне реакције с менталним аспектом.** Глагол *rouse* у изразу *rouse suspicions*, нпр: *We don't want to rouse any suspicions* (LDOCE).

Глагол *spark* у изразима *spark somebody's interest/hope/curiosity* итд. Примери: *Abrupt inspiration sparked the imagination of Peter Stark, and he began to sputter with enthusiasm* (OED).

Глагол *compel* у изразима *compel admiration/trust/attention*. У поменутој употреби, овај глагол имплицира постојање иницијалног отпора од стране извршиоца, што представља мотивну везу са његовим примарним значењем присиле. Примери: *He spoke with an authority that compelled the attention of the whole crowd* (OALD). *Over the years her work has compelled universal admiration and trust* (CALD). *His performance compelled the audience's attention* (LDOCE). *He compelled a certain admiration from all men* (OED).

Конечно, треба поменути да се глагол *make* може користити и у овом значењу у конструкцији [MAKE SB FEEL <ADJ = AFFECTIVE STATE WITH A MENTAL ASPECT>]. Типични

примери су следећи: *make sb feel young/old/special/guilty*; *I was made to feel guilty and irresponsible* (CCED).

7.2.6. Глаголи узроковања физиолошке реакције

7.2.6.1. Петој подгрупи припадају глаголи који означавају узрочни процес чији резултат представља неки невољни физиолошки процес, који је настао реакцијом на одређени стимулус из спољашње средине. Чланови ове подгрупе су следеће лексеме: *irritate, make, nauseate, prick, tickle, revolt*.

7.2.6.2. **Глагол *make***. Перифрастички глагол *make* односи се на узрочни процес, а допуна у облику инфинитива без *to* означава врсту физиолошке реакције (нпр. *burp, cough, itch, shiver, sneeze*, итд.). Примери: *Grit from the highway made him cough* (CCED). *The wind is making my eyes water* (CALD). *The smell was so bad it almost made me throw up* (LLA).

7.2.6.3. **Остали глаголи узроковања физиолошке реакције**. Значење узроковања физиолошке реакције реализује се у оквиру двоаргументске структуре.

/N1 (cause: stimulus) V N2 (experiencer: hum.)/

Глагол *irritate* у секундарном значењу “to make the skin or a part of the body sore or painful”: *Some drugs can irritate the lining of the stomach* (OALD).

Глагол *nauseate* у значењу “to make sb feel like they want to vomit”: *I was nauseated by the violence in the movie* (OALD).

Глагол *revolt* у значењу “to make you feel horror or disgust”: *The way he ate his food revolted me* (ib.).

Глагол *prick* у значењу “to give sb an unpleasant feeling on their skin, as if a lot of small sharp points are pushing into it”: *The rough cloth prickled my skin* (ib.).

Глагол *tickle* у свом примарном значењу, као у следећем примеру: *The bigger girls used to chase me and tickle me* (OALD).

8. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА ИНТЕЛЕКТУАЛНИХ РАДЊИ

8.1. Опште карактеристике

8.1.1. Узрочни процеси чији се резултат налази у домену интелектуалних радњи односе се на менталне догађаје који укључују више менталне операције, попут мишљења, веровања, присећања и сл.

8.1.2. **Ситуативни оквир глагола узроковања интелектуалних радњи.** Опште значење глагола ове групе гласи: [CAUSE SB TO THINK/BELIEVE STH]. Ови глаголи имају бројне додирне тачке са глаголима узроковања психофизичке реакције. Њихов узрочник је такође стимулусног типа, а резултат представља неку врсту реакције на тај стимулус. Међутим, природа ове реакције је другачија: у употреби са допунама типа THINK/BELIEVE, она се односи на преиспитивање и консеквентну промену неког убеђења, предубеђења или формираног мишљења или става о некој ствари. У блажој форми, у употреби са допунама типа REMEMBER/FORGET, промена се може односити на само покретање неког менталног процеса попут подсећања или присећања, памћења или заборављања.

<i>Тип процеса</i>	узроковање интелектуалних радњи
<i>Опште значење</i>	E: [CAUSE SB TO THINK/BELIEVE/REMEMBER STH]
<i>Узрочник – стимулус</i>	лице; (аниматан +) ситуација/догађај, апстрактни ентитет (аниматан –)
<i>Извршилац – доживљавач</i>	лице; (аниматан +)
<i>Тип релације између учесника</i>	стимулус – реакција
<i>Резултат</i>	интелектуална радња; сећање; заборављање
<i>Пример</i>	<i>Looking at the photographs stirred childhood memories of the long hot summers (LDOCE). The poem recalls Eliot's 'The Waste Land' (OALD).</i>

Табела 19. Ситуативни оквир глагола узроковања интелектуалних радњи у енглеском језику

8.2. Семантичка класификација глагола узроковања интелектуалних радњи

8.2.1. Семантички непотпуни глаголи узроковања интелектуалних радњи

Глаголи узроковања у значењу [MAKE SB THINK/BELIEVE STH] су следећи: *cause, have, lead, make, set (off), start.*

/N1 (cause: stimulus) V N2 (experiencer: hum.) V-INF (result: change of opinion/belief)/

Примери: *China makes you believe that anything is possible* (CCED). *The things she said make me wonder if she is in some kind of trouble* (LLA). *The theory among media honchos is that sending a reporter may cause families to change their minds* (LDOCE). *The bridge is not as impressive as some guides would have you believe* (CCED).

Код глагола *lead* у конструкцији /lead sb (to sth)/ узрочник представља разлог, као у следећим примерима: *What led you to this conclusion?* (OALD). *He's too easily led (= easily persuaded to do or think sth)* (ib.).

Овај глагол се може употребити и са допунским инфинитивом, нпр.: *This has led scientists to speculate on the existence of other galaxies* (ib.). *The situation is far worse than we had been led to believe* (ib.). *The brochure led me to believe that the price included home delivery* (CALD). *The negative publicity has already led many to believe that Tompkins is guilty* (LLA).

Разлог је обично неки аргумент или представа, а он може имати свој извор у некој особи, мотиву, околностима, доказима, итд. Такође, овим се глаголом често имплицира да је узрок-разлог неистинит и да, према томе, има за циљ да обмане лице у улози експеријента, нпр.:

Mother had led me to believe the new baby was a kind of present for me (CCED).

Глагол *set* у значењу узроковања радње [MAKE SB START DOING STH] обично се односи на менталне процесе или на емитовање звука. Његовом употребом истиче се иницијална фаза узрокованог процеса.

Her questions set Dick off thinking (OED). *Her last remark has set me thinking* (LDOCE).

Истоветну употребу налазимо и код глагола *start*, нпр.:

The news started me thinking (OALD).

8.2.2. Глаголи узроковања (при)сећања

Глаголи и глаголски изрази у значењу узроковања (при)сећања [CAUSE TO REMEMBER]: *awaken (memories), bring/call sb/sth (to mind), recall, remind, stir memories*. Ови глаголи описују процес изазивања (лепих или ружних) успомена, оживљавање призора у машти, подсећање и сл. Стимулус може бити неки предмет, догађај, па чак и нека особа.

Глагол *stir* у изразима *stir memories/emotions*, нпр.: *Looking at the photographs stirred childhood memories of the long hot summers* (LDOCE). *The poem succeeds in stirring the imagination* (ib.).

Глагол *awaken* у фигуративном значењу: *The dream awakened terrible memories* (OALD).

Израз *bring/call to mind* у значењу “remember sth” нема узрочну компоненту, али у значењу “remind sb” она је присутна. Пример: *The painting brings to mind some of Picasso’s early works* (ib.).

Глагол *recall* у значењу “to make sb think of sth”: *The poem recalls Eliot’s ‘The Waste Land’* (ib.).

Глаголски израз *remind sb of sb/sth* у смислу „подсећати некога на некога или нешто“: *That smell reminds me of France. You remind me of your father when you say that* (OALD).

IV. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

1. ГЛАГОЛИ ПРОМЕНЕ СТАЊА

1.1. Опште карактеристике

1.1.1. Међу глаголе промене стања у српском језику сврставамо лексеме које носе значење узроковања промене физичке природе, односно промене у погледу инхерентног својства неког ентитета или стања у коме се он налази. Глаголи ове класе преносе опште значење које се може дефинисати формулом [(У)ЧИНИТИ ДА НЕКО/НЕШТО ПОСТАНЕ НЕШТО]. Из дате формуле јасно се издваја семантичка компонента узрока, која је сигнализирана семом [(У)ЧИНИТИ (ДА)], као и компонента промене стања, на коју упућује сема [ПОСТАТИ (НЕШТО)]. Међутим, у семантичкој класификацији ове веома разуђене класе глагола неретко се прибегава скраћеној формули која имплицира промену стања: [(У)ЧИНИТИ (НЕКОГА/НЕШТО) НЕКАКВИМ]. Тако ћемо, на пример, у групи глагола промене боје наићи на глаголе попут *руменити*, *црвенити*; *поруменити*, *поцрвенити*; сви они преносе опште значење [(У)ЧИНИТИ ЦРВЕНИМ].

1.1.2. **Ситуативни оквир глагола промене стања.** Глаголи промене стања кодирају узрочне процесе који резултирају одређеном променом физичког стања или својства неког ентитета. Парадигматични сценарио налаже да учесник који подлеже промени (пацијенс) буде физички ентитет. Међутим, у фигуративној употреби оваква врста промене може се односити и на апстрактне појмове и ентитете. Према томе, овај тип узрочног процеса одвија се у складу са динамиком супротстављених сила које испољавају агенс и пацијенс, и као такав, поседује нужне карактеристике као што су транзитивност, динамичност, директност и сл.

У српском, као и у енглеском језику, глаголи промене стања се типично реализују путем транзитивне конструкције са директним објектом. Поменута конструкција има двоаргументску структуру, при чему субјекатски аргумент представља агенс, док је објекатски аргумент везан за пацијенс. Агенс је активни а пацијенс пасивни учесник узрочног процеса. Однос између њих квалификује се као резултативни, будући да њихов контакт резултира конкретном променом стања или својства пацијенса.

<i>Тип процеса</i>	узроковање промене стања
<i>Опште значење</i>	С: [УЧИНИТИ ДА НЕКО/НЕШТО ПОСТАНЕ НЕШТО]
<i>Узрочник</i>	лице (агенс) (аниматан +) природна сила, околности (аниматан –)
<i>Пацијенс</i>	физички ентитет (аниматан –)
<i>Тип релације између учесника</i>	резултативни
<i>Резултат</i>	промена стања или својства
<i>Пример</i>	<i>Јутрос сам поломио једну лампу (РМС).</i>

Табела 20. Ситуативни оквир глагола промене стања у српском језику

1.1.3. Семантичке улоге.

1.1.3.1. Узрочник.

У српском језику, узрочник може бити агентивног или околносног типа, а у одређеном контексту та улога може припадати природним појавама.

Лице (агенс): *Раздражени солдати ... ломе флаше с маслом и медом, криче и псују (РСАНУ).*

Природна сила: *Катарку сломи олуја (РМС). Киша, ветрови и снегови крњили су је [кулу] и рушили полагано, камен по камен (РСАНУ).*

Околности: *Нужда закон измењује (РСАНУ). Тешкоће су удвојиле његову енергију (РМС).*

1.1.3.2. Пацијенс.

Ентитет који подлеже промени стања јесте нека врста физичког ентитета. Обично је у питању неки предмет, али и одређен део тела, одевни предмет, храна, пиће итд.

Предмет: *Нисам никад лупао прозоре, нити ћу то икад чинити (РСАНУ).*

Део тела: *Експлозија ... мине ... здробила му ... оба кука (РСАНУ).*

Предмети од папира или тканине: *Ја пресавих табак и почех писати саслушање (РМС).*

Одевни предмет: *Поравна блузу што је испала из опасача (РМС).*

Храна: *Гулаш се подгријао и ... подијелио (ib.).*

1.1.3.3. Резултат.

У домену промене стања, резултат узроковања може представљати промену стања или својства неког ентитета. Случај када резултат представља промену стања илустроваћемо на примеру глагола који означава промену агрегатног стања:

заледити: <ТЕЧНО, ВЛАЖНО> → <ТВРДО, ЧВРСТО > *Кошава ће заледити Мораву* (РСАНУ).

Ако се промена односи на неко инхерентно својство ентитета у улози пацијенса, тада говоримо о промени својства, као код глагола *обогатити* у значењу „учинити да неко постане богат, имућан; учинити некога богатијим“: *Гајење свилених буба ... обогатило је многе људе и трговину унапредило* (РСАНУ).

Пошто смо утврдили ситуативни оквир и семантичке улоге као обавезне учеснике у оквиру домена промене стања, прелазимо на опис семантичких група глагола који припадају класи глагола промене стања у српском језику.

1.2. Семантичка класификација глагола промене стања

1.2.1. Глаголи ломљења

1.2.1.1. У ову групу сврставају се лексеме које преносе опште значење [(У)ЧИНИТИ ДА СЕ НЕШТО ПРЕЛОМИ]: (пф.) *здробити, изломити, измрвити, накрњити, наломити, окрњити, поломити, поцепати, праснути, преломити, разбити, раздробити, распрснути, сломити*; (импф.) *ломити, дробити, крњити, лупати*. Поменути глаголи односе се на узрочне процесе који резултирају делимичном или потпуном физичком дезинтеграцијом неког ентитета. Пацијенс у овом основном, дословном смислу представља неки чврсти предмет (нпр. *прозор, чаша*), или, у домену делова тела, кости и зглобове (нпр. *нога, кук*).

Глагол	Значење	Типични објекатски референти
<i>поломити</i>	разбити у комаде	Предмет <ЧВРСТ, НЕСАВИТЉИВ>: лампа, судови Део тела <ЧВРСТ, НЕСАВИТЉИВ>: врат, нога, рука, зуб, прст, ребро
<i>разбити</i>	учинити да се нешто распрсне	Предмет <ЧВРСТ, НЕСАВИТЉИВ>: чаша, лонац, тањир Део тела <ЧВРСТ, НЕСАВИТЉИВ>: глава, нос

<i>сломити</i>	а. употребом силе (ударањем, притиском) одвојити део или делове чега кртог од целине б. падом или ударом изазвати лом кости (о делу тела)	а. Предмет <ЧВРСТ, НЕСАВИТЉИВ>: грана (дрвета) б. Део тела <ЧВРСТ, НЕСАВИТЉИВ>: нога, врат.
<i>ломити</i>	прегибајући, савијајући, ударајући и сл. преламати неки чврсти предмет (обично на више делова, комада)	а. Предмет <ЧВРСТ, НЕСАВИТЉИВ>: грана, прут, даска, стабло, посуђе б. Део тела <ЧВРСТ, НЕСАВИТЉИВ>: кости, прст, нога, рука, ребро, кичма

Табела 21. Глаголи ломљења у српском језику

1.2.1.2. Типично значење кодираних глаголима каошту су *ломити*, *поломити* и *сломити*. Њихово дословно значење представимо следећим примерима:

Раздражени солдати ... ломе флаше с маслом и медом, криче и псују (РСАНУ). *Јутрос сам поломио једну лампу* (РМС). *Палите свеће ... да [не] положимо вратове у мраку* (ib.) *Катарку сломи олуја* (ib.). *Неко тупну за руку и рече да ми је сломљена* (ib.).

Дати глаголи у фигуративној употреби реализују следећа значења: *ломити* („кршити (устаљена правила, закон, задату реч, уговор и сл.)“): *Побратиме, ко своју ријеч и своју заклетву ... ломим, вјеруј ми, да ће га сам Бог и погажена заклетва најпосле сломити* (РСАНУ). *Поломити* („уништити“): *Турци ... их [Србе] положо сасвим на Каменици* (РМС). *Сломити* („лишити власти, моћи, утицаја“): *[Султан] се закле ... да мора сломити снагу тврдоглавих босанских велможа* (ib.); *преломити, сломити* („уништити физички или морално“): *[Тетка Стану] су сиротиња и самотиња пре времена преломили* (РМС). *Живот није успео да их исквари, али им је сломио сваку енергију* (ib.).

У групи глагола ломљења може се издвојити више значењских подгрупа у којима је процес ломљења додатно спецификован.

1.2.1.2.1. Глаголи *дробити*, *здробити*, *раздробити* и *измрвити*, као и њихови синоними, користе се у значењу „учинити да се нешто распадне у ситне делове (комадиће, мрве)“, као што илуструју следећи примери: *Није се само једанпут десило, да је ... здробило зубима чашу* (РСАНУ). *Експлозија ... мине ... здробила му ... оба кука* (ib.). *Здробило себи ... ждријебе ... ногу. На пасивне [елементе] дејствују силе, које растварају, дробе ... стене, дакле хемијске и механичке* (ib.). *Кад деца измрве при јелу,*

она пажљиво покупи мрвице (ib.). Измрви млад сир (ib.). Задаћа је доброг плуга, да земљу растресе, измрви (ib.).

Посебно се могу издвојити примери фигуративне употребе ових глагола, смештене у контекст дезинтеграције неког друштвеног ентитета (државе, народа, царства и сл.): *Јерес ... је ... поткопавала темеље не само ... Цркви него и држави дробећи јединство народно* (РСАНУ). *Политичка [је] судбина Хрватску и Далмацију раздробила* (РМС). *А ви бисте хтели царство раздробити, да га развргнете на комаде* (ib.).

1.2.1.2.2. Глаголи *наломити, накрњити, окрњити, крњити* имају значење типа „делимично оштетити“, а обично се односе на предмете од стакла или камена, као у следећим примерима: *Гасна лампа са прљавим, огарављеним и наломљеним стаклом мучно чкиљи у мраку* (РСАНУ). *Стол био натрпан различним јелом и пићем ... до старинског посуђа и дебелих сребрених жлица била проста стаклена соленица и накрњена боца с вином* (ib.). *Змајев споменик ... су усташе куриумима окрњили на неколико места* (ib.). *Киша, ветрови и снегови крњили су је [кулу] и рушили полагано, камен по камен* (ib.).

Пример *Радим право ... да не окрњим своју част* (ib.) илуструје фигуративну употребу мотивисану овим значењем из физичког домена.

1.2.1.2.3. Глаголи попут *разбити* и *разлупати* спецификују значење „разбити на делове или комаде“, нпр.: *Морски таласи је [ледену кору] разбију на омање плоче* (РМС). *Нисам никад лупао прозоре, нити ћу то икад чинити* (РСАНУ).

1.2.1.2.4. Глаголи типа *поцепати* сигнализирају сродно значење „искидати на комаде“, нпр.: *Радован [је] у овој ситуацији поцепео свој дневник како не би непријатељу пао у руке* (РМС). Међутим, они се обично односе на предмете направљене од папира или тканине, као и на одевне предмете, што представља карактеристику која такође одликује и наредну групу глагола у значењу савијања.

Попут глагола типа *раздробити*, глаголи попут *поцепати* у фигуративној употреби такође се односе на друштвене ентитете, као у примеру *Окупатор [је] поцијепео Југославију на неколико дијелова* (РМС).

1.2.2. Глаголи савијања

Лексичке јединице које одређујемо као глаголе савијања имају опште значење [(у)чинити КРИВИМ], а представљене су следећим лексемама: (пф.) *искривити, покривити, пресавити, савити, повити, увити*; (импф.) *искривљавати, кривити*.

Ови глаголи упућују на узрочну ситуацију у којој неки физички ентитет задобија искривљен облик или положај. Битно је нагласити да при томе пацијенс задржава свој интегритет, те се може вратити у првобитни положај. У овоме лежи главна разлика између глагола ломљења са једне и савијања, са друге стране. У складу са тим, објекатски референти који се типично везују за глаголе овог типа имају инхерентно својство савитљивости: тако, на пример, у улози пацијенса налазимо покретљиве делове тела (нпр. *врат, глава, леђа*), као и предмете направљене од папира или тканине (нпр. *писмо, оковратник*).

Глагол	Значење	Типични објекатски референти
<i>искривити</i>	учинити кривим	Део тела <САВИТЉИВ>: врат; лице (гримаса)
<i>повити</i>	учинити да се нешто савије	Предмет <МЕК, САВИТЉИВ>: грана, трска Део тела <САВИТЉИВ>: глава
<i>пресавити</i>	савити двоструко, један део преко другог	Предмет <МЕК, САВИТЉИВ>: писмо, лист, хартија, оковратник Део тела <САВИТЉИВ>: колена, леђа
<i>савити</i>	учинити кривим	Предмет <МЕК, САВИТЉИВ>: писмо, хартија, жица, одећа (нпр. мајица), салвета Део тела <САВИТЉИВ>: леђа, колена, коса
<i>кривити</i>	чинити кривим, давати чему крив облик или положај	Део тела <САВИТЉИВ>: глава, врат, лице, усне (гримаса)

Табела 22. Глаголи савијања у српском језику

Употреба српских глагола савијања спецификује две врсте промене стања: промену облика и промену положаја. Узроковање да нешто добије криви облик огледа се у примеру *Учини [ми се] као да је Сима малчице искривио бразду* (РСАНУ). Пример *Још си ту? — криви он главу и гледа је искоса и згрануто* (ib.) илуструје значење узроковања да нешто добије крив положај.

Ентитет који трпи узрочно дејство по правилу представља мек и савитљив предмет, обично од папира или текстила, односно савитљиви део тела (врат, колена, глава), као у

примерима: *Ја пресавих табак и почех писати саслушање* (РМС). *Овратници [су им] понајвише пресавијени, а нису крути* (ib.). *Јовановић и курири ... су ... искривили главе према небу* (РСАНУ). *Колена не смеш савити, јер би одмах ударио у гредице* (РМС).

Специфична одлика глагола ове групе огледа се у томе што се у њиховој семантичкој структури компонента промене стања (прецизније, облика) преклапа са променом положаја или правца. Упоредимо значења глагола савијања представљена у табели са следећим видовима употребе: израз *савити за угао* у значењу „променити правац, скренути“; *савити се, искривити се* и *повити се* у значењу „заузети повијен положај, згурити се“, као нпр. *Савиле [се] мазге под товарима* (РМС); израз *пресавити се преко нечега*, нпр. *А онда се дуго послѣје тога пресавије преко постеље онако обучена* (ib.), и др.

У домену фигуративне употребе, бележимо следеће изразе: општи смисао промене, измене у изразима типа *искривити песму, садржај, слику живота* у значењу „изменити, изопачити“; као и *кривити истину, смисао речи* у значењу „давати нечему други смисао“. Примери: *Садржај ... је не само искривљен него је и фалсификат стварности* (РСАНУ). *Али да сам лист, из својих личних разлога, може да криви и натеже истину, једва је веровао* (ib.). Коначно, општи смисао потчињавања доминантном лицу видан је у облику *пресавити се* у значењу „покорити се нечијој сили“, као и у изразу *савити (нечији) карактер* у значењу „потчинити, покорити, сломити (некога)“. Следећи примери фигуративне употребе глагола савијања у контексту поковавања такође сведоче о блискости домена ломљења и савијања на метафоричкој равни: *Он [се] осећао сувише стар, тврдо и круто да би се могао пресавити и прилагодити* (РМС). *Бурна живота може [велики карактер] скршити, али не и савити* (ib.).

1.2.3. Глаголи промене физичког стања

Глаголи ове групе односе се на узрочне процесе који резултирају променом физичког стања неког ентитета. Промена која подразумева да дати ентитет прелази у другачије агрегатно стање, на пример из течног у чврсто или обратно, кодира се путем глагола промене *агрегатног стања*. Са друге стране, промена која доводи до тога да дати ентитет има другачију температуру, вишу или нижу од уобичајене, реализује се путем глагола промене *температуре*. У том контексту обрадићемо глаголе кувања, као и глаголе промене укуса, који такође имају узрочну семантичку компоненту. У наставку ћемо приказати ове четири значењске подгрупе глагола.

1.2.3.1. Глаголи промене агрегатног стања

Међу глаголе са општим значењем [(У)ЧИНИТИ ДА НЕШТО ПРЕЂЕ У ДРУГО АГРЕГАТНО СТАЊЕ] убрајамо следеће лексеме: (пф.) *заледити, замрзнути, испарити, откравити, отопити, раскравити, растопити*; (импф.) *залеђивати, замрзавати, испаравати, кристалисати, мрзнути*.

1.2.3.1.1. Ови глаголи описују промену агрегатног стања неког ентитета. Осим агентивног узрочника, природна сила такође фигурира као узрочник: *Сунце открави снијег* (РМС). *Овај ће вјетар заледити Дунав* (РСАНУ). У семантичкој структури ових глагола кодирано је циљно стање ентитета који трпи узрочно дејство, док је његово изворно стање имплицитно. Стога смо у следећој табели поред релевантног значења глагола дали и приказ изворног и циљног стања њихових типичних објекатских референата.

Глагол	Значење	Изворно и циљно стање објекатског референта
<i>замрзнути</i>	учинити да се нешто смрзне	<ТЕЧНО, ВЛАЖНО> → <ТВРДО, ЧВРСТО > Храна: месо, поврће Природни ентитет: земља, река, језеро
<i>испарити</i>	претворити у пару	<ТЕЧНО > → <ГАСОВИТО> вода
<i>отопити</i>	учинити да нешто (смрзнуто) пређе у течно стање	<СМРЗНУТО> → <ТЕЧНО> снег, лед

Табела 23. Глаголи промене агрегатног стања у српском језику

1.2.3.1.2. Узрок промене агрегатног стања обавезно укључује дејство топлоте или хладноће. Следећи примери служе као илустрација процеса промене агрегатног стања под дејством топлоте: *Кад хоћемо комад леда да растопимо, или флашу воде да испаримо, нужна је приметна количина топлоте* (РСАНУ). *Степа се ... претворила у велику баруштину те се морало чекати ... сунце да испари сувишину воду и влагу* (ib.). *Ерик [хемичар] је испаравао на пламену преосталу течност* (ib.). *Сунце ... отопило [је] на путу стаклене корице* (ib.). *Пријатно нас раскрави топла ... пећ* (ib.). Промену агрегатног стања под дејством хладноће, односно ниске температуре описују следећи примери: „*Залеђено млеко*” ... *може да издржи пут и до 100 километара, а да се не уквари* (РСАНУ). *Замрзанац је ветар северац који замрзава реке* (ib.).

На плану фигуративне употребе, издвајамо двовидски глагол *кристалисати* у значењу „(у)чинити јасним“: *Кад комисија на тај начин кристалише своје мишљење о учешћу појединих браниша у саставу коморе, она подноси о томе свој ... предлог* (РСАНУ). *Предмети и грађа за роман налазе се код нас на сваком кораку; треба само имати талентованих људи који ће то занемарено благо умети приметити, покупити и кристалисати у романе* (ib.). Такође, глаголи попут *мрзнути*, *замрзавати* и њихови антоними, као на пример *откравити*, преносе се и на домен емоција и расположења, као у примерима: *Она му причаше ... све своје зобње које су јој мрзле душу* (РСАНУ). *Истине ... кад се открију ... замрзавају срца* (ib.). *Домаћин открави у свакоме музикално осјећање* (РМС).

1.2.3.2. Глаголи промене температуре

У оквиру ове значењске групе глагола разликујемо две подгрупе. Прву подгрупу чине глаголи са општим значењем [(у)чинити да нешто постане топло или топлије]: (пф.) *загрејати, нагрејати, отоплити, подгрејати, разгрејати, угрејати*; (импф.) *грејати, загревати, млачити*. У другој подгрупи налазе се глаголи који преносе опште значење [(у)чинити да нешто постане хладно или хладније]: (пф.) *захладити, охладити, расхладити*; (импф.) *захлађивати, хладити*.

Семантичка структура ових глагола указује на појаву да узрокована промена може бити двојака: апсолутна или релативна. Апсолутна промена подразумева да ентитет који подлеже промени постаје хладан или топао у уобичајеном смислу речи, док се, са друге стране, релативна промена односи на ситуацију у којој одређени ентитет постаје топлији или хладнији него што је за њега уобичајено. То важи за групу глагола промене физичког стања у целини.

Ова диференцијација се на плану лексичког значења глагола реализује на следећи начин. У првом случају, глагол кодира само једну врсту промене. Тако, на пример, глаголи *хладити*, *охладити* реализују као примарно значење „(у)чинити нешто хладним“: *Хладио [је] водом груди и чело* (РМС). *Бијелио се папир ... сличан комаду леда који је охладио собу као костурницу* (ib.). Глагол *грејати* реализују само другу врсту промене у значењу „чинити да се неко (нешто) загрева, да постаје топлији (топлије)“: *Легао је на камење ... и пуштао да га грију сунчеви зраци* (РСАНУ). У другом случају, глагол кодира обе врсте промене. На пример, глаголи *загрејати* и

разгрејати, који реализују значење „учинити топлим, топлијим, довести до повећане температуре“: *Загрејте боље собу!* (РСАНУ) *Сунце ... разгријало и небо и земљу* (РМС).

У погледу узрочника, као и код глагола промене агрегатног стања, присутан је утицај природне силе: *Сунце ... отопли ваздух* (РМС). *Фришки вјетрић, хладна извор-вода ... охладише ме некако* (ib.). *Затрпавају болесника у „медаљоне” из блата, које само сунце нагреје* (РСАНУ). *Сунашце подгријало* (РМС).

У фигуративној употреби, поменути глаголи се углавном преносе на домен афективности. Тако, на пример, глагол *угрејати* има пренесено значење „привући, одушевити некога за нешто“: *Било га је лако предобити и угријати за ... племените ствари* (РМС). Глаголи *грејати*, *охладити*, *расхладити*, користе се у контексту промена на плану емоција или страсти, нпр.: *Ипак нису охладили заљубљена гимназијалца* (РМС). Такође, ови глаголи могу се односити и на друге врсте афективних стања – на осећања и расположења: *Збуни [га] и мало охлади његово расположење* (ib.). *Од скоро га греје нека нада нова* (РСАНУ). *Да ме мржња не грије, заледило би се срце моје* (ib.). *Хладни челик ... нека ... расхлади жар моје страствене крви* (РМС). *У нас је разум да хлади наше бијесне страсти* (ib.).

1.2.3.3. Глаголи кувања

1.2.3.3.1. Глаголи који означавају типичне начине кувања у српском језику, са општим значењем [ПРИПРЕМИТИ/ПРИПРЕМАТИ ХРАНУ (ЗА ЈЕЛО)] су следећи: (пф.) *запећи*, *искувати*, *испећи*, *раскувати*; (импф.) *барити*, *динстовати*, *крчкати*, *кувати*, *месити*, *пећи*, *пржити*. Они се међусобно разликују по временском трајању процеса на који се односе (*краткотрајно* : *дуготрајно*), као и према врсти резултата (*тврдо*, *чврсто* : *меко* и сл.).

Примери: *[У котлу] ври вода и искувава се рубље* (РСАНУ). *Конац којим се рана зашива ... треба искувати* (ib.). *Вода [се] не сме пити пре него се искува* (ib.). *Чункови се израђују од добре грнчарске глине на нарочитој машини (преси), и добро се испеку* (ib.).

Глаголи кувања у српском језику учествују у каузативној алтернацији, са дијатезом између транзитивног облика (нпр. *пећи рибу*, *кувати пасуљ*) и рефлексивног облика, као у примерима: *Две се рибе на једном жару пекле* (РМС). *Овај пасуљ се тешко кува* (РСАНУ).

Представићемо модел значења ове подгрупе на примеру глагола *раскувати*.

раскувати (тр.): „сувише дугим кувањем учинити претерано меким“ (*Раскувала је пасуљ.*)

раскувати се (повр.): „сувише дугим кувањем постати претерано мек“ (*Каша: кад се штогод врло раскува или се измијеша тако да се не зна шта је* (РМС))

1.2.3.3.2. Фигуративна употреба углавном се реализује у оквиру домена афективности. Тако се, на пример, глагол *кувати* користи у значењу „киптети“, нпр.: *Годинама [је] умιο да крије у себи, што му је кухало у души* (РСАНУ). Глагол *месити* има и значење „мучити, кињити“, нпр.: *Живот га је гадно мијесио и ваљао ... али ... са својим теškoћама свршавао је сам* (ib.). Такође, глагол *пржити* може се користити у смислу „мучити“: *Помисао на тебе пржи ми ум* (РМС).

1.2.3.4. Глаголи промене укуса

1.2.3.4.1. Међу глаголе који имају значење [(у)чинити да нешто добије другачији укус] убрајамо следеће лексеме: (пф.) *забиберити, загорчати, закиселити, запаприти, засладити, засланити, окиселити, осладити, посолити, пошећерити*; (импф.) *бљутавити, закисељавати, киселити, сладити*. У дословном значењу, поменути глаголи обично се односе на јело или напитке. Примери: *Мауне се ... скувају, па се ... једу ... на слатко, или се закиселе* (РСАНУ). *При парању шарана треба пажљиво одстранити жучни мехур, јер ће проливена жуч загорчати целу рибу* (ib.). *Окиселит ће ти јуху* (РМС). *Сједим с друговима уз пламен, гријем пошећерену воду у чутурици и пијем је* (РМС).

Модел значења ове подгрупе представимо на примеру глагола *засладити*: *засладити* (тр.): „учинити слатким“ (*Кафу је боље засладити медом* (РСАНУ))

1.2.3.4.2. Фигуративна употреба ових глагола раздваја се у два главна правца: глаголи који имају основно значење „(у)чинити слатким или слаћим“ развијају фигуративна значења са позитивном конотацијом, док глаголи који имају значење „(у)чинити горким“ или „(у)чинити сланим“ реализују пренесена значења која имају негативну конотацију. То ћемо показати на примерима који следе.

Глаголи *засладити, сладити* користе се у значењу „учинити пријатним, радосним, подношљивим“: *Уме своје казивање кадгод засладити згодном пословицом или мудрог реченицом* (РСАНУ). *Поживи ми моју мајку за дуго још, а заслади јој живот са здрављем и задовољством* (ib.). *Нема довољно духа да заслади невољне часове* (ib.). *Да бог да да наш новајлија буде дуго жив и здрав и срећан, и да са својом браћом и сестрама заслади старе дане својих родитеља* (ib.). *Нека би им дане у будућности засладио честитим потомством* (ib.). *Зорка је удесила све што је могла,*

да свом драгану заслади живот поред себе (ib). Дивни изглед сладио нам је наше залогаје (PMS). Сличну употребу има и њихов синоним *осладити* у значењу „учинити угодним, пријатним, учинити лакшим, подношљивијим“: *Овај догађај младоме јунаку ... ослади војничку службу (PMS). Ослади му горки живот (ib).* Глагол *пошећерити* користи се у пренесеном значењу „учинити да што буде допадљиво“: *Окарина је хтио да ... заголица госпођу Аду млитавим љепотама пошећерених арија (PMS).*

Са друге стране, глагол *загорчати* и његов видски парњак у фигуративној употреби попримају смисао „(у)чинити тешким, неподношљивим“: *Проклео је, веле, ћерку, која му је тако загорчала његове старе, последње дане (РСАНУ). Она му је ... покварила и загорчала живот (ib.). Поврх свега тога јавио се и Синиша ... да му и он загорча живот (ib.). То ми је, ваљда, за цео живот загорчало ту реч са два лица и њену лажиигру: данас-сутра (ib.). Рачун је да се једна ситуација загорча тешкоћом (ib.). Загорчавамо младост страхом од старијих, непрестаним радом за каријеру (ib.).*

Глагол *засолити* користи се у значењу „учинити непријатним“: *Ја ... ћу им већ ту слатку наду засолити (РСАНУ). Ако се користе са аниматним објектом, глаголи *засолити*, *забиберити* и *запаприти* реализују значење „учинити пакост, нанети непријатност некоме“: *У души се закуне, да ће он тому Качићу ма гдје и ма како засолити. Највише је мислио, да га истисне из уредништва (РСАНУ). Он [је] мени преврнуо душу и прочепркао утробу ... Али нека ... Забиберит ћу ја већ њему (ib.). Чекај само, одмах ћу рећи, а ујак ће ти већ запаприти (ib.).* Употреба ових глагола често се остварује у функцији претње.*

У том контексту, навешћемо нарочито фини пример фигуративног изражавања на тему људских особина који нам је подарио Нушић, послуживши се процесом кувања као изворним доменом: *Треба узети две киле карактера на добро изметати са једном килом племенитости, и све то искувати ... у води која треба да је добро засољена савешћу (РСАНУ).*

1.2.4. Глаголи емитовања

Општи смисао глагола ове групе може се дефинисати као невољно емитовање стимулуса који делују на чула. Према врсти емитованог стимулуса разликујемо четири подгрупе глагола емитовања: глаголе емитовања звука, светла, мириса и супстанце.

1.2.4.1. Глаголи емитовања звука

У прву подгрупу сврстани су глаголи који кодирају опште значење [ИЗАЗВАТИ, ПРОИЗВЕСТИ ШУМ]: (пф.) *брчнути*, *бућнути*, *грунути*, *загрготати*, *зазвонити*,

заврјати, зазујати, затутњити, зациктати, зашкрипати, зашушкати, зашуитати, звекнути, озвучити, пошушкати, прошумети, прошуитати, треснути, шкрипнути, шушнути; (импф.) брнчати, брчкати, бубњати, бућкати, звецкати, звонити, куцати, певати, пиштати, резонирати, тутњати, шкрипати. Ови глаголи односе се на процесе у којима се као резултат узрочног дејства производи одређена врста шума.

1.2.4.1.1. Приметно је да, у српском језику, преовлађују примери интранзитивне употребе ових глагола, што значи да у домену произвођења звука случајеви спонтаног, аутономног стварања одређене врсте звука претежу над оним када је звук изазван од стране агенса или неког другог спољног фактора. Упоредимо следеће примере интранзитивне, односно транзитивне употребе глагола *завонити*:

а. *Телефон завони* (РСАНУ).

б. *Лугар завони новцима у џепу* (ib.).

Осим што показују контраст између догађаја и радње, дати примери указују и на разлику у алтернацији глагола у оба језика. Наиме, док транзитивна употреба у енглеском језику захтева конструкцију са директним објектом, у српском језику пацијенс не узима облик акузатива већ инструментала, будући да носи значење средства којим се врши радња (према датом примеру, куцкањем или ударањем металних новчића један о други може се произвести звук сличан звоњави). Ово ћемо приказати следећим формулама:

Е: /N1[nom] V N2[acc]/ : *He jingled the coins in his pocket.*

С: /N1[nom] V N2[instr]/ : *Он завони новцима у џепу.*

1.2.4.1.2. Семантичка диференцијација у оквиру ове подгрупе врши се на основу семантичких обележја објекатских референата одређених глагола.

Глаголи *брчнути*, *бућнути*, *загрготати* и њихови видски парњаци односе се на звук који производи вода или нека друга врста течности: *Потоци ... пробише сњежну кору и весело загрготаше* (РСАНУ). *Киша се напољу пролила као из кабла у густом, бучном пљуску, на свим странама загрготала и зашумила вода што отјече* (ib.). *Загрготао весело чај у бочици* (ib.).

Код чврстих предмета, шум се може произвести контактом са неким другим предметом (додиром, ударањем и сл.); нарочито када је реч о предметима од метала или стакла: *Лупну ногом о земљу да му што јаче звекну мамузе* (РСАНУ). *Наста [би] ... звекнула кашиком о зделу* (ib.). *Јова Пандур ... звекне цокулом* (ib.). *Нетом звекне црквено звоно за полноћницу* (ib.). *И јаче звекнуло звоно* (ib.). *Кад види да се ја смијем, шкрипну зубима и загрми* (РМС). *Он шкрипну столицом* (ib.).

Глаголи попут *певати, резонирати, одјекивати, бренчати, озвучити*, описују емитовање звукова у смислу тонова. Пример: *Пронашли бисмо неко језеро ... Озвучено од птица (PМС). Станиславски стоји са својом чеховском гитаром и бренча старе чеховске тонове неуморно (РСАНУ).*

Фигуративна употреба изведена је путем аналогije у односу на дословно значење: *Пред њом загргота смијех, двије дјевојке закренуше у улаз торњасте куће (РСАНУ). Разноликост и свежина Бахових мотива ... резонирала је у бујности и богатству њезина живота (PМС). Точкови воза су певали своју металну песму заносно и досадно (ib.).*

1.2.4.2. Глаголи емитовања светла

Глаголи емитовања светла представљени су следећим лексемама: (пф.) *блескати (се), блеснути, запалити, засветлити, посветлити, упалити*; (импф.) *осветљавати, светлити*. Ови глаголи преносе опште значење [(у)чинити да НЕШТО СВЕТЛИ]. Примери: *Дочека калуђер ... с кључевима и свећом у рукама ... Он им посветли, затвори за њима врата (PМС). Упали сијалицу (PМС). Интересантна је употреба глагола *запалити* у смислу „упалити“: *Запалим електрику. Моја је соба празна (РСАНУ).**

Посебно издвајамо примере у смислу „изаз(и)вати блескање, светлуцање“, који се односе на рефлектовану светлост, обично код предмета од метала или стакла: *Мачем бљешће, барјаком завија (РСАНУ). Извади ... цигарету, блесну упаљачем и запали (ib.).*

Фигуративна употреба ових глагола смештена је у доменама афективности и когнитивних процеса: *[Из његових очију] је светлио и разум и одсјајивала душа (PМС). Нигде једног зрачка да души посветли (PМС). Бележимо и пример антропоморфизације: *Ауто је запалио сјајне очи, окренуо се и пожурио (РСАНУ).**

1.2.4.3. Глаголи емитовања мириса

У последњој и најмањој подгрупи налазимо лексеме са значењем емитовања мириса, обично непријатног: (пф.) *усмрдети*; (импф.) *смрдети, осећати се*. У сфери каузативне употребе, типично се реализује путем глагола перфективног вида *усмрдети* у значењу [учинити да НЕШТО СМРДИ, да ПОСТАНЕ СМРДЉИВО]. Глагол *усмрдети* (а) одређен је као каузативан и може се ставити на супрот глаголима *смрдети, воњати, осећати се* (б), који, будући да су имперфективни, преносе некаузативно значење [ИСПУШТАТИ (ЕМИТОВАТИ) МИРИС (ОБИЧНО НЕПРИЈАТАН)].

а. *Људи ће меситем да усмрде земљу (PМС).*

б. Ала смрдиш на ракију! Опет си се опио! (ib.) Мало се дедина ружица осећала на бури (ib.).

1.2.4.4. Глаголи емитовања супстанце

У домену емитовања супстанце, битна је компонента вољности: ако се процес емитовања супстанце одвија аутоматски, рефлексно, или несвесно, он нема узрочну компоненту. Међутим, ако се емитовање супстанце врши свесно и намерно, нпр. ради заштите, или слично, онда је реч о узрочном процесу.

Некаузативни су глаголи *лучити*, *излучити*, као у примеру: *Познато је да мрави луче ... љуту течност, т.зв. мрављу киселину (РСАНУ). Сматра се да човек лучи сваког дана око једног литра жучи (ib.). У ватри је [вапненац] непостојан, јер излучи угљену киселину, па се претвори у креч (ib.).*

За ову подгрупу важи исто правило као и за глаголе емитовања мириса, а које се односи на компоненту намерности и вољности као неопходну за конституисање узрочног процеса. Тако, налазимо примере каузативне употребе код глагола *штрицати*, *штрикати*, *штрицнути* и сл.: *Штрица пљувачком на попа (РМС). Штрицну телал из уста ракијом по поду (ib.).*

1.2.5. Глаголи промене димензије

Следећи глаголи односе се на процесе који доводе до промене неке од димензија одређеног физичког ентитета: (пф.) *издужити*, *истанчати*, *истезати*, *отањити*, *отеснити*, *повисити*, *продужити*, *проширити*, *растегнути (растећи)*, *раширити*, *скратити*, *снизити*, *спустити*, *стањити*, *стишати*, *утањити*; (импф.) *дебљати*, *дужити*, *истанчавати*, *истањивати*, *кратити*, *продужавати*, *развлачити*, *растезати*, *скраћивати*, *тањити*, *ширити*.

Навешћемо примере који илуструју промену димензије ентитета према специфичним параметрима.

Промена дужине исказује се следећим глаголима: *дужити*, *издужити*, *истезати*, *растегнути*, *скратити*, *кратити*, и сл.: *Комад глине може се ваљањем или мешењем издужити (РСАНУ). Митраљезац издужи шију као барска птица (ib.). Француски бакар да се врло лепо истезати (ib.). Црте показују, докле треба кратити бочне гранчице (ib.).* При томе, глаголи *дужити*, *растегнути* и *скратити* могу се такође односити и на промену у погледу временског трајања неког процеса: *Ипак се ријешило да не дужи разговор (РСАНУ). Турци су с овим договарањем гледали само да растегну време док се боље спреме (РМС). После [ће] одслужити скраћени рок*

у војсци (ib.). Према томе, промена дужине може фигурирати у просторној или у временској равни.

Промену ширине кодирају глаголи *проширити, раширити, ширити; отеснити* и др.: *Берлинским конгресом проширене су границе Црне Горе* (PMS). *Рашире за игре простор* (ib.). *Ширио је усне на смијех* (ib.).

Промена висине означена је глаголима *снизити, спустити, стишати, повећати, повисити* и др.: *Говорио је сниженим, до крајње мјере ојаћеним гласом. И они спустили цијену* (PMS). *Послушај ти мене ... и то ми учини — стиша дјед глас* (ib.). Глаголи попут *повећати* и *снизити* такође се односе на повећање, односно умањење у количинском смислу (в. 1.2.6.).

Промена дебљине означена је следећим глаголима: *истанчати, истанчавати, истањивати, отањити, стањити, утањити, тањити, дебљати*, итд.: *Уцијепљено и с краја отањено дрво* (PMS). *Не само да добра храна дебља прасе, него и чистоћа коже* (РСАНУ).

У фигуративној употреби глаголи ове групе преносе се углавном на домен афективности, гледано у ширем контексту, као у следећим примерима: *Јесен је волео. Она је у његовој крви откривала неку прикривену снагу ... истанчавала му душу, пречишћавала ... осећања* (РСАНУ). *Дечак настави тише ... скоро несвесно некадању песмицу ... издуживши жудно поглед за неком ... лимузином* (ib.). *Он пред свијема отањи уједном гласом као да шапти* (ib.). *У овој ... крчми предграђа раширио сам срце на столу* (PMS).

1.2.6. Глаголи увећања и умањења

Међу глаголима који се односе на процесе са променама квантитативног карактера, разликујемо оне који генерално означавају неку врсту увећања или умањења неке вредности која представља својство одређеног физичког ентитета или апстрактног појма.

Опште значење [(у)чинити већим/мањим] реализује се путем следећих глаголских лексема: (пф.) *омасовити, повећати, повисити, подвостручити, помножити, постостручити, почетверостручити, размножити, смањити, увеличати, увећати, удеветостручити, удесетостручити = удесетостручити, умногостручити, утростручити, учетворостручити*; (импф.) *двостручити, дуплирати, множити, стостручити, тростручити*.

Увећање се може односити на МЕРУ, КОЛИЧИНУ, БРОЈ, ОБИМ, ТРАЈАЊЕ, ЈАЧИНУ и сличне вредности које представљају својство неког неаниматног ентитета (*Ове је године складишнина повишена* (PMS)), аниматног ентитета (*Голијани ... за кратко вријеме размножише велику стоку* (ib.)). *Штаб Ужичког одреда треба да омасови своје чете* (ib.)), или апстрактног појма (*Школа за ритмику ... ће омасовити умјетнички одгој* (ib.)).

Посебно се издваја значење типа „умножавати за одређени број пута“, нпр. *стостручити*, несвр. „стоструко умножавати, чинити што стоструким“ (PMS). Овакву употребу додатно илуструју следећи примери: *Ми смо друго вече ... дуплирали веће страже* (РСАНУ). *У самим рукописима има погрешака, које су поједини лоши преписивачи и издавачи још множили* (ib.). *Нешто јад, нешто очај стостручи ми снагу* (PMS). *Први [му је] посао успио и подвостручио капитал* (ib.). *Редовно примам многа писма, она су се удесетеростручила откад сам настрадала* (ib.). *Он је умногостручио своје богатство у вријеме велике економске кризе 1929. године* (ib.). *Кир-Герас је ... учетворострученом енергијом ... радио у дућану* (ib.). *Ми сви удвојисмо пажњу* (ib.). *Тешкоће су удвојиле његову енергију* (ib.).

1.2.7. Глаголи промене боје

Овим глаголима саопштава се о променама које се тичу боје којом се одликују неки предмет, особа или неки њихов проминентан део.

Прво ћемо навести глаголе релативно неодређене семантике, са општим значењем [УЧИНИТИ ДА ДОБИЈЕ/ИЗГУБИ БОЈУ]: *бојити, обојити; обезбојити, обезбојавати*. Примери: *У пређашња времена сељанке су саме и предиво бојиле* (РСАНУ). *Гдје сам? питала се, гледајући бијели врч, који је сунце на залазу обојило ружичастом бојом* (ib.). *Вазелин је жуте или зеленкасте боје, или када је обезбојен онда је беле боје, без мириса* (ib.).

Затим, наводимо посебне групе глагола разврстане према боји коју означавају као резултирајуће стање.

Глаголи са значењем [(У)ЧИНИТИ БЕЛИМ ИЛИ БЛЕДИМ]: (пф.) *забелити, избелити, избледити, обелити, побелити, побледити, пробелити, убелити*; (импф.) *белити, бледити, избељивати, обељивати*. Примери: *Восак се бели дугим држањем на сунцу и у води* (РСАНУ). *Озон бледи многа тела* (ib.). *Зора је већ забелила небо* (ib.). *Кошуље су им биле додуше пртене, али су биле ... избељене* (ib.). *Бели снег обелио земљу, и све што је на њој* (ib.). *Снијег ових шума леди дах ... убијели пут* (PMS).

Глаголи са значењем [(у)чинити ЦРНИМ ИЛИ ТАМНИМ]: (пф.) *изгаравити, загаравити, засенити, засенчити, затамнити, зацрнити, нагаравити, нацрнити, огаравити, омрачити, отамнити, оцрнити, помрачити, помрчити, потамнити, поцрнити, смрачити*; (импф.) *гаравити, затамњивати, зацрњивати, матирати, мрачити, мрчити, тамнити, црнити*. Примери: *Обрве је гаравила, док је њега намамила* (РСАНУ). *Далеко тамо напред стрчали су у ваздуху црвени торњеви сеоских цркава, густ дим мрачио хоризонт* (ib.). *Приметио је ... како је нагаравила обрве помоћу нагореле плуте* (ib.). *Само да би се брзо обогатио, згази ми срце, а душу упрља, омрачи* (РМС). *Црнио је своје сиједи бркове* (ib.).

Глаголи са значењем [(у)чинити ЦРВЕНИМ]: (пф.) *заруменити, зацрвенити, нацрвенити, оцрвенити, поруменити, поцрвенити*; (импф.) *руменити, црвенити*. Примери: *Свануо бијели дан, зора заруменила небо и затрептала зраком* (РСАНУ). *Уђоше двије дјевојке ... нацрвењених усана и набијељених груди* (ib.). *Вјетар ... оцрвени уши и носеве дјечурлији* (РМС). *Воли црвену боју: црвенила је уста* (ib.).

Глаголи са значењем [(у)чинити ПЛАВИМ]: (пф.) *заплавити, измодрити, исплавити, оплавити, помодрити, уплавити*; (импф.) *модрити, плавити*. Примери: *Не пентрај се по дуду, исплавићеш сву кошуљу* (РСАНУ). *Праља плави рубље* (РМС).

Глаголи са значењем [(у)чинити СИВИМ, СРЕБРНИМ ИЛИ СЕДИМ (О КОСИ)]: (пф.) *засивити, оседити, поседити, посивити, посребрити*; (импф.) *сивити, сребрити*.

Глаголи са значењем [(у)чинити ЖУТИМ ИЛИ ЗЛАТНИМ]: (пф.) *зажутити, ожутити, позлатити, пожутити*; (импф.) *жутити*. Пример: *На Велики петак јаја се жуће, а жуће их куваном травом млечиком*.

Глаголи са значењем [(у)чинити ЗЕЛЕНИМ]: (пф.) *зазеленити, назеленити, озеленити, позеленити*; (импф.) *зеленити*.

Глагол са значењем [(у)чинити СМЕЂИМ]: *осмеђити*.

Фигуративна употреба глагола промене боје подразумева превасходно домен афективности, нарочито у смислу физичких промена на нечијем лицу или појави које представљају манифестацију одређених емоционалних стања: *Стид јој образе црвени* (РМС). *За тренутак промину туга, осмеђи нам и поглед и душу* (ib.). *Забринутост бјеше јој засјенила лице* (РСАНУ). Као што дати примери показују, емоција се профилише као узрочник физичке промене која је означена глаголом промене боје.

Такође, поменути глаголи користе се и у функцији експресивног изражавања, песничког или, уопште, стилски маркираног текста: *Само да ли су те сенке сасвим престале да тамне наше културне видике?* (РМС) *Кад бих вам причао о руменилу у*

јабукe сенабије, па рекао: таки јој образи ... таки јој врат — не бих вам доста казао; кад бих црнило у најцрњега црнила црнио — не бих вам довољно нацрнио очи њене (РСАНУ). Бела боја одеће и велова, који су се нашли на њој, као да је прекречила и покрила тамна места у њеном животу и обелила све црне успомене које су је прогониле (ib.). Мјесец ... посребрио висове брдина (РМС). Стари Амброз Глембај ... се ... оженио само зато да оплемени и помодри своју плебејску крв (ib.).

1.2.8. Глаголи промене у општем смислу

Опште значење [(у)чинити ДРУКЧИЈИМ; ДАТИ/ДАВАТИ НЕЧЕМУ ДРУГИ ИЗГЛЕД, ОБЛИК ИЛИ САДРЖАЈ]: (пф.) *изменити, обрнути, преиначити, преокренути, претворити, променити*; (импф.) *другојачити, измењивати, мењати*.

Ови глаголи описују промену облика, садржине, вида или изгледа неког физичког ентитета или апстрактног појма. Главни представници групе су глаголи *променити* и *мењати*.

Примери: *Нужда закон измењује (РСАНУ). Висинске разлике нагло измјењују вегетационе формације (ib.). Измењују се одредбе свих садашњих закона (ib.). И њега је љубав изменила. Није он више осећао радости у забавама (ib.). Они су своју судску организацију врло често мењали разним законима (ib.). Шофер је непрестано мењао брзине (ib.). Турска [је] ... обрнула политику и удружила се с руским непријатељима (ib.). Тек живим да се мучим! Ех, да је нека божја сила, па да све обрнем (ib.). Побожне мисли из Томе Кемпенскога обрнуо [је] у стихове (ib.). Он не може претворити своје имање у новац (РМС). Нинива је претворена у рушевине (ib.). Треба порушити мостове на Неретви како би непријатељ помислио да смо променили правац нашег надирања (ib.).*

1.2.9. Глаголи промене стања, услова или положаја

Опште значење [(у)чинити ДА НЕКО/НЕШТО БУДЕ/ДОСПЕ У ОДРЕЂЕНО СТАЊЕ/УСЛОВЕ/ПОЛОЖАЈ]: (пф.) *дати, довести, привести*; (импф.) *доводити*. У ову групу сврставамо глаголе који су семантички непотпуни, те остварују поменуто значење на фразеолошком нивоу. Семантика конструкције попут *довести до лудила* показује следећу правилност: глаголом (*довести*) означава се узрочни процес а допуном у облику предлошке фразе (*до лудила*) резултирајуће стање.

Глагол *довести* реализује поменуто значење у изразима: ~ *до љутње*, ~ *до закључка*, ~ *до краја*, ~ *до смеха*, ~ *до пропасти*, ~ *до беснила*, ~ *до очајања*, ~ *до*

усхићења, ~ до лудила, ~ до усијања, ~ до плача; ~ у опасност, ~ у везу, ~ у склад, ~ у положај, ~ у искушење, ~ у питање, ~ у сумњу, ~ у ред, ~ у забуну; ~ на мисао.

Глагол *привести* реализује поменуто значење у изразима: ~ крају (= докрајчити), ~ памети (= опаметити), ~ свести (= освестити).

Примери: *Мало их има који своје личне интересе умеју да доведу у склад с општим интересом (ib.). Кад га ... доведемо у срибу, суче ... широке рукаве ... да ће на нас навалити (ib.). И сједне опет на своје мјесто не пазећи на кћер, коју је довео до суза (ib.). Вода [је] у томе стручноме лонцу мало-помало доведена до кључања (ib.).*

1.2.10. Глаголи промене друштвеног карактера

У овој бројној семантичкој групи налазе се глаголи који се односе на промене у сфери друштвеног карактера у најширем смислу. Стога ћемо њихово опште значење дефинисати описно: [(у)чинити да неко ПРИХВАТИ ОДРЕЂЕНУ НАЦИОНАЛНОСТ, ВЕРУ, ПОЛИТИЧКО УРЕЂЕЊЕ] и [(у)чинити да неко/нешто ДОБИЈЕ СПЕЦИФИЧАН КАРАКТЕР]. Под тим подразумевамо асимилацију одређеног друштвеног ентитета или појединаца од стране неке друге културе или земље, која резултира променом њихове националности, односно промену вероисповести одређене друштвене групе или појединаца, промену у погледу политичког уређења неке земље или области и сл. При томе, не мора нужно бити реч о потпуној промени – напротив, често се ради о извесном степену утицаја који доводи до тога да неко поприми особине које се везују за одређену нацију и њену културу, веру итд. Стога ћемо ужа значења у оквиру ове групе представити у кључу промене својства, а не стања.

1.2.10.1. Следи приказ глагола који реализују опште значење [(у)чинити да ПРОМЕНИ НАЦИОНАЛНОСТ, ВЕРОИСПОВЕСТ ИЛИ ПОЛИТИЧКО УРЕЂЕЊЕ].

Глаголи који се односе на промене везане за националност: (пф.) *истурчити, повлаштити, погрчити, поенглезити, пожидовити, полатинити, помађарити, понемчити, попољачити, порумунити, порусити, пославенити (пословенити), пословачити, посрбити, поталијанити (поталијанчити), потурчити, пофранцузити, похрватити, пошвабити (пошвапчити); (импф.) козачити, мађарити, немчити, србити, турчити; (пф./импф.) американизовати, италијанизовати (италијанизовати), југославизирати (југославенизовати, југословенизовати), кроатизирати, латинизирати, мађаризирати, полонизирати (полонизовати), славенизовати (словенизовати), србизирати, талијанизовати (талијанизовати), турцизовати, францизовати (францизовати), хеленизовати.*

Примери: Он је францизовао, пофранцизуио [америчког пјесника] (РМС). Грчка цивилизација мање [је] хеленизирала Азију него што је она поазијатила Грчку (ib.). Разговарао се цар турски с патријархом и говорио му како би могли све православне истурчити (РСАНУ). Боговићу пребацује [Станко Томашић] ... да је ... хтео ... југославизирати загребачку публику (ib.). Све су то робови, лако се дају немчити, па ћемо их дакле и понемчити (ib.). Нас Турци турчише пет стотина година ... па нам не могоше ништа учинити (РМС). Рус ... колико је Пољака порусио? (ib.) Он [Доситеј] је те идеје посрбио и прилагодио ... потребама нашега народа (ib.).

Глаголи који означавају промену вероисповести: исламизирати, покалуђерити, покатоличити, покрстити, помуслиманити, похришћанити, шокчити.

Глаголи који денотирају промену политичког опредељења или уређења: бољшевизирати, демократизовати, европеизирати, комунизирати, поунијатити.

У овом контексту посебно издвајамо глаголе који означавају промене у погледу колективног идентитета: побеоградити, покозачити, понашити, похајдучити.

Примери: Разлика између побеограђених говора и београдског говора није велика (РМС). Та имена треба сматрати удомаћенима и понашенима (ib.). Док ми праву рају потурчимо, калуђери нас ће повлаштити (ib.). Све то Карађорђе је бележио овим карактерним речима: „Цар [руски] козачи Французе” (РСАНУ).

Глаголи који означавају попримање особина, облика понашања везаних за одређене титуле или звања: повитезити, повластелити, покметити, покнежити.

Примери: Било је на двору велможа што су се ругали недавно повитеженом племићу (РМС). Родитељи ... би их [своју дјецу] ... хтјели повластелити, па их тако често помајмуне (ib.).

Ови глаголи често имају негативну конотацију, као нпр.: Негдје талијанче наш мукотрпни народ, негдје ниемче, а негдје мађаре (РСАНУ). Напредни људи у Русији шездесетих година ... настојали су да „европеизирају Русију“ (ib.). Хришћанин говори: католици ће вас побуњевчити, полатинити, пошокчити (РМС).

Поменути глаголи показују следећу динамику: њихов основни, прелазни облик, на пример демократизовати има узрочно значење „(у)чинити демократичним, народним“, док његов повратни облик демократизовати се преноси егзистенцијално значење „доби(ја)ти демократски карактер“, као што је илустровано следећим паром примера:

а. Он [Вук] је ... демократизовао српску књижевност (РСАНУ).

б. Друштвени односи све се више демократизују (ib.).

1.2.10.2. У посебну скупину сврстали смо глаголе који реализују опште значење [(У)ЧИНИТИ ДА НЕКО/НЕШТО ДОБИЈЕ СПЕЦИФИЧАН КАРАКТЕР]: (пф.) *одуховити, отуђити, очовечити, повојничити, посељачити, потуђинчити, потуђити*; (пф./импф.) *варваризовати (барбаризирати, варварисати), вулгаризовати (вулгаризирати, вулгарисати), еманциповати, интернационализовати (интернационализовати), лиризовати, меркантилизовати (меркантилизовати), милитаризовати, национализовати, регионализовати (регионализовати), феминизирати, хуманизовати (хуманизовати).*

Примери: *Свим средствима служе [се] да човечанство варваризују и потчине својим интересима (РСАНУ). Заостало становништво треба што пре еманциповати (ib.). У Француској се не дивинизира оно што је људско, него се хуманизира и оно што је божанско (РМС). На тај се начин литерарни и културни рад у неку руку интернационализира (РСАНУ). Чести упадаји турских пљачкашких чета принудили су Аустрију, да на граници ... милитаризује своје становништво (ib.). Искривљена [пјесма], боље рећи регионализована, пјевана је на некакав ... јадан текст (РМС). Имали смо зачетке велике буржоазије ... посељачену господу и погоспођене сељаке (ib.). Ја велим, а опрости да ће те та снаха потуђити (ib.). Стална дружба с официрима била га је повојничила (ib.).*

Пошто је група глагола промене друштвеног карактера условљена културолошко-историјским факторима, треба је сагледати из те перспективе, нарочито у контексту поређења са одговарајућом семантичком групом глагола у енглеском језику. Будући да ова два језика одражавају две различите културе са својим специфичностима историјске и културолошке природе, разлике на лексичком нивоу су очекиване.

1.2.11. Остали глаголи промене стања

1.2.11.1. Глаголи промене стања путем директне манипулације

Глаголи са значењем [(У)ЧИНИТИ ДА СЕ РАЗДВОЈИ]: (пф.) *одвојити, поделити, раздвојити*; (импф.) *делити*.

Примери: *Узме да одвоји живот од трговине (РСАНУ). Сви велики резултати прошлога века ... поделили [су] свет у два фронта (РМС).*

Глаголи са значењем [(У)ЧИНИТИ НЕРАВНИМ]: (пф.) *згужвати, изгужвати, намршитити*; (импф.) *гужвати, мрешкати*. Глаголи са значењем [(У)ЧИНИТИ РАВНИМ]: (пф.) *заравнити, изгладити, изгладити, изравнати, испеглати, исправити, поравнати, угладити, угланциати, углачати, уравнати* (импф.) *гладити, изглађивати, изравнавати*.

Примери: *Механџија донесе дивит ... перо и један табак прилично изгужване артије (РСАНУ). Али она [вода] ... још није стигла да изглади, изравна неравнине и догради вртачу (ib.).*

Глаголи са значењем [(у)чинити ЧВРСТИМ ИЛИ ЧВРШЋИМ]: (пф.) *одрвенити, окаменити, отврднути, очврснути, стврднути, учврстити;* (импф.) *дрвенити, крутити, чврстити.* Глаголи са значењем [(у)чинити МЕКИМ ИЛИ МЕКШИМ]: (пф.) *измекшати, омекшати, омлитавити, размекшати, смекшати, ублажити, умекшати;* (импф.) *мекшати.*

Примери: *Тодор ... хоће да ... учврсти погодбу (РМС). Извади цигарету, смекша је међу прстима (ib.).*

Глаголи са значењем [(у)чинити ГУСТИМ ИЛИ ГУШЋИМ]: (пф.) *загустити, згрушати, згуснути;* (импф.) *густити.* Глаголи са значењем [(у)чинити РЕТКИМ ИЛИ РЕЋИМ]: (пф.) *проредити, разблажити, разводнити, разредити.*

Примери: *Згусни чорбу мрком запригом (РСАНУ). Хоћеш ли да разредим и твој чај? (РМС)*

Глаголи са значењем [(у)чинити ОШТРИМ ИЛИ ОШТРИЈИМ]: (пф.) *изоштрити, заоштрити, набрусити, наоштрити;* (импф.) *изоштравати, заоштравати, наоштравати, оштрити.* Глаголи са значењем [(у)чинити ТУПИМ ИЛИ ТУПЉИМ]: (пф.) *затупити, иступити, отупити;* (импф.) *затупљивати, иступљавати, тупити.*

Примери: *Кад је какво сечиво крезубаво, а њега изоштравају да буде равно (РСАНУ). Младој рогатој стоци, која има обичај да се боде, затупите и заоблите ... рогове (ib.).*

Глаголи са значењем [(у)чинити ЈАКИМ ИЛИ ЈАЧИМ]: (пф.) *ојачати, окрепити, освежити, очеличити;* (импф.) *јачати, крепити.*

Примери: *Све нас окријепи вјером у тебе, надом ојачај! (РМС)*

Глаголи са значењем [(у)чинити ДА НЕШТО ПОЧНЕ ДА ГОРИ]: (пф.) *зажарити, запалити, изгорети, креснути, наложити, потпалити, ражарити, разбуктати, упалити;* (импф.) *жећи, запаљивати, кресати.* Глаголи са значењем [(у)чинити ДА НЕШТО ПРЕСТАНЕ ДА ГОРИ]: (пф.) *загасити, иступити, погасити, угасити, утрнути, утулити;* (импф.) *гасити, трнути, тулити.*

Примери: *Могу ми још и запалити дућан (РСАНУ). Леже у кревет, угаси свећу и покри се (РМС).*

Глаголи са значењем [(у)чинити ДА НЕШТО ПОСТАНЕ ПРЉАВО]: (пф.) *забрљати, запрљати, замрљати, испрљати, упрљати;* (импф.) *брљати, каљати, чађавити;.*

Примери: *Собу ћете ми сву испрљати – промуца она* (РСАНУ).

Глаголи са значењем [(У)ЧИНИТИ ДА НЕШТО РАСТЕ, (У)ЧИНИТИ ПЛОДНИМ]: (пф.) *измамити, напловити, наплодити, одгајити, оплодити, распупити*; (импф.) *баитинити, гајити, гнојити, ђубрити, култивисати, наплођавати*.

Примери: *Свака кућа гаји свилене бубе* (РСАНУ). *[Земља] чека мушку руку да је оплоди* (РМС).

1.2.11.2. Глаголи промене стања у апстрактним доменима

Глаголи са значењем [(У)ЧИНИТИ ВРЕДНИМ ИЛИ ВРЕДНИЛИМ]: (пф.) *обогатити, поскупити*; (импф.) *богатити, обобаћивати*. Глаголи са значењем [(У)ЧИНИТИ МАЊЕ ВРЕДНИМ ИЛИ БЕЗВРЕДНИМ]: (пф.) *обезважити, обезвредити, осиромашити, појефтинити, упросечити*; (импф.) *сиромашити, обезвређивати, обесцењивати*.

Примери: *Гајење свилених буба ... обогатило је многе људе и трговину унапредило* (РСАНУ). *Усудио [се] да савлада пољубац љубави моје, да га обезвреди и увреди, и да мене остави* (ib.).

Глаголи са значењем [(У)ЧИНИТИ СЛОЖЕНИМ]: (пф.) *замрсити, побркати, помести*; (импф.) *мрсити*; (пф./импф.) *компликовати*. Глаголи са значењем [(У)ЧИНИТИ ЈЕДНОСТАВНИМ]: (пф.) *поједноставити, упростити*; (импф.) *поједностављивати, симплификовати*.

Примери: *Компликујеш моралне проблеме, Драгане* (РСАНУ). *Радници су се трудили да што више упросте посао, да ... надокнаде оскудицу у механизацији* (РМС).

Глаголи са значењем [(У)ЧИНИТИ ЈАСНИМ]: (пф.) *истумачити, објаснити, појаснити, показати, протумачити, разјаснити*; (импф.) *изведравати, објашњавати*. Глаголи са значењем [(У)ЧИНИТИ НЕЈАСНИМ]: (пф.) *замаглити, омаглити*; (импф.) *замагљивати* (фиг.), *зачађивати*.

Примери: *Проучити те митосе ... објаснити узрок њиховог постанка ... јесте задатак науке* (РСАНУ). *Робни облик производа и новчани облик робе замагљују ову трансакцију* (ib.).

Глаголи са значењем [(У)ЧИНИТИ ЗАКОНИТИМ]: (пф.) *озаконити, позаконити*; (пф./импф.) *легализовати, легитимисати*. Глаголи са значењем [(У)ЧИНИТИ НЕВАЖЕЋИМ]: (пф.) *збрисати, поништити, укинути*; (пф./импф.) *нулифицирати*.

Примери: *Озаконила [је] опћу вјерску толеранцију у Холандији* (РМС). *И најзад, колико је грех бити лопов у поретку који крађу легализује?* (РСАНУ) *Судац може поништити постигнути гол* (РМС). *Књаз Багратијон више се старао да тужбе Карађорђе и његових депутата ... анулира* (РСАНУ).

Глаголи са значењем [(у)чинити ЛЕПШИМ]: (пф.) *полепшати, украсити, улепшати*; (импф.) *китити, красити, лепшати, накићивати*. Глаголи са значењем [(у)чинити РУЖНИМ ИЛИ РУЖНИЈИМ]: (пф.) *изнакарадити, изнаказити, нагрдити, наружити, поружнити, проружнити, унаказити, унакарадити*; (импф.) *кварити, нагрђивати, накарађивати, наказити, наказивати, наруживати, ружити*.

Примери: *Туризам мора да види све ... чиме би могао улепшати и обогатити боравак туриста (РМС). И ако одело не чини човека, оно га може нагрдити (РСАНУ).*

1.2.11.3. Морфолошке групе глагола промене стања

Глаголи који се завршавају суфиксом -ИЗИРАТИ: (пф./импф.) *анимализирати, електризирати, имобилизирати, клерикализирати, конкретизовати, медијатизирати, митизирати, морализирати, популаризирати, релативизирати, стабилизирати, стандардизирати, стерилизирати, фамилијаризирати, фанатизирати, федерализирати, хипнотизирати*.

Глаголи који се завршавају суфиксом -ИЗОВАТИ: (пф./импф.) *актуализовати, архаизовати, аутоматизовати, банализовати, визуализовати, генерализовати, етернизовати, етизовати, имунизовати, либерализовати, материјализовати, модернизовати, натурализовати*.

Ови глаголи су образовани суфиксалном творбом од именичких и придевских основа страног порекла, изворно по правилу из латинског и грчког, те представљају интернационализме (срп. *морализирати* : енгл. *moralize*) – речи присутне у већини европских језика. У лексикографским дефиницијама ових глагола редовно се упућује се на придев или именицу која чини творбenu основу. Тако, на пример глаголи са именичком (а) и са придевском основом (б) имају следеће дефиниције:

а. *хипнотизирати*, „сврш. и несврш. I. изазвати, изазивати хипнозу“ (РМС).

митизирати, „свр. и несвр. (у)чинити, створити, стварати од некога или нечега мит, претворити, претварати у мит“ (РСАНУ).

б. *анимализирати*, „свр. и несвр. (на)чинити анималним“ (РСАНУ).

фамилијаризирати, „сврш. и несврш. I. (у)чинити фамилијарним, породичним“ (РМС).

популаризирати, „сврш. и несврш. I. (у)чинити што популарним, познатим“ (ib.).

Све ово наводи на закључак да се путем наведених глагола обично описује радња која се односи на оно што именица или придев из основе денотира (*популаризирати* –

„(у)чинити популарним“). Такође, ови се глаголи издвајају и по томе што су сви двовидског типа, што је вероватно условљено њиховим страним пореклом.

Примери: *Бјернсону је само један задатак лебдео пред очима ... да земљаке своје просвети, моралише (РСАНУ). Он је написао и низ радова у којима популаризира Марксово учење (РМС). Доктор је ... наредио да и Иван ... стерилизира руке (ib.). Умео је [Змај] да поезију учини популарном, да је фамилијаризује, приближи земљи (ib.). Знао је да је одгоји, да је фанатизира (ib.).*

Глаголи који се завршавају на -ИФИКОВАТИ/-ИФИЦИРАТИ: (пф./импф.) *калцифицирати/ калцификовати (се), дисквалификовати/дисквалифицирати (се), фалсификовати/ фалсифицирати, глорификовати/глорифицирати, интензифицирати (се) (= интензивирати (се)), мистификовати/мистифицирати, петрифицирати (се), унификовати/унифицирати.*

Будући да такође припадају корпусу интернационализама, ови су глаголи по својим карактеристикама веома блиски глаголима на -ИЗИРАТИ, -ИЗОВАТИ, али међу њима постоје и неке битне разлике. Прво, облици формирани путем суфикса -ИФИКОВАТИ/-ИФИЦИРАТИ представљају варијантне форме без разлике у значењу, док се код претходне скупине одвајају глаголи који се завршавају на -ИЗИРАТИ и они који имају суфикс -ИЗОВАТИ, у виду посебних лексема без варијантних облика. Такође, поједини глаголи на -ИФИКОВАТИ имају и повратан облик, док код глагола на -ИЗИРАТИ и -ИЗОВАТИ, судећи према нашој грађи, не постоји таква могућност актуализације.

Примери: *Ишло [се] на то, да се Лаза Костић као песник дисквалификује (РСАНУ). Ако треба да се фалсификују изборни спискови, дај овамо Срету (РМС). Пишући ове редове ... имао је намеру да ... глорификује политику наслона на Аустро-Угарску (РСАНУ). Писац ... је глорифицирао романтичку естетику (ib.). Благостање се осетно поправило, чим је интензифицирао привреду (ib.). Прибегао [је] средствима којима се служе сви они који би поштопото хтели да важе као генијални књижевници: да мистификује своје читаоце и сипа им песак у очи (ib.). Наш језик ... је готово петрифициран у рјечницима и граматикама (РМС). Има доста резултата материјалне културе и науке који остају исти и унифицирају свет (ib.).*

Глаголи изведени путем префикса ДЕ-:(пф./импф.) *дезактивирати, дезорганизовати, демаскирати, дематеријализирати, деморалисати, денатурисати, деперсонализовати, депопулирати.*

Примери: *Циљ стратегије јесте ... дезорганизовати противника (РСАНУ). Натуралистички романи Драјзера и ... Синклера демаскирали су амерички просечни*

живот (ib.). Такво распуштање слаби дисциплину и деморалише људе (ib.). Тјелесно, спиритуализирајући жену он је дематеријализира: он воли њену душу (ib.). Шећер ... бензин ослобађају се плаћања државне трошарине, ако служе за индустријске потребе, у коме се случају морају денатурисати специјалним сретствима (ib.). Његов Цими Ерф интелектуалац ... у овом аморфном, деперсонализованом роману ... гади се и згража над немогућим условима живота (ib.). Опустошена и депопулисана Угарска погнула је главу (ib.).

Глаголи са префиксом ДИС-: (пф./импф.) дисквалификовати, дискордирати, дискредитовати.

Примери: Сасвим [је] постиђен због своје ... неспретности, која га је ... дисквалифицирала (РСАНУ). А често ... поткраду му се поједине ријечи, што дискордирају хармонију цјелине (ib.). Дискредитовала га је ... у очима Хрвата и јужних Словена австријска политика (ib.).

Глаголи са префиксом БЕЗ- са општим значењем [(У)ЧИНИТИ ДА НЕКО ИЛИ НЕШТО ИЗГУБИ НЕШТО; ЛИШИТИ НЕКОГА НЕЧЕГА]: (пф.) обезвољити, обездуховити, обездушити, обезличити, обезљудити, обезнадити, обесправити, обеспредметити; (импф.) обезвређивати, обезличавати, обезљуђивати, обесмишљавати, рашчовечавати.

2. ГЛАГОЛИ СТВАРАЊА И УНИШТАВАЊА

2.1. Опште карактеристике

2.1.1. У овом поглављу представићемо глаголе који кодирају процесе стварања и уништавања у српском језику.

2.1.2. **Ситуативни оквир глагола стварања и уништавања.** Узрочни процес стварања/уништавања одвија се на плану односа између узрока (онога ко/што изазива) и његовог резултата (онога што је настало или нестало). Ови елементи се сматрају обавезним учесницима процеса стварања и уништавања. Опште значење ове класе глагола гласи [(у)чинити да НЕКО/НЕШТО ПОСТОЈИ/ПРЕСТАНЕ ДА ПОСТОЈИ]. Поменуте одлике као и други параметри који сачињавају ситуативни оквир глагола стварања и уништавања приказани су у следећој табели (в. табелу 24):

<i>Тип процеса</i>	стварање/уништавање
<i>Опште значење</i>	С: [(у)чинити да НЕКО/НЕШТО ПОСТОЈИ/ПРЕСТАНЕ ДА ПОСТОЈИ]
<i>Узрочник</i>	лице; (аниматан +) ситуација, природна сила (аниматан –)
<i>Пацијенс</i>	лице; (аниматан +) предмет (аниматан –)
<i>Однос између учесника</i>	резултативни
<i>Резултат</i>	постојање/непостојање; појава
<i>Пример</i>	<i>Жеља му је била да <u>створи</u> грандиозни прозни систем (КССЈ). Херцетин може ефикасно да <u>уништи</u> туморске ћелије, ма где се оне у организму нашле (ib.).</i>

Табела 24. Ситуативни оквир глагола стварања и уништавања у српском језику

2.1.3. Семантичке улоге

2.1.3.1. **Узрочник.** Аниматни узрочник представља агенс, нпр.: *Праксител је овом статуом створио идеални лик младог човека који је интелектуално продубљен (КССЈ).* Неаниматни узрочник обично представља неку ситуацију или природну силу, нпр.: *Околности у којима је створен канон произвеле су крајње необичну поделу академске социологије на „теорију“ и „истраживање“ (ib.).*

2.1.3.2. **Пацијенс и резултат.** У доменима стварања и уништавања, пацијенс представља неки предмет – конкретан (нпр. *уништити свеску*) или апстрактан ентитет (*створити музику*), или појаву у најширем смислу те речи. О овоме ће бити више речи

у оквиру анализе глагола стварања. Узрочно дејство прожима ентитет исказан објектом, који уједно представља и резултат узрочног процеса. Другим речима, настајање или нестајање ентитета у улози пацијенса јавља се као коначан исход процеса стварања, односно уништавања. Сливање својстава резултативности и пацијентивности особена је одлика аргументске реализације глагола стварања и уништавања. Са друге стране, ова одлика чини глаголе стварања веома блиским глаголима узроковања догађаја, те је понекад веома тешко разграничити и категоризовати њихова значења.

2.2. Семантичка класификација глагола стварања и уништавања

2.2.1. Глаголи стварања

2.2.1.1. Глаголи са значењем [(у)чинити да НЕКО/НЕШТО ПОСТОЈИ] представљају следеће лексеме: (пф.) *зачети, излећи, изродити, породити, родити, произвести, створити*; (импф.) *израђати, рађати, стварати*. Њих сматрамо глаголима стварања у ужем смислу.

Главни представник ове групе је глагол *створити*. Његову типичну употребу показаћемо на следећим примерима: *Каквих јада и чемера радозналост није створила појединцу!* (РМС) *Није ни бог света за један дан створио!* (РМС) *Бог Отац, Син и Свети Дух на крају су створили и човека* (КССЈ).

Глагол *створити* дозвољава и квалификацију објекта, која се синтаксички реализује у конструкцији са адјективним објекатским комплементом, као у примеру: *Бог је створио човека слободним* (КССЈ). Подсетимо се да у енглеском језику глагол *create* такође допушта квалификацију објекта али захтева синтаксичку реализацију путем именичке а не адјективне допуне објекта (*God created man free*).

Примери из грађе наводе на закључак да је концепт стварања доста апстрахован и флексибилан, што му омогућује да учествује у опису појава у различитим видовима физичког и људског деловања. На пример, у контексту промене временских прилика или годишњих доба: *Нови вјетар пуше тамо ... само се бојим, да не излеже олују* (РСАНУ). *Југовина и први сунчани дани породише нагло прољеће* (РМС). Са друге стране, следећи пример употребе глагола стварања стоји у контексту промена друштвених прилика: *Онај мешовити “славеносербски” језик је у XVIII в. породила потреба заштите наше националности [у Војводини]* (РМС). *Народи ... су родили нашу херојску војску* (ib.). Налазимо и примере преклапања категорија, као у следећем примеру који укључује концепт стварања и резултат у домену интелектуалних радњи:

Не даде ми се промишљати пре но што сам можда какву ... будаласту мисао изгледа (РСАНУ). Такође, могуће је да се афективна реакција, нарочито она са менталним аспектом, концептуализује као процес стварања на фигуративном нивоу: *Свијест о томе роди у њему неки презир (РМС). Решења ... су нама бог зна какве сумње израђати морала (РСАНУ).* Уопште, правило је да у домену узроковања сваки процес који није чисто физичке природе садржи у себи одређени ниво фигуративности.

2.2.1.2. Глаголи који реализују значење [(у)чинити да се нешто појави] су следећи: (пф.) *дићи/дигнути (ларму, галаму и сл.), донети, мамити, наметати (мисао), породити (фиг.), родити (фиг.), унети (нове моменге и сл.); (импф.) будити, доносити.*

Глаголи који означавају изазивање неке појаве имају у својој семантичкој структури компоненту стварања, али су истовремено блиски глаголима узроковања догађаја или ситуације. Имајући ово у виду, међу поменутиим класама глагола не може се повући оштра гранична линија. Радије се може говорити о фокусу исказа, те се тако могу раздвојити глаголи који стављају акценат на стварање, изазивање неке појаве; и они који у први план истичу узрочно-последични однос између две ситуације или догађаја. Ова тврдња је у складу са општим принципом континуалности значења, који је један од главних постулата на којима се темељи наш рад. Пример који ово илуструје потиче од глагола *донети*: *Избори од 1912 године донели су нову ситуацију у Рајхстагу (РСАНУ). Наступи најбољих момчади ... доијели су нам запажене и лијепе побједe (ib.).* Поменути глагол представља гранични случај између концепата стварања и узроковања догађаја, те је његова семантичка класификација у већој мери питање семантичке интерпретације исказа у коме је употребљен него његовог инхерентног лексичког значења.

Код глагола *будити* треба указати на веома блиско значење узроковања афективне или интелектуалне реакције, које се формално реализује на истоветан начин, као нпр.: *То мршаво, јадно дете ... код сваког [је] будило сажаљење (РСАНУ). Ширио се у четама глас, који је будио завист и горчину (ib.). Снажно [је] будио у народа свест о прошлости српској (РСАНУ). Ноћ буди успомене, јача машту (ib.). Тај је мирис био опојан и јак ... будио је радост и живот (ib.).*

Према дефиницији, глагол *давати* упућује на резултат који је последица неке претходне радње, као у примеру: *Такво лечење даје добре резултате (РСАНУ).*

Глагол *мамити*, који припада различитим доменима узроковања, показује употребу у различитим контекстима са значењским фокусом на изазивању неке појаве или стварању неке представе. Као потврду наводимо примере у којима је резултат узроковања, по реду навођења, афективна реакција, физиолошка реакција, односно ментална представа: *Осећање треба мамити и за такав мамац служи физичка радња. На сцени треба радити* (РСАНУ). *Зној им цури са чела, жеђ им мамила густу слину на уста* (ib.). *Узалуд се трудим да ... целу њу замислим! ... И мамим слику за сликом полако, опрезно* (ib.).

Глаголом *наметати* у секундарном значењу описује се спонтано изазивање неке појаве. Примери: *Једном речју: једно од оних лица ... чија нам безазленост намеће мисао: због оваких сунце греје!* (РСАНУ) *Познанство је дошло случајно, а зближење је дошло и због самоће коју намеће село* (ib.). Из датих примера види се да спонтаност која је у њима имплицитна настаје као резултат опажања или је производ околности у којима су учесници смештени.

Употреба глагола *дићи/дигнути* у значењу изазивања појаве је специјализована: то је његово секундарно значење, које се реализује обично у споју са именицама *вика, ларма* и сл. Примери: *Ја ћу дићи ужасну дреку, тако да ће она два грађанина морати дојурити у собу* (РСАНУ). *Деца у соби дигоше ларму* (ib.). *Бејакху [ђаци] дигли толику ... прашину, да не могаше ни опазити да је међу њих ушао туђ човек* (ib.). *Лазар ... [је] дизао ларму и нападао на свога газду* (ib.). Наводимо и примере фигуративне употребе овог глагола у истом значењу: *Аустрија ... дигне читаву буру, агитујући против Русије* (ib.). *Српски листови дигоше грају* (ib.).

Специфичност глагола *унети* у значењу изазивања појаве огледа се у томе што имплицира да резултат представља неко ново својство или стање, као што показују следећи примери: *Вероватно [ће] ... телевизија унети нове моменте у могућности радија* (РМС). *Својим свежим и лаким стихом [Бранко је] унео освежење и овладао духовима* (ib.).

2.2.2. Глаголи уништавања

За диференцијацију домена уништавања релевантан семантички фактор представља категоријална припадност пацијенса. Стога смо глаголе уништавања разделили према критеријуму природе пацијенса: у првој подгрупи издвојени су глаголи чији је пацијенс неаниматан, док су у другу подгрупу сврстани глаголи чији је пацијенс аниматан.

2.2.2.1. Глаголи са општим значењем [(У)ЧИНИТИ ДА НЕШТО ПРЕСТАНЕ ДА ПОСТОЈИ] су следећи: (пф.) *истрашити, ликвидирати, потрошити, развејати (фиг.), разорити, расточити, растурити, уништити*; (импф.) *пustoшити, уништавати*.

Примери: *Вели [да је] уништио партизана* (РМС). *За Бонапартеа се говорило, да је ликвидирао феудалну Европу!* (РСАНУ)

Овим глаголима описују се процеси који доводе до престанка постојања неког физичког ентитета или, екстензијом значења, неког колективног ентитета. Међутим, треба истаћи да у контексту колективних ентитета (у примерима: *партизани; феудална Европа*) глаголи уништавања модификују своје основно значење. Они више не реферишу о поништењу нечије физичке егзистенције него о дезинтеграцији структуре, снаге, моћи или утицаја који поседује колективни ентитет, институција или организација на коју се дати глагол односи.

Главни представник ове групе је глагол *уништити*, који се типично односи на неки неаниматни физички ентитет, као у следећим примерима: *Стално је бележио, испуни целу свеску па је уништи* (КССЈ). *Бомба која је потпуно уништила аутобус, активирана је са удаљености и садржала је око 90 килограма експлозива ...* (ib.). Метафоричким путем овај глагол реализује своје значење и у апстрактним доменима, о чему сведоче следећи примери: *Нема потребе да се пале књиге да би се уништила нека култура* (ib.). *Алкохол је уништио многе сјајне каријере* (ib.). *Човек двадесетог века је уништио системе, разорио целину, а себе деконструисао* (ib.).

Када је процес уништавања изведен у потпуности, о њима реферишу типични глаголи ове групе: *Кренули су Тракијом и пустошили све на свом путу* (РМС). *Намисле да до темеља разоре оба манастира* (ib.). *Пећинчани су били познати по томе што су сами ... ликвидирали фашистичке аутомобиле и камионе* (РСАНУ).

Процеси који доводе до исцрпљивања унутрашњих ресурса попут, на пример, човекове виталности, реализују се путем глагола *истрашити, потрошити* и сл.: *Буна је била истрошила све енергије и растурила све књижевне раднике* (РСАНУ). *Жута и рано остарела жена, коју је сиротиња потрошила и учинила строгом и јетком* (ib.). *Непрестана опасност и скривање истрошили су му живце* (ib.).

У речничкој грађи глагол *порушити* у значењу уништавања представљен је претежно у контексту губљења илузија, у следећим примерима: *Стварност је у најкраћем року порушила зрачни дворач који је својом маштом саздао Адам* (РМС). *И ту је нашао прва разочарања, порушиле се илузије* (ib.).

Специфичан начин на који долази до резултата (тј. до тога да нешто бива уништено) може бити уграђен у лексичко значење самог глагола. Глаголом *растурити* означава се уништавање неке целине тако што се део по део одваја и одлази на разне стране, те га налазимо у спојевима са именицама које означавају неку врсту колекције, као што су *збирка*, *библиотека* и сл. Уништавање које се врши расипањем ситних делова на разне стране сигнализира се глаголом *развејати* у комбинацијама са именицама као што су *магла* или *облак*, а у апстрактним доменима *нада*, *сумња* и *илузија*. Примери: *Прва искра ... је постепено развејала мрак* (РМС). Уништење путем распадања кодирано је глаголом *расточити*, нпр.: *Мољци [се у кожух] ... завлаче, па га расточу, док га не расточе* (РМС).

2.2.2.2. У домен уништавања могу се сврстати и глаголи са значењем [(у)ЧИНИТИ ДА НЕКО ВИШЕ НЕ ПОСТОЈИ], при чему предмет уништавања представља нечија егзистенција. Анализом грађе издвојили смо следеће глаголе са поменутиим општим значењем: (пф.) *загушити*, *задавити*; *ликвидирати* (импф.) *давити*, *морити*, *ништити*, *носити* (*животе*). Ови глаголи се односе на узрочне процесе у којима неко или нешто узрокује да неко изгуби живот, односно, у терминима семантичке декомпозиције, да престане да постоји.

Процесе чији је узрочник рат, болест и сл., реализује глагол *морити*, нпр.: *Сиве и суве равнице ... као да су их од памтивека пустошиле војске, затирале суше, мориле болештине* (РСАНУ). *Дође несрећна 1886 год. кад поче морити колера* (ib.). Напомињемо да се примарно значење овог глагола односи на насилну смрт, нпр.: *Рат не оживљава људе, него мори* (ib.).

Глагол *ликвидирати* учествује у обе подгрупе, будући да означава уништење предмета као и људског живота, нпр.: *Допратили [су] два друга ... који су продужили у град са задатком да ликвидирају немачког тумача* (РСАНУ).

Семантички фокус на резултату – губитку живота, имају глаголи *ништити* и *носити*, при чему начин узроковања није део њиховог лексичког значења. Пример: *Све ми ништитимо, и жртвоваћемо хиљадама животиња, да само себи угодимо. Кољемо живе створове* (РСАНУ). Употреба ових глагола није условљена природом узрочника, те обухвата случајеве природне као и насилне смрти, као у следећим примерима: *Овде влада ... срдобоља, која носи нарочито децу* (ib.). *Сваки пуцањ носио је по један живот* (ib.).

Са друге стране, глагол *давити* као и његови деривати образовани путем префиксације кодирају начин узроковања [ФИЗИЧКИ СПРЕЧАВАТИ ДИСАЊЕ] као

доминантну компоненту свог значења, у дословном као и у пренесеном смислу.
Примери: *Аустрија је хтела да задави Србију (РСАНУ). Недавно смо се частили;
дјевојка је у дворишту загушила гуску, па су нам је дали (ib.). Ко је год од просилаца
дошао у двор и онде преноћио, онај више није освануо, јер се цар био повампирео па
долазио ноћу те давио (ib.).* Занимљиво је, међутим, да сам глагол *давити* има и
неутрално значење „лишавати живота уопште“, које искључује спецификавање начина
узроковања: *Куга дави, глад мори, војска хара (РСАНУ).*

3. ГЛАГОЛИ ИМЕНОВАЊА

3.1. Опште карактеристике

3.1.1. Глаголи именовања означавају узрочне процесе који доводе до промене звања или статуса неког лица.

3.1.2. **Ситуативни оквир глагола именовања.** Опште значење глагола именовања може се дефинисати као [ПРОГЛАСИТИ НЕКОГА ЗА НЕШТО]. Узрочни процес именовања припада интерперсоналном типу каузације. Према томе, узрочник и пацијенс су лица, а резултат овог процеса је промена звања, функције или статуса пацијентивног учесника. Релевантни параметри за семантичку анализу глагола именовања у српском језику представљени су следећом табелом (в. табелу 25).

<i>Тип процеса</i>	именовање/карактеризација
<i>Опште значење</i>	С:[ПРОГЛАСИТИ НЕКОГА ЗА НЕШТО]
<i>Узрочник</i>	лице; (аниматан +)
<i>Пацијенс</i>	лице (аниматан +)
<i>Однос између учесника</i>	резултативни
<i>Резултат</i>	промена звања или статуса
<i>Пример</i>	<i>Француска влада <u>наименовала је</u> данас Габријела Келера за амбасадора Француске у СР Југославији (КССЈ).</i>

Табела 25. Ситуативни оквир глагола именовања у српском језику

3.1.3. Семантичке улоге

3.1.3.1. **Узрочник.** Лице: *Неколико дана пре тога ... именовао је султан ... Текелију за ердељског кнеза (РСАНУ).*

3.1.3.2. **Пацијенс.** Лице: *Памтим кад је господар Милош изабран за кнеза (ib.).*

3.1.3.3. **Резултат.** У процесима именовања, резултат представља ново звање или статус који се додељује пацијентивном учеснику. Пример: *Стефана је ... крунисао за цара српски патријарх Јоаникије (ib.).* Као што показује наведени пример, резултативни аргумент се синтаксички реализује путем одређених предлошко-падежних конструкција са инструменталом или акузативом, које ћемо обрадити у самој анализи.

3.2. Семантичка класификација глагола именованја

Класа глагола са значењем именованја садржи следеће семантичке групе:

- 1) опште глаголе именованја;
- 2) глаголе промене специфичног звања, титуле или статуса;
- 3) глаголе карактеризације;
- 4) глаголе називања; и
- 5) глаголе проглашавања.

3.2.1. Општи глаголи именованја

Глаголи који преносе значење [(у)чинити да неко буде на некој позицији или да ОБАВЉА НЕКИ ПОСАО]: (пф.) *наименовати, поставити, произвести, изабрати, признати, прогласити*; (импф.) *главарити*; (пф./импф.) *именовати*.

Ово су типични глаголи именованја¹. Користе се у контексту додељивања „друштвених улога“: када некога именују за неку позицију, онда то лице добија ново звање или чин, бива примљено у службу и сл. Додељено звање или функција обично сами по себи имплицирају и одређени положај у друштву (нпр. *амбасадор*), те поменути глаголи често подразумевају прелазак на виши положај од дотадашњег.

Будући да означавају сам процес именованја, при чему се специфично звање или функција исказују именицом у предлошко-падежној конструкцији (нпр. *поставити за амбасадора*), глаголе ове групе оквалификовали смо као „опште“.

У погледу аргументске структуре, ови глаголи показују извесне варијације. Оне се најбоље показују на плану конструкција у које ови глаголи ступају, те их у наставку наводимо.

/V + N1[instr]/ → именовати некога професором

/V + за + N1[acc]/ → именовати некога за професора

/V + као + N1[acc] → изабрати некога као кандидата

Примери: *Неколико дана пре тога ... именован је султан ... Текелију за ердељског кнеза (РСАНУ). Ја сам наименован за учитеља у овом селу (ib.). Из Скупштине се образује друга влада или наименује други министар (ib.). Данас послје подне*

¹ О глаголима именованја у савременом српском језику, из перспективе значења и употребе инструментала, в. Хлебец (2008: 535–550).

... прогласит ћу вас ... службеним кандидатом (PMS). У пролеће године 1879.

Лазаревић је проглашен доктором медицине (ib.).

Истичемо да општи каузативни глагол *учинити*, попут корелативног глагола *take* у енглеском језику, реализује значење именовања у споју са именицом у инструменталу.

Примери: *Кнез Илија се преда Турцима, и они га учине обор-кнезом* (PMS). *Учини ли ме губернатором у Индији, поставит ћу те ... за министра у Кашмиру* (ib.).

Код глагола *поставити*, узрочно значење у смислу именовања мотивисано је његовим примарним значењем у категорији промене положаја – „учинити да нешто стоји“. На тај начин, опште значење именовања модификује се семантичком компонентом промене положаја са нижег на виши, те се добија значење „уздићи на некакав положај (у друштву)“, као у примеру: *Могоао би негде молити да те поставе за практиканта* (PMS). Значење именовања у смислу унапређивања реализује и глагол *произвести*, нпр.: *[Тито] је вршио смотру Седме дивизије и произвео официре у овој дивизији* (PMS).

Указивање на званични карактер процеса именовања, који је праћен неком врстом документа који служи као доказ избора у одређено звање представља компоненту значења глагола *именовати*, нпр.: *Већ се говорило да ће га и професором именовати* (РСАНУ).

Ако се ради о одлуци да се неко звање додели једном од неколицине кандидата, користи се глагол *изабрати*: *Памтим кад је господар Милош изабран за кнеза* (ib.).

Осим службе или функције, глаголи именовања користе се да означе процесе додељивања почасних звања или титула, о чему ћемо више говорити у наредном одељку. Као илустрацију наводимо следећи пример употребе глагола *наименовати*: *Тако је Тома Секвил ... написао ... познату трагедију „Горбодуко“ ... и наименован је после ње за лорда Ризничара* (ib.). Глаголе овог типа разликујемо од глагола који у свом лексичком значењу имају интегрисану компоненту новог звања, те смо их зато назвали глаголима промене специфичног звања, титуле или статуса.

3.2.2. Глаголи промене специфичног звања, титуле или статуса

Глаголи са општим значењем [ПРОГЛАСИТИ ЗА ОНО ШТО ДЕНОТИРА ИМЕНИЦА У ОСНОВИ РЕЧИ] представљају следеће лексеме: (пф.) *задокторити, зађаконити, зајупанити, закалуђерити, закапетанити, закнежити, закраљити, запапити, запатријарити, зафратрити, захоцити, зацарити, окметити, окнежити, окраљити, опријатељити, побратимити, укметити;* (пф./импф.) *крунисати*.

Опште значење ових глагола може се још више апстраховати, што би дало следећу формулу:

[УЧИНИТИ НЕКОГА X-ОМ, ПРОИЗВЕСТИ ЗА X]

X = „оно што денотира именица у основи речи“

Пример: *закалуђерити* (некога) – „учинити некога калуђером, произвести за калуђера“ (према РСАНУ).

Овде долази до изражаја разлика између глагола ове групе и такозваних општих глагола именовања. Док, са једне стране, глаголи попут *закалуђерити* у својој семантичкој структури садрже компоненту узрока и резултата, општи глаголи ове класе указују само на узрок, док резултат исказују допуном. Тако би се уместо глагола *закалуђерити* могла употребити аналитичка структура у којој учествују општи глаголи именовања, у изразима попут *произвести за калуђера* или *учинити калуђером*. У том смислу, глаголи промене специфичног звања могу се сматрати лексичким глаголима узроковања који исказују процес именовања на синтетички начин.

У ову групу убрајамо и глаголе опријатељити и побратимити, који означавају процесе именовања неформалног карактера, нпр.: *Дођосмо да вас измиримо и опријатељимо* (РМС). *Кумординара Жоржа побратимило све у нашој околици од мање госпоне* (ib.).

Пре него што представимо примере из нашег корпуса, указали бисмо на чињеницу да резултат процеса именовања обично представља неко звање стечено школовањем чије проглашење има строго утврђену и обично комплексну процедуру или неку владарску, односно верску титулу (нпр. *доктор, ђакон, краљ, хоџа, папа* и др.).

Примери: *Што пре задокторићу те да будеш доктор веселе науке* (РСАНУ). *Павле Ненадовић зађакони Доситеја у Карловцима* (ib.). *У недељу служићемо службу у Крагујевцу. Закалуђерите најстаријег ђака* (ib.). *То је било баш кад су и Новицу закапетанили* (ib.). *Ми га нисмо раскнежили нити ћемо га закнежити* (ib.). *Он је краљ ... Парламент га је закраљио* (ib.). *Какво је било његово изненађење кад му сутрадан у цркви рекоше, да ће га тога јутра бискуп зафратрити* (ib.). *Питаш шта ми је, наопако ме ти захоџила, цар чуо да пишем, па ме зове да и његовој кћери запишем* (ib.). *Турци почеше све силније наваљивати на Ратково да га поработе и укмете* (ib.). *Изаберу [га] за краља чешког и папин га посланик ... крунише* (РСАНУ). *Стефана је ... крунисао за цара српски патријарх Јоаникије* (ib.).

3.2.3 Глаголи карактеризације

У ову групу сврставамо глаголске лексеме које реализују опште значење [ПРИПИС(ИВ)АТИ НЕКОМЕ ИЛИ НЕЧЕМУ НЕКО СВОЈСТВО]: (пф.) *окарактерисати/окарактеризирати, представити*, (импф.) *сматрати, држати, карактерисати, квалификовати, називати*.

Поменути глаголи односе се на процес карактеризације некога или нечега, дефинисан као приписивање неког својства том ентитету. У процесима овог типа моменат узроковања није толико прозиран, већ га треба сагледати из перспективе именовања у ширем смислу. Када некога карактеришемо, ми именујемо неко његово својство и тиме га дефинишемо на одређени начин; на пример, ако кажемо да сматрамо некога својим пријатељем, тим исказом утискујемо у његов идентитет један нови елемент и додељујемо му одређени статус. Према томе, у процесима карактеризације, промена као резултат узрочног процеса је суптилна и треба је тражити у питањима статуса и саодноса између двају или више лица, као и у међусобном утицају појединаца и догађаја.

Аргументска структура ових глагола као групе покрива све три могућности наведене код општих глагола именовања, с тим што неки глаголи реализују само једну од њих, док други обухватају све варијације:

/V + као + N1[acc]/ → окарактерисати некога као нешто

/V + N1[instr]/; /V + за + N1[acc]/ → држати, сматрати некога пријатељем, за пријатеља; сматрати нешто дужношћу, за дужност

Примери: *Пошто је оштро ... окарактерисао Милошево држање, Вук му даје корисне савете за управљање земљом (PMS). Његове тврдње теже за тим да нас представе подијелене, слабе, страшливе (ib.). Турска је пак бежала и од осталих тачака којима се аутономија ближе карактерисала (PSANU). Ексцентричност у манирима и опхођењима ... се некад сматрала као неизоставно потребна сваком оном који је хтео да га држе за уметника (ib.). Он ме сматраше изгубљеном овцом (PMS). Сви су сматрали за дужност да помогну једном честитом муслиману (ib.). Све радње, које спадају у ред добра, називљемо моралне (PSANU).*

3.2.4. Глаголи називања

У трећу групу глагола именована под именом *глаголи називања*² спадају лексеме са општим значењем [ДА(ВА)ТИ ИМЕ НЕКОМЕ ИЛИ НЕЧЕМУ]: (пф.) *назвати (се), прозвати;* (импф.) *звати (се), називати (се);* (пф./импф.) *крстити*.

Аргументска структура се заснива на правилу да глагол означава процес називања, док се именичка допуна односи на име које неко даје некоме или нечему.

/V + N1[instr]/; /V + N1[nom]/ → *звати, наз(и)вати некога песником/песник*

Примери: *Само кратко време има да прође, па да ону лепу и добру девојку назове својом женом (РСАНУ). Јао ономе који га прозове његовим надимком (РМС).*

Шушало су га прозвали што је шушкао кад говори (ib.). То беше Срећко, или како га ми у селу звасмо: чича-Срећко! (РСАНУ) Јеретицима ми називљемо оне, који су одавна отуђени од цркве (ib.). Животне потребе стварају све нове појмове које би ваљало означити новим речима, крстити их (ib.). Крсте га великим свесвјетским пјесником (ib.).

3.2.5. Глаголи проглашавања

Глаголи попут *огласити* и *прогласити* упућују на процес смештања у одређену категорију, групу или врсту које се врши према одређеним критеријумима и које се обично јавно обзнањује. Такав процес означили смо за проглашавање, а глаголе који га кодирају глаголима проглашавања. Овај процес је веома сличан процесу карактеризације, али има семантички фокус на категоризацији, а не на квалификацији као таквој.

Аргументску структуру ових глагола представићемо на следећи начин:

/V + N1[instr]/; /V + за + N1[acc]/: *прогласити некога свецем/ за свеца*

Примери: *У нарочитом су пак поштовању они српски манастири ... у којима су сахрањени заслужни људи, које је српска црква огласила за свеце (РСАНУ). Ми сад носимо нека платна оглашена за светиње (ib.). Све друго оглашено је за апокрифе (ib.). Овом одредбом били су [потурчењаци] ... оглашени за праве Турке (ib.). У осталим срезовима бившег призренског округа ... знатан број Срба муслимана оглашен [је] Арбанасима (ib.).*

² У литератури о овим глаголима налазимо и термин „глаголи за називање“ (Хлебец 2008).

4. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА КРЕТАЊА

4.1. Опште карактеристике

4.1.1. У разматрању узрочних процеса у домену кретања намеће се неопходност шире визуре из које је могуће сагледати међуоднос каузативности и просторног значења. У анализи полазимо од опште чињенице да се кретање одвија у простору. Са аспекта глаголске семантике, просторна значења могу имати статички и динамички карактер. Статички аспект спацијалности односи се на локализованост, на језички израз који упућује на место на коме се неко или нешто налази или положај који заузима у односу на неко друго тело које му служи као референтна тачка. Оно што је у фокусу нашег истраживања јесте динамички аспект спацијалности, који укључује узрочне процесе.

Домен узроковања кретања садржи у себи елементе везане за семантичке категорије узрочности и простора. Однос између учесника има динамички карактер, те подразумева неку врсту промене у сфери просторних конфигурација учесника каузалне ситуације. Поменуте промене имају следеће појавне облике: *адлативност* (приближавање), *аблативност* (удаљавање) или *перлативност* (линију кретања). П. Пипер одређује поменуте термине на следећи начин: „Према критеријуму смера кретања перлативност је постављена неутрално, пошто може да се односи на правац, али не и на одређени смер кретања објекта локализације у односу на оријентир у смислу одређености почетном или завршном тачком кретања. Адлативност и аблативност улазе у најужу, еквиполентну опозицију, односећи се на *процес локализације у извешан оријентир* (адлативност), или *процес локализације из извешаног оријентира* (аблативност) (Пипер 2001: 27, курзив и истицање ауторово).

4.1.2. **Ситуативни оквир глагола узроковања кретања.** Опште значење ове класе глагола је [(У)ЧИНИТИ ДА СЕ НЕКО/НЕШТО КРЕЋЕ].

<i>Тип процеса</i>	узроковање кретања
<i>Опште значење</i>	С: [(У)ЧИНИТИ ДА СЕ НЕКО/НЕШТО КРЕЋЕ]
<i>Узрочник</i>	лице; (аниматан +) природна сила (аниматан –)
<i>Пацијенс</i>	лице (аниматан +) предмет (аниматан –)

<i>Однос између учесника</i>	узрочник-извор : пацијенс-циљ
<i>Резултат</i>	промена места или положаја; промена стања (из мировања у кретање); спецификован начин или смер кретања приближавање/удаљавање улажење/излажење
<i>Пример</i>	<i>Полиција [је] ... растјерала гомилу (РМС).</i>

Табела 26. Ситуативни оквир глагола узроковања кретања у српском језику

4.1.3. Семантичке улоге

4.1.3.1. **Узрочник.** Лице: *Ема похита ... да га преведе у кабинет (РМС).* Природна сила: *Ветар је залупио прозорски капак на спрату изнад нас (РСАНУ).*

4.1.3.2. **Пацијенс.** *Ово је Кића – он сам гура вагонет (ib.).*

4.1.3.3. **Путања.** *Ко је за то нека дигне пушку у вис! (ib.)*

4.1.3.4. **Локализација.** Пример: *Одвео је [заручницу] у зоолошки врт (РСАНУ).*

Именички израз који представља локалитет у процесима узроковања кретања фигурира као почетна или завршна тачка кретања, што се сигнализира предлогом који уводи израз. У примеру израз *зоолошки врт* представља локализацију, а предлог *у* упућује на смер кретања. Локализација је битна за глаголску лексику јер одређени узрочни процеси у домену кретања захтевају спецификовање почетне тачке кретања, док други кодирају завршну тачку кретања као своју референтну тачку.

4.1.3.5. **Начин кретања.** У поменутом домену начин кретања инхерентан је лексичком значењу глагола. У примеру *Други [слуга] ... котрља пуно буренце вина (РСАНУ),* глаголи *котрљати* спецификује начин на који се креће ентитет који је извршено узрочно дејство.

4.1.3.6. **Резултат.** Постоје вишеструке могућности у погледу резултата који производе из узрочних процеса у домену кретања. Анализом грађе утврдили смо следеће врсте резултата: промену места или положаја; промену стања (из мировања у кретање); одређени начин или смер кретања; приближавање/удаљавање; улажење/излажење.

4.2. Семантичка класификација глагола узроковања кретања

У литератури о глаголима кретања обично се као најважније наводе две групе глагола: *директивни глаголи* (они који означавају правац кретања) и *глаголи начина кретања*. По аналогiji, у домену узроковања кретања издвајају се директивни глаголи

са узрочном компонентом (глаголи усмереног кретања, глаголи удаљавања и приближавања, као и глаголи улажења и излажења) и глаголи узроковања кретања на одређени начин. Међутим, пре него што приступимо њиховој анализи представимо семантички једноставније групе: глаголе који означавају промену места или промену положаја, као и глаголе који се односе на прелазак из стања мировања у кретање или на престанак/спречавање кретања.

4.2.1. Глаголи промене места

Глаголи промене места кодирају опште значење [(у)чинити да НЕШТО ПРЕЂЕ С ЈЕДНОГ МЕСТА НА ДРУГО]: (пф.) *донети, иселити, покренути, помакнути, померити, преместити, преселити, раселити*; (импф.) *доносити, исељавати*.

Примери: *Сад видим да би неко могао, пошто би отворио врата и помучио се да помери орман, ступити у моју дневну собу и из ње у спаваћу (КССЈ). У том тренутку нисам могао да померим свој ауто јер се иза мене налазила колона возила (ib.). Ненад премести књиге из једне руке у другу и пође у корак (ib.). Пиндар је Ахила преместио на острво блажених (ib.).*

Код појединих глагола ове групе могуће је експлицирати почетну (*иселити некога из куће*) или завршну тачку, локацију (*доселити некога у колонију*). Међутим, поменути локативни изрази су опциони у реферисању о промени места, те се слободно могу изоставити, као у следећем примеру: *Све станаре исељавају јер се зграда руши (РСАНУ).*

Промену места са циљем трајнијег настањивања спецификује глагол *доселити*, као у примеру: *Има у Банату ... неколико новијих села у која су некадашње угарске владе доселиле старомађаре из Буковине (РСАНУ).*

У ситуацијама попут исељавања, нарочито ако је присилно, обично је присутан елемент хијерархијског односа међу учесницима, при чему је пацијенс по дефиницији подређен, док је агенс (лице или, у екстензији, институција) у надређеном положају са одређеним степеном моћи и контроле над узрокованим процесом (нпр. *власт, суд* и сл.). Примери: *Она се сада жали суду јер сматра да су је незаконито иселили из њене куће (РСАНУ). Војник је долио натпоручнику на потпис неке списе и чекао га (ib.).*

Међу глаголима промене места има и оних којима је то значење секундарно у њиховој полисемантичкој структури. Тако је, на пример, глагол *покренути* изведен из стимулативног значења. Навешћемо примере његове фигуративне употребе у овом домену: *Трудио се [ветар] свемир да покрене (РМС). Пашиницу руком ударио ... два јој*

здрава покренуо зуба (ib.). Наведени примери припадају песничком језику, те се могу сматрати примерима језичког стваралаштва.

Аутокаузативност се може реализовати путем глагола *померити* у повратном облику *померити се*, нпр.: Померио сам се и ја, одгурнувши онај камен испред себе (АСК).

У неким случајевима долази до интерференције двају резултата узроковања кретања – промене места и промене положаја. То се може уочити код глагола попут *померити*, који има лексичко значење промене места, али показује контекстуалну употребу када је семантички фокус на положају који неки ентитет заузима, нарочито када се односи на делове тела. Примери: Померим врат, у реду је, померим једно раме, па друго, све је у реду (КССЈ). Не могу да померим главу (ib.). Са друге стране, ако би се значење промене места и положаја објединило у једну целину, изгубиле би се из вида одређене семантичке одлике које сматрамо значајним. Зато ћемо у наредном одељку посебно обрадити глаголе са значењем промене положаја.

4.2.2. Глаголи промене положаја

Опште значење глагола ове групе може се дефинисати као [ДОВЕСТИ/ДОВОДИТИ У ОДРЕЂЕНИ ПОЛОЖАЈ]. По својој општој семантици они су веома блиски глаголима промене места. Главна разлика између њих тиче се резултата узроковања: док се у претходној групи промена везује за локацију, у овој се промена односи на положај који заузима неко лице или предмет. У складу са тим, ова глаголска група се даље дели на глаголе *подизања* и *спуштања*, као и глаголе *затварања* и *отварања*.

4.2.2.1. Глаголи подизања и спуштања

4.2.2.1.1. Глаголи подизања реализују опште значење [ДОВЕСТИ С НИЖЕГ НА ВИШИ ПОЛОЖАЈ]. Међу њих убрајамо следеће лексеме: (пф.) *дићи* (*дигнути*), *издићи* (*издигнути*), *подићи* (*подигнути*), *придићи* (*придигнути*), *уздићи* (*уздигнути*), *узвисити*; (импф.) *дизати*, *издизати*, *одизати*.

Поменути глаголи кодирају процесе у којима се неки предмет помера у вертикалном правцу, тако да финална тачка кретања заузима виши положај од почетне.

Примери: Ко је за то нека дигне пушку у вис! (РСАНУ) Издигао чашу на јој гледа боју према светлости (ib.). Опасно [је] узимати малу децу за главу и издизати (ib.). Узе чашу, уздигне је увис, па ... поче ... говорити (РМС). Руку ... узвиси скоро до прсију (ib.). Ти си начелнику скинуо капу све до земље, а мени си придигао само мало (ib.). Подигао сам главу и погледао наврше (АСК). Подигох чашу: „У здравље младих бечкиња!“ (ib.)

Основно значење промене положаја преноси се метафоричким путем на апстрактне домене. Тако се глагол *уздигнути* користи и у контексту промене гласа или тона: *Из те вике и халабуке уздигне опет свој глас* пјесник (РМС). Такође, глагол *уздигнути*, као и његов синоним *узвисити* имају употребу и у друштвеном домену у значењу „довести на положај који има већи друштвени значај“: *Била је ... шутљива и тужна, што је само могло њу уздигнути у очима људи* (РМС). *Таква критика је и уздигла књижевни часопис на једну висину на којој он дотле никад код нас није био* (ib.). Коначно, глаголи попут *подићи* и *придићи* на фигуративном плану значе „излечити некога, помоћи некоме да оздрави, да ојача“.

Скренули бисмо пажњу на чињеницу да имперфективни вид глагола промене положаја не мора означавати трајност радње већ итеративност, односно понављање одређене радње или упарене радње у серији, као што је случај код глагола *дизати* у изразу *дизати тегове*, који имплицира њихово наизменично подизање и спуштање: „*Пајташи, бар они који су још увек били ту, повремено су се окупљали на општинском игралишту и дизали тегове* (КССЈ). Са друге стране, описана итеративна радња може бити у потпуности експлицитна, као у следећем примеру: *Он стаде ... дизати и спуштати своју палицу* (РСАНУ). Међутим, и у овом типу употребе обавезна је употреба имперфективног вида глагола.

4.2.2.1.2. Глаголи подизања и спуштања представљају семантичке групе са супротним значењем. У складу са тим, опште значење глагола спуштања гласи [ДОВЕСТИ С ВИШЕГ НА НИЖИ ПОЛОЖАЈ]: (пф.) *оборити, свести, спустити*; (импф.) *обарати, спуштати*.

Примери: *Мораде спустити сидро* (РМС). *Горе имају од конопа мердевине, ја ћу ти их оборити, а ти се испењи уза њих* (РСАНУ). *Нагомилавали су на згодна мјеста хрпе камења, да их послуже кад затреба обарају на војску* (ib.).

Поменута врста узрокованог кретања може се још уже спецификовати и уградити у лексичко значење глагола. Издвајамо случајеве промене из вертикалног положаја у хоризонтални: *Може да дрема ... кад воз наиђе, и дремљива ће спустити рампу* (РМС). Затим, овим глаголом кодирају се и ситуације у којима се неки предмет доводи у положај у коме виси: *Да спустимо и на другом прозору завесу?* (ib.) У пренесеном смислу, у контексту друштвених односа, глагол *свести* има значење „деградирати“: *Ана Игњатијева, која је била поседница многих квадратних километара ... сведена [је] да живи као свака обична грађанка* (РМС).

Посебно издвајамо употребу глагола спуштања са деловима тела, која се односи на ситуације у којима неко лице покретањем свог тела свесно и намерно доводи одређене делове свог тела у нижи положај од претходног или нижи од уобичајеног (обично се односи на главу, руку или ногу): *Кад су га терали да каже цену, спуштао је главу уместо одговора* (КССЈ).

Према правилу каузативне алтернације у српском језику повратни облик *спуштати се* кодира спонтане догађаје, који настају без интервенције неког лица, као у примеру: *Кад сам улазио у град, спуштао се сумрак* (КССЈ). Оваква неагентивна, некаузативна употреба облика *спуштати се* представља семантичку опозицију транзитивном облику *спуштати* који садржи узрочну компоненту.

4.2.2.2. Глаголи затварања и отварања

У посебну подгрупу издвојили смо глаголе са описним значењем [(у)чинити да се у НЕШТО МОЖЕ УЋИ ИЛИ ИЗАЋИ]. Реч је о следећим лексемема: (пф.) *залупити, затворити, отворити*; (импф.) *затварати, отварати*. Узрочни процеси који се кодирају путем ових глагола односе се на помичне делове у оквиру неког затвореног простора, обично на прозоре и врата у кући. Они имају двојако стање које се може дефинисати путем придева бинарне опозиције [ОТВОРЕНО : ЗАТВОРЕНО].

Пример: *Само велика господа и пси врата не затварају* (РСАНУ).

Некаузативна употреба захтева повратни облик глагола, нпр.: *Где су немирна деца, ту се често отварају и затварају врата* (ib.).

У односу на опште значење, глагол *залупити* у значењу „нагло затворити“ показује модификацију на плану начина узроковања. Примери: *Он ... залупи прозор и оде да спава* (РСАНУ). *Ветар је залупио прозорски капак на спрату изнад нас* (ib.). Ова модификација општег значења понекад бива експлицирана прилозима (нпр. *Залупи ... енергично балконским вратима* (ib.)) или прилошким изразима (нпр. *Отац скочи да дохвати књигу, а Славко је с треском залупи* (ib.)).

Објекатски референти ових глагола обухватају не само прозоре и врата већ, путем метонимијског процеса, могу представљати стамбени простор (*соба, кућа, балкон*) или делове намештаја који имају прозор или врата као свој део (*орман, фиока*). Примери: *Ујутру би први посао мог оца био да отвори балкон према Улици Толедо* (КССЈ).

У домену делова тела, такође налазимо употребу глагола ове подгрупе (*отворити/затворити очи, уста*), у дословном и пренесеном смислу, нпр.: *Тек кад сам затворила за собом врата, отворила сам очи* (КССЈ).

4.2.2.3. Остали глаголи промене положаја

Глаголи са значењем [ДОВЕСТИ У ПОЛОЖАЈ СУПРОТАН ПРЕТХОДНОМ]: (пф.) *обрнути*, *окренути*. Примери: *Бадњак се сад обрне: обрне им се дебљи крај или глава пут огња* (РСАНУ). *Спретно окренувши кључ затворила [је] врата* (РМС).

Ови глаголи представљају изузетак од општег правила да глаголи реализују исто опште значење у оба своја вида, перфективном и имперфективном, уз неке мање семантичке нијансе везане за аспектуалност. Међутим, видски парњаци поменутих глагола (*обртати*, *окретати*) не реализују значење промене положаја него узроковање кружног кретања, које припада категорији начина кретања.

Глаголи са значењем [ПОМЕРИТИ У СТРАНУ, БОЧНО]: (пф.) *накривити*; (импф.) *кривити*, *накривљавати*. Примери: *Још си ту? – криви он главу и гледа је искоса и згрануто* (РСАНУ). *Увек накриви шајкачу на десно око тако, да му се оно и не види* (ib.). *Дечак, чим почне да ... накривљује фес на једно око ... он је већ за женидбу!* (ib.).

Глаголи са значењем [ДОВЕСТИ У УСПРАВАН ПОЛОЖАЈ]: (пф.) *исправити*, *усправити*; (импф.) *исправљати*, *усправљати*. Њихово примарно значење је „(у)чинити равним, правим“, док њихово секундарно значење „учинити да стоји усправно“ припада групи глагола промене положаја. Примери: *Младик ћеш исправити, а дрво никад* (РСАНУ). *Каткад би нетко усправио погурена ... леђа* (РМС). Поменуто значење има и фигуративну употребу, као у примеру: *Медаљо од сребра, ти исправљаш кичме* (ib.).

4.2.3. Глаголи узроковања и спречавања кретања

4.2.3.1. Глаголи који означавају прелазак из мировања у кретање су следећи: (пф.) *одбацити*, *одгурнути*, *отиснути*, *помицати*; (импф.) *гонити*, *гурати*. Њихово опште значење могло би се дефинисати као [(у)чинити да НЕКО/НЕШТО ПОЧНЕ ДА СЕ КРЕЋЕ].

Примери: *Ово је Кића — он сам гура вагонет* (РСАНУ). *Његове јаке руке опет ће окретати точкове, гонити стројеве и заустављати голему парну снагу* (ib.). *Гониш камен бадава уз гору* (ib.). *Брзо отисне лађу ... у воду* (РМС). *Он ме отисну руком да сам посрнуо* (ib.).

4.2.3.2. Супротно значење – прелазак из кретања у мировање, кодиран је путем следећих глагола: (пф.) *задржати*; (импф.) *задржавати*, *кочити*. Њихово опште значење одредићемо као [(у)чинити да НЕКО/НЕШТО ПРЕСТАНЕ ДА СЕ КРЕЋЕ]. Глагол *задржати*, *задржавати* је општи и неутралан, док глагол *кочити* показује специјализацију поменутог општег значења, будући да је ограничен на ситуације које се односе на неко возило или машину. Примери: *[Турску војску] Србија [је] на*

себи задржавала (РСАНУ). *Сад противни ветрови задрже брод између Дарданела двадесет дана* (ib.).

4.2.4. Глаголи узроковања кретања на одређени начин

Опште значење ове групе глагола гласи [(У)ЧИНИТИ ДА СЕ НЕШТО КРЕЋЕ НА ОДРЕЂЕНИ НАЧИН]. Ова група глагола садржи у себи више скупина (подгрупа) које спецификују начин кретања који представља резултат узрочног процеса.

4.2.4.1. Као главна издваја се подгрупа глагола са значењем [ПОКРЕТАТИ УКРУГ]: (импф.) *ваљати, вртети, закотрљавати, котрљати, мотати, намотавати, обртати, окретати*.

Будући да кодирају ситуацију са семантичком одликом итеративности – вишеструког понављања кружних покрета, ови глаголи су тиме условљени и ограничени на имперфективни вид. Тако, на пример, глаголи *обртати* и *окретати* означавају кружно кретање (начин), као у следећем примеру: *У чекању одговора ... склопи руке у крило и почне обртати палчеве* (РСАНУ).

С друге стране, њихови перфективни парњаци реализују другачије значење – промену положаја (нпр. *окренути на другу страну*). Према томе, глаголи ове групе описују процесе у којима се неко или нешто одржава у кружном кретању. Путем итеративности постиже се трајност узрокованог процеса.

Примери: *Паницу или тепсију ... кум, пошто се проја изломи, преда младожењи, који је три пут закотрља преко дворишта* (РСАНУ). *Точило се вино и јагањци вртели на ражњевима* (ib.).

Поједини глаголи из ове скупине показују даљу спецификацију значења. Тако се глагол *ваљати* обично односи на нешто тешко: *Лакше је камење уз брдо ваљати него се с лудим разговарати* (ib.). Глагол *котрљати* се обично користи када је реч о неком округлом предмету: *Други [слуга] ... котрља пуно буренце вина* (ib.). Оба поменута глагола се на фигуративном плану користе у контексту размишљања о нечему што је за субјекта тешко или мучно: *Идем и ваљам пред собом тешке мисли* (ib.). *Маше Станојло ... и стално по глави котрља тешке мисли* (ib.).

Такође, у овој скупини могу се уочити преклапања са другим класама глагола узроковања. Глагол *мотати*, који има примарно значење савијања у класи глагола промене стања, у изведеном значењу кодира процесе узроковања кружног кретања, нпр.: *Укрсти прсте од руку ... и палчеве поче мотати један око другог* (ib.).

4.2.4.2. Глаголи са значењем [УЧИНИТИ ДА СЕ КРЕЋЕ ТАМО-АМО, ГОРЕ-ДОЛЕ]: (пф.)
потрести, заљуљати, зањихати, затрести, залелујати.

Примери: *Тренутна га несвестица залелуја* (РСАНУ). *Ветар листиће зањиха* (ib.).
Приђе лежају ... а затим немилосно потресе млађег [брата] (РМС).

Пошто означавају започињање процеса који се даље спонтано наставља, глаголи који реализују поменуто значење имају перфективан вид. Прецизније, реч је о инхоативним глаголима, чије се значење може парафразирати семом [ПОЧЕТИ] и глаголом који представља њихову творбену основу (*заљуљати* = „почети љуљати“; *затрести* = „почети трести“).

На фигуративном плану, глагол *заљуљати* значи „учинити несигурним“: *Трзавице ... због ратова ... његов су престо озбиљно залуљале* (РСАНУ). *Кемал-паша ... залуљао [је] вековне темеље традиције* (ib.).

4.2.4.3. Глаголи са значењем [СИЛОМ НАТЕРАТИ НЕКОГА/НЕШТО ДА СЕ БРЗО КРЕЋЕ]:
појурити, потерати. Поменути глаголи реализују ово значење у транзитивном облику са обавезним директним објектом који означава лице.

Примери: *Сиротиња скочи на оружје на појурци пивске пљењенике* (РМС).
Крајишке јединице појуриле су Ђујића и он је побегао (ib.). *Југ потјера по небу облаке* (ib.). *[Балон] потеран ветром, све се брже удаљавао* (ib.).

4.2.5. Глаголи узроковања кретања у одређеном правцу

Глаголи са директивним значењем означавају усмерено кретање неког ентитета у односу на неку референтну тачку. Као што смо претходно поменули говорећи о општим карактеристикама класе, значење директивности може бити опште или посебно (Пипер 2005: 725). Општем директивном значењу одговара појам *перлативности*, док се значење посебне директивности даље диференцира као значење удаљавања (*аблативности*) или приближавања (*адлативности*).

Општи глагол је *водити*, који зависно од значења допуне реализује сва три типа значења – аблативно, адлативно и перлативно: нпр. *водити дете из школе/у школу/преко улице.*

Упоредимо примарна значења следећих парова лексема. Прва лексема у пару има просторно значење, а друга узрочно (сему узрока означимо као [caus.]).

УВЕСТИ = УЋИ + [caus.]

ући, „идући, крећући се доспети у какав затворен, ограничен простор“

увести, „водећи учинити да неко, нешто уђе, приспе у одређен простор“

ИЗВЕСТИ = ИЗАЋИ + [caus.]

изаћи, „идући доспети, стићи ван неког затвореног простора“

извести, „учинити да неко или нешто изађе из одређеног простора“

4.2.5.1. Глаголи правца кретања

4.2.5.1.1. Опште значење [(У)ЧИНИТИ ДА СЕ НЕКО/НЕШТО КРЕЋЕ У ОДРЕЂЕНОМ ПРАВЦУ] реализују следеће глаголске лексеме: (пф.) *навести*, *одвести*, *повести*, *послати*, *превести*, *претерати*, *провести*, *спровести*, *управити*, *упутити*, *усмерити*.

Ови глаголи описују узрочне процесе чији резултат представља одређени правац у коме се креће ентитет који трпи узрочно дејство. При томе, значење правца кретања, која повезује почетну и крајњу тачку кретања означава се термином ‘перлативност’. Према томе, глаголи правца кретања су глаголи узроковања кретања са перлативним значењем.

Као што смо показали на примерима парова *ући*: *увести* и *изаћи*: *извести*, глаголи узроковања кретања у одређеном правцу (*увести*, *извести*) представљају семантичке деривате одговарајућих глагола кретања (*ући*, *изаћи*). У складу са тим, глаголи узроковања са перлативним значењем представљају семантичке деривате глагола кретања који имају значење перлативности. На пример, упоредимо глагол узроковања *превести* са глаголом кретања *прећи*: израз *прећи преко планине* исказује просторно значење, док аналогни израз *превести некога преко планине* кодира узрочни процес у домену кретања у коме узрочник има улогу омогућивача.

У овој скупини глагола семантичка диференцијација врши се према томе да ли лице у улози узрочника-омогућивача иде заједно са лицем које се упутило ка одређеној дестинацији. Специфичност поменуте ситуације огледа се у томе што узрочник има активну улогу не само у почетној фази него током целог процеса, пошто прелази заједно са лицем у пацијентивној улози цео пут од почетне до завршне тачке кретања. У семантици каузативности, ова врста деловања категоризује се као *омогућивање* или *помагање*. Помагање се састоји у показивању пута до нечијег жељеног одредишта.

4.2.5.1.2. Семантичка компонента [ИЋИ ЗАЈЕДНО С НЕКИМ] уграђена је у лексичко значење следећих глагола: (пф.) *повести*, *провести*, *превести*, *одвести*, *повести*, *претерати*, *провести*, *спровести*. Њихово опште значење може се дефинисати као [ВОДЕЋИ ИЛИ ПРАТЕЋИ НЕКОГА ОМОГУЋИТИ МУ ДА ДОЂЕ НА ОДРЕЂЕНО МЕСТО].

Примери: *Поведавши дјевојчицу за руку, кнез Крсто стао је с оцем чело катафалка (РМС). Неко треба да га [паробродић] проведе до Бојане, па у Скадарско језеро (ib.). Журили смо да стигнемо до куће једнога друга који ће нас превести преко планине (ib.).*

Сестра ме одведе кројачу, изабере ми хаљине, уреди ми собу (РСАНУ). Одвео је [заручницу] у зоолошки врт (ib.). Осман Вук нас је одвео у гостиону на каналу (ib.). Спроведе Олгу с њеном пратњом у огромну кочију (РМС). Договарају се у генерал-штабу како ће да тај хлеб ... спроведу на границу (ib.).

4.2.5.1.3. Узроковање линије кретања без компоненте омогућавања реализују глаголи *навести, послати, управити, упутити, усмерити* и њихови видски парњаци. Они исказују значење упућивања некога/нечега да се креће у одређеном правцу, али не укључује праћење нити другу врсту помагања на путу од полазне до завршне тачке кретања. Према томе, њихово опште значење може се дефинисати као [(У)ЧИНИТИ ДА СЕ НЕКО/НЕШТО КРЕЋЕ У ОДРЕЂЕНОМ ПРАВЦУ]. Истичемо глагол *навести* који има широк распон узрочних значења, а чије је примарно значење управо у домену усмеравања.

Примери: *А не бисте ли жељели полицијскога пса – упита Швејк – таква, који одмах све нађуши и наведе на траг злочина (РСАНУ). Управише нови нараштај новим путем (РМС). Упутили [су] један пук на положаје код Јаворка (ib.). Питао сам се откуд мени право да јој управим то дрско писмо (РМС). Ако чиме заштропоћете, одмах ће нам послати неколико граната (ib.).*

4.2.5.2. **Глаголи промене правца кретања.** Глаголи са значењем [(У)ЧИНИТИ ДА НЕКО/НЕШТО ПРОМЕНИ ПРАВАЦ КРЕТАЊА]: (пф.) *заокренути, окренути, скренути, савити*; (импф.) *заокретати*. Напомињемо да је веома важно правити разлику између овог узрочног значења и значења [ПРОМЕНИТИ ПРАВАЦ КРЕТАЊА], које је значење кретања и нема узрочну компоненту.

Примери: *Све српске трупе дотле окренуте Колубари ... могао је сада Путник заокренути према Београду (РСАНУ).*

У контексту категоризације директивног значења, глаголи линије кретања реализују опште директивно значење. Стога ћемо у следећем одељку обрадити глаголе који кодирају обе врсте посебног директивног значења.

4.2.6. Глаголи удаљавања и приближавања

4.2.6.1. Глаголи који реализују опште значење [СИЛОМ (НА)ТЕРАТИ НЕКОГА ДА СЕ УДАЉИ СА ОДРЕЂЕНОГ МЕСТА] су следећи: (пф.) *депортовати, изагнати, избацити, изгурати, одагнати, отерати, прогнати, протерати, растерати, удаљити*; (импф.) *гонити, истеривати, одводити, терати*.

Поменуто опште значење упућује на основну семантику глагола ове групе. Из дате дефиниције произилази да базична семантичка структура ових глагола садржи резултат

узроковања који представља удаљавање од референтне тачке, те се они могу сматрати глаголима узроковања кретања са значењем аблативности. Даље, значење ових глагола није неутрално већ садржи компоненту присиљавања. Према томе, узрочни процеси кодирани путем глагола удаљавања имплицирају отпор аниматног ентитета (човека или животиње) на који се врши притисак да се креће у наведеном правцу. Као и код глагола присиљавања, перфективни глаголи су имплицативни, будући да имплицирају да је узрокована радња извршена (*протерати некога из земље*: то лице се више не налази у тој земљи), док су имперфективни глаголи неутрални у погледу имплицативности (*терати некога из земље*: то лице се још увек налази у тој земљи, узрочни процес се може али не мора окончати његовим одласком).

Примери: *Отац га отера, па на молбу материну опет прими* (РМС). *Кад му жене ... јавише да је преминула, све их изагна* (РСАНУ). *Требало је много војске ... да се француски краљ потисне с Рајне и избаци из Лотарингије* (ib.).

У погледу аргументске структуре, семантичка улога путање са значењем удаљавања реализује се путем предлошке фразе. Она се састоји од предлога *из* или *с(a)* и именичке речи која спецификује почетну тачку кретања: *Једва се на крају крајева сетише да сам и ја присутан седници и изгураше ме из канцеларије* (РСАНУ). *Прогнао их с роднога прага* (РМС).

У неким случајевима узрочник представља институцију са одликама моћи и контроле (нпр. власт, суд и сл.), нарочито у контексту протеривања из земље или у неко удаљено место. Ово значење реализују глаголи *прогнати* и *депортовати*, као у примерима: *Јутрос нам ... саопштише пресуду: да нам се удари по 25 батина и да се прогнамо* (РМС). *Када су парни бродови заменили једрењаке кажњеници су депортовани у удаљене крајеве на тешке радове* (РСАНУ). Када је узрочник имплицитан, о њему закључујемо на основу контекста.

Изведени глагол *растерати* семантички је условљен префиксом *раз-*, који има значење дисперзије, кретања у различитим правцима, те се овај глагол обично односи на неки колективни ентитет (скуп људи и сл.), који почиње да се разилази удаљавајући се у различитим правцима: *Полиција [је] ... растјерала гомилу* (РМС).

4.2.6.2. Глаголи приближавања имају опште значење [(у)чинити да се неко/нешто приближи одређеном месту]. Они укључују следеће глаголске лексеме: (пф.) *довести, дотерати, повабити, привући*; (импф.) *вући, добављати, доводити, мамити, одводити, привлачити*.

Ови глаголи стоје у опозицији према глаголима претходне групе. Њих можемо категоризовати као глаголе узроковања кретања са адлативним значењем, будући да кодирају узрочне процесе чији је резултат приближавање неког ентитета у односу на референтну тачку.

Примери: *Њихова огромна тежина вукла их је [авионе] све брже земљи* (РСАНУ). *Неколико пута добављали су га, преко послужитеља* (ib.). *Он стаде ... и привуче ме к себи* (РМС).

Међу поменутих глаголима постоје различите модификације наведеног основног значења. Тако, на пример, глаголи *мамити*, *вабити*, *повабити* односе се на животиње, обично домаће, нпр.: *Повабише два бијесна кера, па за Стевом отидоше трагом* (РСАНУ).

Начин узроковања је спецификован код глагола *намамити*: узроковање се врши наговарањем, обично путем обећања или ласкања, али некада и лукавством или преваром.

Семантичка компонента саучествовања у реализацији резултата узроковања – [ИЊИ ЗАЈЕДНО С НЕКИМ] садржана је у узрочном значењу глагола *доводити*, што ћемо илустровати следећим примерима: *Једног је дана, кад се вратио кући с банчења, довео са собом на спавање још једног бекрију* (РСАНУ). *Србе официре су поразделили по разним мађарским пуковнијама, док су нама доводили Бечлије и Немце* (ib.). *Ниси ми ... требала доводити докторе* (ib.)

На фигуративном плану, истакли бисмо глаголе *мамити* и *вући* који могу имати стимулативно значење, те се у следећем примеру користе у смислу јаке мотивисаности да се дође до одређеног места: *[Славистика] ме мамила и вукла у метрополу немачке мудрости* (ib.).

4.2.7. Глаголи излажења и улажења

4.2.7.1. Глаголи са значењем [(у)чинити да НЕКО/НЕШТО ИЗАЂЕ ИЗ НЕКЕ ПРОСТОРИЈЕ ИЛИ МЕСТА] су следећи: (пф.) *извабити*, *извести*, *издувати*, *измамити*, *истерати*, *навабити*, *намамити*; (импф.) *извабљивати*, *изводити*, *изгонити*, *измамљивати*, *истеривати*.

У овој групи преовлађују глаголи са префиксом ИЗ-, који упућује на излажење из неког затвореног простора³. Њима је заједничко то што у својој аргументској структури

³ Ови глаголи су врло блиски глаголима удаљавања, а у неким класификацијама представљају се и као једна семантичка целина (в. Алановић 2010: 78–83).

директивном фразом спецификују полазну тачку кретања (енгл. *source*). Штавише, у контекстуалној употреби глагола излажења често је имплицитан и процес удаљавања као даља последица, као у примеру: *Не нађе се нитко, да је изведе из родитељске куће* (РСАНУ).

Међутим, оно по чему се набројани глаголи издвајају јесте семантичка компонента која описује да се ентитет који трпи промену налази у затвореном или омеђеном простору и да је то његово почетно стање (нпр. *налазити се у кући*). Код глагола удаљавања нема такве компоненте, штавише, пацијенс се обично налази у дефинисаном али отвореном простору (*протерати некога из земље*).

Још важнија одлика глагола излажења јесте та што се у њиховој употреби допунском фразом може кодирати не само полазна већ и завршна тачка кретања, али, разуме се, не у оквиру истог исказа. Пример: *На нашем броду лијепо вријеме измамило [је] путнике на кров* (РСАНУ).

Поменуто опште значење може се даље модификовати тако што се спецификује начин узроковања. Код глагола *измамити* узроковање се врши преваром: *Али ће те цар измамити у баичу ... дунуће страшни вјетар и ти ћеш се окаменити* (РСАНУ). *Плаћао колико није право само да је из куће измаме* (ib.). Такође, има случајева у којима се узроковање врши неком врстом привлачења (лепотом, занимљивошћу, и сл.): *Има једна тица мала, која ... ме својим њезним цвркутањем измами у густу шумицу* (ib.). *Домороци ... измамљивали би нас у вртаче, пећине и кланце, где би нас жене и деца тукли камењем* (ib.). У овој последњој употреби уочава се преклапање са глаголима наговарања попут *привући*.

Глаголи који се односе на животиње, а који за резултат имају процес излажења, јесу *извабити* и *навабити*: *Сва [се] говеда утерују у онај палисад, на се после једно по једно сва друга извабе, а остане сам дивљак у палисаду* (РСАНУ). У преносном смислу, могу се односити и на људе: *Једнако плаче и плаче – и не мож' је навабити из себе* (ib.)

Такође, глагол *извести* спецификује завршну тачку кретања са одликама нарочите видљивости, истакнутости и сл.: *Одриски краљ Ситалк могао је ... извести на бојно поље 150.000 људи* (ib.).

Сличан елемент истакнутог простора као завршне тачке кретања налазимо у примарном значењу глагола *изазвати*. Пошто дефиниција овог значења захтева целовит опис контекстуалне употребе навешћемо је у целости: „1. а. позвати некога да изиђе напоље или да се издвоји из неког друштва (да би му се нешто саопштило насамом или сл.). б. аплаузом, плескањем или повицима у знак допадања или поздрављања

позвати извођача (певача, глумца и сл.) да поново изађе на сцену“ (РСАНУ).

Занимљива је чињеница да је глагол *изазвати*, који се обично везује за означавање самог чина узроковања (у смислу „бити узрок нечему“), има примарно значење које је уско специјализовано на одређени вид ситуације у категорији узроковања излажења.

Посебно бисмо издвојили серију глагола излажења са компонентом присиљавања, чије опште значење гласи [ПРИМОРА(ВА)ТИ НЕКОГА ДА ИЗАЂЕ, ОБИЧНО ИЗ ЗАТВОРЕНОГ ПРОСТОРА]: (пф.) *истерати*, *изгонити*, *изјурити*, *потерати* (импф.) *истеривати*.

Они су веома блиски глаголима удаљавања са компонентом присиљавања, јер и једни и други имају за резултат одлажење, односно удаљавање, али ми смо их одвојили зато што наводе или имплицирају додатну компоненту излажења из затвореног простора.

Примери: *Сваког дана треба ... истерати муве из собе* (РСАНУ). *Изјурили су га као да им његов новац није био потребан* (ib.).

Најзад, неки глаголи имају у својој семантичкој структури равноправно подељене компоненте излажења и удаљавања. На пример, *потерати*, у секундарном значењу: *Ономе нашем другу много је жао било што га је из склоништа потерао ... Мића* (РМС).

4.2.7.2. Глаголи који реализују опште значење [(у)ЧИНИТИ ДА НЕКО/НЕШТО УЂЕ] представљају следеће лексеме: (пф.) *сатерати*, *сјурити*, *увести*, *утерати*; (импф.) *уводити*.

Карактеристика ових глагола јесте спецификација завршне тачке кретања (енгл. *goal*), а пошто кодирају процесе чији је резултат улажење у неки затворени простор категоризују се као глаголи узроковања кретања са адлативним значењем (*утерати свиње у обор/овце у тор*; РСАНУ).

Примери: *Послуга ... увезде кола у среско двориште* (РМС). *Масе радника, сатјеране у творнице, бивају организиране војнички* (ib.). *Стражари су ... сатерали све у гомилу и терали пред собом као чопор говеда* (ib.). *Ваља једну [овчицу] у тор свој да сјурши* (ib.).

5. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА ДОГАЂАЈА

5.1. Опште карактеристике

5.1.1. Узрочни процеси који за последицу имају неко збивање или догађај лексички се кодирају путем глагола које смо назвали глаголима узроковања догађаја. У већој мери него код других класа узроковања, значење узроковања догађаја условљено је семантичком интерпретацијом исказа. То се нарочито види код глагола као што су *изазвати* или *произвести*, који се користе у контекстима који покривају готово читав распон узрочних процеса (*изазвати скандал/реакцију/гнев/протесте* итд.).

Констатација да неки исказ има тежиште на изазваној појави, а не на неком елементу те појаве као типу узроковања (нпр. изазивање бурне реакције) фигурира на нивоу семантичке интерпретације, у већој мери него на нивоу лексичког значења. Имајући ово у виду, у овом поглављу ставили смо у фокус глаголе у њиховој контекстуалној употреби.

5.1.2. **Ситуативни оквир глагола узроковања догађаја.** Опште значење глагола ове класе гласи [(У)ЧИНИТИ ДА СЕ (НЕКОМЕ) НЕШТО ДЕСИ]. Глаголом се, у апстрахованом виду, преноси чисто значење узроковања – [БИТИ УЗРОК НЕЧЕМУ] – субјектом се исказује узрок, а објектом последица, резултат.

<i>Тип процеса</i>	узроковање догађаја
<i>Опште значење</i>	С: [(У)ЧИНИТИ ДА СЕ (НЕКОМЕ) НЕШТО ДЕСИ]
<i>Узрочник</i>	лице; институција/организација (аниматан +) ситуација/догађај, природна сила, апстрактни појам (аниматан –)
<i>Пацијенс (опциони)</i>	лице (аниматан +) предмет (аниматан –)
<i>Однос између учесника</i>	узрочно-последични
<i>Резултат</i>	догађај, физичка појава
<i>Пример</i>	<i>Политичке борбе <u>изазвале су</u>, наравно, пораст броја новина (КССЈ).</i>

Табела 27. Ситуативни оквир глагола узроковања догађаја у српском језику

5.1.3. Семантичке улоге

5.1.3.1. **Узрочник.** Узрочник неког догађаја и сам може бити неки догађај или ситуација која му претходи. У том случају, узрокујућа ситуација делује као окидач за

ону другу (узроковану) ситуацију. Догађај: *Конгрес ... није довео до мира* (РСАНУ).

Апстрактни појам: *Свака нечистоћа навлачи болест* (ib.). Лице: *Инспектор Маџаревић сматра да постоје индиције да је инцидент изазвала група навијача из унутрашњости* (КССЈ).

Предмет као узрочник ограничен је на предмете који су направљени људском руком или су производ умне делатности, нарочито на објекте који представљају уметничка или интелектуална дела (слике, књиге и сл.). У ситуацијама овог типа не може бити реч о предмету као таквом, већ само оном који има веома изражену аниматну компоненту. Могуће је да у употреби овог типа постоји метонимијски однос између предмета и њеног аутора. Примери: *Књига Р. Франка о луксузу и новцу изазвала је у Америци велику буку* (КССЈ). *Значајан је и портрет Јенсена Јела. Слика је изазвала жестоке реакције* (ib.).

5.1.3.2. **Пацијенс.** Ова семантичка улога исказује се у специфичним контекстима на које ћемо указивати током саме анализе. На овом месту помињемо само општу чињеницу да је реализација пацијенса опциона у домену узроковања догађаја. У питању је обично лице, нпр.: *Стерија је ... својим првим комедијама учинио на савременике ... дубок утисак* (РМС). Међутим, има и примера када је то животиња или чак биљка, као у следећем примеру: *Веверица јој [смрчи] наноси знатну штету нагрисањем пупољака* (РСАНУ). Иако другачија употреба није типична, не можемо на основу постојеће грађе тврдити да је пацијенс ограничен на аниматну категорију, те смо оставили могућност да пацијенс представља предмет.

5.1.3.3. **Резултат.** У домену узроковања догађаја истакнут је чист, директан однос између узрока и последице. Примере оваквог односа типично налазимо у свету природних појава, чији динамички карактер захтева сталне промене. Пример: *Боравак у води ... изазива допунски губитак топлоте* (РСАНУ). Према томе, резултат узроковања у овој класи глагола представља последицу неке претходно извршене радње, односно ранијег догађаја који делује као окидач за настанак неког другог догађаја или збивања.

5.2. Семантичка класификација глагола узроковања догађаја

5.2.1. Општи глаголи узроковања догађаја

Глаголи са општим значењем [(у)чинити да се (НЕКОМЕ) НЕШТО ДЕСИ] су следећи: (пф.) *довести (до нечега), довући, донети, изазвати, изродити (болештине), нанети (штету, смрт), начинити, повући, причинити (штету, задовољство), произвести,*

унети (збрку, немир), уродити, условити, учинити (утисак); (импф.) изазивати, (пф./импф.) навлачити, проузроковати, узроковати.

Примери: Овај Милошев акт изазвао је читаву буру у рускоме посланству (РСАНУ). Пресецајте ... сваку погрешку, макар колико била малена, само ако се може наметнути у навику или довући немиле последице (ib.). Много је граје начинио његов Мемоар о својини (ib.). Свака нечистоћа навлачи болест (ib.). Свако наметање воље може уродити само новим, опасним немирима (РМС). [Протурјечја] уродила су разним грубим, примитивним неспоразумима на културном сектору (ib.). Избори од 1912. године донели су нову ситуацију у Рајхстагу (РСАНУ). Наступи најбољих момчади ... донијели су нам запажене и лијепе побједи (ib.). Магична плава пилула може, наиме, да произведе и непожељне нуспојаве (КССЈ). Значи, имамо једну хаотичну ситуацију која ће да произведе много проблема (ib.). Тај проблем би се могао превладати једном варијацијом компаративне методе, чија је драматичност произвела неке од најнезаборавнијих „класичних“ текстова (ib.). Неограничена власт произвела је дириговану и веома ограничену јавност (ib.).

Основно значење узроковања догађаја модификује се различитим денотативним и конотативним семантичким одликама код појединих глагола ове групе.

Глагол *изазвати*, *изазивати* обично се налази у споју са негативно конотираним именицама као што су *болест*, *смрт*, *невоља*, *неред* и др. Примери: [Паразит се] размножава и најзад изазива смрт пчеле (ib.). *Болест се* отклања само ако се ... отклањају узроци, који болест изазивају (ib.). Многобројни су ... узроци, који могу изазвати обољења (ib.). [Вашиак] је на забавама увијек изазивао нереди (ib.). [Гледа] расуло које је узроковао (РМС).

Један од најрепрезентативнијих примера физичке каузалности представља контекстуална употреба глагола *изазвати* која се односи на болести и њихове узроке: У акутној фази хепатитис изазван вирусом Ц испољава се као блага болест (КССЈ).

Глагол *нанети*, *наносити* обично се налази у споју са именицама које означавају неко негативно искуство (*губитак*, *бол*, *патња*, *увреда*, *штета* и сл.). Употреба овог глагола у поменутом значењу захтева аргументску структуру која садржи и пацијенс – лице на које је усмерен резултат узроковања. Примери: *Хтио је* [Саво] ... загладити и икупити све увреде које јој је наносио (РСАНУ). *Веверица јој* [смрчи] наноси знатну штету нагризањем пупољака (ib.).

У овом домену такође су типични изрази са глаголима *изазвати*, *направити*, *начинити*, *оставити*, *произвести*, *учинити*, обично у споју са именицама *утисак* и

дојам, који се односе на стварање утиска, сензације и сл. Примери: *Три конгреса народних мањина ... изазвали [су] дубоки утисак и у самој Женеви (РСАНУ). Вијест је изазвала у граду сензацију (ib.). Два су човјека, који на ме направише до сада највећи дојам (ib.). Левин је осјећао да је дојам који је произвео био добар (РМС). Ја сам ... сувишан у својој породици! рече ... гласом којим је хтео да начини утисак (РСАНУ). Он је оставио код мене симпатичан утисак (РМС). Филм и његово присуство изазвали су велики публицитет (КССЈ).*

Глагол *васкрснути* у пренесеном смислу значи „поново изазвати“: *Присаједињење тих двеју ... лука Италији и неизвесност о судбини луке Барош васкрснуло је стару потребу Србије за излаз на море (РСАНУ). Љубавник ... успева да васкрсне старе осећаје, у једном тренутку непромишљеног заноса (ib.).*

5.2.2. Глаголи узроковања специфичне врсте догађаја

За разлику од општих глагола узроковања догађаја, чије је значење по правилу неутрално у погледу квалификације догађаја који настаје као резултат узрочног процеса, глаголи ове групе исказују значење узроковања догађаја који је на неки начин спецификован. У оквиру ове групе даље разликујемо значење изазивања неке негативне појаве, ситуације или догађаја, са једне стране, и временску квалификацију изазивања догађаја, са друге.

5.2.2.1. Глаголи са значењем [(У)ЧИНИТИ ДА СЕ (НЕКОМЕ) ДЕСИ НЕШТО ЛОШЕ]: (пф.) *задати (бриге, тешкоће, неприлике), зазвати, зготовити, испровоцирати (нови рат, оружану борбу, свађу, убиство), навести, наудити, навлачити, наврачати.*

Примери: *Већ сам бол мајка зазваће на свијет страховиту покору и страдање (РСАНУ). Гризаше [га] свијест о погибији коју је зготовио својом безнамештином (ib.). Сузе навлаче зло, а и иначе шта ми вреди слинити (ib.).*

У појединим случајевима исказује се пацијенс, који представља појединца или колективни ентитет који трпи последице неког догађаја који настаје као резултат узрочног процеса. Примери: *А сељани на њега, да га каменују и криве што је својом злоићу навео на село божју срибу (РСАНУ). Навлачи ми толику бригу и посао (ib.). Знао би да навлачи на себе страховиту опасност (ib.).*

У оквиру употребе глагола *навлачити* налазимо резултате који представљају негативну ситуацију, као и оне који имају смисао негативне афективне реакције. То је нарочито видљиво у следећим примерима: *Јер би то значило навлачити на њих [Србе] гнев турске владе (РСАНУ). Резултат тог класног сукоба био је тај, да је*

апсолутна монархија ... навлачила на себе све већу мржњу (ib.). Радила је невесто и расејано и тиме поред природне мржње и зависти навлачила на себе још и њихов презир (ib.).

5.2.2.2. Глаголи са значењем [(у)чинити да се нешто деси или појави раније него што је очекивано]: (пф.) *пожурити, поспешити, убрзати*, као и њихови видски парњаци.

Примери: *Каткад би пожурео кораке, каткад опет застајао* (PMS). *Зато се моји често обраћаху на мене писмима, молећи ме да пожурим свој долазак кући* (ib.).

Догодило се нешто што је поспјешило разјашњење међу њима (ib.).

Кондензацију можете поспјешити с неколико капи солне киселине (ib.). *Упућен је у Скопље са задатком да убрза радове* (ib.). *Људи ... би хтели да убрзају решење* (ib.).

5.2.2.3. Глаголи са значењем [(у)чинити да се нешто деси касније или да траје дуже него што би требало]: (пф.) *успорити, одгодити, одложити*, као и њихови видски парњаци.

Примери: *Временске прилике ... су успориле радове* (PMS). *Наше трупе успеле су да успоре непријатељски напад* (ib.). *Одложите ту причу за сутра* (ib.). *Трудио [се] да одгоди промоцију за доктора ... на што даље вријеме* (ib.).

6. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА РАДЊЕ

6.1. Опште карактеристике

6.1.1. Када се узме у разматрање класа глагола са значењем узроковања радње, оно што треба прво истаћи јесте природа узрочног процеса на који они упућују. У претходним поглављима видели смо да се глаголи промене стања обично односе на узрочне процесе у сфери физичке промене на неком неживом ентитету, као и то да глаголи узроковања догађаја описују процесе промена у сфери појавне реалности. Међутим, глаголи узроковања радње разликују се од поменутих класа по томе што кодирају узрочне процесе интерперсоналног типа, што значи да оба учесника датог процеса морају бити лица, а не неживи ентитети. Ову тврдњу треба оградити напоменом да се овде говори о типичном сценарију а не о тоталитету могућности које су обухваћене језичком реализацијом поменутих глагола.

6.1.2. **Ситуативни оквир глагола узроковања радње.** Опште значење ових глагола гласи [(у)чинити да НЕКО УРАДИ НЕШТО]. Типични сценарио ових глагола подразумева интеракцију два учесника – узрочника и извршиоца. Узрочник (неко лице) делује на неки начин на извршиоца (друго лице) да би он предузео одређену акцију. Са друге стране, извршилац обично не жели то да учини, те пружа извештан степен отпора. Као крајњи исход ових супротстављених сила, отпор извршиоца обично бива савладан, тако да он пристаје да учини оно што се од њега у датој ситуацији захтева. При томе, узрочник може али не мора имати виши статус од лица на које делује, односно може представљати ауторитет за њега. У случају да узрочник поседује ауторитет, узрочна сила није физичког карактера већ има вид утицаја, те можемо рећи да такво дејство има ментални карактер. Параметри везани за ситуативни оквир глагола у домену узроковања радње представљени су у следећој табели (табела 28):

<i>Тип процеса</i>	узроковање радње
<i>Опште значење</i>	С: [(у)чинити да НЕКО УРАДИ НЕШТО]
<i>Узрочник</i>	лице; институција/организација (аниматан +) ситуација/догађај, апстрактни ентитет (аниматан –)
<i>Извршилац</i>	лице (аниматан +)
<i>Тип релације У–И</i>	извршилац пружа отпор; његов отпор је савладан; хијерархијски однос (опциона одлика)

<i>Резултат</i>	радња (извршена или неизвршена)
<i>Пример</i>	<i>Ја бих могао казати неколико речи о томе шта ме је покренуло да пишем ове студије (РМС).</i>

Табела 28. Ситуативни оквир глагола узроковања радње у српском језику

6.1.3. **Семантичке улоге.** Осим типичног сценарија, глаголи узроковања радње обухватају шири распон у погледу вредности семантичких улога које су уграђене у њихово лексичко значење и контекстуалну употребу. Стога ћемо укратко представити најважније конфигурације у оквиру сваке од релевантних семантичких улога засебно.

6.1.3.1. **Узрочник.** У улози узрочника могући су аниматни (лице, институција или организација), као и неаниматни ентитети (ситуација, догађај или апстрактни појмови).

Лице: *Родитељи ... нису хтели да је гоне да силом пође за овога или онога (РСАНУ).*

Институција/организација: *Свака странка поче да врбује своје чланове (ib.).*

Ситуација, околности/ догађај: *Информације које је сакупио навеле су га да изабере име „Форд Префект“, убеђен да је сасвим неупадљиво (КССЈ). Руско-јапански рат покренуо је револуционарне снаге народа руске империје (РМС).*

Апстрактни ентитет: *На то га тера освета (ЈМС).*

6.1.3.2. **Извршилац.** Улога извршиоца је по дефиницији ограничена на лица: *Ко другога наведе или подстрекне на извршење кривичног дела сматра се као да га је учинио (РМС).*

6.1.3.3. **Резултат.** Резултат узроковања је радња, узета у најширем смислу. Типично је реч о правој динамичној радњи, акцији, која се исказује активним прелазним глаголом у транзитивној конструкцији са директним објектом.

Галилеј је одмах покушао да га наговори да повуче одредбу (КССЈ).

Међутим, овде се мисли и на радњу која нема динамички карактер, а која се формализује путем глагола у интранзитивном облику. Тако се, у следећем примеру, резултат изражава глаголом *попустити* – непрелазним глаголом свршеног вида у конструкцији *да + презент*:

Попара је увек успевао да наведе своје људе да попусте (ib.).

Такође, у овој класи налазимо и случајеве када се глаголом који учествује у допунској конструкцији и кодира резултат означава неко збивање, процес, као у следећем примеру:

Покушао је да је наведе да се опусти са њим и веома му је било мило када му се чинило да успева у томе (ib.).

6.2. Семантичка класификација глагола узроковања радње

У оквиру класе глагола узроковања радње у српском језику разликујемо четири семантичке групе глагола. То су:

- 1) глаголи присиљавања;
- 2) глаголи наговарања;
- 3) глаголи подстицања и
- 4) глаголи провоцирања.

У делу који следи представићемо њихову семантичку анализу и аргументску структуру.

6.2.1. Глаголи присиљавања

6.2.1.1. Опште карактеристике

6.2.1.1.1. Глаголи присиљавања представљају лексеме са општим значењем [СИЛОМ (НА)ТЕРАТИ НЕКОГА ДА УЧИНИ НЕШТО]. У ову групу сврставамо следеће глаголске лексеме: *присилити (се), присиљавати (се); силити (се); приморати (се), приморавати (се); принудити, принуђивати; натерати (се), натеривати; нагнати, нагонити; терати; гонити; салетети; форсирати; изнудити, изнуђивати; ломити, обавезати.*

Међу централне чланове ове групе сврставамо глаголе *присилити, принудити, натерати* и *нагнати* са њиховим видским парњацима, који, како ћемо показати, могу означавати све три врсте присиљавања. Главни представник групе је глагол *присилити*.

6.2.1.1.2. **Ситуативни оквир глагола присиљавања.** Процес присиљавања захтева да пацијенс буде лице које као резултат узроковања извршава одређену радњу против своје воље. Чин присиљавања може се остварити на следећи начин: (1) ПУТЕМ СИЛЕ ИЛИ ПРЕТЊИ; (2) ФИЗИЧКИМ ИЛИ МОРАЛНИМ ДЕЈСТВОМ ИЛИ (3) ДЕЛУЈУЋИ КАО ПРИРОДНА ИЛИ ЛОГИЧКА НЕЖНОСТ. Према томе, глаголи ове групе морају задовољавати све поменуте критеријуме: ако само један елемент одудара, глагол се не може одредити као глагол присиљавања. Тако, на пример, глагол *наметати* у значењу „користећи своју моћ, утицај, приморавати другог да прихвати некога или нешто“ садржи компоненту

присиљавања и хијерархијског односа међу учесницима, чиме би могао да се сврста у ову групу, али кодира резултат узроковања („прихватање“) који нема динамичан карактер и не представља радњу, акцију по себи. Међутим, видећемо касније да то значење представља један од начина наговарања, те се овај глагол помиње у том контексту.

<i>Тип процеса</i>	присилно узроковање радње (присиљавање)
<i>Опште значење</i>	С: [СИЛОМ НАТЕР(ИВ)АТИ НЕКОГА ДА УЧИНИ НЕШТО]
<i>Узрочник</i>	лице; институција/организација (аниматан +) (1, 2) ситуација/догађај, апстрактни ентитет (аниматан –) (3)
<i>Извршилац</i>	лице (аниматан +)
<i>Тип релације између учесника</i>	узрочник – извршилац (хијерархијски однос, у физичком или духовном смислу)
<i>Резултат</i>	радња (извршена)
<i>Начин присиљавања</i>	(1) путем силе или претњи
	(2) физичким или моралним дејством
	(3) делујући као природна или логичка нужност
<i>Пример</i>	(1) <i>Овим и другим хапшењима жели да застраши народ и да га примора на слепу послушност (КССЈ).</i>
	(2) <i>Он покуша да је натера да схвати</i>
	(3) <i>Прилике или неприлике нагнале су га да остави завичај (ib.).</i>

Табела 29. Ситуативни оквир глагола присиљавања у српском језику

6.2.1.2. Семантичка класификација глагола присиљавања

У складу са класификацијом глагола присиљавања у енглеском језику, српске лексеме се такође деле на три подгрупе у зависности од тога који начин присиљавања је њима кодиран.

6.2.1.2.1. Прва подгрупа, која носи значење [ПРИСИЛИТИ УПОТРЕБОМ СИЛЕ ИЛИ ПРЕТЊИ], обухвата глаголе *присилити (присиљавати), приморати (приморавати), принудити (принуђивати), натерати (натеривати), нагнати (нагонити), изнудити (изнуђивати)*.

Значење ових глагола се може у потпуности разлучити само ако се они сагледају у равни контекстуалне употребе. Примери садржани у грађи наводе нас на закључак да ови глаголи по правилу упућују на ситуације у којима се употреба силе показује као кључна или проминентна, као на пример, приликом ратовања, оружаних напада и сл. У таквим ситуацијама присила, која поприма различите облике физичког или психичког

малтретирања, често има за циљ да натера некога на признање или на покорност. У прилог томе сведоче следећи примери: ... *скупо га је коштала код овог генерала, ког је намеравао да присили да призна да су они терористи (КССЈ). И још ме на народном скупу нагнаше да признам и запретише ми ужасно ако не хтеднем примати њихове почаст* (ib.). *Кад су га 18. маја освојили, ударили су и на Смедерево, те и смедеревске Турке на покорност принудили* (ib.). *Потписује признање које му је изнуђено мучењем (РСАНУ). Према тадашњим законима, могао [је суд] батинама изнуђавати признање оптуженога* (ib.).

Направићемо још две кратке напомене везане за ову подгрупу глагола. Глагол *натерати*, који је по значењу неутралан и широког опсега употребе (попут глагола *take* у енглеском језику), може се додатно спецификовати ако се начин узроковања наведе експлицитно у облику прилошке одредбе за начин, као што је случај у следећој реченици: *Претећи ратним пиштољем, који је почео да носи, Вук је знао да натера ђубретаре да пажљиво почисте улице и путаре да поставе нове саобраћајне знаке* (КССЈ).

Друга се напомена односи на употребу глагола *нагнати*, као на пример, у реченици *Суд ће га нагнати да плати* (РМС). У оваквим случајевима имплицира се да узрочник представља појединца или институцију која поседује извесну меру ауторитета, из перспективе извршиоца, те на тај начин врши свој утицај.

6.2.1.2.2. Друга подгрупа, уједно и најшира, преноси значење [ПРИСИЛИТИ ФИЗИЧКИМ ИЛИ МОРАЛНИМ ДЕЈСТВОМ], а обухвата следеће глаголе: *присилити (се)*, *(присиљавати (се))*, *приморати (се)*, *принудити (принуђивати)*, *натерати (натеривати)*, *нагнати (нагонити)*, *силити (се)*, *терати*, *гонити*, *салетети*, *форсирати*, *изнудити*, *изнуђивати*. У односу на глаголе присиљавања путем силе или претњи, глаголи који припадају другој подгрупи упућују на присиљавање које се одликује релативно слабијим интензитетом узрочног дејства. Наредни примери послужиће нам као потврда за тврдњу да је ово значење неутрално у односу на претходно, као и да обухвата широк дијапазон ситуација у којима се одвија процес присиљавања.

Присила се на овај начин може постићи путем јаког убеђивања, као, на пример: *Он је нејасно мислио на то како да присили стару да му допусти женидбу* (РМС).

Глагол *нагнати* у релевантном значењу има додатну импликацију да се принуда обично постиже наговором: *Он им прича како ме нагнао да једем свињско, и јео сам за љубав његову* (РСАНУ). *Нагнао ме да дођем* (ЈМС).

Слично томе, глагол *натерати* може да имплицира убеђивање путем изношења аргумената: *Он покуша да је натера да схвати* (КССЈ). Заправо, глаголи *натерати* и *терати* типично се употребљавају у значењу јаког убеђивања, као нпр.: *Терао их је да певају с њим – и сви су певали* (РМС).

Из изложеног следи закључак да друга подгрупа глагола присиљавања у српском језику, са значењем присиљавања ФИЗИЧКИМ ИЛИ МОРАЛНИМ ДЕЈСТВОМ, исказује ослабљено значење у односу на централно (глаголи прве подгрупе), те се приближава значењу ЈАКОГ УБЕЂИВАЊА у оквиру групе глагола наговарања.

6.2.1.2.3. Трећој подгрупи глагола присиљавања са значењем [ПРИСИЛИТИ ДЕЛУЈУЋИ КАО ПРИРОДНА ИЛИ ЛОГИЧКА НЕУЖНОСТ] припадају следећи глаголи: *присилити*, (*присиљавати*), *приморати* (*приморавати*), *принудити* (*принуђивати*), *натерати* (*натеривати*), *нагнати* (*нагонити*), *силити*.

Карактеристична одлика треће подгрупе огледа се у томе што захтева искључиво неаниматни узрочник, који представља неку *ситуацију* или *догађај*. Конкретна ситуација или догађај у исказима са поменутиим глаголима обично представљају нешто што је, гледано из перспективе извршиоца, неповољно или непожељно, као што је, на пример, *криза*, *нужда*, *невоља*, *мука* или *неприлике*.

Примери: *Криза га је натерала да почне да се бави потпуно другим активностима* (КССЈ). *Околности су ме натерале да сазрем и, можда, коначно одрастем, јер сам ја била једно велико дете* (ib.). *Кад га натера нужда, по хлеб, млеко и дуван* (ib.). *Нагнала га глад* (ЈМС). *Прилике или неприлике нагнале су га да остави завичај* (КССЈ). *На то су их прилике приморале, невоље овдашњих већих друштвених предузећа...* (КССЈ). *Нужност приморава младе људе, у условима велике незапослености и конкуренције кадрова свих профила, да све своје интересе подреде запослењу* (ib.). *Ми смо ипак људи, а то значи принуђени да живимо једни поред других* (РМС). *Притерани невољом, морали су попустити* (ЈМС). *Нужда их је притерала* (КССЈ).

Постоји још један специфични облик узрочника који се може окарактерисати као *психолошки догађај*; он представља неко психофизичко стање или особину субјекта обично негативног карактера која је узрок или извор неког његовог поступка, као у следећим примерима: *Осамљеност и нестаишца новца сваког слабијег човека навели [би] на одустајање од планова који су утопистички изгледали* (РСАНУ). *Сиромах чича Марко. Сирото дете! ... Е, е, на шта неће човека глад навести* (ib.). *Само је слепца и богаља ... нагонила невоља да свирањем и певањем зарађују насушни хлеб* (ib.). *Моја*

новинарска и лична љубопитљивост нагнала ме је да позајмим бицикл и одјурим кроз Столив и Вериге до Тивта (КССЈ).

6.2.1.2.4. **Лексичкосемантичка спојивост.** У српском језику, глаголи присиљавања реализују се у међулексемским спојевима са именицама које представљају носиоце различитих предлошко-падежних конструкција. У овој групи, истичу се акузативне конструкције с предлозима *на* или *у*. Примери из грађе потврђују да поменути глаголи, попут њихових енглеских корелата, превасходно колоцирају са именицама које означавају промену из стања мировања у кретање, промену локације, или промену понашања. При томе, морамо да нагласимо да, у аргументској структури глагола, наведени типови промена представљају резултат узроковања. Издвојене изразе разврстали смо у три групе, у зависности од природе промене коју означавају.

1) Промена из стања мировања у стање кретања, акције: *натерати на рад, нагнати на акцију, гонити на рад/кретање;*

2) Промена локације: *натерати у бекство, нагнати у бег/избеглиштво, приморати на бекство, присилити на исељавање;*

3) Промена понашања: *натерати на послушност, приморати на послушност, присилити на размишљање, силити се на смех, натерати некога на признање, изнудити признање некоме/од некога.*

6.2.1.3. Аргументска структура глагола присиљавања

6.2.1.3.1. Глаголи присиљавања у српском језику су прелазни, било да су свршеног или несвршеног вида. Према томе, они се могу користити у споју са именицом у функцији директног објекта, али само следећи глаголи при томе задржавају узрочно значење: *нагнати, нагонити; терати; салетети, салетати; форсирати; изнудити, изнуђивати.* Пример: *Према тадашњим законима, могао [је суд] батинама изнуђивати признање оптуженога (РСАНУ).*

Поред категорије транзитивности, разматра се и категорија аспекта, односно глаголског вида; у вези са тим, утврдили смо да српски глаголи присиљавања могу бити свршени или несвршени, али да свршени глаголи у већој мери одражавају опште значење присиљавања. Глаголи присиљавања који имају несвршени вид разликују се од својих парњака само по дужини трајања узрочног дејства. Примери:

Натјерао га [је] да попије неколико чаша соде (РСАНУ).

У школи су учитељи натеривали децу да уписују зајмове (РСАНУ).

6.2.1.3.2. Типична синтаксичка конструкција везана за глаголе присиљавања јесте конструкција са директним објектом и реченичном допуном у облику *да + презент*:

/N1 V1 N2[acc] + *da* + V2[pres]/

Примери: *Нагнао ме да дођем* (JMC). *Он покуша да је натера да схвати* (KCCJ).

Алтернативна конструкција за глаголе типа *присилити* јесте конструкција са директним објектом и допуном у облику предлошко-падежне конструкције у форми акузатива са предлогом *на* (V + N1[acc]+ *на* + N2[acc]). Глаголи који имају реализацију по датом синтаксичком моделу су следећи: *присилити* (*се*), *присиљавати* (*се*); *силити* (*се*); *приморати* (*се*), *приморавати* (*се*); *принудити*, *принуђивати*; *натерати* (*се*), *натеривати*; *нагнати*, *нагонити*; *терати*; *гонити*. Примери:

Оружјем присиљавају локално становништво на сарадњу (KCCJ).

Черњајев је прогласио краљевину, за коју је било извесно да је Турци неће признати, док их на то нашим успесима на бојном пољу не натерамо (PCAHY).

6.2.1.3.3. Преостаје нам још да испитамо како се понашају глаголи присиљавања српског језика у погледу пасивне и рефлексивне употребе. Што се тиче првог питања, пошто су сви глаголи типа *присилити* прелазни, могу се користити у *пасиву* (са изузетком глагола *силити*).

У погледу питања повратности, глаголи узроковања у српском језику имају *повратни облик* када је узрочник особа која присиљава саму себе да изврши одређену радњу. То значи да иста особа врши улогу узрочника, као и извршиоца. У значењу присиљавања повратни облик имају следећи глаголи: *присилити* (*присиљавати*) *се*, *приморати* (*приморавати*) *се*; *натерати се*. Сви поменути глаголи имају могућност употребе опште повратне заменице *се* у свом пуном облику – *себе*. Примери:

У том случају се не треба присиљавати на сан по сваку цену (KCCJ).

[Они] присиљавају себе да своје ближње свакодневно „бомбардују“ зловом кивношћу и моралном извитопереношћу (KCCJ).

Но, он ипак не подиже очи, ... и, да тако кажем, примора себе да не обраћа пажњу на оно што га окружује (KCCJ).

Разлика између два модела повратних глагола није само формална, већ и семантичка. Модел V + *себе* служи за исказивање сразмерно већег отпора извршиоца да учини нешто него што је то случај при реализацији другог модела V + *се*. Самим тим, семантичка компонента узроковања прозирнија је када се глаголи реализују према моделу V + *себе*. То ћемо показати следећим примерима:

Но прихватити здраве навике и натерати се на вежбање може бити јако тешко (KCCJ).

Он се запита да ли би био у стању да натера себе да убије човека (ib.).

Наведени примери илуструју типичну употребу глагола *натерати се* у контексту обављања свакодневних, рутинских активности, док се облик *натерати себе* по правилу односи на узроковање радње која представља нешто изузетно тешко, негативно или екстремно из перспективе извршиоца.

6.2.2. Глаголи наговарања

6.2.2.1. Опште карактеристике

6.2.2.1.1. Глаголе који се односе на узрочне ситуације у којима неко наговара некога другог да учини нешто или, маргинално, да поверује у нешто, називамо глаголима наговарања. Како ћемо показати у наставку, семантичка структура глагола са значењем наговарања у српском језику поклапа се са оном код енглеских глагола са истим значењем. Чињеница да оба језика у домену наговарања показују идентичне врсте наговарања, варирајући начине и резултате узроковања, говори у прилог нашој генералној тези која постулира високи ниво схематизације, као и базичност узрочних домена у језичком систему уопште.

6.2.2.1.2. **Ситуативни оквир глагола наговарања.** Опште значење глагола наговарања гласи [НАГОВОРТИ НЕКОГА ДА УЧИНИ НЕШТО]. Овде се узима типично значење, које за резултат има неку радњу, акцију, будући да говоримо о глаголима узроковања радње. Међутим, у домену наговарања, резултат узроковања не мора увек бити радња, те смо зато дужни да споменемо и глаголе који садрже компоненту наговарања са различитим резултатом. Тај резултат, како ћемо видети, односи се на промену става, мишљења или на промену положаја.

Семантичке улоге и ужа класификација глагола наговарања у српском језику са одговарајућим илустрацијама приказани су у следећој табели (табела 30):

<i>Тип процеса</i>	наговарање
<i>Опште значење</i>	С: [ИЗАЗ(И)ВАТИ У НЕКОМЕ ВОЉУ ДА УЧИНИ НЕШТО]
<i>Узрочник</i>	лице; институција/организација (аниматан +) (1-6) ситуација/догађај, апстрактни ентитет (аниматан –) (5, 6)
<i>Извршилац</i>	лице (аниматан +)
<i>Тип релације између учесника</i>	узрочник – извршилац (однос јачи - слабији, у физичком или духовном смислу)
<i>Резултат</i>	радња (извршена или неизвршена)
	промена мишљења или веровања
	промена места
<i>Начин наговарања</i>	[Наговорити некога да учини нешто]:
	(1) [путем аргумената]
	(2) [на фин начин (путем молби, обећања)]
	(3) [употребом претњи или упорним запиткивањем]
	(4) [Наговорити некога да поверује у нешто] [путем навођења разлога због којих је нешто истинито, добро или исправно]
	(5) [Наговорити некога да учини нешто или да оде у одређеном правцу] [намамљивањем - тако што се нешто учини веома привлачним]
(6) [Наговорити некога да не учини нешто] [путем аргумената]	
<i>Пример</i>	(1) <i>Покушала је да га <u>наговори</u> да нешто отпева (КССЈ).</i>
	(2) <i>Затим рекнем Дел-Амету да турски казује, а ја ћу његове речи српским словима писати Хаџи-Сали-бегу у Сребрницу, да <u>измамим</u> од њега штогод барута и олова, јер је он био против дахија и пријатељ је био Хаџи-Муста-паши (АСК).</i>
	(3) <i><u>Притиснут</u> од свог великог везира, Мехмед је попустио и почетком 1683. припремио грандиозни поход ... (КССЈ).</i>
	(4) <i>Но, моја мајка ме је убрзо <u>убедила</u> да сам на погрешном путу (АСК).</i>
	(5) <i>Још увек топло и сунчано поподне <u>измавило је</u> велики број шетача (КССЈ).</i>
	(6) <i>Председник мађарске владе, Пал Телеки, чинио је све што је могао да <u>одврати</u> Хортија од ове сулуде авантуре (КССЈ).</i>

Табела 30. Ситуативни оквир глагола наговарања у српском језику

6.2.2.2. Семантичка класификација глагола наговарања

6.2.2.2.1. Прва подгрупа односи се на наговарање на неку радњу путем аргумената (тј. речима, саветима). Она обухвата следеће глаголе: *навести, наводити, наговорити, наговарати (се), напутити, натентати, натуткати, нахушкати (некога на нешто), подбости, подбадати, подговорити, приволети, принукати*. Поменути глаголи односе се на процесе у којима узрочник (лице) изазива у другоме вољу да учини нешто што раније није желео.

Примери: *Коначно је успјела да је наговори да се спреми, па да је води до баба Ануше (РСАНУ). Плаче и грди Алексу, и псује, куне онога који је наведе да пође за њега (ib.). Некада их просто наводе да се суде и туже само зато да би им измамили што више новаца (ib.). Наводимо га опрезно уз чашу ракије да нам прича о себи (ib.). Изговарао се, да су малага његови непријатељи напутили, да њега криво оптужи (ib.). Који их је ђаво натентао, да трабуњају сељацима о Дарвину и таквим стварима (ib.). За политичке лоле и шерете, који натуткају друге да се буне ... таквим положарама не треба дати никакве законске заштите (ib.). За Холанђане и Енглезе [је] згодније да не ратују сами, него да нахушкају друге (ib.). Једино ... пријатељство могаше га привољети да се кадито из те своје пустиње удаљи (РМС).*

Примери попут *На пљачкање кошница дјечаке је први натентао стари Јовандека Бабић (РСАНУ), Зашто си ме навео на грјех? (РМС)* и др. упућују на закључак да глаголи ове подгрупе имплицирају да узрокована радња обично представља нешто лоше у моралном смислу или, у најмању руку, нешто што извршилац не жели да учини (*Приволео ју је на удају (ЈМС)*). По овој одлици они су блиски глаголима присиљавања.

6.2.2.2.2. Друга подгрупа обухвата глаголе који имплицирају да се наговарање на неку радњу врши лепим начином, односно путем молби, обећања и сл. Ово значење налазимо код глагола *измамити, ласкати, навући, намолити, обрлатити, обрлаћивати, улагивати се*.

Примери: *Гледала [ми је] даре измамити (РСАНУ). [Успио је] измамити и штогод пара (РМС). Србин не ласка сестри, не умиљава јој се ... али је у срцу носи (РСАНУ). Утом је наишла нека живахна и пуна госпоја и док оком тренеш обрлатила га и купила дрва за двадесет и седам крајцара (ib.).*

О наговарању путем молби сведочи пример употребе глагола *намолити*: *О, ја га умем намолити, тако ћу га молити, те ћу душу ђаволу дати, само да је се прође (РСАНУ).*

6.2.2.2.3. Трећа подгрупа глагола наговарања укључује вршење моралног или менталног притиска да би неко учинио нешто што испрва не жели. Ту убрајамо следеће глаголе: *навалити, наваљивати, притеснити, притиснути, притискати, притискивати, салетети, салетати, сколити*. Ова група стоји у опозицији према претходној групи, будући да у свом јаком значењу имплицира употребу претњи. Са друге стране, њено слабије значење имплицира упорно појављвање истих препорука, савета, као у примеру *терати сина да се жени* (РМС).

Примери: *Терао их је да певају с њим – и сви су певали* (РМС). *Пријатељи ме салетели да кренем* (ЈМС).

Употреба ових глагола указује на то да притисак као узрочник може долазити споља или изнутра. Спољни притисак се у јаком значењу остварује нападом, тлачењем и сл. (*Власт је притисла народ* (ЈМС)), док у слабијем имплицира обавезу наметнуту од стране особе од ауторитета и сл. (*Професори су га притиснули учењем* (ib.)). Са друге стране, унутрашњи притисак обично настаје као резултат утицаја неког негативног психофизичког стања (*Притиснут је старошћу/тугом* (ib.)).

Глагол *притеснити* припада овој подгрупи у контексту притиска који се врши на некога да призна или каже нешто, као нпр.: *Био је притешњен да каже нешто више* (ЈМС).

6.2.2.2.4. Четврта подгрупа глагола наговарања нема за резултат вршење радње већ промену мишљења или веровања. Њихово опште значење је [(у)ЧИНИТИ ДА НЕКО (ПО)ВЕРУЈЕ У НЕШТО]. Глаголи који кодирају ово значење су следећи: *наметнути, натурити, придобити, придобијати, убедити, убеђивати, уверити (се), уверавати*. Да би се остварио жељени резултат, узроковање се врши путем навођења доказа или разлога због којих је нешто истинито, вредно или добро.

Примери: *Испуњавајући јој жељу, натуррио је уверење да је то жеља његова* (РСАНУ). *Сугестивна моћ хипнотичара ... је у стању да натурри опажаје, односно претставе какве год жели* (ib.). *Није могла ни саму себе да убеди, веровала је ипак у Ленкине речи што су је отровале* (РМС). *Иву смо уверили да му је потребан одмор* (ib.). *Убедили смо се да је говорио истину* (ЈМС). *Тада, на почетку, још је требало убедити угоститеље да ће им се новац уложен у један раскошан клуб уопште - исплатити* (КССЈ).

Глагол *наговорити* може се односити не само на узроковање радње него и на промену мишљења или веровања, као што показује следећи пример: *Читаоцу [романа] се чини пре да је наговорен да верује да је тако, но што је у то убеђен* (РСАНУ). Исто

важи и за глагол *навести*, који такође обухвата читаву гаму значења у домену узроковања радње: *За неупућеног посматрача, Т. није имао никакву видљиву врлину која би бираче навела да се за њега одреде* (КССЈ).

Супротно значење истрајавања у неком уверењу означава се глаголима *утврдити* и *учврстити* (*Све је ово ... учврстило Карађорђа да настави политику коју је почео* (РМС); *Тај тренутак [ме је] боље увјерио и јаче утврдио него све његове ријечи* (ib.)).

6.2.2.2.5. Пета подгрупа глагола наговарања има двојаки резултат – радњу или промену места. Узроковање се врши тако што се нешто представи као веома привлачно и пожељно (на пример, ласкањем, лукавством, преваром). Овај тип ситуације разликује се од наговарања путем молби и обећања по томе што начин узроковања подразумева лажно приказивање или навођење на нешто лоше. У ову подгрупу спадају глаголи *врбовати, завести, заводити, измамљивати, мамити, навратити, навраћати, намамити, намамљивати, примамити, примамљивати*.

Узроковање радње типа [НАГОВОРТИ НЕКОГА НАМАМЉИВАЊЕМ ДА УЧИНИ НЕШТО] илуструју следећи примери: *Цену је требало намамити на издајство* (РСАНУ). *Он га је примамиио на тај посао лаком зарадом* (ЈМС). *Мучиле се оне [жене] и злопатиле као никад ... неку мамиио на криви пут врагометни жандар* (РСАНУ). *Ми смо криви! ... Нас ђаво заведе да поверујемо оном лажову!* (ib.) *Наврати га тако [жена] многим ријечима, глатким уснама својим одвуче га* (ib.). *Свака странка поче да врбује своје чланове* (ib.). *Као новинар, дао се од Рашуле навабити да пише ... рекламне чланке за задругу* (ib.).

У контексту промене места ([НАГОВОРТИ НЕКОГА НАМАМЉИВАЊЕМ ДА ДОЂЕ НЕГДЕ]) наводимо примере: *Дирати га не смијем, али ћу га намамити у вучју руну* (РСАНУ). *Марко . . . мамии туђе слуге у дућан и части их* (РМС). *Сирене својим лепим гласом свакога себи мамии* (ЈМС). *Садањи управитељи позоришта, да би навратили публику у ... позориште, удесили [су] партер и ложе тако, да се у њима може и јести и пити* (РСАНУ). *Милошиће навабии у крлетку* (РМС).

Пример *Залуд ћеш јој љубав златом измамљивати* (РСАНУ) указује на ситуацију у којој се неко служи претераним или лажним обећањима да би изазвао жељену реакцију. Међутим, показали смо да исти глагол у зависности од контекстуалне употребе може означавати и наговарање путе молби и обећања које имају неутралну или позитивну конотацију. Из тог разлога, треба бити опрезан у раздвајању ова два значења, при чему главну превагу има компонента искрености или притворности, перфидности од стране узрочника.

6.2.2.2.6. Шеста подгрупа стоји у опозицији према првој по томе што упућује на ситуацију када некога наговарамо да не учини нешто што жели или намерава да уради. Ово значење реализују глаголи *одбити*, *одбијати*, *одвратити*, *одвраћати*, *одговорити*, *одговарати*.

Примери: *Кад се син никако не дадне одвратити, најпосле му допусти отац да иде да учи занат (РСАНУ). Тако су напоскон Пиквику лијено доказали и јаким га разлосима одвратили од свих његових одлука (ib.). Ковач [га је] стао тихо одговарати, нека се окани тог посла (ib.). Стављао је [професор] своје примедбе, препоручивао једне књиге, одговарао од читања других (ib.). Америка није ни покушала да их заиста одврати од садашњих акција, додаје лист (КССЈ).*

6.2.2.3. Аргументска структура глагола наговарања

У складу са чињеницом да глаголи наговарања обично имају за резултат радњу коју извршава или не извршава лице које трпи узрочно дејство, најтипичнија конструкција којом се поменуто значење исказује јесте она са реченичном допуном типа *да + презент*.

/N1 V N2[acc] + да + V2[pres]/

Рекли смо да овај тип допуне представља корелат инфинитивне допуне код енглеских глагола узроковања. У оба језика, то је једна од најфреквентнијих конструкција које служе за исказивање узрочности. Према томе, ако глагол има значење узроковања радње, овде у ужем смислу наговарања на неку радњу, онда се он обично реализује путем поменуте конструкције. Напомињемо да ово не мора бити једина реализација, али је обавезно присутна, и можда најважнија.

Задатак им је да преносе божије поруке људима, да их приволе да их изврше (КССЈ). Отишао сам код њега у одају где лежи болестан и покушао да га наговорим да ми помогне (АСК). При крају каријере наговорили су га да конкурише за место главног уредника (КССЈ).

Једини изузетак у овој групи глагола представља четврта подгрупа – глаголи који означавају неку врсту убеђивања. Они не учествују у овој конструкцији јер њихова семантичка структура показује једну значајну разлику. Она се огледа у томе што код њих резултат узроковања представља промену мишљења или уверења, а не радњу. Али, и поред тога, ми смо их уврстили међу глаголе наговарања јер они и даље припадају домену наговарања, али се налазе на његовој периферији.

Тај догађај ме је веома узнемирио, иако су ме слуге увериле да се кнез још није вратио из Бискаје (КССЈ).

Попут глагола присиљавања, глаголи наговарања такође могу бити реализовани у конструкцији са акузативом са предлогом *на*. Ова се конструкција везује за глаголе прве подгрупе, који су уједно и типични глаголи у домену наговарања.

/N1 V N2[acc] + на + N3[acc]/

Примери: *Једва смо га приволели на разговор за новине (КССЈ). Покушавао сам да јој објасним да она не зна шта је то што ја хоћу, али она није створење које можете наговорити на било шта, ако она то неће (АСК).*

Такође, у ову конструкцију ступају и глаголи пете подгрупе, попут глагола *примамити* у примеру *Он га је примамио на тај посао лаком зарадом (ЈМС).*

Рефлективна употреба глагола наговарања служи за описивање процеса у којима се унутар појединца одвија дијалог са карактером наговарања, убеђивања или притискивања. Овакву реализацију имају глаголи *наговорити се, убедити се, уверити се; и притиснути, притискати се. Најбоље ће бити ако успете да се убедите да сте све само сањали (АСК). Када сам научио да свирам и отац се уверио у то, купио ми је хармонику за 15. рођендан (КССЈ).*

6.2.3. Глаголи подстицања

6.2.3.1. **Глаголи стимулације.** Ова група глагола не односи се нити на присиљавање нити на наговарање некога да учини нешто, већ на процесе које смо описно назвали подстицањем (стимулацијом). Њихово опште значење гласи [ИЗАЗВАТИ ИЛИ ПОЈАЧАТИ У НЕКОМЕ ЖЕЉУ ДА УРАДИ НЕШТО]. У нашој грађи, лексеме које садрже поменуто значење су следеће: (пф.) *задахнути, зачикати, изазвати, надахнути, намамити, ободрити, осмелити, охрабрити, побудити, подстакнути, покренути, потпалити, привући;* (импф.) *кретати, мамити, нагонити.* Будући да кодирају значење типа [ИЗАЗВАТИ ЖЕЉУ У НЕКОМЕ], ови глаголи могли би се ставити у контраст са глаголима наговарања, који генерално значе [ИЗАЗВАТИ ВОЉУ У НЕКОМЕ], док им је заједничко то што упућују на резултат у виду радње.

Примери: *[Младић је] побудио њезину младу душу на снове (РМС). Руско-јапански рат покренуо је револуционарне снаге народа руске империје (РМС). Не беше више никога да га креће да мисли и ради (РСАНУ). Официр ... улази у ватру пред својим људима и креће их својим примером (ib.). Музе надишу или надахњавају пјеснике (ib.).*

Глаголи са фигуративним значењем подстицања су *задахнути* и *зачикати*, као у примерима: *Од деце ваља отклањати све што би могло ... наудити њиховој невиности: да ништа не речете нити учините ... што би могло задахнути у њих опасне мисли* (РСАНУ). *Оваква занемареност просто ме је зачикала, да оволико речи проспем у опис Обилића* (ib.).

Значење подстицања реализују и глаголи који имају више узрочних значења, те спадају у више група. Један од најважнијих глагола у домену узроковања – *изазвати* има и значење подстицања: *Последњи пак стих ове песме управо нас је и изазвао да напишемо ове редове* (РСАНУ). *Знам да ћу је тиме изазвати да ми каже своје разлоге* (ib.). *Судија боцка Витомира и да би га изазвао на разговор, изражава сумњу у постојање потреба под Дикавама* (ib.).

Такође, глагол *нагонити* са примарним значењем присиљавања може бити употребљен и у значењу „наводити, подстицати“: *Шта је то, што је [Круну] нагонило, да се ... осећа већма самохраном, него што је била пре?* (РСАНУ). *Какво је то јогунство, или заслепљеност ... или тешка тромост, која нагони наше песнике да језик тако често киње на овај необјашњив начин?* (ib.).

Такав је и глагол *мамити*, који се овде сврстава у значењу „варајући, чикајући подстицати“, а иначе спада међу глаголе наговарања: *Мамили су један другога да изађе иза камена, мотрили сваки непромишљени покрет непријатеља* (РСАНУ). Исто важи и за друге глаголе истог корена – *намамити, измамљивати*: *Намамио [је] дубровачке песнике да тим стихом испевају своја најлепша дела* (РСАНУ). *Ни моје име не измамљује у бешићутном срцу свјетине никаква одзива* (ib.). *Он је [Кутузов] ... на један овакав излазак и предузеће, великог везира и измамљивао* (ib.). *Удара ... маљицом од слонове кости у лиру са седам струна и измамљује јој складне гласове* (ib.).

Посебно бисмо издвојили један пример који не само што укључује глагол подстицања него и описује природу онога што ми називамо узрочним процесом ситуационог типа: *Спољне околности тако јако дјелују на ... унутрашњост [човека], тако је ... преображавају, дјела овака или онака из ње измамљују, да је човек по највише њихово чедо* (ib.).

На сличан начин, глагол *привући* кодира значење које има фокус на наговарању, као и фигуративно значење подстицања, док је његово дословно значење смештено у домен узроковања кретања: *Богатство земље привуче исто тако и велики број Словака* (РМС). *Прво предавање није привукло много свијета* (ib.).

6.2.3.2. Глаголи дестимулације

Глаголи са општим значењем дестимулисања некога су следећи: (пф.) *обесхрабрити, онерасположити, отупити, умртвити*; (импф.) *обесхрабривати, онерасположивати*; (пф./импф.) *деморалисати, депримирати, дестимулисати*.

У првом плану су двовидски глаголи изведени од страних основа: *деморалисати, депримирати, дестимулисати*. Њихово опште значење је [ЛИШИТИ/ЛИШАВАТИ ПОДСТИЦАЈА].

Примери: *Деморалисао је народ, богатећи поједине грађане о државном трошку (РСАНУ). Спречавање ... да зараде расту у складу са стварним порастом дохотка ... демобилисало би оне који добро послују, дестимулисало би их (РСАНУ). Алкохол га је депримирао (РСАНУ). Оваквим начином депримирани су таленти, а медиокритети законски заштићени (ib.). Велики неуспех који је доживео његов комад није га обесхрабрио, и он и даље пише (РСАНУ). То трчање ... и загледање у њу толико јој досади, умори је, отупи (РСАНУ). [Капелан] је неку ноћ умртвио ... три познате – ватрене љубавнице (РСАНУ). Одузети дјетету игру ... значило би зауставити његов развој, умртвити његову активност (РСАНУ).*

Глагол *дестимулисати* има и варијантни облик *дестимулирати*: *Ово понекад дестимулира друге да и они износе своја мишљења (РСАНУ).*

Овим глаголима исказују се значења „довести/доводити у стање духовне клонулости, потиштености“, „(у)чинити малодушним“; „учинити неосетљивим“ и сл. Заједничка семантичка одлика ових глагола лежи у изазваном стању неког ентитета, које је карактерисано недостатком воље, наде, енергије и сл.

6.2.3.3. Аргументска структура глагола подстицања

6.2.3.3.1. Конструкција са допуном у облику презенте с везником *да*:

/N1 (узрочник: људски) V N2 (извршилац: људски) + *да* + V2[pres] (резултат: радња)/

Не беше више никога да га креће да мисли и ради (РСАНУ).

6.2.3.3.2. Конструкција са допуном у облику именице у акузативу с предлогом *на*:

/N1 (узрочник: стимулус) V N2 (извршилац: људски) + *на* + N3[acc] (резултат: низ радњи)/

Судија боцка Витомира и да би га изазвао на разговор, изражава сумњу у постојање потреба под Дикавама (ib.). Он је [Кутузов] ... на један овакав излазак и предузеће, великог везира и измамљивао (ib.).

6.2.3.3.3. Глагол са директним објектом:

/N1 (узрочник: стимулус) V N2 (резултат: апстрактни појам) (y + N3 (пацијенс: људски)/

Ни моје име не измамљује у беићутном срцу свјетине никаква одзива (ib.).

Богатство земље привуче исто тако и велики број Словака (PMS).

6.2.4. Глаголи провоцирања

Група коју смо описно назвали глаголима провоцирања носи опште значење [ПОДСТАЋИ НЕКОГА ДА УЧИНИ НЕШТО ЛОШЕ]. Прегледом грађе ово значење је утврђено код следећих лексема: (пф.) *зачикати, изазвати, испровоцирати, побунити, подбости, подбунити, распирити, свадити*; (импф.) *бунити, завађати, задевати, зачикавати, ишчикавати, мутити, нахушкати, роварити, чикати*. Овим се глаголима реферише о ситуацијама у којима се неко подстрекава на побуну или устанак, или се подстиче нечије незадовољство или отпор. Поменута формула општег значења указује на блискост глагола ове групе са глаголима подстицања. Међутим, од њихове међусобне семантичке блискости још је упадљивији њихов контраст: док глаголи подстицања по правилу имају позитивну конотацију, или су у том погледу неутрални, конотација глагола провоцирања је обично негативна.

Примери: *Да ме деца нападају ... То си их ти подбола (ib.). Ако би га неко и зачикао на хрвање, он никако не треба да се прими (РСАНУ).*

Стимулус долази од лица у улози агенса (узрочника) које се понаша на одређени начин, тако што на пример задиркује другога, пркоси му и сл. (*Крстио се Спасоје и погледом ишчикава лекара, захтевајући да се он мало боље присети (РСАНУ).*)

Из наведеног произилази да је резултат узроковања у овој групи обично свађа, сукоб или раздор између два лица или друштвене групе, као што илуструју следећи примери: *Ви сте моју жену . . . нахушкали против мене (PMS). Патријарх Чарнојевић ... побуни народ српски против Турака (ib.).*

Када се користи у значењу провоцирања глагол *изазвати* подразумева љутиту реакцију од стране пацијенса на одређени стимулус: *Говорио је само када је издавао и примао наредбе ... или када би га неко од бораца изазвао да се извиче и опсује по сељачки (РСАНУ). Још пре месец дана завадио [сам се] с њиме ... Од то доба он је неколико пута гледао да ме изазове (ib.).*

Неки глаголи ове групе имају додатне компоненте којима се нијансира основно значење. Тако, на пример, глагол *роварити* има сему „потајно“ која указује на начин на

који се врши узроковање радње, нпр.: *Оптужују нас да роваримо у другим земљама ... да тамо организујемо ... завере ради рушења ... поретка* (РМС).

6.2.4.1. Аргументска структура глагола провоцирања

6.2.4.1.1. Конструкција са допуном у облику презенте с везником *да*:

/N1 (узрочник: људски) V N2 (извршилац: људски) + *да* + V2[pres] (резултат: радња)/

Говорио је само када је издавао и примао наредбе ... или када би га неко од бораца изазвао да се извиче и опсује по сељачки (РСАНУ).

6.2.4.1.2. Конструкција са допуном у облику именице у акузативу с предлогом *на*:

/N1 (узрочник: људски) V N2 (извршилац: људски) + *на* + N3[acc] (резултат: низ радњи)/

Ако би га неко и зачикао на хрвање, он никако не треба да се прими (РСАНУ).

6.2.4.1.3. Конструкција са допуном у облику именице у акузативу с предлогом *против*:

/N1 (узрочник: људски) V N2 (извршилац: људски) + *на* + N3[acc] (резултат: низ радњи)/

Патријарх Чарнојевић ... побуни народ српски против Турака (РМС).

6.2.4.1.4. Глагол са директним објектом:

/N1 (узрочник: људски) V N2 (резултат: имплицитна радња)

Од то доба он је неколико пута гледао да ме изазове (РСАНУ).

7. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА АФЕКТИВНЕ РЕАКЦИЈЕ

7.1. Опште карактеристике

7.1.1. Глаголи узроковања афективне (психофизичке) реакције описују узрочне процесе који доводе до промене физичког или емотивног стања неког лица. Обично се ради о комплексној промени која укључује и психолошке и физиолошке чиниоце, те зато говоримо о психофизичкој реакцији. Тако, на пример, руменило представља физички аспект осећања стида, сузе су обично манифестација жалости (понекад и радости), итд.

7.1.2. **Ситуативни оквир глагола узроковања афективне реакције.** Ова класа глагола преноси опште значење [(у)чинити да НЕКО ОСЕЋА НЕШТО]. Узрочни процес на који се они односе одвија се између два учесника, које означавамо као узрочник-стимулус и доживљавач. Однос између њих одвија се према механизму стимулус – реакција. У овом домену реакција је типично афективног карактера. У терминима аргументске структуре и семантичких улога, афективна реакција представља резултат узроковања.

<i>Тип процеса</i>	узроковање психофизичке реакције
<i>Опште значење</i>	С: [(у)чинити да НЕКО ОСЕЋА НЕШТО]
<i>Узрочник – стимулус</i>	лице; (аниматан +) ситуација/догађај, апстрактни ентитет (аниматан –)
<i>Извршилац – доживљавач</i>	лице; (аниматан +)
<i>Тип релације између учесника</i>	стимулус – реакција
<i>Резултат</i>	(1) промена осећања или расположења (2) позитивна афективна реакција; (3) негативна афективна реакција; (4) афективна реакција са физичким аспектом; (5) афективна реакција са менталним аспектом; (6) физиолошка реакција
<i>Пример</i>	(1) <i>Писац [је] крив што није умео пробудити у вама осећаје сажаљења</i> (РМС). (2) <i>Имао је ... два шегрта која су му помагала и песмом га увесељавала</i> (РМС). (3) <i>И ово мени веома жалости душу и огорчава ми срце</i> (РСАНУ). (4) <i>Осети како га нешто гуши, и нагони сузе на очи</i> (ib.).

	(5) <i>Много спавање олабави, олењи и у мозгу <u>затупи</u> човека (ib.).</i>
	(6) <i>Мирис му је јако оштар и <u>надражује</u> органе за дисање (ib.).</i>

Табела 31. *Ситуативни оквир глагола узроковања психофизичке реакције у српском језику*

7.1.3. Семантичке улоге

7.1.3.1. **Узрочник-стимулус.** У уводном делу поменули смо да глаголи афективне реакције захтевају узрочник стимулусног типа. Ову улогу може вршити лице, ситуација или догађај, или неки апстрактни појам.

7.1.3.2. **Доживљавач.** Из саме дефиниције општег значења ове класе глагола следи да доживљавач мора бити човек, што ће рећи, онај који је способан да осећа и да мисли.

7.1.3.3. **Резултат.** Општи термин афективне реакције у нашем раду обухвата широки спектар психофизиолошких стања: осећања или расположења, позитивна или негативна осећања (радост, тугу и сл.), осећања која се манифестују на физички начин (сузе, руменило итд.), емотивне реакције које укључују одређени ментални став или ментално стање (нпр. поштовање, критику), као и различите врсте чисто физиолошких реакција (нпр. голицање, знојење).

7.2. Семантичка класификација глагола узроковања афективне реакције

У складу са врстама резултата узроковања, лексеме које имају значење узроковања психофизичке реакције разврстали смо у шест група:

- 1) глаголи узроковања осећања или расположења;
- 2) глаголи узроковања афективне реакције позитивног карактера;
- 3) глаголи узроковања афективне реакције негативног карактера;
- 4) глаголи узроковања афективне реакције са физичким аспектом;
- 5) глаголи узроковања афективне реакције са менталним аспектом; и
- 6) глаголи узроковања физиолошке реакције.

7.2.1. Глаголи узроковања осећања или расположења

Прва група има најопштије и најнеутралније значење – [ИЗАЗВАТИ ОСЕЋАЊЕ ИЛИ РАСПОЛОЖЕЊЕ] и обухвата следеће глаголе: (пф.) *навести, намамити, покренути, пробудити*; (импф.) *гонити, наводити, одводити*.

У поменуто значење уклапа се и глагол *задати* у изразима попут *задати поштовање, веру, страх*, нпр.: *Ту кућу ... намести великолепно, да би Турцима више поштовања задао* (РСАНУ). *Непријатељ ће ми се покоравати само уколико му задам страх* (ib.).

У семантичкој структури поменутих глагола тежиште је на самом чину узроковања промене афективног стања. Из тог разлога, целина узрочног процеса кодира се тек на фразеолошком нивоу или на нивоу клаузе (нпр. „пробудити некакав осећај у некоме“). У основи, глаголски део израза упућује на чињеницу да се ради о узрочном процесу, док се други део израза, назовимо га ради једноставности именичким, односи на изазвану емоцију (нпр. љубав) или психофизичко стање (нпр. страх, сан).

Примери: *Не слутећи ... какви су себични разлози покрнули у њему то чувство, усрдно му захвали* (РМС). *Уделим ... ком дарак, ком сузу што је бол покрене* (ib.). *Настојао сам ју навести на материнска чувства, описујућ јој, како нам је бог дао липо диете* (РСАНУ). *Читаву вечер чинила је све да пробуди у Левину љубав према себи* (ib.). *У трећем разреду нормалке био ми је учитељ неки Фемен, на злу гласу са своје велике строгости, која је наводила страх на децу због честог шибанја* (РСАНУ). *Прохладни ветрић промахује кроз палмово лишће и благим лепришањем наводи сан на склопљене очи* (ib.). *Лудило за књижевну славу, одводило је у смешно и оне чија је слава била иначе осигурана у науци* (РСАНУ). *Песма је била мој немир спонтани и потајно ме одводила самоћи* (ib.).

7.2.2. Глаголи узроковања позитивне афективне реакције

7.2.2.1. Међу глаголе узроковања позитивне афективне реакције убрајамо следеће лексеме: (пф.) *живнути, задивити, обрадовати, одобровољити, омитити, орасположити, подигнути/подићи* (дух, расположење), *разведрити, развеселити, раздрагати, разнежити, разонодити, одобровољити, усрећити*; (импф.) *ведрити, задивљавати, милити, обезбрижавати, увесељавати*.

Опште значење глагола ове групе гласи [ИЗАЗ(И)ВАТИ ПРИЈАТНО ОСЕЋАЊЕ ИЛИ РАСПОЛОЖЕЊЕ]. Поменути процеси резултирају афективним стањима као што су дивљење, радост, ведрина, безбрижност, итд.

Примери: *Сваке друге године његова домаћица Полексија [га је] — нећу рећи изненадила, него — обрадовала дететом* (РСАНУ). *Ко зна колико би је раздрагало кад би јој то казао* (РМС). *Њу ништа није могло разонодити* (ib.). *То [га је] још већма удобровољило* (ib.). *Људи ... мисле да их је злато кад усрећити* (ib.).

Поведе с њим разговор о Паризу ... и зaдивљаваше предстојника својим памћењем (РСАНУ). Она тиха али стална, вечна мржња ... даје им снаге и мили им живот (РСАНУ). Дан је био ведар и сунчева светлост ведрила нам је дух (ib.). Ипак су спокојство и нека радост ведрили његово лице (ib.). Све је ово с једне стране храбрило и помало обезбрижавало Карађорђа (ib.).

Резултат узроковања не мора бити само реакција у строгом смислу те речи, већ може бити реч о шире схваћеном процесу који доводи до промене у погледу неке духовне особине као трајнијег стања човековог. Погледајмо, на пример, глагол *милостивити* у значењу „чинити милостивим, милосрдним“. Он се не односи на нечију реакцију већ на чињеницу да неко ко раније није био милосрдан под извесним утицајем постаје такав и да то ново стање траје неко време.

И у овој групи налазимо напоредно узрочно и егзистенцијално значење глагола, при чему прво захтева основни, активни и транзитивни облик глагола, док се друго исказује путем истог глагола у повратном облику, као на пример:

(1) а. *одобровољити* („учинити да неко постане добре воље“): *Били су имућни људи и шта све нису чинили да зета одобровоље, али све је било узалуд* (РМС).

б. *одобровољити се* („постати добре воље“): *Тако он увијек с почетка напада, режи, да се послџе уз ракију смири и одобровољи* (ib.).

(2) а. *орасположити* („учинити расположеним“): *Да бих је орасположио, покушах да се шалим* (ib.).

б. *орасположити се* („постати расположен“): *Дошла [је] с галамом баш кад смо се тако орасположили!* (ib.).

Интересантни су примери глагола чије је значење узроковања афективне реакције изведено. Тако глагол *подићи*, који се у примарном значењу односи на промену положаја, у секундарном има метафоричко значење „учинити живљим, бодријим, чилијим (о духу, расположењу)“: *Дјело је ... прорачунао да подигне дух* (РМС). Затим, глагол *разведрити*, који се у свом основном значењу „учинити ведрим“ односи на растеривање облака, у секундарном фигуративном значењу упућује на изазивање пријатног осећања или расположења: *Овако чаврљање с дјететом разведри човјека угодније неголи да чита најшaљивије новине* (РМС).

У наставку ћемо укратко представити остале глаголе ове групе које смо издвојили и груписали претрагом корпуса.

7.2.2.2. Глаголи са значењем [(у)ЧИНИТИ ДА НЕКО БУДЕ УЗБУЂЕН]: (пф.) *заголицати, подражити, потпалити, продрмати, узбудити, усхитити*; (импф.) *играти (нешто у некоме)*; (пф./импф.) *егзалтирати*.

Примери: *[Она] је могла жртвовати све јер је потпаљена од страсти срца* (РМС).

Глагол *продрмати* у фигуративном смислу може значити „изазвати снажан утисак, узбудити“: *Ипак је тај догађај продрмао душама Мркодочана* (РМС). *Она не само што жудно слуша музику, него се чак удубљује у оно што је играло и врело у њој самој* (РСАНУ). *[Музика] ... наша осећања егзалтира* (ib.).

Глагол *заголицати* може исказивати значење типа „изазвати узбуђење“, као у примеру: *Перу нешто заголица. Као живо нешто ... гурну га њојзи* (РСАНУ). Међутим, овај глагол се може односити на читав распон афективних реакција, као што су сажаљење (*Стева је говорио одушевљено: — Ми морамо у борбу! ... Морамо доказати да смо достојни потомци наших дедова ... Миту заголицаше ове речи, и сузе му од радости заблесташе у очима* (ib.)), одушевљење (*Окарина је хтио да ... заголица госпођу Аду љепотама ... заносних арија* (ib.)), радозналост или интересовање (*Отац га мало заголица чудима светског града* (ib.)) (в. такође глаголе узроковања афективне реакције са физичким аспектом).

7.2.2.3. Глаголи са значењем [(у)ЧИНИТИ ДА НЕКО БУДЕ МИРАН]: *оспокојити, смирити, умирити, упокојити*.

Примери: *Оспокојена том веићу ... могла [је] нешто и да спава* (РМС). *Мати је хтјела да га смири* (ib.). *Стаде [јој се] умиљавати ... Кад је мало умири, пољуби је у руку* (ib.). *Писма, затим нови знанци, упокојише ме некако те се ... опет снаћох* (ib.).

7.2.2.4. Глаголи са значењем [ИЗАЗВАТИ ТУГУ, САЖАЉЕЊЕ]: (пф.) *ганути, дирнути, разнежити, смекшати, смилостивити, тронути, умилостивити*; (импф.) *милостивити*.

Примери: *Нека сета разнежи га до суза* (РМС). *То људско, очинско сажаљење над погинулим куриром смекша Гојка и њему грунуше сузе* (ib.). *То је нека жртва за мртве да би их смилостивили* (ib.). *Хтио [бих] умилостивити бога молитвама* (ib.).

7.2.3. Глаголи узроковања негативне афективне реакције

7.2.3.1. Опште значење глагола ове групе гласи [ИЗАЗ(И)ВАТИ НЕПРИЈАТНО ОСЕЋАЊЕ ИЛИ РАСПОЛОЖЕЊЕ]. Поменуто значење нашли смо у основи значења следећих глагола: (пф.) *забринути, засолити, измучити, обесхрабрити, ожалостити, озловољити, окорети, омразити, омрзнати, онезадовољити, орањавити, отромбољити, отромити*,

повредити, позледити, потиштити, ражсалостити, растужити, сневеселити, снуждити, спарушити, умртвити, унесрећити; (импф.) жалостити, забрињавати, загорчавати, замрачивати, мучити, обезвољивати, обескуражити, обесхрабривати, огорчавати, одбијати, тиштати, (пф./импф.) индиспонирати.

Примери: Онај мали застој рускога оружја, јако је забринуо Кнеза Милоша (РСАНУ). Забрињавала ју је јако Мраовићева одсутност (ib.). И ово мени веома жалости душу и огорчава ми срце (ib.). Дао га разним мукама измучити (ib.). Шта ти све политика није кадра да учини од људи, да их ... отуђи и да их омрази (РМС). Обузе је ... горко кајање. Растужило је ово тихо јесење време (ib.). Догодило [се] нешто што је Хлапића одвећ ражсалостило (ib.). Некако ме пријатно [ова арија] сневесели (ib.). Снуждиле су ме дјевојке, које плаћају пиће непознатим младићима (ib.). Молио [је] да не унесреће двоје младих, родитељи ни да чују (ib.).

Глагол одбијати у значењу „не привлачити (изгледом, поступцима, општим стањем и сл.)“, нпр.: Не волим га, увијек ме одбијао својим лажним смијешком (РСАНУ). Ова површина филозофија, која ме одбијала и привлачила, чудно је спајала необавезност и велико познавање људи (ib.).

Глагол загорчавати, који се у свом примарном значењу односи на промену укуса, у секундарном значењу развија фигуративни смисао „чинити неподношљивим, унесрећивати“, нпр.: Ја вам загорчавам последње дане живота! (РСАНУ). Загорчавамо младост страхом од старијих, непрестаним радом за каријеру (ib.). Глагол огорчавати у значењу „изазивати огорчење, незадовољство, љутњу (код некога)“, нпр.: Некога борца због његовог поштења и слободоумности министар гони и непрестано огорчава. Овај борац као огорчен човек не може ... бити поштен борац! (РСАНУ). Већ сами наслови тих ђачких текстова дражили су га и огорчавали (ib.).

Глагол тиштати у значењу „изазивати бол, муку, тешкоће (физичке или душевне)“, нпр.: Тиштало га је под лажницом, у грлу му се дизала оштра љутина (РМС). Мисли те тиштале су га и мучиле сад слабије, сад јаче (ib.). Синоним - мучити, нпр.: Али га најпосле стане мучити и грести где не сме никоме да каже, те се почне губити и венути (РСАНУ). Њена толика лепота учини [је] ... срећнијом. И то не само зато што је њоме мушкарце залуђивала и мучила (ib.).

Глагол орањавити у фигуративном значењу „изазвати бол“ (И ову је орањавила туга за мртвим (РМС)).

Глагол обесхрабрити/обесхрабривати у значењу „(у)чинити да неко (из)губи храброст“, Хоћеш да избегнеш бој ... плачеш, кукаш, наричеш и обесхрабрујеш добре

старе борце (РСАНУ). Први неуспеси ... не треба да обесхрабре појединце, да тај посао сасвим напусте, да ствар још једанпут не опробају (ib.).

Други глаголи са префиксом ОБЕЗ-: *Ти критичари ... несигурношћу и произвољношћу својих судова ... дејствују на публику дезоријентационо, а на литературу обезвољујући, стварајући револт (ib.). Робеспјер се није дао обескуражити својим првим неуспјесима (ib.). Неправда и суровост људска додија нам и обеспокоји нашу душу (ib.).*

7.2.3.2. Глаголи са значењем [ЗЛОНАМЕРНО ИЗАЗ(И)ВАТИ]: (пф.) *испровоцирати, надражити, подбостити, подбунити, подражити;* (импф.) *заједати.*

Пример: *Ево се свађају ... а ми их подражимо брже (РМС).*

Глагол *испровоцирати* и његови синоними спадају у ову групу по значењу „злонамерно изазвати“. Поменуто значење има фокус на емоцију, као у примеру: *Ко је похлепан могу да га испровоцирам (РСАНУ).* Са друге стране, када је фокус исказа на ономе што неко чини као резултат изазване емоције, сам глагол има значење узроковања радње или догађаја, нпр.: *Било је нужно испровоцирати оружану борбу (ib.).*

7.2.3.3. Глаголи са значењем [ИЗАЗ(И)ВАТИ ЉУТИТО РАСПОЛОЖЕЊЕ]: (пф.) *набрусити, накострешити, наљутити, нарогушити, насекирати, насрдити, озловољити, подражити, прогневити, разгневити, расрдити, узљутити, разбеснети;* (импф.) *срдити.*

Примери: *Сатиричар је био озловољо делфијске свештенике својим подсмехом (РМС). Та га успомена озловољи (ib.).*

Фигуративно значење налазимо код глагола *накострешити, нарогушити*: *Прошлост је показала да плашење наших народа има обратан дејство. Оно само још више накострешу наше људе (РСАНУ).* Иначе, глагол *накострешити* примарно означава изазивање физиолошке реакције: *Дуел је нарогушио председника Марића (ib.).*

7.2.3.4. Глаголи са значењем [ИЗАЗ(И)ВАТИ КОД НЕКОГА ОСЕЋАЊЕ УЗНЕМИРНОСТИ]: (пф.) *изнервирати, обеспокојити, обеспокојити, онеспокојити, уздрмати, узмутити, узнемирити, унеспокојити, усковитлати, ускомешати, успалити, затровати;* (импф.) *нарушавати, нервирати, копкати, обеспокојавати.*

Примери: *Зашто си дошао да нам узнемириш свадбе? (РМС) Он ме увек нервира (РСАНУ). Ово писмо га је онеспокојило и узбудило (ib.). Било је то ... и раздобље неколико криза које су већ забринуте човечанство унеспокојиле још више (РМС). Илијина смрт уздрма читав град (ib.).*

Фигуративна значења: *Вест о томе убиству ускомешала је сељаке* (РМС). *Вихор огорчења и бола све је испретурао и усковитлао у Гвоздену* (ib.). *Душу ... ми [жена] узмутити хтеде* (ib.). *Опогани ми наду и љубав изопачи* (ib.). *Највише је копкала сумња: да ли он мари за њу* (РСАНУ).

7.2.3.5. Глаголи са значењем [ИЗАЗ(И)ВАТИ СТИД, СРАМОТУ]: (пф.) *засрамити, застидети, компромитовати, обрукати, окаљати, опоганити, осрамотити, посрамити, постидети*; (импф.) *застиђивати*.

Примери: *Блаженка ... засрамила их је и нагнала у биег* (РСАНУ). *Ви сте мене с првим вашим писмом застидили, зактевајући од мене оно што ја нисам могао испунити* (ib.). *Ви сте ... обруkali официрски кор, чији је углед иначе пољубан* (ib.). *Окаља ме, осрамоти ме, мене, жену часну и непорочну* (ib.). *Пружила је кокетно руку ... да је пољуби: Но, господине ... ваљда ме нећете осрамотити* (ib.). *[Жене] умеју ... да дочекају противника плотуном из пушака и да постиде поколебане редове* (РМС).

7.2.3.6. Глаголи са општим значењем [ИЗАЗ(И)ВАТИ СТРАХ, ПАНИКУ, (У)ЧИНИТИ ДА СЕ НЕКО БОЈИ]: (пф.) *заплашити, наплашити, поплашити, препасти, престрашити, скаменити (од страха), ужаснути, уплашити, успаничити*; (импф.) *плашити*.

Примери: *Родитељи својим претњама толико наплаше дете, да оно после неуспеха тражи спаса у некој непромишљености* (РСАНУ). *Колико прекјуче све нас је успаничила вест да нема гаса* (РМС). *Плаше ме ове лепоте јануарске, јер се бојим да их у априлу и мају не искијамо* (ib.).

Будући да указује и на страх и на запрепашћење (тј. јако изненађење), глагол *ужаснути* представља гранични случај између скупина глагола који се односе на изазивање поменутих реакција: *Призор који су пружале здробљене каросерије аутомобила и кржаве жртве у њима ужаснуо је све чланове комисије* (ib.).

7.2.3.7. Глаголи са општим значењем [ИЗАЗ(И)ВАТИ ЈАКО ИЗЕНАЂЕЊЕ]: (пф.) *згранути, пренерозити, шокирати*, (импф.) *изненађивати, запрепашићивати*; (пф./импф.) *фрапирати*.

Резултат узроковања остварује се тако што се изненада изазове снажан утисак или јако осећање. У анализи узрочног процеса овај параметар се означава као начин узроковања.

Примери: *Промена коју јој опазих на лицу пренерази ме* (РМС). *Та беспринципијелност фрапирала је ... масе нашег партијског чланства* (ib.). *Моја [је] уредничка филозофија да људе у првом реду забављам, да их понекад шокирам* (ib.).

7.2.3.8. Глаголи са значењем [ИЗАЗ(И)ВАТИ ЛУДИЛО, БЕЗУМЉЕ, ДОВЕСТИ/ДОВОДИТИ ДО СТАЊА ЛУДИЛА]: (пф.) *заблесавити, залудити, избеzumити, излудити, поблесавити, побудалити, слудити*, (импф.) *залуђивати, избеzumљивати, излуђивати, обезумљивати*.

У описним терминима, њихово значење би гласило: „(у)чинити да неко (из)губи способност нормалног расуђивања, понашања“.

Примери: *Та сумњива жена за коју је веровао да је једна од многих ... „госпоцки“ одевених да заблесаве сеоске газде и женскароше (РСАНУ). Једна луда залуди стотине (ib.). Бриге и потребе су веће него икад, али га за чудо не избеzumљују као до сада (РСАНУ). Није он луд, други га излуђују (РСАНУ). Он доводи савјетнике у лудило, и судије обезумљује (ib.). Луд је и онако, немој га ти још већма залуђивати (ib.). Изненадни страх избеzumио [је] несрећне родитеље (ib.). Вино и мудрога побудали (РМС). Да ли му баш тако [сви праштају] што их нечим опсени и слуди? (ib.).*

Глагол *залуђивати* са додатним семантичким спецификацијама: у значењу „завести“, нпр.: *Шта је то ... на њој што залуђује мушкарце (РСАНУ)*; у значењу „заводити на погрешан пут, обмањивати“, нпр.: *Не би [му] ништа шкодило да је мало озбиљнији и да не залуђује тако и женске а и самог себе (ib.).*

7.2.3.9. Глаголи са значењем [ИЗАЗИВАТИ ЗАМОР (ФИЗИЧКИ ИЛИ ДУШЕВНИ, ЧИНИТИ УМОРНИМ)]: (пф.) *заморити, измождити, изнурити, искилавити, обнемоћи, онемоћати, отромити, сатрти, сморити*; (импф.) *замарати, изнуравати, морити*.

Описно значење ових глагола може се дефинисати на следећи начин: „довести/доводити до малаксалости, до стања у ком је смањена способност рада, кретања и сл.“ Сродно значење гласи: „засићавати једноличношћу, постајати досадан, несносан“.

Примери: *Духовни рад ... само још горе замара место да помогне одмарању (РСАНУ). Ништа [бициклисту] не може тако да изнури као лагано марширање и гурање точка (ib.). Глад га онемоћао (ib.). Умарало ју је његово љепорјечје, отромило њезину пажљивост (РМС). Нити десну он одмара руку што му ју је сморило сјециво (ib.).*

7.2.4. Глаголи узроковања афективне реакције са физичким аспектом

Анализом грађе уочили смо два типа глагола који реализују поменуто значење: семантички непотпуне глаголе, који ово значење реализују у склопу глаголског израза, и лексичке глаголе, чије лексичко значење описује узрочни процес у целости, те обухвата и узрок и резултат.

7.2.4.1. Семантички непотпуни глаголи у значењу узроковања афективне реакције са физичким аспектом

Опште значење [ИЗАЗВАТИ ПРИЈАТАН ИЛИ НЕПРИЈАТАН ОСЕЋАЈ СА ФИЗИЧКОМ РЕАКЦИЈОМ (СМЕХ, ПЛАЧ)] остварује се на фразеолошком нивоу, у споју једног од типичних глагола узроковања опште семантике са допунама у облику предлошко-падежних конструкција (обично /N1[асс] + у/на + N2[асс]/) којима се исказује резултат узроковања. Изрази типа *натерати сузе на очи* спецификују тип афективне реакције (сузе), као и проминентни део тела који се активира при датој реакцији.

Глагол *нагнати*, *нагонити* у изразима *нагнати сузе/сан на очи*, *нагнати крв/ватру у главу*, *нагнати страх у срце*, реализује се у следећим примерима: *Сава се ... тресе од велика смеха, који му често нагна и сузе на очи (РСАНУ). Узе једну свеску романа „Лов на милионе”, мислећи да ће јој читање нагнати сан на очи (ib.). И опет онај чудновати поглед, који му нагна крв у главу (ib.). Нагонило их је у очај сазнање, да сам ја побједник (ib.). Смрт престаје бити онај тајанствени и опаки непријатељ, који нагони страх у срце и ствара од људи дрхтавице и кукавице (ib.). Од пробуђене наде на могућност бјекства, срце му стаде луђачки бурно ударати нагонећи му ватру у главу (ib.).*

Глагол *навести*, *наводити* у изразу *навести на смех/на плач*, нпр.: *Устезао сам се да откријем шта ме је навело на смех (КССЈ). Тако ми, планинци! –весело довикивао [Ђунисије] и на кикот наводио сватове згодним пошалицама (РСАНУ).*

Глаголи *натерати*, *натеривати* и *терати* у изразима *натерати сузе на очи*, *натерати руменило у лице*, *терати на смех/на плач*, нпр.: *Ове су молитве тако красне и високе да скупљенима сузе на очи натјерају и онда кад су са свијем збуњени и забринуте гледајући милога болника (РСАНУ). Говорио је радо двосмислице, које су и либералнијим госпођама знале натјерати руменило у лице (ib.). Та охола жена ... му је својим презиром често натеривала румен у образе (ib.). Какав си ти човјек кад ти оваква пањкања не тјерају руменило јарости на волујско чело! (ib.)*

Глагол *истерати*, *истеривати* у изразу *истеривати сузе на очи*, нпр.: *Тада се ... сјети ... оца. С топлим и болним осјећањем које му ... на очи сузе истјериваше (РСАНУ).*

Глагол *намамити* (сан, смешак): *Неко му причао да се сан најлакше намами кад се броји (РСАНУ). Намамише смијешак на [њезино] ... лице оквашено сузама (ib.).*

Глагол *измамити* у изразима типа *измамити сузе/смех/осмех*, нпр.: *Њено држање, њен вапај за Црном Гором коју зове мајком и њен достојанствени смисао за црни хумор, измамили су на стотине осмеха и уздаха, па и понеку сузу (КССЈ). Испуњена*

сам срећом и позитивном енергијом када успем да својим луткама измамим осмех на лицу и радост у срцу хендикепиране и инвалидне деце (ib.).

Глагол навлачити у следећим изразима: Сузе мајчине су ми навлачиле тугу (РСАНУ). То једнолично лутање навлачило му је дријем на очи (ib.).

7.2.4.2. Лексички глаголи узроковања афективне реакције са физичким аспектом

Глаголи са значењем [ИЗАЗВАТИ ПРИЈАТАН ИЛИ НЕПРИЈАТАН ОСЕЋАЈ СА ФИЗИЧКОМ РЕАКЦИЈОМ (СМЕХ, ПЛАЧ, РУМЕНИЛО)] су следећи: (пф.) зајапурити, заплакати, насмејати, овлажити (око, очи), орумени; (импф.) засмејавати, јапурити, насмејавати, студенити (од језе, ужаса).

За разлику од претходне подгрупе, овде су издвојени прости глаголи који преносе опште значење дате групе на нивоу лексичког значења. Ако је у претходној подгрупи опште значење имало реализацију на фразеолошком нивоу, у овој подгрупи значење се реализује на нивоу речи. Тако, на пример, значење „чинити да се неко смеје“ језички се може реализовати као: 1) наводити некога на смех и 2) засмејавати (некога).

Начин узроковања: шaljивим, веселим, смешним речима, поступцима и сл.

Примери: Приказивач и ту нађе да насмеје сватове (РСАНУ). Али држим да сам ... доста учинио да насмејем публику када сам је ... подсетио на неке ваше стихове (ib.). Он [Сремац] ... се у животу тако слатко смејао и ... засмејавао цео један народ (ib.). И док је они насмејавају нашим лакрдијама ... она се тихо ... смеје (ib.). (ib.). Само крв из славујева срца може орумени срце ружино (РМС). На њеном воштаном лицу, које ни мраз није могао да орумени, било је нечег престрављеног (ib.). Ђаво је ... искушава својим слатким шапатима, који ... је увијек изновице зајапуре чезнутљиво сатканим сликама (ib.). Глагол овлажити (око, очи): Тај тренутак овлажи многе очи (РСАНУ). Племените сузе овлажише му очи (ib.).

7.2.5. Глаголи узроковања афективне реакције с менталним аспектом

Глаголи који припадају овој групи су следећи: (пф.) догадити (се), заглупити, затупити, зачудити, згадити, огадити, опаметити, оплемени, оразумити, поколебати (се), удивити (се), умудрити, уозбиљити, уразумити; (импф.) гадити, запањивати, зачуђавати, импоновати, импресионирати, ломити, огађивати, оглупљивати, чудити.

Резултат узроковања код глагола ове групе може представљати реакције попут гађења, одвратности; сумње, несигурности; колебљивости, неодлучности; дивљења, чуђења, поштовања; разумности, мудрости; глупости, незнања, и др.

Примери: *Одгурнуо је тањир као да му догадило* (РСАНУ). *Догади ми се, па не мога више да га трпим* (ib.). *Немци су поколебани услед јучерашњег нашег налета, али се боре* (РМС). *Његово тајанствено причање удиви браћу* (ib.). *А сада ме доми та доброта твоја* (РСАНУ). *Али тај млади човек ма да јој се прост и чедан чињаше, јако јој је импоновао* (ib.). *Упознали [смо] много штошта што се гради у Југославији. То нас је импресионирао* (ib.). *Рат [га] нимало није опаметио* (ib.). *Обрадоваше се сви козаци што их старац тако оразуми* (ib.). *Невоља је највећи учитељ, те тако мука и невоља умудре овог јадног човека* (РМС). *Немој тако, Гино кћери! ... трудила се старица да је уразуми* (ib.). *Овакви послови човека заглупе* (РСАНУ).

Каузативна алтернација се такође одвија у знаку опозиције између прелазног и повратног облика глагола као носиоца узрочног, односно неузрочног значења. Тако, на пример, глагол *зачудити* (некога, нешто или без допуне) има значење „изазвати чуђење“; док се његов повратни облик – *зачудити се* – користи у значењу „бити обузет чуђењем“. Пример: *Дошао је да зачуди, па се сам зачудио* (РСАНУ).

Глагол *побудити* учествује у овом домену у лексемским спојевима са следећим именицама: (интерес, веру, занимање, сумњу, респект, пажњу, позорност, савест, завист, страх, радозналост). Примери: *Да зашите од њега кључеве [од цркве], побудило би сумњу* (РМС). *Сјећање на мртвог не побуди никакву бол* (ib.).

7.2.6. Глаголи узроковања физиолошке реакције

Глаголи са општим значењем [ДЕЛУЈУЋИ НА НЕКО ЧУЛО (ОБИЧНО МИРИСА, УКУСА) ИЛИ ОРГАН ИЗАЗВАТИ ПРИЈАТАН ИЛИ НЕПРИЈАТАН ОСЕЋАЈ, ИЗАЗВАТИ СЕНЗИТИВНУ РЕАКЦИЈУ НЕКОГ ОРГАНА ИЛИ ТКИВА]: (пф.) *заголицати, загрцнути, заигличати, запећи, згурити, ижуљати, искрастати, искрварити, испегати, испличити, испришити, истругати, надражити, надувати, нажарити, нажмарити, назнојати, наквргати, накомрешити, напињати, напришити, опалити, опећи, опржити, подражити, пожећи, притући, пробости, проголицати;* (импф.) *грести (грло), гурити, дражити, дрмати (грозница), жуљити, заголицавати, загрцавати, затварати, изједњивати, изнојавати, искраставити, јежити, клати (сврбети), мравињати, набијати (жуљеве), надраживати, најјживати, пегавити, резати, сврабити, трести (грозница), шкакљати.*

Резултат узроковања код ових глагола представља реакцију организма на неки спољашњи стимулус, као што је то голицање, свраб, знојење и др.

Примери: *Корен с почетка слади, а доцније гребе и штина (РСАНУ). Јела, која су јако зачињена, много драже желудац (ib.). Сваке га године по три Мјесеца дрма грозница (ib.). Они га [дете] ... прстом заголицају испод гуше (ib.). Како ућох у нову собу, тако ме заплусну и управо заузлича по очима јарка свјетлост (ib.). Љут зној запече га око очију (ib.). Прашина му је насула и наприштила трахоматично око, које се воловски избуљило (ib.). Попио сам чашу сурутке, па ме је жестоко истругало (ib.) Тешко мени, ако ме ко пријави учитељу, нажариће ми кожу (ib.). Забулила [се] ... да јој ветар или сунце лице не опали (РМС). Опекло ме сунце (ib.). Пожегао нас слан лосос (ib.). Непријатна влага прожимала цио околии, а све то студенији вјетар јежио му тијело (РСАНУ). Кроз путнике већ мравињају жмарци доласка (ib.). Пре свега [отров биљке царевац] надражује и проузрокује запаљење у стомаку и цревима Хихот ... непрестано врви и свраби (РМС). По лицу га је шкакљала њезина коса (ib.). Мирис храстова лишћа ... шкакљао их је у носу (ib.). Радојицу тај час спаде нека језа и узе га трести грозница (ib.). Он је толико патничког осјећаја улио у ове исповијести, те му је глас био тих и једва чујан, и тако се чинило као да га загрцавају сузе (ib.). Хладна вода затвара човека (РСАНУ). Тврда клупа жуљи ме (ib.). Терапија у бањи изнојава тело болесника (ib.). Обичним простим готовљењем не скида се с варива љуска, а та је тврђа него она на жити, те многи најјачи желудац напиње и распиње (ib.). Макни се од њега, оћеш да га искрасташ (ib.). Ова маст испришти кожу (ib.). Мајору није било право ... па је дуго кострешо бркове и кривио уста (ib.).*

Неопходност да се свака класификација лексике, а самим тим и ова, узима условно и уз пуно уважавање *расплинутости граница* међу категоријама, семантичким и другим (енгл. *fuziness*), нарочито је упадљива када нека реч, на значењском плану, представља гранични случај између две семантичке скупине. Тако, на пример, глагол *заголицати* својим значењем „делујући на неко чуло (обично мириса, укуса) или орган изазвати пријатан или непријатан осећај, надражити“, првим делом дефиниције упућује на групу глагола узроковања физиолошке реакције, док се остатак дефиниције приближава значењу прве групе, који је доста упоштен и неутралан, упућујући на сам чин изазивања неког осећаја. Пример: *Заголица [га] мирис од печене гуске* (ib.).

Фигуративно значење остварује се глаголима који се примарно реализују у домену физичке манипулације, попут следећих: *Бол га прободе испод најдоњег ребра* (РМС). *Обузе [га] грозничава дрхтавица, те осјети да га пали и реже у прсима* (ib.).

Са друге стране, поменуто значење може се реализовати и путем глагола којима је то значење секундарно, али није фигуративно, као код глагола *терати* у изразима *терати на знојење/на повраћање/на мокрење* и глагола *гонити* у примеру *Дим гони на кашаљ* (РСАНУ).

8. ГЛАГОЛИ УЗРОКОВАЊА ИНТЕЛЕКТУАЛНИХ РАДЊИ

8.1. Опште карактеристике

8.1.1. У оквиру узрочних процеса који се односе на деловање на човека у различитим аспектима његове егзистенције размотрићемо и узроковање у домену интелектуалних радњи. Појам „интелектуалних радњи“ супротстављен је појму физичке радње; у овом раду је схваћен у широком смислу, те обухвата типичне когнитивне процесе као што су мишљење, веровање, разумевање, сећање, заборављање и др. Интелектуалне радње као потенцијални резултат узрочног процеса припадају општој категорији *когнитивности*, која, уз *активност* (деловање) и *афективност*, представља један од главних видова хуманитета.

8.1.2. **Ситуативни оквир глагола узроковања интелектуалних радњи.** Глаголи узроковања интелектуалних радњи првенствено се односе на узрочне процесе у сфери покретања процеса мишљења или промене у сфери веровања или ставова које заузима неко лице. У складу са тим, глаголи ове класе исказују опште значење [(у)ЧИНИТИ ДА НЕКО (ПО)МИСЛИ НЕШТО/ДА (ПО)ВЕРУЈЕ У НЕШТО]. Међутим, у ову класу сврставамо и глаголе који се односе на узроковање у домену сродних виших менталних операција, као што су присећање, заборављање и сл. Процес узроковања интелектуалне делатности одвија се према механизму стимулуса и реакције, као и код узроковања афективне реакције. Главна разлика је, дакле, у квалитету резултата, који се остварује у домену интелекта, менталности или афективности, сентимента.

<i>Тип процеса</i>	узроковање интелектуалне делатности
<i>Опште значење</i>	С: [(у)ЧИНИТИ ДА НЕКО (ПО)МИСЛИ НЕШТО/ДА (ПО)ВЕРУЈЕ У НЕШТО/ДА СЕ СЕТИ НЕЧЕГА]
<i>Узрочник – стимулус</i>	лице; (аниматан +) ситуација/догађај, апстрактни ентитет (аниматан –)
<i>Доживљавач</i>	лице; (аниматан +)
<i>Тип релације између учесника</i>	стимулус – реакција
<i>Резултат</i>	интелектуална радња; сећање; заборављање
<i>Пример</i>	<i>Ово нас <u>наводи на размишљање</u> (РСАНУ).</i>

Табела 32. *Ситуативни оквир глагола узроковања интелектуалних радњи у српском језику*

8.2. Семантичка класификација глагола узроковања интелектуалних радњи

Пре него што приступимо семантичкој анализи глагола интелектуалних радњи, треба да направимо једну важну напомену. При избору глагола и њиховој обради инсистирали смо на транспарентности узрочне компоненте. Тако смо, на пример, издвајали примере који јасно илуструју не процес сећања по себи, него узрочни процес чији резултат представља сећање или успомена.

8.2.1. Глаголи узроковања мишљења

Будући да се у овом домену опажа недостатак лексички пуних глагола, било би целисходније говорити о глаголским изразима путем којих се кодирају узрочни процеси у сфери мишљења. Анализом грађе утврдили смо да у реализацији општег значења [(у)чинити да НЕКО (ПО)МИСЛИ НЕШТО] доминира употреба глаголских израза. На примеру израза *навести (некога) на размишљање* приказаћемо њихову структуру. Глаголски изрази овог типа имају два главна дела: семантички непотпун глагол узроковања, попут *навести*, који кодира компоненту узроковања, праћен директним објектом у пацијентивној улози (*некога*), и његову допуну у облику предлошко-падежне конструкције (нпр. /*на* + *Насс*/ – *на размишљање*), којом се кодира резултат узроковања. Када се глагол узроковања попут *навести* употребљава са допуном у облику презента с везником *да* (нпр. *навести некога да схвати нешто*), тада говоримо о контекстуалној употреби глагола у реализацији значења узроковања интелектуалних радњи.

Као илустрацију ових тврдњи наводимо примере употребе глагола *нагонити*, *наводити*, *наметнути*, *натурити* у општем значењу [(у)чинити да НЕКО (ПО)МИСЛИ НЕШТО]: *Ово нас наводи на размишљање (РСАНУ). Можда, између осталог, може да нас наведе да схватимо да зло постоји (ib.). Навели су ме да закључим да је бављење уметношћу најиндивидуалнији могући духовни напор (КССЈ). Први час, који се опет чита у мраку као шестина псалама, нагони Хршићанина да се замисли (РСАНУ). Навело ме је на ту мисао ваше понекад тајинствено држање (ib.). То му је наметнуло мисао да је поступак учињен из самилости (ib.)*

Осим мишљења, издвојени примери сведоче и о покретању процеса као што су разумевање, закључивање, као и формирање једне конкретне мисли о некоме или нечему. Примери у којима функцију допуне глагола врше глаголске именице (нпр. *размишљање*) имплицирају активно трајање резултирајућег процеса – било да се о њему реферише као извршеном или потенцијалном. С друге стране, именичке допуне

типа *мисао* стављају фокус на крајњи резултат, изостављајући концептуализацију менталног процеса који му претходи: *То ме нагони на мисао да све оставим* (ib.)

Флексибилност конструкције *навести некога на нешто* очитује се на примеру њене безличне употребе, која није дозвољена у изразима типа *навести некога да схвати/закључи нешто* и сл. Пример: *Вуков преглед урбаног фонда Србије у годинама после устанка може да наведе на размишљање о континуитету у два смера* (КССЈ).

Сродно значење [(у)чинити да се нешто појави у свести], односно „представити нешто у својим мислима или машти“ налазимо код следећих глагола: (пф.) *дочарати, представити*; (импф.) *дочаравати, дозивати (пред очи, у памет), изазивати, замислити*.

Примери: *Путем ... изазивао сам у себи слику човека који је у своје време био чувен* (РСАНУ). *Дете ту изазва у својој глави живу слику тога догађаја* (ib.). *Нема тих реченица, које би могле изазвати предоцбу оне ... накинђурености* (ib.). *Добрим и правилним језиком [преводилац треба] да изазове исте мисли, слике, расположења и осећања које изазива оригинал* (ib.). *Зацијело и он дочарава сада оне незаборавне тренутке* (ib.). *И нехотице дочаравате у машти женско источно божанство љубави* (ib.). *Ту топлину ја дочаравам себи и тако се ја успављујем* (ib.).

Примери из грађе показују да је овде реч о процесима стварања менталних представа, који представљају резултат размишљања, маштања или присећања. Такође, изазване менталне слике могу имати и афективну компоненту, нарочито када је реч о оживљавању неког догађаја из ранијег искуства. Међутим, ове случајеве треба разликовати од ситуација у којима је процес сећања примаран, о којима говоримо у наставку.

8.2.2. Глаголи узроковања (при)сећања

У реализацији процеса сећања, наводимо следеће глаголске изразе: *изазвати (успомену, сећање), навести (на нешто) и дозивати (пред очи, у памет)*.

Примери: *Мула Ибрахим Куха изазва ... сећање на Анику* (РСАНУ). *Осјећај ... да стотине очију гледају њезине голе руке и врат ... изазове цио низ успомена* (ib.). *Април ме увек наведе да изнова проживим сећање на смрт* (КССЈ). *Боље речено, био сам наведен да се сећам онога што сам, и не знајући, доживео у Софији* (ib.). *Фосили их наведоше на сањарење, одељење шкољака им би досадно* (ib.). *Наташа је опажала, да је Пјер . . . збуњен . . . особито . . . кад се бојао, да је у разговору не би што навело на тешке успомене* (РСАНУ). *Поче дозивати у памет најжалостније часове свога живота* (ib.). *И дуго растављени другови дозиваху ... у памет сретне дане* (ib.).

[Пруст] ... почиње свој роман-реку када је једног тренутка окусио мале мадлене и тиме изазвао читаву плимину успомена (КССЈ).

Као што наведени примери показују, о процесу изазивања успомена реферишу глаголски изрази са семантички непотпуним глаголима узроковања, као што је случај и код глагола узроковања у сфери мишљења.

Од лексичких глагола у овом значењу, поменућемо као типичан глагол *опоменути*: Све [га] опомену на онај лепи живот (РМС). Обилнија [би га] капљица загорскога вина опоменула на ствари што их је некада читао и проучавао (ib.).

8.2.3. Остали глаголи узроковања интелектуалних радњи

Значење [учинити да НЕКО ЗАПАМТИ НЕШТО] реализују глаголи попут *научити*, *усадити*, нпр.: *Лудаку је требало усадити у свест идеју о убиству* (РМС).

Супротно значење – [учинити да НЕКО ЗАБОРАВИ НЕШТО] исказују глаголи типа *одучити*, нпр.: *Покушавали су да га одуче од те навике* (РМС). *Дјецу ваља зарана одучити сваког страха* (ib.).

Процес заборављања, изазван својом вољом или спољним фактором, може носити негативну конотацију која се односи на садржај који подлеже том процесу. Обично су то неке негативне мисли, тешки проблеми или изразито негативна афективна стања (мука, очај и сл.), па чак и негативне људске особине. У складу са тим, ово специфично значење дефинисали смо као [ОСЛОБОДИТИ СЕ НЕЧЕГ НЕПРИЈАТНОГ ИЗ САДРЖАЈА СВЕСТИ]. Реализацију овог значења налазимо као секундарно значење глагола присилног удаљавања: (пф.) *изагнати*, *одагнати*, *отерати*, *прогнати*; (импф.) *гонити*.

Примери: *Пролеће ... уселило му се у душу, те је из ње изагнало све успомене* (РСАНУ). *Мора изагнат из главе и све оне лијепе успомене из њихова друговања* (ib.). *Ожалошћена и покајана љубав има из нашег срца изагнати себичност* (ib.). *Није се трудила да те мисли одагна од себе* (ib.). *Ти мораш доћи да одагнаш ово мрачно очајање* (ib.). *Да би одагнао зле мисли које га обузимају, Ибро Сикирица великим, тешким чекићем, укива главате ексеру у кундуре* (ib.). *Стресе главом као да жели отјерати неугодну мисао* (РМС). *Прогнај те своје мрачне мисли* (ib.). *Она је гонила то лице [из свог сећања], али га не могаоше одагнати* (РСАНУ). *Имаш ли цуру? ... Цура гони све бриге ... гдје год је убодеш прсне смијех* (ib.).

V. МЕЂУЈЕЗИЧКЕ ПАРАЛЕЛЕ И ВАРИЈАЦИЈЕ КОД ГЛАГОЛА УЗРОКОВАЊА У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

1. Међујезичке паралеле у семантичкој и аргументској структури

1.1. Увод

Након аналитичког дела посвећеног семантичкој класификацији глагола узроковања у енглеском и српском језику прелазимо на синтезу ова два лексичка подсистема. У складу са тим, као главне задатке овог дела рада видимо упоређивање семантичке категорије узроковања, као и аргументске реализације у оквиру глаголске лексике енглеског и српског језика.

Упоређивање семантичке категорије узроковања подразумева, пре свега, поређење узрочних процеса и њихових ситуативних оквира (семантичких улога, начина и резултата узроковања). Са друге стране, поређење аргументске реализације односи се на поређење аргументске структуре типичних реализација код сваке од утврђених класа глагола (синтаксичких конструкција и природе обавезних учесника).

У поређењу узрочних процеса и аргументске структуре глагола узроковања руководили смо се следећим питањима: Колики је степен сличности у семантичкој структури? Ако постоје размимоилажења, како се она манифестују? Да ли истоветност садржаја прати и истоветност форме у посматраним језицима? Да ли разлике у аргументској структури датих језика имају семантичке импликације?

1.2. Семантичке класе глагола узроковања у реализацији типова узрочних процеса

Као што смо раније навели, семантичка класификација глагола у овом раду изведена је према компоненти резултата узроковања. Према задатом критеријуму утврдили смо осам класа глагола узроковања, које имају своју реализацију у оба посматрана језика – енглеском и српском. Свака класа глагола представља језичку реализацију одговарајућег типа узрочног процеса.¹

Корелацију између семантичких класа глагола у домену узроковања и типова узрочних процеса представљамо на следећи начин (табела 33):

¹ Овај семантички параметар означен је као *тип процеса* у табеларним приказима ситуативног оквира датим за сваку класу глагола.

Класа глагола	Тип узрочног процеса
Глаголи промене стања	узроковање промене стања или својства
Глаголи стварања и уништавања	стварање и уништавање
Глаголи именованја	именовање или карактеризација
Глаголи узроковања кретања	узроковање кретања
Глаголи узроковања догађаја	узроковање догађаја, појаве
Глаголи узроковања радње	узроковање радње
Глаголи узроковања афективне реакције	узроковање афективне реакције
Глаголи узроковања интелектуалних радњи	узроковање интелектуалних радњи

Табела 33. Семантичке класе глагола као лексички израз узрочних процеса

Утврђен је паралелизам између енглеског и српског језика у погледу лексикализације домена узроковања²: поменуте класе глагола имају своју реализацију и подједнако су заступљене у оба посматрана језика.

1.2.1. **Општа значења глаголских класа.** Свака на овај начин установљена класа глагола има своје опште значење. Оно се налази у основи семантичке структуре свих глагола који припадају датој класи. Све варијације и модификације које се могу наћи међу семантичким групама глагола једне класе не доводе у питање семантичку окосницу која је дата у формули општег значења. Уз ово, из чињенице да постоји паралелизам између утврђених класа глагола у енглеском и српском језику произилази и логична импликација о постојању паралелизма између њихових општих значења.

Класа глагола	Општа значења класа глагола у енглеском језику	Општа значења класа глагола у српском језику
I	[CAUSE SB/STH TO BECOME STH]	[(У)ЧИНИТИ ДА НЕКО/НЕШТО ПОСТАНЕ НЕШТО]
II	[CAUSE SB/STH TO EXIST/CEASE TO EXIST]	[(У)ЧИНИТИ ДА НЕКО/НЕШТО ПОСТОЈИ/ПРЕСТАНЕ ДА ПОСТОЈИ]
III	[NAME SB/STH AS STH]	[ПРОГЛАСИТИ НЕКОГА ЗА НЕШТО]
IV	[CAUSE SB/STH TO MOVE]	[(У)ЧИНИТИ ДА СЕ НЕКО/НЕШТО КРЕЋЕ]

² У контексту теорије семантичких локализација, сличну тезу развија П. Пипер (2001), који износи претпоставку да „поједине граматичке и семантичке категорије српског, или било ког другог словенског језика, нису структуриране и не функционишу на толико различите начине како би се често могло закључити према појмовно-терминолошким апаратима њихових описа, те да се може постулирати постојање извесног општијег принципа са когнитивном основом који се на мање или више сличан начин реализује у више граматичких и семантичких категорија, обједињујући их у граматички и, шире, семантички комплекс (Пипер 2001: 38–39). Он је тај принцип терминолошки одредио као принцип наткатегоријалне локализације. За нас је овде битна идеја наткатегоријалног значења. Она је врло блиска нашој полазној тези о устројености семантичке категорије узроковања, која се у свим кључним елементима поклапа у оба посматрана језика – енглеском и српском.

V	[CAUSE STH TO HAPPEN (TO SB)]	[(У)ЧИНИТИ ДА СЕ (НЕКОМЕ) НЕШТО ДЕСИ]
VI	[CAUSE SB TO DO STH]	[(У)ЧИНИТИ ДА НЕКО УРАДИ НЕШТО]
VII	[CAUSE SB TO FEEL STH]	[(У)ЧИНИТИ ДА НЕКО ОСЕЋА НЕШТО]
VIII	[CAUSE SB TO THINK STH]	[(У)ЧИНИТИ ДА НЕКО (ПО)МИСЛИ НЕШТО]

Табела 34. *Општа значења класа глагола у енглеском и српском језику*

1.3. Аргументска реализација глагола узроковања у енглеском и српском језику

У одељку о аргументској реализацији биће показано како семантичке улоге нису конзистентне међу свим утврђеним класама глагола. Прво ћемо посматрати реализацију улоге узрочника, затим пацијенса, односно извршиоца у аргументској структури типичној за сваку класу глагола узроковања у испитиваним језицима. Затим ћемо извршити поређење аргументских структура типичних за сваку класу глагола узроковања у оба испитивана језика.

1.3.1. Семантичке улоге

1.3.1.1. Узрочник

Узрочник у виду лица представља агенс. Прототипични агенс, према Шлезингеру, заузима субјекатску позицију у реченици, и представља „ентитет који је у покрету, који изазива активност и контролише је; он има одлике ПРОМЕНЕ, УЗРОКА И КОНТРОЛЕ“ (Schlesinger 1995: 31)³.

Класа глагола (Е и С)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
УЗРОЧНИК (CAUSER)								
(аниматан +)								
Лице	+	+	+	+	+	+	+	+
институција/организација					+	+		
(аниматан –)								
Инструмент	+							
природна сила	+	+		+	+			
ситуација/догађај/околности	+	+			+	+	+	+
апстрактни ентитет					+	+	+	+

Табела 35. *Семантичка улога УЗРОЧНИКА у аргументској структури глагола узроковања*

³ “The subject in each of these sentences refers to an entity that is in motion, causes the activity and controls it; it has the features CHANGE, CAUSE, and CONTROL” (Schlesinger 1995: 31).

Говорећи о врстама узрочника и њиховим импликацијама везаним за аргументску структуру, Б. Левин и М. Рапапорт-Ховав истичу да је профилисање узрочника резултат процеса *метонимије*⁴. Узрочник је по правилу учесник узрокујућег догађаја. Овај учесник се може посматрати као оно што представља читав узрокујући догађај путем процеса метонимије. Као резултат метонимијског процеса узрочници могу бити агенси, инструменти или природне силе (нпр. *Дечак/Камен/Земљотрес је разбио прозор*) (в. Levin–Rapaport-Hovav 1995: 84).

Врсту узрочника која спада у аниматну категорију коју треба разграничити од категорије лица означили смо као „институција или организација“. Помињали смо да је у питању друштвено тело састављено од појединаца, али концептуализовано као хомогени ентитет. Његов „људски састав“ представља фактор који га сврстава у категорију аниматног. За поменути врсту узрочника користи се и термин *human-like* (Gilquin 2010: 113).

Инструмент⁵ може вршити улогу узрочника само у оквиру класе глагола узроковања промене стања. Било би очекивано да се значење средства исказује инструменталом. На пример: *Tom broke the window with a stone*. У овој реченици узрочник је прототипични агенс – лице, док се средство којим лице реализује радњу формализује путем израза с предлогом *with*. Ова реченица је у принципу прихватљива. Међутим, изгледа да је узрочна семантичка компонента заслужна за покретање једне друге врсте процеса. Одређење узрочника се метонимијским путем може сузити тако да се агенс који манипулише неким објектом замени самим објектом који служи извршењу радње. Као резултат овог процеса настају искази попут *A stone broke the window*⁶. Будући да се средство концептуализује као узрочник, додељена му је

⁴ О метонимији из когнитивнолингвистичке перспективе в. Расулић (2010а). О метонимији и метафори као механизмима регуларне полисемије в. Гортан-Премк (1997) и Драгићевић (2007).

⁵ Да би поткрепио своје тврдње, Шлезингер упућује на бројне референце које говоре у прилог тези о тесној повезаности агенса и инструмента с једне стране, и узрочности са друге: „Јакобсон (Jakobson 1936/1971: 36) наводи да се у руском у реченицама попут „Камион је убио дете“, у којима је неаниматна именица у номинативу, [...] осећа персонификација. Филмор (Fillmore 1971) примећује сличност између агенса и инструмента и наговештава да би поменуте улоге могле да заједно сачињавају хипер-падеж. Симонс (Simmons 1973: 63–113) уводи појам каузалног актанта која обухвата улоге агенса и инструмента. Круз (Cruse 1973: 16) тврди да „неаниматни објекти могу на неки начин да поприме привремену агентивност на основу своје кинетичке (или неке друге) енергије.“ Грајмс (Grimes 1978) говори о „агентивним улогама“ агенсу, инструменту и сили. Алертон (Allerton 1982: 68) сматра поједине типове инструмената у субјекатској позицији као варијетете агенса. Кверк и аутори (Quirk, Greenbaum, Leech, and Svartvik 1985: 701) тврде да се за агентивну улогу и инструмент може рећи да денотирају семантичку улогу АГЕНТИВНОСТИ. Џекендоф (Jackendoff 1990: 142–43, 259) запажа: ‘У већини случајева, инструментални субјекти (*Кључ је отворио врата*) граматички једноставно представљају неаниматне агенсе’“ (Schlesinger 1995: 93).

⁶ За ширу дискусију о датим примерима у контексту концептуализације узрока и конструктора узрочних догађаја в. Lee (2002: 159–162).

семантичка улога *инструмента*, као и субјекатска позиција у реченици. У складу са тим, експоненти улоге инструмента дати су у облику номинатива.⁷

У овом контексту важно је навести Дејвидсонову интерпретацију концептуализације узрока с обзиром на улоге агенса и инструмента: „Замислимо да неки човек замахује бејзбол палицом и да палица удара лоптицу, замислимо да лоптица за бејзбол лети кроз ваздух и налеће на прозор, и замислимо да се као резултат тога разбио прозор. Према граматици простих реченица у енглеском је дозвољено да се каже *The man broke the window* (‘Тај човек је разбио прозор’) или *The baseball broke the window* (‘Лоптица за бејзбол је разбила прозор’), али не, у опису ситуације коју сам управо представио *The bat broke the window* (‘Палица је разбила прозор’). Именице које се могу јавити као субјекат транзитивног глагола *break* именују или главни узрок, агенс, или непосредни узрок, инструмент, али ни један други посредујући узрок. Даље, ако желимо да изразимо улоге агенса и инструмента у реченици, можемо рећи *The man broke the window with the baseball* (‘Човек је разбио прозор лоптицом за бејзбол’) али не, у опису поменуте ситуације, *The man broke the window with the baseball bat* (‘Човек је разбио прозор палицом за бејзбол’)“ (Fillmore 1971: 43, цитирајући Дејвидсона (Davidson; лична комуникација), у: Baron 1974: 332).⁸

На основу анализе глагола промене стања у енглеском и српском језику закључујемо да постоји паралелизам у погледу језичке реализације узрочника инструменталног типа, са једном битном оградом у погледу српског језика. Та ограда је садржана у следећем. Као што је познато, у српском језику важи опште правило да се значење средства за вршење неке радње исказује инструменталом, као у реченици *Мушкарца је каменом разбио прозор трамваја због свађе*. Међутим, ако анализирамо каузалну ситуацију исказану овом реченицом, видећемо да она садржи агентивни

⁷ Познато је да у енглеском језику систем падежа није развијен у морфолошком смислу, већ се улога коју врше падежни наставци пребацује на синтаксичку структуру, у виду утврђених синтаксичких образаца. Када би се ситуација у енглеском језику посматрала изоловано, било би много прикладније означити предлошке изразе са *with* као *oblique case* када говоримо о падежима, односно као *oblique object* у равни синтаксичких функција. Стога ова аргументација има за циљ да се стави у службу поређења и самеравања енглеског и српског језика у домену реализације значења узроковања путем глаголске лексике.

⁸ “Suppose a man swings a baseball bat and the bat hits a baseball, suppose the baseball moves through the air and impinges on a window, and suppose that as a result the window breaks. The grammar of simple sentences in English allows us to say *The man broke the window* or *The baseball broke the window*, but not, as a description of the situation I just described *The bat broke the window*. The nouns that can appear as the subject of the transitive verb *break* name either the principal cause, the Agent, or the immediate cause, the Instrument, but not any intervening cause. Furthermore, if we wish to express the role of both Agent and Instrument in the sentence, we can say *The man broke the window with the baseball* but not, as a description of this situation, *The man broke the window with the baseball bat*” (Fillmore 1971: 43, цитирајући Дејвидсона (Davidson; лична комуникација), у: Baron 1974: 332).

узрочник означен именицом *мушкарац*. Средство вршења радње означено именицом у инструменталу (*каменом*) представља само додатну информацију, а не обавезни аргумент. Да би се квалификовала као узрочник, именска реч мора бити исказана номинативом и заузимати субјекатску позицију у реченици.

Да ли се у српском језику значење средства⁹ може на овај начин трансформисати у реченицама које реферишу о узрочним процесима? Одговор на први део питања није проблематичан. Потврде за тип метонимијског процеса који укључује средство и вршиоца радње утврђене су и у српском језику. О томе К. Расулић наводи следеће: „Као извор метонимијског процеса у коме је циљ човек може се профилисати и оруђе или средство које човек користи као карактеристичан инструмент при обављању одређених делатности или професија: СРЕДСТВО РАДЊЕ – ЧОВЕК КОЛИ ВРШИ ТУ РАДЊУ *Зашто снајперци гађају из стамбених зграда?*“ (Расулић 2010: 60).

Други део питања – да ли се овај тип метонимијског процеса односи и на узрочне процесе, задаје више потешкоћа. Уважавајући чињеницу да је реченица *Камен је разбио прозор* лингвистички прихватљива, уочавамо извесну нестабилност у погледу такве употребе, која се огледа у чињеници да искази са инструменталним узрочником у српском обично укључују модификације или додатне спецификације основног денотативног садржаја. Примери: *Један повећи камен разбио је прозор пред места на коме су седели Раул Албиол и Алварао Арбелоа, али на срећу нико није повређен. Портпарол полиције ... рекао је ... да су се, како је навео, „нека деца играла“ и да је камен „случајно разбио прозор“.*

На основу прегледаних примера изводимо прелиминарни закључак да инструмент као узрочник у номинативу захтева додатну квалификацију у српском језику. Са друге стране, у енглеском језику метонимијски изведен инструментални узрочник сасвим слободно функционише у исказу, те се понаша попут агентивног узрочника. На пример: *A bullet makes a small hole in the window while passing through it but the stone breaks it into pieces.* Ову појаву би требало шире истражити у међујезичкој перспективи.

Да закључимо. Резултати наше упоредне анализе потврђују налазе до којих је дошла Б. Левин (ограничене на енглески језик али са претензијом на ширу примену)

⁹ Према П. Пиперу, који се позива на М. Ивић, реч је о спроводничком инструменталу, који се може трансформисати као субјекат само када је средство интегрални део агенса или се концептуализује као такво, нпр.: *Петар пише оловком. Оловка пише.* Зато се не може трансформисати следећи пример: *Петар једе кашиком. *Кашика једе.* (в. Пипер и др. 2005: 713).

према којима глаголи промене стања, осим агенса, могу имати за свој узрочник и инструмент или природну силу, а настали су као резултат метонимијског процеса.

У вези са улогом узрочника, дужни смо да укажемо на још једну појаву. Док је на концептуалном нивоу узрочник обавезан елемент сваке узрочне ситуације, на нивоу њихове језичке реализације он не мора бити исказан у реченици. У тим случајевима саговорник идентификује ентитет у улози узрочника на основу контекста, или, шире гледано, на основу свог знања о свету. Пример за ову појаву јесте употреба перифрастичких каузатива у пасиву, где преовлађује изостављање агенса (уп. Gilquin 2010: 73). Разлози за изостављање агенса у пасивним реченицама су обрађени у граматицама (в. Routsma 1926: 101).

1.3.1.2. Пацијенс

Семантичка улога пацијенса везана је за синтаксичку функцију директног објекта. У терминима аргументске структуре, пацијенс се реализује у двоаргументским конфигурацијама. То је проста транзитивна конструкција са директним објектом /N1 V N2/, као и њене варијанте са додатним конституентом у функцији објекатског комплемента.

Класа глагола (Е и С)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
ПАЦИЈЕНС (PATIENT)								
(аниматан +)								
Лице		+	+	+	(+)			
(аниматан –)								
физички ентитет (предмет)	+	+		+				

Табела 36. Семантичка улога ПАЦИЈЕНСА у аргументској структури глагола узроковања

У кодирању узрочних процеса ентитет у улози пацијенса може бити лице или физички предмет. Класе глагола узроковања у енглеском и српском језику у чијем се ситуативном оквиру пацијенс остварује као лице су следеће: *глаголи стварања и уништавања, глаголи именована, глаголи узроковања кретања, глаголи узроковања*

догађаја. Код последње класе напомињемо да се ради о пацијенсу као опционој категорији, у реализацији значења [УЧИНИТИ ДА СЕ НЕКОМЕ ДЕСИ НЕШТО]. Када говоримо о типичној реализацији (изузимајући преносе значења у апстрактним доменима), глаголи промене стања у оба језика дозвољавају да пацијенс буде само физички ентитет. Коначно, неаниматни пацијенс у виду физичког ентитета представља део парадигматичног сценарија за две класе глагола узроковања у енглеском и српском језику: глаголе стварања и уништавања, као и глаголе узроковања кретања. За њих важи правило примарне реализације у домену физичке манипулације предметима, док се секундарна реализација врши у домену интеракције човека са светом.

Пацијентивна улога делимично се преклапа са улогом извршиоца. Ове две улоге се међусобно искључују. Према томе, класе глагола узроковања које у својој семантичкој структури садрже улогу извршиоца јесу оне код којих улога пацијенса није могућа и обрнуто. Реч је о глаголима узроковања радње, афективне реакције и интелектуалних радњи у оба испитивана језика. Које су њихове заједничке карактеристике? Прво, то су глаголи који кодирају узрочне процесе интерперсоналног типа. Они се односе на ситуације у којима међуљудска интеракција има вид једне врсте неједнаког односа, у којима једно лице индиректним дејством утиче на друго лице да претрпи неку врсту промене али и да учини нешто као последицу те промене. Формализација овог типа узрочног процеса нужно има комплексну структуру – типична је конструкција са директним објектом и инфинитивном допуном у енглеском, односно са допуном у облику презента с везником *да* у српском.

Комплексност овог типа узрочног процеса одражава се и у улози *извршиоца*. Он има двојаку природу: са једне стране, он има одлике пацијенса јер трпи узрочно дејство и промену, а са друге, има и агентивна својства која му омогућавају да изврши узроковану радњу. Ситуативни оквир глагола узроковања радње издвајамо као типичан за експликацију извршиоца. Глаголи узроковања афективне реакције и интелектуалних радњи узети су условно, само у случајевима када реализују значење [УЧИНИТИ ДА НЕКО ОСЕЋА НЕШТО/ДА МИСЛИ ИЛИ ВЕРУЈЕ У НЕШТО] путем аналитичке конструкције у енглеском језику или путем глаголских израза у српском језику.

Случајеве изостављања извршиоца у перифрастичким конструкцијама размотрићемо у наредном поглављу посвећеном међујезичким варијацијама.

1.3.1.3. Резултат

Улога резултата је „носећа“ за категоризацију глагола узроковања. У концепцији овога рада, резултат узроковања представља основни критеријум за семантичку класификацију глагола у домену узрочности. Разлог томе је тај што резултат дефинише тип узрочног процеса, који се језички манифестује путем једне одређене класе глагола.

Класа глагола (Е и С)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
РЕЗУЛТАТ (EFFECT)								
промена стања или својства	+							
постојање/непостојање; појављивање		+						
промена звања или статуса			+					
кретање (или промена места/положаја)				+				
догађај, физичка појава					+			
радња, акција						+		
афективна/физиолошка реакција							+	
интелектуална радња; сећање; заборављање								+

Табела 37. Семантичка улога РЕЗУЛТАТА у аргументској структури глагола узроковања

Врсте резултата узроковања поклапају се у енглеском и српском језику. Ово наговештава могућност да су типови узрочних процеса категорије које су когнитивно устројене. Према томе, еквивалентна типологија резултата узроковања и, сходно томе, поделе глагола узроковања на класе, говори у прилог тези о тесној вези између језика и мишљења. Под тим мислимо пре свега на јединство језичких и појмовних категорија у оквиру фундаменталних категорија људског искуства каква је, између осталих, и узрочност.

О природи *резултата* у оквиру сваке класе било је речи у одговарајућим поглављима. Овде бисмо указали на неке општије карактеристике поменуте семантичке улоге. Резултатом узроковања језички се кодирају промене и појаве у различитим видовима људског искуства: у свету физичких појава, који је представљен променама физичких својстава (промена стања или места), затим променом из статике у динамику (све врсте и начини кретања); у свакодневној динамици догађаја и њихове ланчане

узрочности и, као крајњи вид промене, променом из постојања у непостојање код живих ентитета, која има аналогију у стварању и уништавању код неживих ентитета.

Паралелно са светом физичких појава, и прожимајући се са њим, узрочни односи фигурирају и у свету међуљудске интеракције са својом динамиком односа моћи, у оквиру којих делују промене друштвеног карактера (промене звања, титуле или статуса), промене афективног типа (емоције, расположења), затим динамика везана за когнитивне процесе (размишљање, сећање, заборављање). Из свега наведеног произилази да глаголи узроковања реферишу о свим променама у нама и у свету који нас окружује, као ентитетима који непрестано флукутирају у времену и, кроз дејство акције и реакције, нужно подлежу трансформацијама.

1.3.2. Аргументска структура глагола узроковања

Излагање о аргументској структури глагола узроковања започињемо прегледом синтаксичких конструкција у којима се њихове класе типично реализују у енглеском и српском језику:

Класа ГУ	Енглески језик	Српски језик
I	/N1 V N2/	/N1 V N2/
II	/N1 V N2/	/N1 V N2/
III	/N1 V N2/ /N1 V N2 to N3/ /N1 V N2 (as) N3/ /N1 V N2 to be N3/	/N1 V N2 + N3[instr]/ /N1 V N2 + <i>за</i> + N3[acc]/ /N1 V N2 + <i>као</i> + N3[acc]/
IV	/N1 V N2/ /N1 V N2 ADV/PP/	/N1 V N2/ /N1 V N2 PP/
V	/N1 V N2/ /N1 V N2 (to-)INF/ /N1 V N2 N3/	/N1 V N2/
VI	/N1 V N2 V-INF/ /N1 V N2 V-ING/ /N1 V N2 V-ED/ /N1 V N2/	/N1 V1 N2 + <i>да</i> + V2[pres]/ /N1 V N2 + <i>на</i> + N3[acc]/ /N1 V N2/
VII	/N1 V N2/ /N1 V N2 ADJ/	/N1 V N2/ /N1 V N2 + <i>у/на</i> + N3[acc]/
VIII	/N1 V N2/	/N1 V N2/

Табела 38. Синтаксичка реализација глагола узроковања у енглеском и српском језику

У анализи су наведене типичне синтаксичке конструкције које су забележене у нашем корпусу, сачињеном ексцерпцијом речничке грађе. То значи да ови налази не претендују на тоталитет глаголске реализације, већ су усмерени на употребу глагола која је одабрана као материјал за израду речника.

1.3.2.1. Проста и сложена предикација

Следеће карактеристике везане су за аргументску структуру глагола у оба испитивана језика.

1) Да би се узрочно значење реализовало путем глагола, глаголи у том значењу морају имати прелазни (транзитивни) облик. Непрелазни (интранзитивни) глаголи не могу реализовати значење са узрочном компонентом. При томе, наглашавамо да се као узрочно значење у правом смислу речи узима искључиво лексичка реализација узрочних процеса који имају спољашњи узрок.

2) Основна конструкција путем које се реализују узрочна значења јесте проста транзитивна конструкција. Разлог томе лежи у чињеници што она служи реализацији лексичких каузативних глагола, који преовлађују у домену узроковања. Табела показује да се путем конструкције /N1 V N2/ реализују све утврђене класе глагола узроковања у оба језика, са изузетком групе глагола узроковања радње у ужем смислу, која садржи перифрастичке каузативне глаголе.

Проста транзитивна конструкција има двоаргументску структуру: један аргумент у реченици врши функцију субјекта, а други директног објекта. Глаголи који ступају у конструкцију са директним објектом називају се *монотранзитивни* глаголи.

3) Сложена транзитивна конструкција јавља се код перифрастичких каузатива (нпр. *make, cause, have, get*), који се због тога називају и глаголима сложене предикације, односно комплексно транзитивним глаголима. Пошто су десемантизовани, они у аргументској структури захтевају обавезну допуну. Отуда се у лингвистици за овај тип глагола усталио назив „лаки глаголи“.

1.3.2.2. Типови допуна код комплексно транзитивних глагола узроковања

1.3.2.2.1. Придевска допуна: /N1 V N2 ADJ/

Перифрастички каузативи (*make, drive*) реализују значење узроковања афективне реакције путем конструкције са адјективном допуном.

Глаголи који имају адјективну допуну означени су у граматици Кверка и аутора као “general resulting verbs”, нпр. *make, get, drive, keep*, и др. (в. Quirk *et al.* 1985: 1196).

Примери:

He leaves dirty clothes all over the floor and it's driving me mad (CALD).

Money is the only thing that seemed to make him happy (LLA).

Поменути глаголи су типични перифрастички каузативи који имају и друге типове допуна.

Овај тип допуне уочен је и код глагола проглашавања (нпр. *declare, proclaim*).

They have declared the house unfit for habitation (ib.) I declare this bridge open (OALD).

1.3.2.2.2. **Именичка допуна:** /N1 V N2 N3/

Овај тип конструкције типичан је за глаголе именовања (*appoint, elect* и сл.).

Прецизније, у питању су глаголи које смо у раду означили као глаголе именовања у ужем смислу (нпр. *appoint, elect*), глаголе карактеризације (*characterize, describe* и др.), као и глаголе називања (*name, baptize* и др.). Именичка допуна служи за исказивање назива, титуле или функције која се приписује лицу на објекатској позицији у реченици. У горњој табели приказан је пуни распон синтаксичких могућности код глагола именовања у енглеском и српском језику (в. табелу 4).

He's just been appointed (as) director of the publishing division (CALD). The committee has elected you its chairman (ib.) Her parents named her Sophia after her grandmother (ib.)

У српском језику, именичка допуна у функцији исказивања назива, позиције или титуле у процесима именовања, карактеризације, називања, као и проглашавања, дата је у облику инструментала или акузатива са предлозима *за* или *као*:

/N1 V N2 + N3[instr]/ *Већ се говорило да ће га и професором именовати (РСАНУ). Крсте га великим свесвјетским пјесником (ib.).*

/N1 V N2 + *за* + N3[acc]/ *Памтим кад је господар Милош изабран за кнеза (ib.).*

Ми сад носимо нека платна оглашена за светиње (ib.).

Конструкција /N1 V N2 + *као* + N[acc]/ реализује се само путем општих глагола именовања и глагола карактеризације, нпр. *именовати некога као заменика*, или *окарактерисати некога као часног човека*.

1.3.2.2.3. **Адвербијална допуна:** /N1 V N2 ADV/PP/

Зависно од семантичке групе са специфичним општим значењем, служи за исказивања смера кретања, односно његове полазне или завршне тачке.

Неки глаголи имају допуне аблативног и адлативног типа, које могу бити исказане заједно или појединачно, док се други глаголи ограничавају на употребу само једне од ових типова допуна, или се користе у споју са директним објектом без икаквих допуна.

/N1 V N2 ADV/PP/

We must get food and emergency aid into the area as quickly as possible (LDOCE).

Delivery men were rolling barrels across the yard (OALD).

The waiter led us to a table (LDOCE).

*By the end of the year, most of the occupying troops had been driven from the city (LDOCE). *The smoke also drove mosquitoes away (COBUILD).**

У српском језику, адвербијална допуна се типично реализује предлошким фразама са аблативним (*из, са нечега*), адлативним (*у нешто*), или перлативним значењем (*преко нечега*): *водити дете у парк/из школе/преко улице.*

Брзо отисне лађу ... у воду (РМС).

1.3.2.2.4. Допунски инфинитив: /N1 V N2 V-INF/

У оквиру разматрања овог типа комплементације, Кверк и аутори означавају поједине групе као каузативне глаголе (Quirk *et al.* 1985: 1203–4). У питању су типични глаголи узроковања радње (*cause, drive, force, get, lead*). Такође, глаголи *make* и *cause* реализују и значење узроковања догађаја путем конструкције са допунским инфинитивом. Осим тога, напомињемо да код глагола именована (*appoint, elect, name*) постоји могућност инфинитивне допуне у споју са именичком фразом, која има функцију објекатског комплемента.

Све групе глагола које припадају класи глагола узроковања радње реализују своја значења путем поменуте конструкције (нпр. глаголи присиљавања, глаголи наговарања итд.). *The President was forced to resign (OALD). *I've been trying to convince Jean to come with me (LDOCE). *Teaching is all about motivating people to learn (CALD). *He incited his fellow citizens to take their revenge (ib.).****

Изузетак представљају глаголи *make* и *have* који захтевају допуну у облику инфинитива без *to*. Међутим, у пасивним реченицама обавезна је конструкција са инфинитивом са *to* код глагола *make*:

Now I'll cut up the onions, for they will make your eyes water (OED).

*We must make the public take notice of us. (The public must be made to take notice of us.) (Quirk *et al.* 1985: 1205).*

Глагол *have* се у каузативној употреби не користи у пасиву.

make у значењу узроковања интелектуалних радњи: *Nothing will make me change my mind (OALD).*

1.3.2.2.4.1. Конструкција са допуном у облику презента с везником *да* у српском језику: /N1 V1 N2 + *да* + V2[pres]/

Уместо конструкције са инфинитивом, која је типична за енглески језик, у српском језику се користи конструкција са допуном у облику презента с везником *да*.

Објашњење разлике између одговарајућих глагола енглеског и српског језика у допунским конструкцијама понудила је М. Ивић: „Главна разлика према језицима у којима инфинитив интензивно присуствује лежи у томе што српскохрватски не негује у одговарајућој мери конструкције с инфинитивом уз транзитивне глаголе под околностима неједнакости вршилаца именованих акција“ (Ивић 1972: 122). Према овом становишту, кључан фактор диференцијације јесте укључивање два агенса који су у хијерархијском односу.

Тако се нпр. глагол узроковања радње *force/намерати* у енглеском и српском језику реализује у следећим еквивалентним исказима:

He forced the enemy to retreat/Намерао је непријатеља да се повуче.

Ове конструкције се одликују неидентичношћу вршилаца радње у управној и допунској клаузи. Наведени пример имплицира да је субјекат главне, управне клаузе лице мушког рода (*He/Он*), док је семантички субјекат допунске клаузе еквивалентан површинском објекту главне клаузе (именица *енету/непријатељ*); инференцијом се добија резултат радње у коме именица непријатељ има субјекатску позицију (*The enemy retreated/Непријатељ се повукао*).

1.3.2.2.6. Конструкција са герундивном допуном: /N1 V N2 V-ING/

Комплементација са герундивном допуном (глаголском именицом) везује се за два перифрастичка каузатива: *have* и *get*.

She had us working day after day (Quirk et al. 1985: 1207).

Код глагола присиљавања, наговарања, подстицања и провоцирања, герундивна допуна се уводи предлогом *into*: *Bad health forced him into taking early retirement* (LDOCE). *Her legal advisers persuaded her into mentioning the names of the people involved in the robbery* (CALD). *He finally goaded her into answering his question* (OALD).

Уместо герунда у поменутој конструкцији може стајати и именица: *There are various reasons that impel me to that conclusion* (OALD). *The urgency of his voice galvanized them into action* (OALD).

У српском језику, допуна у облику герунда (глаголске именице) користи се у различитим класама глагола узроковања, чија је заједничка одлика та да се реализују уз помоћ конструкције са допуном коју чини *на* + акузатив: /N1 V N2 + *на* + N[acc]/. Заједничка семантичка одлика глагола узроковања у поменутој врсти реализације је та што узрочно дејство трпи особа у улози извршиоца, нпр.: *Намерао је непријатеља на повлачење*.

Поред глагола узроковања радње, у овом типу конструкција учествују и глаголи наговарања: *Једва смо га приволели на разговор за новине* (КССЈ); глаголи узроковања афективне реакције: *Устезао сам се да откријем шта ме је навело на смех* (КССЈ); као и глаголи узроковања интелектуалних радњи: *Ово нас наводи на размишљање* (РСАНУ).

1.3.2.2.7. Допунски прошли партицип: /N1 V N2 V-ED/

Глагол *have* са допуном у облику прошлог партиципа реализује се у значењу радње, прецизније у значењу ангажовања професионалног лица за извршење одређених услуга: *We're having our car repaired* (OALD). Са друге стране, глагол *get* са истом допуном реализује се у значењу узроковања радње или догађаја, зависно од семантичког фокуса: *We get our milk delivered* (CALD). У прикупљеној грађи српског језика нису регистроване конструкције овог типа.

2. Међујезичке варијације код глагола узроковања у енглеском и српском језику

Након исцрпног описа паралелизама и поклапања у семантичким системима енглеског и српског језика у домену узрочности, изложићемо дивергенције у структурама које се везују за глаголску лексику узроковања у поменутиим језицима. У поређењу енглеских и српских глагола узроковања, појаве дивергентног карактера означили смо термином *међујезичке варијације*, који је комплементаран са термином *међујезичке паралеле*.

2.1. (Анти)каузативна алтернација у енглеском и српском језику

У лингвистичкој литератури постоји обимна литература посвећена каузативној алтернацији (Levin 1993; Levin–Rapaport-Hovav 1995; Haspelmath 1993; Pykkänen 2008; Alexiadou 2010; Белић (1999); Грицкат 2004; Paduceva 2003).

Кроз литературу о овој теми провлачи се као опште место да се каузативна алтернација илуструју глаголом *break*, као и његовим еквивалентима у другим испитиваним језицима, те ћемо се и ми држати те традиције. Примери (1) и (2) илуструју оба члана каузативне алтернације у типичној употреби у енглеском и српском језику.

(1) а. *The window broke.*

б. *Peter broke the window.*

(2) а. *Прозор се разбио.* (антикаузатив)

б. *Петар је разбио прозор.* (каузатив)

Из датих примера лако се да закључити да у енглеском језику (1) пример (а) представља интранзитивну а пример (б) транзитивну употребу глагола *break* као каузативног глагола промене стања. Са друге стране, у српском језику (2) некаузативно значење (а) реализовано је путем повратног глагола *разбити се*, док је каузативно значење као и у енглеском језику кодирано транзитивним глаголом. Поменуће релације између глагола који алтернирају представићемо формулом под бројем (3):

(3) E: *break* (Vintr) : *break* (Vtr)

C: *разбити се* (Vrefl) : *разбити* (Vtr)

Најзад, ове формуле се могу генерализовати путем формула под (4) тако да се односе на све глаголе који подлежу каузативној алтернацији у енглеском, односно у српском језику:

(4) E: **Vintr: Vtr**

C: **Vrefl: Vtr**

Према томе, механизам каузативне алтернације захтева следеће лингвистичке трансформације. У енглеском језику у каузативној алтернацији учествује глагол у привидно истој форми али са разликом у погледу транзитивности. Некаузативни члан алтернације има интранзитивни облик, а каузативни члан формализује се транзитивним глаголом. Кажемо да је форма глагола привидно иста јер у енглеском језику разлику у реализацији транзитивности не прати промена форме, већ се на основу аргументске структуре глагола у оствареном исказу закључује о томе да ли је реч о глаголу у интранзитивном или транзитивном облику. Интранзитивна употреба везује се за једноаргументску, а (проста) транзитивна за двоаргументску структуру.

У српском језику говоримо о антикаузативној алтернацији глагола. Члан алтернације са некаузативним значењем има повратни облик, док одговарајући глагол са каузативним значењем има транзитивни облик.

Према томе, глаголи који алтернирају у енглеском и српском језику не поклапају се у погледу члана који је носилац некаузативног значења: у енглеском је то интранзитивни глагол, а у српском повратни глагол. Са друге стране, у оба посматрана језика други члан алтернације, који реализује значење са узрочном компонентом, јесте прости глагол у транзитивном облику. Изложено наводи на закључак да каузативна алтернација постоји у оба језика, али се глаголски облици који представљају формулу алтернације разликују.

Са морфолошког аспекта, енглески некаузативни члан је морфолошки немаркиран, док је његов српски корелат маркиран партикулом *се*.

Са семантичког аспекта, значења која се преносе члановима алтернације углавном се поклапају.

Са аспекта концептуализације и структуре догађаја, каузативна употреба типичног каузативног глагола какав је *break/разбити* денотира акцију са обавезним одликама динамичности и агентивности. Транзитивна употреба овог глагола (1б) којом се преноси идеја да је реч о узрочном процесу захтева учеснике које смо обележили као узрочник и пацијенс, при чему је узрочник типично агенс (лице). Интранзитивна употреба поменутог глагола (1а) не садржи ниједну од поменутих одлика. Њоме се профилише концепт догађаја, док се агенс ставља изван кадра (он привидно не постоји, изгледа као да се прозор разбио сам од себе). Према томе, транзитивни глаголи који учествују у каузативној алтернацији су агентивни, а њихови интранзитивни парњаци су неагентивни.

У терминима семантичких улога, транзитивна употреба са узрочним значењем садржи аргументе који изражавају УЗРОК и РЕЗУЛТАТ. Интранзитивна употреба има само један аргумент и он означава РЕЗУЛТАТ.

У енглеском језику глаголи који учествују у каузативној алтернацији обухватају глаголе промене стања и агентивне глаголе начина кретања. Иако је директивна фраза типична или чак обавезна за глаголе узроковања кретања, глагол *roll* се може реализовати чак и без директивне фразе у означавању циља кретања:

The bowling ball rolled (into the room).

The bowler rolled the bowling ball (into the room). (Levin–Rappaport-Hovav 1995: 189)

2.1.1. Антикаузативна алтернација у српском језику

Појам антикаузативне алтернације у литератури се обрађује махом из перспективе енглеског језика, из којег потиче и већина наведених примера. У радовима који приступају овом питању из међујезичке или типолошке перспективе примери из других језика се према конвенцији преводе на енглески дословно, при чему се граматичке информације о речима у исказу наводе уз реч у форми симбола или скраћенице.

Међутим, у новије време све већа пажња посвећује каузативној алтернацији у најразличитијим језичким породицама. Резултати оваквих истраживања указују на то да постоје различита морфолошка средства за реализацију антикаузативног алтернанта. У енглеском језику, антикаузатив, како смо раније рекли, није морфолошки маркиран, и има непрелазни облик. У неким језицима антикаузативни члан алтернације има пасивну морфологију. Најзад, у другим језицима, нарочито језицима словенске групе

(руски, пољски, и др.) антикаузатив има рефлексивни облик. Овом типу припада и српски језик. При томе ваља истаћи чињеницу коју помиње и А. Алексиаду да овакав антикаузатив показује рефлексивни облик али нема рефлексивно значење (в. Alexiadou 2010: 184).

Имајући у виду претходно изречене тврдње, природно се намеће питање зашто се у српском језику антикаузативно значење реализује путем рефлексивног облика а не неког другог? Покушаћемо да одговоримо на ово питање. Најпре, узели смо да упоредимо узрочно значење у најопштијем смислу (прототипични сценарио) са неузрочним значењем (оним које задржава друге семантичке компоненте, а разликује се само по недостатку узрочне компоненте).

(1) *Ана је разбила чашу.*

(2) *Чаша се разбила.*

Знамо да узрочно значење (које кодира узрочне процесе) обично захтева два аргумента (пример 1): један аргумент односи се на ентитет који врши узрочно дејство (*Ана*) а други на ентитет који трпи узрочно дејство и подлеже промени (*чаша*). Са друге стране, антикаузативно значење везано је за концептуализацију неког процеса као аутономног, будући да се кодира само резултат (пример 2).

Шта се у том контексту постиже употребом рефлексивног (или, како неки аутори наводе, псеудорефлексивног) облика? Постиге се ефекат спонтаности, тако што се уводи квази-двоаргументска структура рефлексивног типа. Наиме, рефлексивни глаголи имају један аргумент који врши две улоге, активну и пасивну, вршење радње и њено трпљење. Ефекат спонтаности који смо поменули остварује се тако што се датим исказом стиче утисак као да се догађај одвија сам од себе, без присуства агенса. Напомињемо поново да је у овој конструкцији рефлексивна форма, а значење није рефлексивно већ антикаузативно (рефлексивност обавезно захтева агентивног учесника, нпр. *Посекла сам се.*). Ипак, у овим разматрањима морамо се држати оквира наметнутих темом, те се нећемо упуштати у дубље испитивање ове проблематике која би нас нужно одвела у област каузалног резоновања. Ограничићемо се на закључак да је опажање каузалних догађаја ствар интерпретације која се у језичкој реализацији одражава на свим битним нивоима, пре свега на нивоу аргументске структуре и семантике.

2.2. Синтетичке и аналитичке конструкције

У домену глаголске лексике, реализација значења узроковања путем конструкција аналитичког типа је изразито издиференцирана у енглеском, док у савременом српском језику готово да није присутна. Анализом грађе у домену узрочности утврђена је (или потврђена) општа тенденција ка аналитичким конструкцијама и изразима у енглеском језику у овом домену, за коју је основано претпоставити да важи и на плану његовог језичког система у целини. Са друге стране, у српском језику утврдили смо одсуство десемантизованих каузативних глагола и одговарајућих аналитичких конструкција путем којих би се такви глаголи реализовали. Уместо тога, у српском језику запажа се општа тенденција ка синтетичким конструкцијама (простим транзитивним конструкцијама) као средствима за исказивање узрочности.

Изложене генерализације захтевају детаљнију разраду. Прво треба да се подсетимо како делује процес грађења узрочног значења глагола. Главна одлика каузативности с обзиром на валенцу глагола огледа се у томе што инкорпорирање узрочне компоненте у семантичку структуру неког глагола повлачи за собом *увешање валенце* тог глагола за један степен. Тако, на пример, један монотранзитивни глагол који захтева само директни објекат, деривацијом узрочног значења постаје комплексно-транзитивни глагол који поред објекта захтева и допуна у облику инфинитива, односно *да*-клаузе у српском језику. Размотримо следеће примере:

гонити некога : гонити некога да чини нешто

Јуре с тим богом, као да их сви ђаволи гоне (РСАНУ).

Просиоци га стадоше гонити да пева (ib.).

У вези са овим, у табели која следи представићемо семантичке улоге и одговарајуће синтаксичке конституенте који сачињавају аналитичку каузативну конструкцију.

Семантичке улоге	узрочник	узрочни процес	извршилац	резултат
Синтаксички облик	именичка фраза (номинатив)	глагол у финитном облику	именичка фраза (акузатив)	(Е) инфинитивна клауза; (С) <i>да</i> -клауза
Синтаксичка функција	субјекат (S)	предикат/управни глагол (V)	директни објекат (O)	допуна глагола (C)
Пример (Е)	<i>My mother</i>	<i>made</i>	<i>me</i>	<i>do my homework.</i>
Пример (С)	<i>Мајка</i>	<i>је натерала</i>	<i>моју сестру</i>	<i>да уради домаћи.</i>

Табела 39. Аргументска структура аналитичке конструкције у енглеском и њен еквивалент у српском језику

У наведеном примеру из енглеског језика можемо уочити следеће конституенте: два глагола, од којих је први управни глагол у личном облику (*made* – треће лице јединине простог прошлог времена индикатива актива), а други допунски глагол у неличном облику (*do* – инфинитив без *to*). Ако разложимо главну и допунску клаузу на конституенте, видећемо да цела реченица има три аргумента: први је у функцији субјекта управног глагола (*my mother*), други врши функцију објекта управног глагола, а уједно представља и субјекат допунске клаузе (*me* – тзв. субординирани субјекат, према допунској клаузи *do my homework*), док трећи има функцију објекта допунске клаузе (*my homework*). Такође, у табели је назначено да субјекат управног глагола (*my mother*) има семантичку улогу узрочника, његов директни објекат (*me*) је извршилац, а допуна управног глагола (*do my homework*) представља семантичку улогу резултата узроковања.

Наглашавамо да глагол *натерати* у конструкцији *натерати некога да учини нешто*, иако представља најближи еквивалент глаголу *make* у конструкцији *make sb do sth*, није десемантизован попут глагола *make* него има статус лексичког глагола. Промена семантичког карактера код глагола *натерати* у поменутом узрочном значењу као секундарном у односу на његово примарно значење одвија се на фону дистинкције између означавања физичке радње (*натерати овце у тор*) у примарном смислу и генерисања апстрактнијег значења са узрочном компонентом у кодирању одређеног вида међуљудске интеракције (*натерати некога на нешто/да учини нешто*). Ово секундарно значење изведено је путем метафоричког преноса, што се види и по томе што се осећа веза (аналогичност) између примарног и поменутог секундарног значења, нарочито путем идентификације заједничког елемента манипулативности. Имајући све изложено у виду, треба пажљиво размотрити статус конструкције са *да*-клаузом у српском као еквивалента енглеске конструкције са допунским инфинитивом. Иако су обе конструкције бипартитне (или дијадичке), српски глаголи узроковања који учествују у датој конструкцији (*присилити, мотивисати, нагнати* и др.) немају одлику десемантизованости, те се самим тим и српска конструкција са *да*-клаузом у реализацији узрочног значења не може назвати аналитичком у правом смислу те речи. Ово ћемо у наставку детаљније објаснити.

У анализи енглеских глагола узроковања испитивали смо следеће конструкције аналитичког типа (в. глаголе узроковања радње у ужем смислу):

make + V;

have/get + V;

cause + V-INF.

Да би се реферисало о каузалном догађају, у исказу морају бити кодирани узрок и резултат. Код аналитичких каузативних глагола *make*, *cause*, *have*, *get* кодиран је само узрок и зато они имају статус семантички непотпуних глагола. Према томе, они имају обавезну допуну којом се кодира резултат (инфинитивну, герундивну, партиципску и др.).

У српском језику не постоје формални еквиваленти глагола *make*, *cause*, *have*, *get* у каузативној употреби у инфинитивним и другим типовима конструкција који би имали исти степен десемантизације. Са друге стране, постоје парови семантички и формално еквивалентних глагола попут *force* : *присилити*, или *persuade* : *наговорити*, али ту је реч о семантички пуним глаголима. О томе сведочи чињеница да, осим узрока, ови глаголи кодирају и начин узроковања. Такође, поменути парови глагола садрже и импликацију резултата, у том смислу што активирају типични сценарио везан за њихову контекстуалну употребу (нпр. глагол *наговорити* и типичан сценарио наговарања, убеђивања путем аргументације), док код глагола попут *make* то није случај.

Узмимо још један пример који поткрепљује наше налазе у домену глагола узроковања радње у ужем смислу. Као што у енглеском језику глаголи *make* и *cause* представљају елементе семантичког метајезика за изражавање узрока и нужну компоненту лексикографске дефиниције узрочних значења, тако у српском језику постоје одговарајуће константе *(у)чинити да* и *изазвати*. Међутим, док су енглеске константе сасвим уобичајене и у језичкој употреби и свакодневном говору, као и српска константа *изазвати*, изрази типа *(у)чинити да* представљају изузетак од овог правила. Наиме, изрази типа *учинити да* и *чинити да* јављају се систематски у дефиницијама глагола, нарочито глагола промене стања, и представљају метајезички код узрочне компоненте, али претрагом корпуса нисмо нашли примере њихове језичке употребе.

Као илустрацију изнете тврдње навешћемо следећи пример. Када размотримо исказ који је у српском језику еквивалентан енглеском *That made him angry*, видимо да је то сасвим уобичајена реченица *Он се наљутио због тога*, као и парафразирана реченица *То га је наљутило*, али за савремени српски језик у стандардној употреби није својствена парафраза **То га је учинило љутим*.¹⁰

¹⁰ Наш прелиминарни закључак – да конструкција „учинити некога некаквим“ показује знатно већа синтаксичка и семантичка ограничења него њен енглески еквивалент – требало би додатно истражити у корпусу савременог српског језика.

Изразита развијеност творбених и лексичких средстава, као и њихова превага у односу на избор синтаксичких средстава за кодирање глаголских значења у савременом српском језику, нарочито је упечатљива на примеру глагола који означавају додељивање специфичног звања, титуле или статуса. Реч је о лексемама попут *задокторити*, *закапетанити* у значењу [УЧИНИТИ НЕКОГА Х-ОМ, ПРОИЗВЕСТИ ЗА Х]. У енглеском језику не постоје лексички еквиваленти поменутих српских глагола, будући да се значење именованја исказује аналитичком конструкцијом која је идентична наведеној семантичкој дефиницији српских глагола типа *задокторити*: *produce sb for a captain*, *make sb a doctor*. Према томе, у овом семантичком домену оба језика располажу аналитичком конструкцијом у којој учествују општи глаголи именованја у којима је назначен само процес именованја (*produce sb for a captain/произвести некога за капетана*), док је у српском језику извршен и процес лексикализације којим се у једној лексеми сажима компонента именованја са компонентом новог звања титуле или статуса (*закапетанити*).

Имајући све изложено у виду, сматрамо да би било корисно сместити разматрање тенденција у избору средстава за исказивање узрочности у енглеском и српском језику у шири контекст општих тенденција у језику ка аналитичком или синтетичком изразу. Другим речима, паралеле и варијације између енглеског и српског језика неопходно је сагледати кроз призму односа између једног у основи аналитичког језика, какав је енглески, и синтетичког језика са изузетно развијеном флексијом, као што је српски. У српском језику евидентно је одсуство граматичких маркера за исказивање каузативности. У контрасту са енглеским језиком, код кога је типична реализација каузативности резултат граматикализације (нпр. конструкција *make sb do sth*), каузативност се у српском језички реализује путем процеса лексикализације (нпр. *натерати*, *присилити*).

У вези са тим, од интереса за ово питање јесу увиди Ане Вјежбицке о разликама у кодирању узрочности у енглеском и руском језику: „Међутим, остаје чињеница да је област интенционалне, агентивне каузалности слабије издиференцирана у руској граматици него у енглеској, француској или јапанској. Са друге стране, руски има обиље граматичких средстава за исказивање ненамерне, неагентивне каузалности“ (Wierzbicka 1988: 249). Запажања Ане Вјежбицке која се тичу руског језика у погледу исказивања узрочности, према нашем мишљењу, углавном важе и за српски језик. Сличност између руског и српског језика не изненађује јер су у питању језици који

припадају породици словенских језика, између којих постоје и тесне културно-историјске везе.

Чини нам се оригиналном и релевантном Вјежбицкина интерпретација кодирања узрочности у различитим језицима. Позивајући са на семантичку типологију језика Ш. Балија, Вјежбицка означава руски као језик са феноменолошком оријентацијом, односно као језик који одражава тенденцију ка посматрању догађаја као спонтаних или аутономних, са идејом да човек слабо може да утиче на њихов ток. Супротну крајност представља енглески језик који има логички, аналитички карактер, те одражава генералну тенденцију ка сагледавању догађаја као односа између узрока и њихових резултата (в. Wierzbicka 1988: 250–251). Нешто даље поменута ауторка тврди да дивергенције између енглеског и руског не постоје само на плану граматике него и лексике. Тако је, на пример, енглески лексикон више издиференциран у домену различитих стратегија људског узроковања него што је то случај у руском (в. Wierzbicka 1988: 252).

2.3. Употреба глагола енглеског и српског језика у значењу ангажовања професионалног лица

Енглески језик располаже језичком конструкцијом која кодира узрочника у улози иницијатора радње. Узрочник ангажује професионално лице да обави одређени посао за који је квалификован за новчану накнаду. У енглеском језику описана ситуација кодира се конструкцијом у којој учествује перифрастички каузативни глагол *have* (или, у мањој мери, *get*) са допуном у облику прошлог партиципа: *have/get + V-ed*. Иницијатор се налази у субјекатској позицији јер је релевантан, док је стварни извршилац депрофилисан јер његов идентитет није од значаја, има малу информативност (нпр. *We had our kitchen painted *by a painter*). Са друге стране, поменуто значење у српском језику се реализује путем лексичког глагола (нпр. *Окречили смо кухињу*).

Поређењем ових напоредних примера запажамо да је у српском језику присутна одређена мера амбивалентности што се тиче форме исказа, која је у енглеском језику специфична и приближнија стварним елементима ситуације. Наиме, у енглеском језику конструкција са глаголом *have* имплицира постојање субјекта који извршава назначену радњу, и који није еквивалентан граматичком субјекту. У српском језику не постоји аналогна перифрастичка конструкција за исказивање ове врсте значења. Уместо тога, у употреби је или лексички глагол који омогућава декодирање значења на нивоу

контекста (1) или повратни глагол који се користи у домену физичких промена на нечијој особи (тело и одећа) (2):

(1) *Поправили смо кров.* („Ангажовали смо мајсторе да поправе кров“)

(2) *Оишшала сам се.* („Отишла сам код фризера да ме ошиша“); *Сашио је ново одело.* („Кројачица му је сашила ново одело“).

При томе, у исказивању узрочног значења користи се само форма повратног глагола, али не и рефлексивно значење (јер би у том случају важила интерпретација према којој је женска особа из примера заиста саму себе ошишала, што није у складу са конвенционалним значењем).

М. Ивић на ову језичку појаву гледа као на модификацију агентивне улоге. О њеној реализацији у српском језику она тврди следеће: „Податак, рецимо, да нису власници стана лично крчили кујну, него су за тај посао ангажовали професионално лице, не може се другачије саопштити до описно, док *са шивењем нове сукње* ствари тако не стоје – уп. *Она себи шије нову сукњу* са *Она себи шије нову сукњу КОД РЕНОМИРАНЕ КРОЈАЧИЦЕ*“ (Ивић 2000: 465, курзив и истицање ауторкини). У складу са тим, И. Грицкат интерпретира ову појаву на следећи начин: „Трагајући за мотивима [...] придавања фактитивне семантике непрелазним глаголима, полазило се од неких мање-више убедљивих претпоставки. Познато је да се говори ‘он зида кућу’ и онда кад ‘он’ буквално не ‘зида’, него наручује или наређује другима да му зидају. Из тога може произићи значењско померање у глаголу: ‘зидати’ > ‘чинити да неко зида’“ (Грицкат 2004: 221).

У оквиру анализе напоредних примера код овог типа узрочног значења, важно је истаћи чињеницу да су поменути искази у великој мери контекстуално и културолошки условљени. Сматрамо да њихова интерпретација зависи од читавог низа прагматичких фактора, што, поред околности које прате радњу, укључује и друштвено-економски положај лица које представља субјекат (тему) исказа.

VI. ЗАКЉУЧАК

1. У закључку нашег рада изнећемо резултате који произилазе из анализе глагола узроковања у енглеском и српском језику. Резултате доносимо у складу са циљевима истраживања и почетним хипотезама које су представљене у уводном поглављу.

1.1. Први циљ истраживања састојао се у томе да се утврди инвентар глаголских лексема са значењем узроковања, као и да се представи семантичка класификација глагола узроковања у енглеском и српском језику. Овај циљ је остварен методолошким поступком који има два главна аспекта: 1) испитивање лексикографских дефиниција глагола са узрочним значењем и тумачење примера њихове употребе, и 2) утврђивање типологије узрочних процеса. На овај циљ одговорено је у трећем и четвртном поглављу рада, који представљају анализу осам класа глагола узроковања у енглеском, односно у српском језику. Сумирање резултата истраживања у оба језика према утврђеним класама глагола узроковања представимо на наредним странама, након осврта на други циљ рада, који има методолошки карактер.

1.2. Други циљ рада је тесно повезан са првим, и огледа се у исцрпном опису утврђеног и класификованог инвентара глаголских лексичких јединица са узрочним значењем. Такав опис стоји у вези са нашом хипотезом да глаголи узроковања у енглеском и српском језику имају инхерентно узрочно значење, односно да је узрочна компонента уграђена у лексичко значење глагола. Да бисмо испунили овај циљ рада и проверили поменути хипотезу, применили смо специфичан аналитички поступак, који ћемо описати у наставку.

Систематском претрагом лексикографских дефиниција глагола у целој полисемантичкој структури утврдили смо да у енглеском и српском језику постоји велики број глагола који у дефиницији једног или више својих лексичких значења садрже константу која означава сему узрока. Претрага је показала да у енглеском језику има око 1.140, а у српском језику око 1.400 лексичких реализација глагола у домену узроковања (односно 1054 енглеских и 1315 српских глаголских лексема), што представља више него довољну грађу за утврђивање семантичке организације узрочности у оба језика. Прикладност речничког материјала за испитивање узрочних значења огледа се у томе што лексикографске дефиниције узрочних значења по правилу садрже константу којом се означава сема узрока (нпр. [CAUSE TO] или [MAKE] за енглески, односно [ИЗАЗ(И)ВАТИ] или [(У)ЧИНИТИ (ДА)] за српски језик). С обзиром на то

да српски језик поседује видске варијанте глагола, као и активнију префиксалну творбу у домену нијансирања значења, можемо закључити да је разлика у броју глагола узроковања у енглеском и српском језику оправдана. У оба случаја реч је о стабилном и подједнако развијеном систему. Анализа је показала и то да грађа издвојена на овај начин представља потпуну и систематизовану целину, те да даје заокружену слику о узрочној глаголској лексици. Имајући све изложено у виду, закључујемо да је анализом потврђена хипотеза према којој глаголи узроковања поседују инхерентно узрочно значење, те да оно представља део њихове лексичке структуре.

1.2.1. Семантичка класификација која је изведена у раду потврђује 1) да су глаголи са инхерентним (лексичким) узрочним значењем системски устројени, те да прожимају категорију глагола у целини; и 2) да је семантичка организација глаголских узрочних значења изразито комплексна и да поседује хијерархијски карактер. Семантичка структура глагола узроковања има хијерархијску организацију. Значења су устројена на различитим нивоима од најопштијег до најконкретнијег. Спецификација значења на најопштијем нивоу уноси се елементима који представљају начин вршења радње или резултат радње.

1.2.2. Према критеријуму резултата утврђено је да у оба језика постоји по осам класа глагола узроковања: 1) глаголи промене стања, 2) глаголи стварања и уништавања, 3) глаголи именовања, 4) глаголи кретања, 5) глаголи узроковања догађаја, 6) глаголи узроковања радње, 7) глаголи узроковања афективне реакције, и 8) глаголи узроковања интелектуалних радњи. Поменуте класе категоризују узрочне процесе у распону од физичког (стање, мировање, кретање) па све до менталног (акција, афективност, когниција). У домену узрочности, поменути процеси одражавају фундаменталне категорије људског деловања и искуства.

Различите класе глагола узроковања захтевају различит приступ и методологију, на шта ћемо скренути пажњу у оквиру сумирања резултата нашег истраживања.

1.2.2.1. Наша семантичка анализа *глагола промене стања* обухвата 708 лексема у енглеском језику и 719 лексема у српском језику. Оне су класификоване у 10 семантичких група у оба језика.

Осим поменутих семантичких група, у класи глагола промене стања посебно су издвојене још три групе према критеријуму прозирности резултативне компоненте (придева или именице који означавају резултат узроковања, тј. промену стања). Прве две групе представљају додатни инвентар глагола промене стања које нисмо посебно анализирали у раду. Прва група представља глаголе промене стања у конкретним

(физичким), а друга у апстрактним доменима. Трећа група је заснована на морфолошком критеријуму, те садржи глаголе промене стања изведене суфиксацијом или префиксацијом.

Поменуте три групе имају једну важну заједничку одлику. Она се огледа у заснованости глаголског значења на значењу придева или именице који им стоје у основи. У првим двема групама ову одлику препознајемо на нивоу семантичке структуре. На пример, глагол *наоштри* носи значење „учинити оштрим“, док *отупити* има супротно значење „учинити тупим“. Из наведених дефиниција види се да се оне састоје од узрочне компоненте [УЧИНИТИ] и придева који означава ново (узроковано) својство или стање ентитета који трпи узрочно дејство (*оштар*, *туп*). У трећој групи поменута одлика се препознаје на нивоу морфолошког састава глаголских изведеница. На пример, *урбанизовати* има значење „(у)чинити урбаним“, а *италијанизовати* „(у)чинити Италијаном, или налик Италијану по карактеру“. Значења ових лексема прозирна су у морфолошком смислу на тај начин што је суфикс -ИЗОВАТИ носилац узрочне семантичке компоненте, док творбена основа, придевска (*урбан*) или именичка (*Италијан*), означава ново својство или стање ентитета који трпи промену. Будући да је реч о једном механизму који осветљава семантику глагола промене стања у целини и представља њену специфичност у односу на друге класе, у раду смо представили изложену класификацију овог типа лексике. Са друге стране, њихов опис је дат само у главним цртама, будући да такви глаголи, са семантичког аспекта, показују једнообразност значења. Имајући све изложено у виду, сматрамо да ову тему треба даље продубити, те би могла постати предметом посебних истраживања.

На семантичком плану, глаголи промене стања типично се реализују у конкретним доменима, али имају и метафоричку (фигуративну) употребу у апстрактним доменима. У складу са описаним механизмом образовања значења глагола промене стања, прозирни случајеви реализације у конкретним доменима били би они глаголи у чијој основи стоји придев који означава физичку особину (*закривити*, од придева *крив*), док се у апстрактним доменима реализују глаголи који се заснивају на придеву који означава духовну особину (*улепшати*, од придева *леп*). Ипак, постоје далеко сложенији механизми полисемије, те се може говорити о фигуративној употреби глагола чије је примарно значење конкретно (*сломити* штап у значењу „учинити да постане сломљен“ према *сломити* некога у смислу „сломити нечији дух или вољу, учинити да клоне духом“).

Осим семантичке разуђености, ова класа глагола узроковања истиче се још једном одликом. Она се огледа у везаности глагола промене стања за прототипичну каузалност. Путем глагола промене стања исказују се процеси директне манипулације, за коју су Џ. Лејкоф и М. Џонсон утврдили да представља прототипичну каузалност (Lakoff–Johnson 1980, 1999; Lakoff 1987). У кодирању процеса директне манипулације, глаголи промене стања имају двоаргументску структуру, при чему аргумент у субјекатској позицији представља агенс, док аргумент у објекатској позицији представља пацијенс.

Поред овог, постоји још једно својство глагола промене стања које није релевантно за друге класе. Семантичке групе и подгрупе глагола промене стања су детерминисане типичним објекатским референтима које везују за себе. На пример, глаголи промене агрегатног стања имају следеће типичне објекатске референте: *(boil) water, (condense) steam, (freeze) water, (thaw) ice, snow*.

У аргументској реализацији глагола промене стања утврдили смо да семантичка улога *инструмент* у семантичкој макроулози узрочника фигурира специфично у овом домену (в. табелу 35). У осталим класама није утврђено присуство улоге инструмента у аргументској реализацији. Типичан узрочник је агенс, на основу чега је метонимијским путем изведен инструмент као непосредни узрок промене ентитета. На пример, реченица са агентивним узроком *Петар је разбио прозор* метонимијски се трансформише у *Камен је разбио прозор*. При томе, концептуализација узрочника се пресликава са агенса (*Петар*) на предмет (инструмент) који агенс користи при вршењу радње (*камен*).

Да сумирамо. У домену узрочности, глаголи промене стања представљају далеко најбројнију семантичку класу. Са друге стране, њени чланови у највећем броју случајева имају изразито једноставну аргументску реализацију и сведену полисемантичку структуру.

1.2.2.2. Наша анализа *глагола стварања и уништавања* садржи 71 лексему у енглеском и 37 глаголских лексема у српском. Из назива ове класе глагола узроковања видимо да она обухвата две комплементарне групе: *глаголе стварања* и *глаголе уништавања*.

Глаголи ове класе имају двоаргументску структуру, у којој субјекатски аргумент има улогу узрочника (аниматног или неаниматног), а објекатски улогу пацијенса. Код глагола уништавања налазимо типичну реализацију пацијенса, као и његову тематизацију путем употребе глагола у пасиву. На пример, реченица *Most of the old part*

of the city was destroyed by bombs during the war (CALD) извештава да су бомбе (узрочник) уништиле већину старог дела града (пацијенс).

Међутим, код глагола стварања позиција објекатског аргумента се профилише као *објекат резултата*, односно као објекат који је настао као резултат активности означене глаголом. Тако, у примеру *Philip Glass created a new kind of music* (OALD), објекатски аргумент представља „нову врсту музике“, која је настала као резултат процеса стварања од стране одређеног лица (композитора Филипа Гласа).

1.2.2.3. Нашом анализом обухваћено је 40 енглеских и 46 српских глаголских лексема које припадају класи *глагола именованја*. Ови глаголи су подељени на четири групе у енглеском и пет група у српском језику (о глаголима промене специфичног звања, титуле или статуса у српском, која није заступљена у енглеском језику, в. одељак 1.4.4.3.).

Специфична граматичка одлика глагола именованја садржана је у њиховој припадности категорији глагола са предикативним допунама. Сходно томе, утврдили смо да њихова аргументска структура (као и у претходним класама) садржи субјекатски и објекатски аргумент у функцији агентивног и пацијентивног учесника, али има и додатни конституент који у реченици врши функцију објекатске допуне а користи се за означавање типа именованја које се односи на објекат, односно пацијенс (в. табелу 38).

Будући да учесници процеса именованја представљају лица или институцију, односно организацију, глаголи именованја сврстани су међу глаголе који кодирају интерперсоналну каузацију.

1.2.2.4. Класа *глагола узроковања кретања* у нашем раду обухвата 155 енглеских и 142 српске глаголске лексеме. Ови глаголи су класификовани у 7 група у оба језика.

Семантичка анализа глагола узроковања кретања показала је да се диференцијација унутар овог домена врши према критеријуму циља или сврховитости акције. У аргументској структури глагола узроковања кретања, циљ акције се реализује путем семантичких улога *путање* или *локализације*, која обухвата улоге *извора* и *циља*. Поменуте улоге се реализују путем допуне у облику адвербијалне или предлошке фразе. Утврдили смо да је конструкција са адвербијалном или предлошком допуном у означавању путање, извора или циља карактеристична одлика глагола узроковања кретања. Путем те конструкције реализују се две типичне групе ове класе: глаголи узроковања начина кретања (пример 1) и глаголи узроковања кретања у одређеном правцу (пример 2):

(1) *The kids were bouncing a ball against the wall* (LDOCE).

(2) *The waiter led us to a table* (ib.).

Према семантичком критеријуму, извршили смо категоризацију глаголске реализације домена узроковања кретања утврђивањем три семантичка типа глагола: 1) групе чије се значење дефинише путем предикатора MOVE; 2) групе чије се значење дефинише путем предикатора GO; 3) групе чије се значење дефинише путем предикатора COME. Првом семантичком типу припадају глаголи промене места и глаголи промене положаја са општим значењем [CAUSE TO MOVE]. Други тип реализују глаголи удаљавања са општим значењем [CAUSE TO GO], док се трећи тип реализује путем комплементарне групе глагола приближавања, у општем значењу [CAUSE TO COME].

1.2.2.5. Анализом глагола узроковања догађаја обухваћено је 30 енглеских и 32 српске глаголске лексеме. Извршена је главна подела ових глагола на две групе према критеријуму резултата узроковања. Реч је о *општим глаголима узроковања догађаја*, који су неутрални у погледу природе догађаја или појаве која представља резултат узроковања; и *глаголима узроковања специфичне врсте догађаја*, који показују неку врсту семантичког ограничења у погледу природе изазваног догађаја. Прву групу илустроваћемо примером употребе фразног глагола *bring about: A lot of hard work by ordinary citizens eventually brought the changes about* (CCED). Из овог примера видимо да је резултат (*the changes*) изазван одређеном активношћу (*a lot of hard work by ordinary citizens*). Овај пример одражава карактеристичну одлику глагола узроковања догађаја која се огледа у томе што изазвани догађај директно происходи из природе активности која представља његов узрок.

1.2.2.6. Класа глагола узроковања радње обухвата 112 енглеских и 162 српске глаголске лексеме. У овој класи разликујемо пет семантичких група у енглеском и четири у српском језику (о глаголима узроковања радње у ужем смислу у енглеском језику, која нема свој корелат у српском в. одељак 1.4.4.4.). Према критеријуму начина узроковања, у оба језика утврђене су следеће четири семантичке групе: *глаголи присиљавања*; *глаголи наговарања*; *глаголи подстицања* и *глаголи провоцирања*.

Типични учесници процеса узроковања радње су лице у улози узрочника као и лице у улози извршиоца. Према томе, процес узроковања радње представља један од типова интерперсоналне каузације. Ова класа дозвољава да узрочник буде неаниматан, када обично означава ситуацију, околности или догађај који индиректно утичу на некога да учини нешто, делујући као природна или логичка нужност.

Аргументска структура укључује узрочник у субјекатској, пацијенс у објекатској позицији, као и резултат у виду радње који се реализује путем неке врсте допуне, типично путем допунског инфинитива у енглеском и презента с предлогом *да* у српском језику.

1.2.2.7. Класа *глагола узроковања афективне реакције* представљена је путем 123 енглеске и 272 српске глаголске лексеме. Оне су у оба језика класификоване путем критеријума типа афективне реакције. Испитивањем грађе утврдили смо да се афективне реакције диференцирају на следећа три начина: 1) према квалитету, на основу чега разликујемо емотивне реакције (осећања и расположења) и физиолошке реакције (нпр. свраб, голицање); 2) према начину на који се евалуирају (позитивне и негативне), као и 3) према начину на који се манифестују, при чему се прави дистинкција између реакција са менталним аспектом (поштовање, интересовање) и оних са физичким аспектом (плакање, смејање).

На основу изложене категоризације афективних реакција утврдили смо шест семантичких група у оба језика, које су представљене у распону од емотивних до физиолошких реакција. То су: 1) *глаголи узроковања осећања или расположења*; 2) *глаголи узроковања позитивне афективне реакције*; 3) *глаголи узроковања негативне афективне реакције*; 4) *глаголи узроковања афективне реакције са менталним аспектом*; 5) *глаголи узроковања афективне реакције са физичким аспектом*; и 6) *глаголи узроковања физиолошке реакције*.

Глаголи ове класе односе се на промене афективног (психофизичког) стања. Процес промене афективног стања подразумева механизам стимулуса и реакције. Сходно томе, аргументска структура глагола ове класе укључује узрочник-стимулус и доживљавач, који представља лице које доживљава афективну реакцију на дати стимулус.

Као што је то случај код глагола промене стања, глаголи афективне реакције се односе на промене стања која имају привремени карактер, али не и трајних својстава, која нису подложна промени.

На синтаксичком плану, у овој класи разликујемо семантички непотпуне глаголе, који се реализују у споју са именицама чинећи глаголске изразе (*нагнати у плач*, *натерати на смех*) и лексичке глаголе, који се реализују путем транзитивне конструкције (*расплакати*, *насмејати*).

1.2.2.8. Класа *глагола узроковања интелектуалних радњи* садржи 15 енглеских и 23 српске глаголске лексеме. Иако невелика по броју лексичких јединица, ова група

глагола има статус класе будући да представља један од три главна вида људског функционисања (*акција, афективност, когниција*).

Процес узроковања у домену когниције одвија се према механизму стимулуса и реакције, који карактерише и процес афективне реакције. У складу са тим, утврдили смо и паралелизам између аргументске структуре глагола ове класе и глагола афективне реакције. Елементи аргументске структуре су узрочник-стимулус и доживљавач који врши неки ментални процес као резултат узроковања.

По питању синтаксичке реализације ови глаголи су такође слични глаголима афективне реакције, те се деле на семантички непотпуне (*навести на помисао, нагнати на размишљање*) и лексичке глаголе (*подсетити, заборавити*).

1.3. Трећи циљ нашег истраживања има упоредни карактер и огледа се у утврђивању међујезичких паралела и варијација у семантичкој и аргументској структури глагола узроковања у енглеском и српском језику. Реализацији овог циља посвећено је пето поглавље нашег рада.

У погледу међујезичких паралела, анализом је утврђен изразито велики степен сличности у семантичком систему глагола узроковања у енглеском и српском језику. У његовој организацији постоји апсолутни паралелизам. Не постоји значење које је реализовано у једном језику а да није присутно у другом. Лексичке разлике између ових језика јављају се тек код профилисања одређених семантичких група, и то у виду степена лексичке издиференцираности њихових семантичких поља (в. одељак 1.4.4.).

1.3.1. На *синтаксичком плану*, анализа је показала да је транзитивност инхерентна глаголима узроковања у оба језика, те прегледом грађе није забележен ниједан глагол са узрочним значењем који има интранзитивни облик. Међу глаголима узроковања разликујемо *глаголе прсте* и *глаголе сложене транзитивности*, који су специјализовани за кодирање концептуално простијих или комплекснијих узрочних процеса. У складу са семантиком транзитивности, лексички глаголи узроковања садрже узрочник у субјекатској, а пацијенс у објекатској позицији. Детаљним испитивањем контекстуалне употребе глагола узроковања на репрезентативном материјалу потврдили смо почетну тезу да глаголи спољашње каузалности представљају лексикализацију концепта узрока (или узроковања) у правом смислу, док су глаголи који означавају унутрашњу каузалност интранзитивни, те реализују некаузативно значење.

1.3.2. Узрочна глаголска лексика већим делом се састоји од морфолошких и лексичких каузатива, при чему су енглески перифрастички каузативи релативно

малобројни, али показују разгранату узрочну полисемију и високу фреквентност употребе. Аргументска структура глагола узроковања у оба језика показује исту базичну структуру, док се разлике очитују у конкретној аргументској реализацији. У свим класама, као основна јавља се проста транзитивна конструкција /N1 V N2/. Комплекснији узрочни процеси захтевају сложеније конструкције. Тако се, на пример, у енглеском користи допунски инфинитив у означавању процеса узроковања радње који се одвија између два лица, док се у српском уместо инфинитива користи конструкција *да* + презент. Аргументска структура у оба језика је подударна, али се разликују синтаксички елементи који испуњавају позиције дефинисане самом конструкцијом, као и њеном семантиком.

1.4.1. Поређењем резултата анализе глагола узроковања у енглеском и српском језику утврдили смо следећа одступања. У погледу *каузативне алтернације*, утврдили смо међујезичке разлике на формалном, али не и на семантичком плану. Грађа показује да је каузативна алтернација формално заснована на синтаксичкој опозицији *транзитивност : интранзитивност* у енглеском језику, док се у српском заснива на опозицији *транзитивност : рефлексивност*. На семантичком плану, алтернанти у оба језика показују идентичан семантички однос.

1.4.2. Осим на плану алтернације, дивергенције између енглеских и српских глагола узроковања фигурирају и на плану општијих језичких феномена попут *лексикализације* и *граматикализације*. Тако се, као типични за енглески језик, издвајају перифрастички каузативни глаголи који показују значајан степен граматикализације, те реализују узрочна значења искључиво у оквиру одговарајућих (перифрастичких) конструкција. У савременом српском језику не постоје еквивалентне аналитичке конструкције, већ се значења која се у енглеском исказују каузативним глаголима *make, get, have* и др. реализују путем лексичких глагола приближно истог значења. Уп. следеће парове примера:

1. а. Е: *What I heard made me feel bad.*

1. б. С: *То што сам чуо ме је онерасположило (а не: *То што сам чуо је учинило да се осећам лоше).*

2. а. Е: *I made him come.*

2. б. С: *Намерала сам га да дође (а не: *Учинио сам да он дође).*

Различити језици испољавају различите тенденције у избору средстава за исказивање узрочности. У енглеском језику постоји продуктивна употреба „лаких“, помоћних (перифрастичких) каузативних глагола. У српском таквих глагола нема, већ

се одговарајућа значења кодирају путем простих или изведених лексичких глагола. Исто важи и за употребу глагола енглеског и српског језика у значењу ангажовања професионалног лица:

Е: *I have had my hair cut.*

С: *Ошишала сам се.* (а не **Дала сам да ме ошишају.*)

Обрнути случај налазимо у семантичкој групи глагола *наговарања*, у случајевима где се у српском глаголи *наговарања* налазе у споју са адвербијалом којим се експлицира начин узроковања (нпр. *наговорити улагивањем*), док су у енглеском еквивалентни процеси лексикализовани, те се исказују путем простих или фразних глагола. При томе, у енглеском је начин узроковања инхерентан део лексичког значења простих глагола, док је код фразних глагола садржан у партикули. Примери (Е–С): *наговорити некога улагивањем/умиљавањем да (у)чини нешто – cajole/coax sb into doing sth* (ЕРСЕ); *наговорити некога улагивањем/умиљавањем да не (у)чини нешто – coax sb back/down, coax sb out of sth (ib.)*; *наговорити некога додворавањем да (у)чини нешто – sweet-talk sb into doing sth (ib.)*; *измамити нешто умиљавањем од некога – coax sth out of sb* (ССЕР); *улагивањем одговорити некога да не (у)чини нешто – cajole sb out of doing sth (ib.)*.

1.4.4. Као што смо претходно поменули у одељку 1.3., *дивергенције у лексичкој структури* глагола узроковања не јављају се на нивоу класа већ на нивоу семантичких група глагола који припадају одређеној семантичкој класи. Анализом грађе утврдили смо да се код глагола узроковања разликују два главна типа лексичких дивергенција: 1) разлике у степену семантичке издиференцираности одређене тематске групе глагола; и 2) разлике у избору лексичко-граматичких средстава за исказивање одређеног значења, што доводи до тога да је одређена семантичка група присутна у једном, а одсутна у другом језику. У нашој анализи првом типу лексичких дивергенција припада група глагола *промене боје* и глагола *друштвеног карактера*, док се други тип лексичких дивергенција односи на групу енглеских глагола *узроковања радње у ужем смислу*. У наставку ћемо илустровати у чему се те разлике састоје.

1.4.4.1. У оквиру семантичке групе *промене боје* издвојено је 9 глаголских лексема у енглеском и 75 глаголских лексема у српском језику. Узрок овако великој квантитативној неравнотежи у реализацији значења узроковања промене боје треба тражити у општој тенденцији српског језика ка нијансирању значења основног тематског глагола путем образовања изведеница које модификују његово значење у фазном смислу. Ову тврдњу илустроваћемо путем енглеског глагола *whiten*, у значењу

[MAKE STH WHITE OR WHITER]. У српском језику се одговарајуће значење [(У)ЧИНИТИ БЕЛИМ ИЛИ БЛЕДИМ] реализује путем глагола *белити*, *бледити* и њихових деривата: (пф.) *забелити*, *избелити*, *избледити*, *обелити*, *побелити*, *побледити*, *пробелити*, *убелити*; (импф.) *белити*, *бледити*, *избељивати*, *обељивати*. Из наведеног примера, који је репрезентативан за целу групу у међујезичкој перспективи, видимо да у енглеском нема деривата глагола *whiten*, док се у српском значење еквивалентно глаголу *whiten* реализује путем чак 12 глаголских лексема.

1.4.4.2. *Глаголи промене друштвеног карактера* у нашој анализи садрже 38 глаголских лексема у енглеском и 96 глаголских лексема у српском језику. Лексичке дивергенције између поменутих глагола у енглеском и српском језику су квантитативне и квалитативне природе. Квантитативне разлике одражавају се у већем броју варијантних форми глагола и њихових глаголских изведеница у српском језику у односу на једну или две енглеске глаголске лексеме које кодирају еквивалентно значење. Као пример послужиће нам енглески глаголи *Germanize* и *Teutonize* у значењу [MAKE GERMAN OR GERMANIC], који у српском језику имају следеће еквиваленте: (импф.) *немчитити*; (пф.) *понемчитити*, *пошвабитити*, *пошванчитити*. На лексичком плану, поменуте квалитативне разлике проистичу из културно-историјског идентитета за који су везани испитивани језици, као и из географских, историјских и културолошких веза њихових говорника са другим народима. Тако се, на пример, у енглеском језику не налази еквивалент српских глагола *козачити* или *шокчитити*.

1.4.4.3. Још израженије лексичке дивергенције примећене су у глаголској реализацији значења *промене специфичног звања, титуле или статуса*. Ова семантичка група присутна је само у српском језику, у оквиру класе глагола промене стања, док се у енглеском језику појављују изоловане лексеме овог типа али у недовољној мери да би формирале групу. Реч је о значењу типа [ПРОГЛАСИТИ НЕКОГА ЗА Х], при чему је Х оно што денотира именица која стоји у основи глагола. На пример, *задокторити* „учинити некога доктором“, *закапетанити* „произвести некога за капетана“, и сл. Као што смо претходно поменули, у енглеском језику забележили смо само глагол *knight* у значењу “make sb a knight”: *He was knighted in the Queen’s birthday honours list in June 1988* (CCED), као и глагол *crown* у значењу “to vest with royal title”, које одступа од поменутог семантичког обрасца будући да има фокус на круни као симболу краљевске титуле (уп. још и глаголе *martyr* и *widow*, иако се они везују за пасивну употребу). Напомињемо да наша грађа садржи глагол *крунисати*, који је

еквивалентан енглеском *crowd*, али такође бележи и лексеме *закраљити* и *зацарити*, које у потпуности задовољавају образац општег значења групе.

1.4.4. У оквиру класе глагола узроковања радње, у енглеском језику је представљена група глагола узроковања радње у ужем смислу. Назив ове глаголске групе значи да је реч о енглеским глаголима који су типични представници каузативних глагола. То су перифрастички каузативни глаголи *make, cause, get, have; put, set, lead*. Поменути глаголи реализују значење узроковања радње путем једне или више конструкција перифрастичког типа. Глаголи *make, cause, get, have* су централни, а *put, set, lead* периферни чланови групе. Са друге стране, у српском језику за исказивање узроковања радње и узрочности у целини нису одабрана синтаксичка средства попут поменутих семантички непотпуних глагола у перифрастичким конструкцијама. О овој важној разлици у избору језичких средстава за исказивање категоријалних значења в. одељак V.2.2.

1.5. Све што је изложено у оквиру сумирања резултата нашег истраживања упућује на следећи општи закључак. Семантичка организација категорије узрочности у суштини је истоветна у оба језика. За исказивање узрочних значења у оквиру глаголске реализације у енглеском језику продуктивна су *синтаксичка средства*, а за исказивање истих значења у српском – *творбено-лексичка*. Према томе, ако изузмемо поменуте дивергенције између енглеских и српских глагола узроковања, долазимо до сазнања да су разлике у њиховој аргументској структури незнатне и да немају битне семантичке импликације, те служе за кодирање истог семантичког садржаја.

2. Из наведених резултата нашег истраживања могу се извести одређене *теоријске импликације*, које наводимо у наставку излагања.

2.1. *О односу језичке и појмовне структуре*. Семантичка анализа која је изведена у раду потврдила је да језичка структура одражава појмовну структуру. О узајамној вези између језика и мишљења у нашем раду можда најбоље сведочи налаз да класе глагола узроковања као део лексичког система енглеског и српског језика одражавају типове узрочних процеса, који имају заједничку појмовну хијерархију у оба језика.

Из изложеног се може извести закључак да је потребно темељно познавање појмовне структуре одређеног домена како би се на адекватан начин приступило анализи његове семантичке структуре. У вези са тим, утврђени међујезички паралелизам семантичких структура потврђује тезу о високом степену општости категорије узрочности, као и изразитој сродности механизма њеног језичког израза. Према томе, резултати нашег рада говоре у прилог тези да је семантичка категорија

узрочности фундаментална, по томе што представља једна од основних људских појмова, и универзална, јер сваки језик располаже средствима за њено исказивање.

2.2. *О односу између лексичког и конструкционог значења.* Глаголско значење представља сложену интеракцију лексичког значења и конструкције путем које се оно реализује. Упркос томе што наша анализа потврђује да је узрочност инхерентна лексичком значењу глагола, она се не може одвојити од аргументске структуре која осликава природу и ток узрочног процеса о коме глагол реферише. Другим речима, конструкционо значење представља генерализацију значења глагола који се често јављају у одређеној конструкцији, нпр. глагол *take* у конструкцији /make sb do sth/ (према: Goldberg 1995, 2006). Са друге стране, таква тврдња не сме да имплицира непостојање лексичког значења глагола: како показује наше истраживање, лексичко значење чини важан аспект глаголског функционисања, који је, и поред прожимања са аргументском реализацијом, у аналитичком поступку могуће јасно издвојити.

2.3. *О регуларној полисемији глагола узроковања.* Глаголи узроковања са разуђеном полисемијом имају више узрочних значења која се односе на различите типове узрочних процеса. Енглески перифрастички каузативи имају најсложенију полисемију. Лексички каузативи обично имају дословно и метафоричко узрочно значење, при чему дословно значење припада физичком, а метафоричко друштвеном или психолошком домену.

У лингвистичку семантику термин *регуларна полисемија* је увео Апресјан, а прихваћен је и у нашој средини (о томе в. Ивић 1982; Гортан-Премк 1997; Драгићевић 2007). У проучавању глаголског система на граничном подручју између синтаксе и лексичке семантике Б. Левин и М. Рапапорт-Ховав такође истичу систематску полисемију као фокус свог истраживања позивајући се на Апресјана и његов концепт регуларне полисемије (Levin–Rapaport-Hovav 1995: 25).

У оквирима дискусије о типовима регуларне полисемије, Р. Драгићевић прави осврт не само на именичку него и на глаголску метонимију (Драгићевић 2007: 171–2). У области глаголске семантике питање метонимије глагола је, како и сама ауторка наводи, веома комплексно и недовољно истражено. „Метонимију глагола Апресјан, Гинзбург и други истраживачи деле на *месну*, *временску* и *узрочну*. Апресјан нарочито наглашава различите типове узрочне метонимије“ (Драгићевић 2007: 171). Нашу пажњу нарочито је привукло то што примери метонимијских модела регуларне полисемије глагола кретања представљају парове глагола који у интерпретацији Б. Левин чине каузативну алтернацију. На пример: КРЕТАТИ СЕ САМОСТАЛНО – ЧИНИТИ ДА

СЕ НЕШТО/НЕКО КРЕЋЕ: ... *шетати [се]* (*сам : шетати некога*) (С. Биланџија 2005, у: Драгићевић 2007: 172). У нашем раду смо због оквира наметнутих темом правили само кратке осврте на метонимијске процесе које смо уочили приликом анализе посматраних глагола, али сматрамо да ова тема заслужује посебну обраду, те је остављамо за будућа истраживања.

3. *Значај и примене резултата истраживања.* Значај испитивања семантичке и аргументске структуре глагола узроковања у међујезичкој перспективи огледа се у откривању општих тенденција које испитивани језици испољавају када је реч о језичком изразу различитих узрочних процеса, као и нијанси у успостављању и тумачењу узрочних веза међу појавама или ситуацијама, односно у сфери међуљудских односа. Представљени опис семантичке структуре глаголске реализације узрочности у енглеском и српском језику пружа солидну основу за практичну примену у областима наставе језика, превођења и израде речника.

У оквиру прегледа литературе о каузативности на енглеском језику поменули смо да приказ каузативних конструкција у традиционалним и савременим граматикама енглеског језика показује бројне недостатке. Имајући у виду да каузативност представља системску одлику категорије глагола, сматрамо да би требало да добије одговарајући простор у педагошким граматикама енглеског и српског језика.

У контексту наставе енглеског језика као страног, овај проблем је још израженији, будући да у педагошким граматикама енглеског језика каузативност има још штурији опис (обично се помиње само каузативна употреба глагола *have*). Говорницима српског као матерњег језика који уче енглески језик велики изазов представља савладавање енглеских синтаксичких конструкција које немају формални еквивалент у њиховом матерњем језику, а употреба перифрастичких каузативних конструкција са глаголима *make, cause, have, get* и другим представља један од типичних случајева непоклапања између датих језика. Употреба поменутих конструкција заснива се на њиховом специфичном значењу, те је поред граматичких неопходно укључити и семантичке информације које би омогућиле лакше усвајање њихове правилне употребе. Имајући све изложено у виду, сматрамо да би било корисно да се на основу анализе глагола узроковања изради граматичка јединица педагошке граматике посвећена каузативним глагола енглеског односно српског језика, у којој би били представљени њихови формалних типови, семантичке класе и аргументска реализација.

У области превођења, примена истраживања изведеног у овом раду одвијала би се на фону проналажења оптималних лексичких еквивалената глагола на основу исцрпне

упоредне студије њиховог значења и употребе. Као и у настави, највећи изазови искрсавају приликом превођења енглеских перифрастичких каузативних глагола на српски.

Коначно, наше истраживање могло би бити од користи и за израду речника, који у дигиталном добу отварају бројне могућности али и намећу нове захтеве. Из чињенице да је каузативност системска глаголска категорија произилази потреба да глаголи са узрочним значењем буду систематски дефинисани у речнику. У репрезентативним речницима енглеског и српског језика овај принцип је у извесној мери задовољен, али до сада није експлицитно и систематски спроведен. У контексту дигитализације процеса израде речника, типизација лексикографских дефиниција у домену узрочности и другим фундаменталним семантичким доменима представља један од императива. Формализација лексикографских поступака у представљању глаголских значења би требало да се заснива на студијама посвећеним лексици датих домена, којима је придружено и истраживање спроведено у овом раду.

4. *Даљи правци истраживања* наше теме леже у бројним другим аспектима каузативности који чекају на потпунију разраду. Док је у нашој анализи представљена семантичка структура глагола узроковања, са освртом на њене типичне представнике, није се улазило у питање прототипичног статуса глаголских лексема са узрочним значењем. Стога би у оквиру когнитивнолингвистичког приступа било потребно извести истраживање глагола узроковања у оквирима теорије прототипа, нарочито у међујезичкој перспективи. Такође, у нашем раду пажња је посвећена искључиво узрочним значењима глагола, уз осврт на њихове неузрочне варијанте тамо где се то показало неопходним. То отвара пут истраживању веза између узрочних значења глагола, која су овде испитивана, и њихових других значења, нарочито неузрочне варијанте глагола који учествују у каузативној алтернацији, као и неузрочних значења енглеских перифрастичких каузатива (*have, make, get*).

Даље, наша анализа је изведена као семантичка класификација глаголских предиката из синхронијске перспективе. Сматрамо да би се наше истраживање могло проширити и обогатити испитивањем глагола узроковања у дијахронијској перспективи, које би имало за циљ да осветли питања порекла глагола, промене њихових значења и генезе њихове полисемантичке структуре. Још један плодноносан правац даљег истраживања ове теме лежи у области језичке типологије. Типолошко проучавање глагола узроковања изискивало би укључивање других типолошки сродних

и несродних језика у анализу у циљу проширивања сазнања о језичким средствима за исказивање узрочности и формулисања језичких универзалија.

Поменућемо још неке аспекте рада које смо само назначили а које треба систематски испитати. То су морфолошки и творбени аспекти глагола узроковања у енглеском и нарочито у српском језику (који показује општу тенденцију ка избору творбено-лексичких средстава у глаголској реализацији узрочности), затим, стилистичка анализа глагола узроковања према регистрима и функционалним стиловима у којима се реализују, анализа дискурса, која би истакла аспекте узрочности који извиру из инференције, логичких пропозиција и интерпретације исказа, као и истраживања других језичких средстава за исказивање узрочности у енглеском и српском језику (везници, предлошко-падежне конструкције, итд.).

Надамо се да смо овим радом, упркос ограничењима које намеће постављена тема, успели да дамо допринос бољем разумевању глагола са узрочним значењем, као и категорије узрочности у језичком и појмовном систему.

ЛИТЕРАТУРА

I. Извори грађе

1. Речници и тезауруси енглеског језика

BBI (1990). Бенсон, Мортон, Евлин Бенсон и Роберт Илсон. *Комбинаторни речник енглеског језика*. Београд: Нолит.

CALD (2005). *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*. Second ed. Cambridge: Cambridge University Press.

CCED (1995). *Collins Cobuild English Dictionary*. London: HarperCollins Publishers.

EDEL Skeat, Walter W. ([1879–1882] 1958). *An Etymological Dictionary of the English Language*. Oxford: The Clarendon Press.

LDOCE (2003). *Longman Dictionary of Contemporary English*. Harlow: Longman Group Limited.

LLA (1993). *Longman Language Activator*. Harlow: Longman Group Limited.

MED (2002). *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*. Oxford: Macmillan Publishers Limited.

MWCD (2004). *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*. Eleventh edition. Springfield, MA: Merriam-Webster Inc.

NOTE (2000). *The New Oxford Thesaurus of English*. Oxford: Oxford University Press.

OALD (2005). Hornby, Albert S. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Seventh edition. Oxford: Oxford University Press.

OCD (2002). *Oxford Collocations Dictionary for Students of English*. Oxford: Oxford University Press.

OED (2002). *Oxford English Dictionary on CD-ROM*. Oxford: Oxford University Press.

WNDS (1984). *Webster's New Dictionary of Synonyms: A Dictionary of Discriminated Synonyms with Antonyms and Analogous and Contrasted Words*. Springfield, MA: Merriam-Webster Inc.

2. Електронски корпуси енглеског језика

BNC. *British National Corpus Online service*. Managed by Oxford University Computing Services on behalf of the BNC Consortium. Available at: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>

CCRP (2003). *Collins COBUILD Resource Pack*. London: HarperCollins Publishers Limited.

3. Речници српског и енглеско-српског/српско-енглеског језика

ЕЕСР (1963). Ристић, Светомир, Живојин Симић и Владета Поповић. *Енциклопедски енглеско-српскохрватски речник*. I–II. Београд/Лондон: Просвета – Cambridge University Press.

ЕРСЕ (2010). Хлебец, Борис. *Енциклопедијски српско-енглески речник*. Београд: Завод за уџбенике.

ЕРХСЈ Скок, Петар (1971–1974). *Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика*. I–IV. Загреб: ЈАЗУ.

РМС (1967–1973). *Речник српскохрватскога књижевног језика*. I–VI. Нови Сад: Матица српска.

РСАНУ (1959–2010). *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*. I–XVIII. Београд: Српска академија наука и уметности.

РСЈ (2007). *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.

СРСЕ (2006). Хлебец, Борис. *Стандардни српско-енглески речник – са енглеском и српском граматиком*. Београд: Завод за уџбенике.

4. Електронски корпуси српског језика

КССЈ. *Корпус савременог српског језика* на Математичком факултету Универзитета у Београду. Београд: Математички факултет. Доступно на: <http://korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html>

АСК. *Антологија српске књижевности*. Учитељски факултет Универзитета у Београду. Доступно на: www.ask.rs

II. Референтна литература на страним језицима

- Aarts, Baas (2007). *Syntactic Gradience: The Nature of Grammatical Indeterminacy*. Oxford: Oxford University Press.
- Aarts, Baas, David Denison, Evelien Keizer and Gergana Popova (eds.) (2004). *Fuzzy Grammar: A Reader*. Oxford: Oxford University Press.
- Anttila, Raimo (1972). *Introduction to Comparative and Historical Linguistics*. New York: Macmillan.
- Apresjan, Juri (2000). *Systematic Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Apresjan, Juri (2008). "Principles of Systematic Lexicography", in: Thierry Fontenelle (ed.), *Practical Lexicography (A Reader)*. Oxford: Oxford University Press. 51–60.
- Asher, Ronald E. (editor-in-chief) (1994). *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Oxford: Pergamon Press.
- Baron, Naomi (1974). "The structure of English causatives". *Lingua*, vol. 33. North-Holland Publishing Company. 299–342.
- Blay, Michel (ed.) (2007). *Dictionnaire des concepts philosophiques*. Paris: Larousse, CNRS Éditions.
- Bréal, Michel (1897). *Essai de sémantique*. Paris: Hachette.
- Brown, Keith (ed.) (2005). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Amsterdam: Elsevier.
- Carter, Ronald and Michael McCarthy (2006). *Cambridge Grammar of English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chafe, Wallace (1970). *Meaning and the Structure of Language*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Comrie, Bernard (1976)¹. "The syntax of causative constructions: cross-language similarities and divergences", in: Masayoshi Shibatani, (ed.), *Syntax and Semantics 6: The Grammar of Causative Constructions*. New York: Academic Press. 261–312.
- Comrie, Bernard (1976)². *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, Bernard (1981). *Language Universals and Linguistic Typology*. Oxford: Blackwell.
- Comrie, Bernard and Maria Polinsky (eds.) (1993). *Causatives and Transitivity*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Croft, William (1991). *Syntactic categories and grammatical relation: The cognitive organization of information*. Chicago: University of Chicago Press.
- Croft, William and Alan Cruse (2004). *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cruse, Alan (1984). *Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Cruse, Alan (2004). *Meaning in language: An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Second ed. Oxford: Oxford University Press.
- Crystal, David ([1995] 2003). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, David (2004). "English Word Classes", in: Aarts, Baas, David Danison, Evelien Keizer and Gergana Popova (eds.), *Fuzzy Grammar: A Reader*. Oxford: Oxford University Press. 191–212.
- Degand, Liesbeth (1994). "Towards an Account of Causation in a Multilingual Text Generation System". *7th International Generation Workshop*. Kennebunkport, Maine. 108–116.
- Dikken, Marcel den (1997). "The syntax of possession and the verb *have*". *Lingua*, 101. 129–150.
- Dixon, Robert and Malcolm Ward ([1991] 2005). *A Semantic Approach to English Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Dixon, Robert and Malcolm Ward (2000). "A typology of causatives: form, syntax and meaning", in: Robert Dixon and Alexandra Aikhenvald (eds.) *Changing valency: Case Studies in Transitivity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Downing, Angela and Philip Locke (2006). *English Grammar: A University Course*. Second edition. London/New York: Routledge.
- Dowty, David R. (1979). *Verb Meaning and Montague Grammar: The Semantics of Verbs and Times in Generative Semantics and in Montague's PTQ*. Dordrecht/Boston/London: D. Reidel Publishing Company.
- Dowty, David R. (1991). "Thematic proto-roles and argument selection". *Language*, vol. 67. 547–619.
- Ducrot, Oswald and Tzvetan Todorov (1979). *Encyclopedic Dictionary of the Sciences of Language*. Baltimore/London: The Johns Hopkins University Press.
- Duffley, Patrick J. (2000). "Gerund versus Infinitive as Complement of Transitive Verbs in English: The Problems of *Tense* and *Control*". *Journal of English Linguistics*, vol. 28/3. 221–248.
- Fillmore, Charles J. (1968). "The Case for Case", in: Bach, Emmon and Robert T. Harms (eds.), *Universals in Linguistic Theory*. New York: Holt, Rinehart, and Winston. 1–88.
- Fillmore, Charles J. (1970). "The Grammar of *Hitting* and *Breaking*", in: Jacobs, Roderick A. and Peter S. Rosenbaum, (eds.), *Readings in English Transformational Grammar*. New York: John Wiley. 120–133.
- Fodor, Jerry Alan (1970). "Three Reasons for Not Deriving 'Kill' from 'Cause to Die'". *Linguistic Inquiry*, 1 (4). 429–438.

- Fontenelle, Thierry (2008). "Using a Bilingual Dictionary to Create Semantic Networks", in: Thierry Fontenelle (ed.), *Practical Lexicography (A Reader)*. Oxford: Oxford University Press. 169–189.
- Foulquie, Paul et Raymond Saint-Jean (1969). *Dictionnaire de la langue philosophique*, deuxième édition revue et augmentée. Paris: Presses Universitaires de France.
- Frawley, William J. (ed.) (2003). *International Encyclopedia of Linguistics*. Second edition. Oxford: Oxford University Press.
- Geeraerts, Dirk (2010). *Theories of Lexical Semantics*. Oxford: Oxford University Press.
- Geeraerts, Dirk and Hubert Cuyckens (eds.) (2007). *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Gilquin, Gaëtanelle (2003). "Causative *get* and *have*, So Close, So Different". *Journal of English Linguistics*, vol. 31/2. 125–148.
- Gilquin, Gaëtanelle (2006). "The verb slot in causative constructions. Finding the best fit". *Constructions*, vol. 1/3. 1–46.
- Gilquin, Gaëtanelle (2010). *Corpus, Cognition and Causative Constructions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Givón, Talmy (1975). "Cause and Control: on the semantics of interpersonal manipulation", in: John P. Kimball (ed.), *Syntax and Semantics 4*. New York: Academic Press. 59–89.
- Goldberg, Adele (1995). *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: Chicago University Press.
- Goldberg, Adele (2006). *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Goldberg, Adele (2013). "Explanation and Constructions: Response to Adger", *Mind and Language* 28/4. 479–491.
- Goldsmith, John (1984). "Causative verbs in English", in: Testen, David, Veena Mishra and Joseph Drogo (eds.). *Papers on the Parasession on Lexical Semantics*. Chicago: Chicago Linguistic Society.
- Haiman, John (1980). "The iconicity of grammar: isomorphism and motivation". *Language* 56. 515–40.
- Haiman, John (1985). *Natural Syntax: Iconicity and Erosion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hale, Kenneth and Samuel J. Keyser (1988). "Explaining and Constraining the English Middle", in: Tenny, Carol (ed.), *Studies in Generative Approaches to Aspect*. Cambridge, MA: The MIT Press. 41–58.
- Halmari, Helena (2005). *Persuasion across Genres: a linguistic approach*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Haspelmath, Martin (1993). "More on the typology of inchoative/causative verb alternations", in: Comrie, Bernard and Maria Polinsky (eds.), *Causatives and transitivity*. (Studies in Language Companion Series 23) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 87–120.
- Haspelmath, Martin, Ekkehard König, Wulf Oesterreicher *et al.* (2001). *Language Handbook*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Hlebec, Boris (1990). *Aspects, phases and tenses in English and Serbo-Croatian*. Graz: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Graz.
- Hlebec, Boris (2007). *English Semantics*. Beograd: Čigoja štampa.
- Hollmann, Willem B. (2003). *Synchrony and Diachrony of English Periphrastic Causatives: A Cognitive Perspective*. Unpublished PhD dissertation, University of Manchester.
- Hornby, Albert S. (1962). *A Guide to Patterns and Usage in English*. Oxford: Oxford University Press.
- Huddleston, Rodney and Geoffrey K. Pullum (2005). *A Student's Introduction to English Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hulswit, Menno (2002). "A Short History of Causation" (an abridged version of the first chapter), in: *From Cause to Causation. A Peircean Perspective*. Dordrecht: Kluwer Publishers. Available at: <http://see.library.utoronto.ca/SEED/Vol4-3/Hulswit.htm>
- Itkonen, Esa (1994). "Causation", in: Asher, Ronald E. (ed.), *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, vol. 2. Oxford: Pergamon Press.
- Jackendoff, Ray (1985). *Semantics and Cognition*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Jackendoff, Ray (1990). *Semantic Structures*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Jespersen, Otto ([1933] 1972). *Essentials of English Grammar*. London: George Allan and Unwin.
- Jespersen, Otto (1927). *A Modern English Grammar on Historical Principles. Part III: Syntax*. Second volume. Heidelberg: Carl Winters.
- Jespersen, Otto (1946). *A Modern English Grammar on Historical Principles. Part V: Syntax*. Fourth volume. Heidelberg: Carl Winters.
- Jespersen, Otto (1958). *The Philosophy of Grammar*. London: George Allan and Unwin.
- Kemmer, Suzanne and Arie Verhagen (1994). "The grammar of causatives and the conceptual structure of events", *Cognitive Linguistics*, 5/2. 115–156.
- Kemmer, Suzanne and Arie Verhagen (1997). "Interaction and causation: Causative constructions in modern standard Dutch". *Journal of Pragmatics*, vol. 27. 61–82.
- Khalifa, Jean-Charles (2006). "Pour une cartographie des causatifs en anglais contemporain". *Corela*, vol. 4. 1–50.
- Koontz-Garboden, Andrew and Beth Levin (2005). "The Morphological Typology of Change of State Event Encoding", in: Booij, Geert, Emiliano Guevara, Angela Ralli, Salvatore

- Sgroi and Sergio Scalise (eds.), *Morphology and Linguistic Typology, On-line Proceedings of the Fourth Mediterranean Morphology Meeting*. Catania: University of Bologna. 185–194.
- Kruisinga, Etsko (1931). *A Handbook of Present-Day English. Part II – English accidentence and syntax 1*. Groningen: Noordhooff.
- Kruisinga, Etsko and Paul A. Erades (1967). *An English Grammar. Volume I: accidentence and syntax. Second part*. Groningen: P. Noordhooff.
- Kulikov, Leonid (2001). “Causatives”, in: Haspelmath, Martin *et al.* (eds.), *Language Typology and Language Universals: An International Handbook*. Volume 2. Handbuecher zur Sprach-und Kommunikationswissenschaft. Berlin: Walter de Gruyter. 886–898.
- Lakoff, George (1970). *Irregularity in Syntax*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- Lakoff, George (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George and Mark Johnson (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George and Mark Johnson (1999). *Philosophy in the Flesh: The embodied mind and its challenge to Western thought*. New York: Basic Books.
- Lalande, Andre (ed.) (1972). *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, Societe francaise de philosophie. Paris: Presses Universitaires de France.
- Langacker, Ronald W. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 2. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. (2002). *Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Langacker, Ronald W. (2004). “Bounded Regions”, in: Aarts, Baas, David Danison, Evelien Keizer and Gergana Popova, (eds.), *Fuzzy Grammar: A Reader*. Oxford: Oxford University Press. 239–246.
- Langacker, Ronald W. (2011). “Semantic motivation of the English auxiliary”, in: Panther, Klaus-Uwe and Gunter Radden (eds.), *Motivation in Grammar and the Lexicon*. Amsterdam: John Benjamins. 29–47.
- Le Pesant, Denis (2003). “Principles for a Semantic Classification of Verb Predicates”. *Language Research*, special issue. Seoul. 21–38.
- Lee, David (2002). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Leech, Geoffrey (1987). *Meaning and the English Verb*. London and New York: Longman.
- Leech, Geoffrey (1990). *Semantics*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Lemmens, Martin (1988). *Lexical Perspectives on Transitivity and Ergativity: Causative Constructions in English*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

- Levin, Beth, Ji Song and Sue Atkins (1997). "Making Sense of Corpus Data: A Case Study of Verbs of Sound". *International Journal of Corpus Linguistics*, 2. 23–64.
- Levin, Beth (1993). *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Levin, Beth (2005). "Semantic Prominence and Argument Realization III: Delineating Semantic Determinants of Argument Realization and the Interactions among Them" (course lecture), MIT. Available at: <http://www.stanford.edu/~bclevin/lisa05semprop.pdf>
- Levin, Beth and Malka Rappaport Hovav (2005). *Argument Realization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levin, Beth and Malka Rappaport Hovav (1994). "A Preliminary Analysis of Causative Verbs in English". *Lingua*, 92. North-Holland. 35–77.
- Levin, Beth and Malka Rappaport Hovav (1995). *Unaccusativity: At the Syntax–Lexical Semantics Interface*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Lipka, Leonhard (1972). *Semantic Structure and Word-Formation: Verb-Particle Constructions in Contemporary English*. Munchen: Wilhelm Fink Verlag.
- Lyons, John (1968). *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, John (1977). *Semantics*. Vol. 1–2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Malmkjær, Kirsten (ed.) (2005). *The Linguistics Encyclopedia*. Second ed. London: Routledge.
- McCawley, James D. (1968). "The Role of Semantics in Grammar", in: Bach, Emmon and Robert Harms (eds.), *Universals in Linguistic Theory*. New York: Holt, Rinehart, and Winston. 124–169.
- McCawley, James D. (1978). "Conversational Implicature and the Lexicon", in: Cole, Peter (ed.), *Syntax and Semantics 9: Pragmatics*. New York: Academic Press. 245–258.
- Moreno, Juan Carlos (1993). "Make and the Semantic Origins of Causativity: A Typological Study", in: Comrie, Bernard and Maria Polinsky (eds.), *Causatives and Transitivity*. Amsterdam: John Benjamins. 155–64.
- Mulder, Walter De (2007). "Force Dynamics", in: Geeraerts, Dirk and Hubert Cuyckens (eds.), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press. 294–317.
- Nedjalkov, Vladimir Petrovič (1969). "Nekotorye verojatnostnye universalil v glagol'nom slovoobrazovanii", in: Vardul', I. F. (ed.), *Jazykovye universalii i lingvistiteskaja tipologija*. Moscow: Nauka. 106–114.
- Nida, Eugene (1975). *Componential Analysis of Meaning*. Hague: Mouton.
- Paducheva, Elena V. (1997). "Verb Categorization and the Format of a Lexicographic Definition (Semantic Types of Causative Relations)", in: *Recent Trends in Meaning-Text Theory*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 61–74.

- Paducheva, Elena V. (1998). "Paradigms of Semantic Derivation for Russian Verbs of Sounding". EURALEX Proceedings. Available at: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex1998_1/Elena%20PADUCHEVA%20Paradigms%20of%20Semantic%20Derivation%20for%20Russian%20Verbs%20of%20Sounding.pdf
- Paducheva, Elena V. (2003). "Is There an 'Anticausative' Component in the Semantics of Decausatives?". *Journal of Slavic Linguistics*, 11/1. Bloomington: Slavica Publishers, Indiana University. 173–198.
- Palmer, Frank R. (1974). *The English Verb*. London: Longman.
- Palmer, Frank R. (1981). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Perlmutter, David M. (1978). "Impersonal Passives and the Unaccusative Hypothesis". *Proceedings of the Fourth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. Berkeley: BLS. 157–190.
- Pinker, Steven (1989). *Learnability and cognition: the acquisition of argument structure*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Poutsma, Hendrik (1926). *A Grammar of Late Modern English. Part II: The Parts of Speech. Section II. The Verb and the Particles*. Groningen: P. Noordhoff.
- Poutsma, Hendrik (1929). *A Grammar of Late Modern English. Part I: The Sentence. Second Half: The Composite Sentence*. Groningen: P. Noordhoff.
- Pustejovsky, James (2011). "The Structure of Meaning", in: Hogan, Patrick Colm (ed.), *The Cambridge Encyclopedia of the Language Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press. 23–34.
- Pylkkänen, Liina (2008). *Introducing Arguments*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Quirk, Randolph and Sidney Greenbaum (1973). *A University Grammar of English*. London: Longman.
- Quirk, Randolph, et al. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London/New York: Longman.
- Radford, Andrew (1997). *Syntactic Theory and the Structure of English: A Minimalist Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Radford, Andrew (2004). *English Syntax: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rappaport Hovav, Malka and Beth Levin (2012). "Lexicon Uniformity and the Causative Alternation", in: Everaert, Martin, Marijana Marelj, and Tal Siloni (eds.), *The Theta System*. New York: Oxford University Press. 150–176.
- Rasulić, Katarina (2010). "Long Time, No Buzz: Fixed Expressions as Constructional Frames". *CogniTextes* [En ligne], vol. 5. Available at: <http://cognitextes.revues.org/356>
- Rey, Alain (ed.) (2005). *Dictionnaire Culturel en Langue Française*. Paris: Dictionnaires Le Robert.

- Ritter, Elizabeth and Sara Thomas Rosen (1997). "The function of *have*". *Lingua*, 101. 295–321.
- Schlesinger, Itzchak, M. (1995). *Cognitive space and linguistic case: Semantic and syntactic categories in English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shibatani, Masayoshi (1976). "The Grammar of Causative Constructions: A Conspectus", in: Shibatani, Masayoshi (ed.), *Syntax and Semantics. Vol 6: The Grammar of Causative Constructions*. New York: Academic Press. 1–40.
- Shibatani, Masayoshi (2001). "Introduction: Some basic issues in the grammar of causation", in: Shibatani, M. (ed.), *The Grammar of Causation and Interpersonal Manipulation* (Typological Studies in Language 48). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 1–22.
- Shibatani, Masayoshi and Prashant Pardeshi (2001). "The Causative Continuum", in: Shibatani, Masayoshi (ed.), *The Grammar of Causation and Interpersonal Manipulation* (Typological Studies in Language 48). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 85–126.
- Shopen, Timothy (ed.) (2007). *Language Typology and Syntactic Description*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sinclair, John M. (2004). *Trust the text. Language, Corpus and Discourse*. New York/London: Routledge.
- Smith, Carlota S. (1970). "Jespersen's 'move and change' class and Causative Verbs in English", in: Jazayery Ali, Edgar C. Palomé and Werner Winter (eds.), *Descriptive linguistics: Linguistic and literary studies in honor of Archibald A. Hill*. Vol. 2. The Hague: Mouton. 101–109.
- Song, Jae Jung (1996). *Causatives and causation: a universal-typological perspective*. London/New York: Longman.
- Stefanowitsch, Anatol (2001). *Constructing Causation: A Construction Grammar Approach to Analytic Causatives*. Unpublished PhD dissertation. Houston, Texas: Rice University. Available at: <http://hdl.handle.net/1911/18031>
- Sweet, Henry (1990). *A New English Grammar Logical and Historical. Part II, Syntax*. Oxford: Clarendon Press.
- Talmy, Leonard (1988)¹. "Force Dynamics in Language and Cognition". *Cognitive Science*, vol. 12/1. 49–100.
- Talmy, Leonard (1988)². "The Relation of Grammar to Cognition", in: Rudzka-Ostyn, Brygida (ed.), *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Talmy, Leonard (1991). "Path to Realization: A Typology of Event Conflation", in: *Proceedings of the Seventeenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. Berkeley: BLS. 480–519.

- Talmy, Leonard (2000). *Toward a Cognitive Semantics. Vol. I: Concept Structuring Systems*. Cambridge, MA/London: MIT Press.
- Talmy, Leonard (2007). “Lexical Typologies”, in: Shopen, Timothy (ed.), *Language Typology and Syntactic Description, vol. 3: Grammatical Categories and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press. 66–168.
- Taylor, John R. (1989). *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Taylor, John R. (2003). “Polysemy’s Paradoxes”. *Language Sciences*, 25. 637–655.
- Taylor, John R. (2004). “Grammatical Categories”, in: Aarts, Baas, David Danison, Evelien Keizer and Gergana Popova (eds.), *Fuzzy Grammar: A Reader*. Oxford: Oxford University Press. 293–308.
- Tubino Blanco, Mercedes (2011). *Causatives in Minimalism*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Tucker, Gordon H. (1998). *The Lexicogrammar of Adjectives (A Systemic Functional Approach to Lexis)*. London: Cassell.
- Ullmann, Stephen (1962). *Semantics: An Introduction to the Science of Meaning*. Oxford: Basil Blackwell.
- Vendler, Zeno (1967). *Linguistics in Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press.
- Wierzbicka, Anna (1975). “Why ‘Kill’ Does Not Mean ‘Cause to Die’: The Semantics of Action Sentences”. *Foundations of Language*, 13/4. 491–528.
- Wierzbicka, Anna (1980). *Lingua Mentalis*. Sydney: Academic Press.
- Wierzbicka, Anna (1988). *The Semantics of Grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Wierzbicka, Anna (1996). *Semantics: Primes and Universals*. Oxford: Oxford University Press.
- Wierzbicka, Anna (1998). “The Semantics of English Causative Constructions in a Universal–Typological Perspective”, in: Tomasello, Michael (ed.), *The New Psychology of Language: Cognitive and Functional Approaches to Language Structure*, vol. 1. Mahwah, NJ/London: Lawrence Erlbaum Associates. 113–153.
- Wierzbicka, Anna (2002). “English Causative Constructions in an Ethnosyntactic perspective: Focusing on *Let*”, in: Enfield, Nick J. (ed.), *Ethnosyntax: Explorations in grammar and culture*. Oxford: Oxford University Press. 162–204.
- Wierzbicka, Anna (2006). “The English Causatives: Causation and Interpersonal Relations”, in: *English: Meaning and Culture*. Oxford: Oxford University Press. 171–203.
- Wilson, Robert A. and Frank C. Keil (1999). *The MIT Encyclopedia of the Cognitive Sciences*. Cambridge, MA/London: The MIT Press.

Wolff, Philip (2003). "Direct Causation in the Linguistic Coding and Individuation of Causal Events". *Cognition*, vol. 88/1. 1–48.

Wolff, Philip (2008). "Dynamics and the perception of causal events", in: Shipley, Thomas F. and Jeffrey Zacks (eds.), *Understanding events: How humans see, represent, and act on events*. Oxford: Oxford University Press. 555–587.

Zandvoort, R. W. (1957). *A Handbook of English Grammar*. London: Longman.

III. Референтна литература на српском језику и другим словенским језицима

Алановић, Миливој (2010). *Лексичко-синтаксичка формализација каузативно-манипулативног концепта*. Необјављена докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду.

Аристотел (2006). *Физика*. Београд: Paideia.

Аристотел (2007). *Метафизика*. Београд: Paideia.

Аристотел (2008). *Аналитика I–II. Категорије. О изразу*. Београд: Paideia.

Бабамова, Ирина (2010). *Фактитивноста во францускиот и во македонскиот јазик*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Филолошки Факултет „Блаже Конески“.

Барић, Еугенија и др. (ур.) (1997). *Хрватска граматика*, II промијењено издање. Загреб: Школска књига.

Батистић, Татјана (1978). „О неким аспектима анализе каузативних глагола”. *Јужнословенски филолог XXXIV*. Београд. 59–89.

Батистић, Татјана (1979). „О аспекту вршења, извршености глаголске радње допунских предиката обиљежених вршиоцем управног глагола“, *Јужнословенски филолог XXXV*. Београд. 65–97.

Батистић, Татјана (1980). „О аспектима семантичке анализе”. *Наш језик XXIV/4–5*. Београд. 183–216.

Белић, Александар ([1956] 2000). „О глаголима са два вида“. *О различитим питањима савременог језика*. Изабрана дела XIII. Београд: Завод за уџбенике. 276–292.

Белић, Александар (1941). *О језичкој природи и језичком развоју, лингвистичка испитивања*. Посебна издања СКА, књ. 35. Београд: Млада Србија.

Белић, Александар (1959). *О језичкој природи и језичком развоју: лингвистичка испитивања (књига II)*. Посебна издања САН, књ. 10. Београд: Научно дело.

Белић, Александар (1998). *Око нашег књижевног језика (чланци, огледи и популарна предавања)*. Изабрана дела VIII. Београд: Завод за уџбенике.

Белић, Александар (1999). *Историја српског језика: Фонетика. Речи са деклинацијом. Речи са конјугацијом*. Изабрана дела IV. Београд: Завод за уџбенике.

Бенвенист, Емил (1975). *Проблеми опште лингвистике*, Нолит: Београд.

- Булатовић, Весна С. (2006). *Енглески лексички коресподенти аспекатских разлика у српском језику*. Необјављена докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету Универзитета у Београду.
- Гортан-Премк, Даринка (1963–1964). „Падежне и предлошко-падежне узрочне конструкције код Вука“. *Јужнословенски филолог* XXVI/1–2. Београд. 447–457.
- Гортан-Премк, Даринка (1980). „О граматичкој информацији и семантичкој идентификацији у великом описном речнику“. *Наш језик* XXIV/3. Београд. 107–114.
- Гортан-Премк, Даринка (1994). „Типови и врсте речи“. *Јужнословенски филолог* L. Београд. 117–128.
- Гортан-Премк, Даринка (1997). *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*. Библиотека Јужнословенског филолога 14. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Грицкат, Ирена (1957)¹. „О неким видским особеностима српскохрватског глагола“. *Јужнословенски филолог* XXII/1–4. Београд. 65–130.
- Грицкат, Ирена (1957)². „Разлика између предлога *због* и *услед*“. *Наш језик* (нова серија) VIII/7–10. Београд. 236–241.
- Грицкат, Ирена (1967)¹. „Развој значења глагола *имати*“. *Радови Научног друштва Босне и Херцеговине* XVIII/6. Сарајево. 67–81.
- Грицкат, Ирена (1967)². „Шта даје за проучавање глаголске семантике чиста (граматичка) перфектизација путем префиксације“. *Наш језик* XVI/3. Београд. 119–126.
- Грицкат, Ирена (1967)³. „Стилске фигуре у светлу језичких анализа“. *Наш језик* XVI/4. Београд. 218–235.
- Грицкат, Ирена (1984). „Одлике глаголског видског парњаштва као семантички индикатори“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XXVII–XXVIII. Нови Сад. 197–203.
- Грицкат, Ирена (2004). „Из проблематике глаголског рода и глаголског вида: непрелазност и прелазност“, у: *Студије из историје српскохрватског језика*. Београд: Завод за уџбенике. 215–248.
- Драгићевић, Рајна (1996). „О неким парадигматским лексичким скуповима“. *Наш језик* XXXI/1–5. Београд. 96–105.
- Драгићевић, Рајна (2004). „О терминима за колокацију и њене сегменте“. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 33/3. Београд: МСЦ. 61–71.
- Драгићевић, Рајна (2006). „Семантички односи слични полисемији“. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 35/1. Београд: МСЦ. 227–233.
- Драгићевић, Рајна (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.

- Ђорђевић, Радмила (1989). *Контрастивна граматика именичке групе*. Београд: Научна књига.
- Ђорђевић, Радмила (1997). *Грамматика енглеског језика*. Београд: Чигоја штампа.
- Зима, Лука (1887). *Некоје, већином синтактичне разлике између чакавитине, кајкавитине и штокавитине*. Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности.
- Ивановић, Ненад (2013). *Речник САНУ и његова улога у лексичкој стандардизацији српског језика (са историјског и лексикографског аспекта)*. Необјављена докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету Универзитета у Београду.
- Ивић, Милка ([1954] 2005). *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија)*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига.
- Ивић, Милка (1954). „Узрочне конструкције с предлозима *због, од, из* у савременом књижевном језику“. *Наш језик* V/5–6. Београд. 186–194.
- Ивић, Милка (1970). „О употреби глаголских времена у зависној реченици: презент у реченици с везником *да*“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XIII/1. 43–54.
- Ивић, Милка (1972). „Проблематика српскохрватског инфинитива“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XV/2. 115–138.
- Ивић, Милка (1977). „Теоријско-методолошки проблеми словенске синтаксе везани за концепт ‘фактивности’“. *Јужнословенски филолог* XXXIII. 1–16.
- Ивић, Милка (1982). „О ‘регуларној полисемији’ у лексиколошкој теорији и лексикографској пракси“, у: *Лексикографија и лексикологија, зборник реферата*. Београд/Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Матица српска. 77–81.
- Ивић, Милка (2000). „О модификатору ‘улоге’ агенс“. *Јужнословенски филолог* LVI/1–2. 463–467.
- Ивић, Милка (2000). „О неким актуелним проблемима граматике српског језика“, у: *Лингвистички огледи, три*. Београд: XX век. 69–73.
- Ивић, Милка (2002). „О појму ‘одговорност’ и ‘агентивној’ улози оруђа за вршење радње“. *Јужнословенски филолог* LVIII. 15–22.
- Клајн, Иван (2002). *Творба речи у савременом српском језику. Први део: Слагање и префиксација*. Београд: Завод за уџбенике – Институт за српски језик САНУ.
- Ковачевић, Милош (1988). *Узрочно семантичко поље*. Сарајево: Свјетлост.
- Кордић, Сњежана (1999). „Грамматички опис конципиран према функционално-семантичким категоријама“, у: *Актуелни проблеми граматике српског језика*. Суботица: градска библиотека. 43–48.
- Кристал, Дејвид (1995). *Кембричка енциклопедија језика*. Београд: Полит.

- Лабов, Вилијам ([1973] 2014). „Границе речи и њихових значења“, у: Расулић, Катарина и Душка Кликовац (ур.). *Језик и сазнање, хрестоматија из когнитивне лингвистике*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду. 11–44.
- Марковић, Сима (1935). *Принцип каузалитета и модерна физика*. Београд: Геца Кон.
- Московљевић, Јасмина (1997). „Међуоднос граматике и лексикона у савременој лингвистичкој теорији“. *Научни састанак слависта у Вукове дане 26/2*. Београд: МСЦ. 35–44.
- Мразовић, Павица и Зора Вукадиновић (1990). *Грамматика српскохрватског језика за странце*. Сремски Карловци/Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића – Добра вест.
- Павловић, Владан (2011). *Градијентност у синтаксичким конструкцијама у енглеском језику*. Необјављена докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету Универзитета у Београду.
- Петровић, Владислава и Коста Дудић (1989). *Речник глагола са граматичким и лексичким допунама*. Београд: Завод за уџбенике.
- Пипер, Предраг (1983). *Заменички прилози (граматички статус и семантички типови)*. Радови Института за стране језике и књижевности. Нови Сад: Просвета.
- Пипер, Предраг (1997). *Оглед српске морфосинтаксе (у поређењу са македонском)*. Сеул: Ханкук универзитет за стране студије.
- Пипер, Предраг (2005). „Категоријални комплекс каузативности“, у: Пипер, Предраг и др., *Синтакса савременог српског језика – проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска. 786–803.
- Пипер, Предраг и др. (2005). *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Пипер, Предраг и Иван Клајн (2013). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица Српска.
- Платон (1995). *Тимај*. Пакиж, Марјанца (прев.); Црепајац, Љиљана (ред. прев.). Врњачка Бања: ЕИДОС.
- Поповић, Љубомир (2006). „Полисемичност лексема као један од проблема интерфејса синтаксе и речника“. *Научни састанак слависта у Вукове дане 35/1*. Београд: МСЦ. 25–40.
- Прћић, Твртко (1997). *Семантика и прагматика речи*. Сремски Карловци/Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Радић-Дугоњић, Милена (1997). „Лексичка функција и њени граматички модели у преводној лексикографији“. *Научни састанак слависта у Вукове дане 26/2*. Београд: МСЦ. 399–408.
- Радовановић, Милорад (1977). „Декомпоновање предиката (на примерима из српскохрватског језика)“. *Јужнословенски филолог XXXIII*. Београд. 53–80.

- Радовановић, Милорад (1990). *Списи из синтаксе и семантике*. Нови Сад/Сремски Карловци: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Радовановић, Милорад (1997). *Списи из контекстуалне лингвистике*. Нови Сад/Сремски Карловци: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Расулић, Катарина (2003). „Концептуализација друштва помоћу ВЕРТИКАЛНЕ димензије“, у: Кликовац, Душка (ур.) и Катарина Расулић (ур.), *Језик, друштво, сазнање: професору Ранку Бугарском од његових студената*. Београд: Филолошки факултет – Чигоја штампа. 239–254.
- Расулић, Катарина (2004). *Језик и просторно искуство: концептуализација вертикалне димензије у енглеском и српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет – Чигоја штампа.
- Расулић, Катарина (2010). „Аспекти метонимије у језику и мишљењу“. *Theoria* 3/53. 49–70.
- Расулић, Катарина и Душка Кликовац (ур.) (2014). *Језик и сазнање: хрестоматија из когнитивне лингвистике*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Ристић, Стана (1993). „Лексички систем и лексичко значење (преглед општих појмова“. *Наш језик* XXIX/3–4. Београд. 229–234.
- Ристић, Стана (1996). „Нормативност и лексичко нормирање у дескриптивној лексикографији“. *Наш језик* XXX/1–5. Београд. 67–75.
- Ристић, Стана (2004). „Информације о граматичкој лексичкој спојивости у дескриптивном речнику“. *Наш језик* XXXIV/1–2. Београд. 131–140.
- Ристић, Стана и Ненад Ивановић (2011). „Предлог за модернизацију рада на Речнику САНУ“, у: *Грамматика и лексика у словенским језицима, зборник радова*. Нови Сад/Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ. 529–553.
- Ристић, Стана и Милена Радић-Дугоњић (1999). *Реч. Смисао. Сазнање (студија из лексичке семантике)*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Ружин, Татјана (2009). *Директна и индиректна каузалност (лексичка реализација у енглеском језику)*. Необјављени магистарски рад одбрањен на Филолошком факултету Универзитета у Београду.
- Ружин, Татјана (2011). „Каузативни глаголи са општим значењем принуде у енглеском и српском језику“, у: *Савремена проучавања језика и књижевности* II/1. Крагујевац: ФИЛУМ. 301–315.
- Ружић, Владислава (2006)¹. „Допунске реченице у савременом српском језику“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLIX/1. 123–217.
- Ружић, Владислава (2006)². „Допунске реченице у савременом српском језику“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLIX/2. 103–266.
- Сосир, Фердинанд де (1969). *Општа лингвистика*. Београд: Полит.

- Станојчић, Живојин и Љубомир Поповић (2002). *Граматика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић, Михаило (1962). „Проблем глаголског рода и повратни глаголи у српскохрватском језику“. *Јужнословенски филолог XXV*. 1–47.
- Стевановић, Михаило (1975)¹. *Савремени српскохрватски језик – Граматички системи и књижевнojeзичка норма, I део: Увод, Фонетика, Морфологија*. Београд: Научна књига.
- Стевановић, Михаило (1975)². *Савремени српскохрватски језик – Граматички системи и књижевнojeзичка норма, II део: Синтакса*. Београд: Научна књига.
- Стевановић, Михаило (1982). „Синтакса у лексици“, у: *Лексикографија и лексикологија (зборник реферата)*. Београд/Нови Сад: САНУ – Матица српска. 289–296.
- Стефановић, Марија (2008). *Категорија аниматности у српском и руском језику*. Нови Сад: Академска књига.
- Супек, Иван (1960). *Принцип каузалности*. Београд: Култура.
- Танасић, Срето (2005). „Синтакса глагола“, у: Пипер, Предраг и др., *Синтакса савременога српског језика – проста реченица*. Београд/Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска. 345–470.
- Хлебeц, Борис (2006). „Појам породичне сличности у лексикологији“, у: Пипер, Предраг (ур.), *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика – зборник радова*. Београд: САНУ. 373–385.
- Хлебeц, Борис (2008). „Предикативни инструментал у светлу колокацијске анализе“. *Јужнословенски филолог LXIV*. Београд. 535–550.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Татјана Ружин је рођена у Зрењанину, 1980. године, где је завршила основну школу и гимназију. Филолошки факултет Универзитета у Београду, студијску групу *Енглески језик и књижевност*, уписала је школске 1999/2000. На истој групи је 2004. године и дипломирала, са општим просеком оцена 9.00. После завршених основних студија стекла је диплому Универзитета у Кембриџу о познавању енглеског језика на нивоу Ц2 према ЗЕО (Заједничком европском оквиру).

Последипломске студије смера *Наука о језику* уписала је 2004. године, на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Студије је завршила са општим просеком оцена 9.60. Године 2009. одбранила је магистарски рад под насловом *Директна и индиректна каузалност: лексичка реализација у енглеском језику*. Рад је израђен под менторским вођством проф. др Бориса Хлебеца.

Почев од 2005. године, Татјана Ружин ради као наставник енглеског језика. Предаје на Институту за стране језике у Београду, у ОШ „Радојка Лакић“ у Београду, као и на Факултету за стране језике Универзитета „Алфа“ (сарадник у настави за предмете: *Фонологија енглеског језика, Синтакса енглеског језика и Савремени енглески језик*). Поред рада у настави, кандидаткиња се активно бави и стручним превођењем из области лингвистике. Израдила је бројне преводе за потребе Института за српски језик САНУ, међу које спадају преводи научних радова, резимеа за научне монографије, и преводи пројектних извештаја.

Татјана Ружин је ауторка више самосталних и коауторских радова који су објављени у лингвистичким зборницима. У радовима се бави глаголском лексиком из перспективе семантике и лексикологије, као и теоријским и културолошким аспектима превођења књижевних дела.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а _____ Татјана Ж. Ружин _____

број уписа _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Глаголи узроковања у енглеском и српском језику

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, _____

Татјана Ружин

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Татјана Ж. Ружин

Број уписа _____

Студијски програм _____

Наслов рада Глаголи узроковања у енглеском и српском језику

Ментор Др Катарина Расулић, доцент, Филолошки факултет Универзитета у Београду

Потписани _____

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, _____

Татјана Ружин

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Глаголи узроковања у енглеском и српском језику

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, _____

Ташјана Рунин